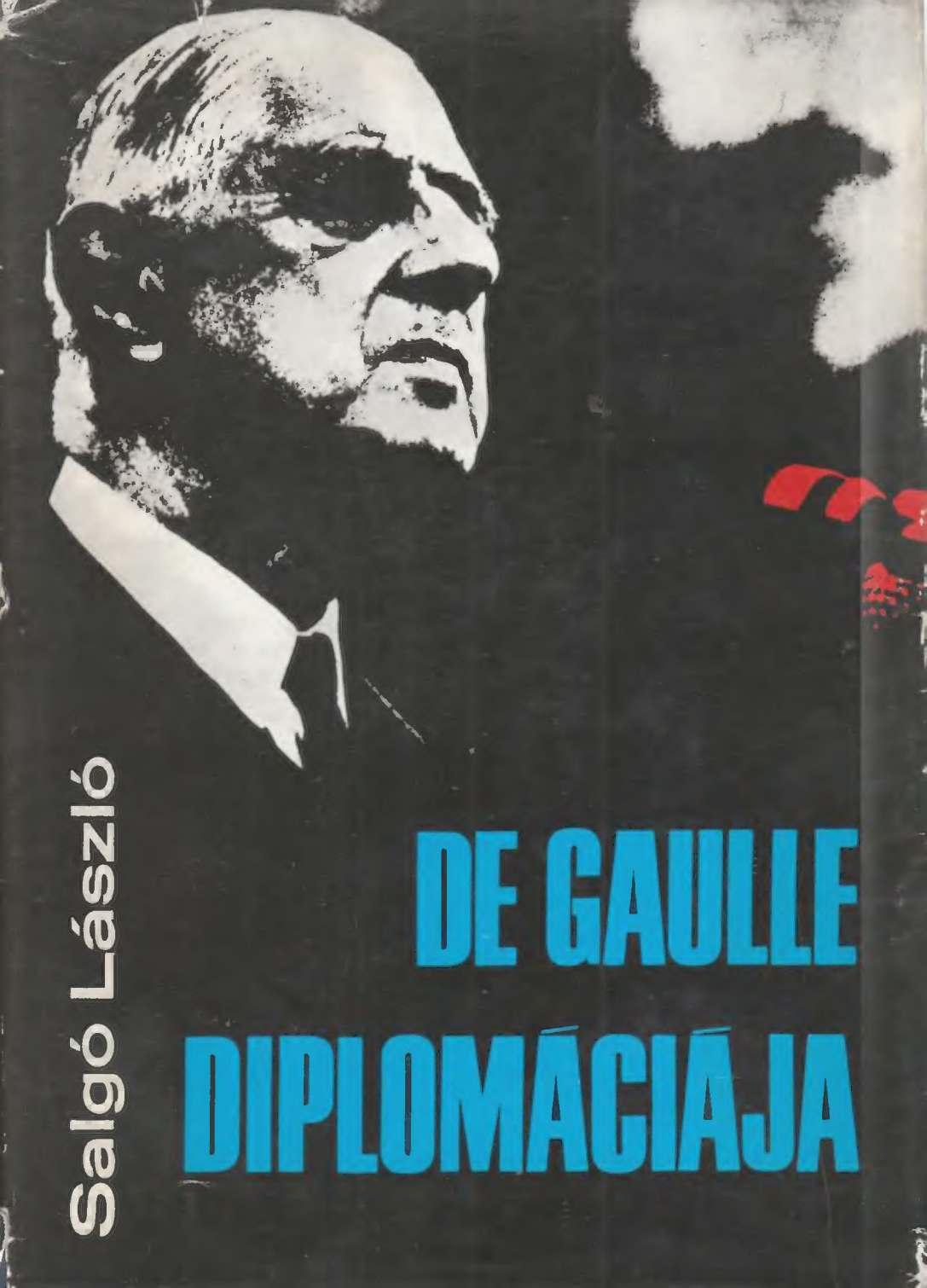

Salgó László

DE GAULLE DIPLOMÁCIÁJA

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1972

Salgó László

DE GAULLE

DIPLOMÁCIÁJA

ELŐSZÓ

Párizs, 1971. június

A francia televízió párizsi stúdiójában Budapest hívójele hallatszik. A Szajna-parti épületben a közvetlen képvonal a „Fórum" nézőjének kérdését továbbítja a párizsi tudósítónak.

– *Miért ábrázolják Charles de Gaulle-t kimagasló történelmi egyéniségnek a politikusok, és miért volt a tábornok ugyanakkor a karikaturisták kedvenc figurája? Hol van hát valódi helye? Korunk nagyjai között?*

A kérdés megválaszolása a Párizs és Budapest közötti képvonalon, a szűkre szabott néhány percben rendkívül nehéznek látszott.

A tudósítót a tv-nézőnél nem kevésbé foglalkoztatta a sokak által megfogalmazott kérdés. Pontosabban: korunk egyik kiemelkedő főszereplőjének életútja. Mint régi *rádióhallgató,* a második világháború idején London és Moszkva hullámhosszain ismerte meg az addig ismeretlen francia tábornok nevét, hangját, antifasiszta programját. Azután *újságolvasóként* követte a felszabadult Franciaország aktív kormányfőjének, majd a visszavonult és a „nemzet tartalékaként" újra hatalomátvételre készülő tábornok szerepváltozásait.

És végül, több mint egy évtizeden át *újságíróként* – Indokínában, a Közel-Keleten, Afrikában, majd Franciaországban – figyelhette, hogyan lett a francia gyarmatbirodalom integritásáért, oszthatatlanságáért küzdő de Gaulle-ból – „dekolonizátor". A világpolitika és Franciaország viharos évtizedeinek sok tanúja még adós a vallomásával. Mások véleményét erősen motiválja a túlzott tisztelet vagy az engesztelhetetlen ellenszenv. Számtalan dokumentumot még „szigorúan titkos" dossziék őriznek a levéltárak pán-

célszekrényeiben. Mégis a párizsi tudósítónak az Elysée palota szokásos sajtókonferenciáin, a tv képernyőjén, külföldi állam- és kormányfők versailles-i, rambouillet-i találkozóin gyakran változó szerepben megjelenő de Gaulle mindig friss adalékot szolgáltatott ahhoz, hogy ellentmondásos megnyilvánulásaiból kirajzolódjék a történelmi igazságot legjobban megközelítő összkép.

Elsősorban a diplomata-tábornok képe.

Charles de Gaulle Franciaország 1940-es kapitulációjától a párizsi Elysée palota birtokbavételéig a hatalom minden emelőjének kontrolljára igényt tartott. Egy területet pedig – a külpolitikát, a diplomáciát – mindvégig kizárólagos birtokának, saját „domaine réservé"-jének tekintett, és ezt egyetlen cél, a grandeur – a nagyság – szolgálatába állította. Meggyőződéssel vallotta, hogy „Franciaország nagyság nélkül nem lehet Franciaország". A kritikus 1968-as esztendő előtt a világkörüli utak, a vendégek fejedelmi fogadásai az Elysée-ben, a nemzeti és nemzetközi sikerek alapján úgy tetszett, hogy a tábornok a grandeur csúcsához közeledik. De mit hagyott mindebből a váratlan robbanás, 1968 májusa, és a végleges távozást parancsoló 1969. áprilisi „nem"?

A szerző tudósítóként, újságíróként – Albert Camus szavaival – a „pillanat történészeként" párizsi állomáshelyén kereste a választ, hogy olvasóinak és egykori hallgatóinak a tv Fóruma adta lehetőségeken túllépve, összetettebb portréval tehesse érthetővé: milyen érdek diktálta, milyen filozófia sugallta, milyen kivételes személyi képesség tette lehetővé a diplomata-tábornok 1940-es londoni színre lépése után kezdődő, váratlan vargabetűkkel, rögtönzésnek ható fordulatokkal, érthetetlen ellentmondásokkal terhelt külpolitikáját.

És ami nem kevésbé érdekes: mindebből milyen örökség maradt a három évtizedes de Gaulle-i diplomácia folytatóira? A mai Franciaországra.

S. L.

DIPLOMÁCIA A „GRANDEUR" ROMJAIN (1940—1958)

„Egész életemben egy bizonyos eszmét alkottam magamnak Franciaországról.
Az érzelem és az értelem egyaránt inspirál.
Érzelmeimben úgy él Franciaország, mint a tündérmesék hercegnője
vagy a freskók Madonnája . . .
Véleményem szerint Franciaország grandeur nélkül
nem lehet Franciaország."

[DE GAULLE]

Amikor de Gaulle memoárjai[1] elkezdődnek – 1940 júniusában –, Franciaország történelmében soha nem ismert mélységbe zuhant.

Nagyság (grandeur) és mélyre zuhanás, dicsőség (gloire) és kudarc de Gaulle-nál a Franciaországról alkotott „egy bizonyos eszme" szerves alkotóelemei. Akárcsak az egyiket is, másikat is elrendelő Gondviselés. S vele együtt a gondviselésszerű hős, aki a katasztrófát elhárítja s a sikert biztosítja a „tündérmesék hercegnője" vagy a „freskók Madonnája" – Franciaország – számára.

De Gaulle-t – Londonba érkezése idején – valójában hazájában is alig ismerték. Az angol főváros utcáin csak kétméteres alakjával, jellegzetes járásával keltett feltűnést.

– Who is that guy? – Ki lehet ez a fickó? – fordultak utána a londoni utca járókelői.

A Downing Streeten, a brit miniszterelnökségen ekkor még de Gaulle későbbi szövetségese és ellenfele, Churchill sem tartotta sokra a térdre kényszerített Franciaország főtisztjét. Számára egy volt a csatavesztés, s főleg kapituláns tábornoki karból... Az angol kormányfő szivarfüstje mögött fanyar mosollyal hallgatta a francia tábornok ingerült szavait:

– Nos, akár akarja, akár nem, Franciaország térképét mostantól de Gaulle-nak nevezik... Én képviselem Franciaország érdekeit és sorsát. Ez túlságosan súlyos feladat, és én túlságosan szegény vagyok, semhogy meghajoljak. Franciaország jelenlegi végzetes helyzetében nem lehetséges sem kompromisszum, sem más megoldás. Mi lett volna a Hazából, ha Jeanne d'Arc, Danton vagy Clémenceau megalkudott volna...

Londonban, Washingtonban ez idő tájt szájról szájra járt a hír:

az ismeretlenség homályából feltűnt francia tábornok bolond... hangokat hall... Jeanne d'Arcnak képzeli magát...[2]

Az angolszász hatalmak vezetői elismerték ugyan a címzetes tábornok személyes képességeit, de még távolról sem fogadták el történelmi ambícióit.

– Nem, de Gaulle tábornok – mondta Churchill –, Ön nem Franciaország. Én nem avatom Önt Franciaország vezérévé... Franciaország...? Hol van most? Bizonyos, és elismerem, hogy de Gaulle tábornok és akik követik, fontos és tiszteletre méltó részét képviselik a népnek. De rajtuk kívül lehet még *más tekintélyt is találni,* akinek szintén megvan a maga értéke...

Az ilyen elismerés akkor is kétes értékű, a fogadtatás akkor is kiábrándító lett volna, ha nem a diplomáciai karrier kezdetén, a tábornok első külföldi missziójának komor hangulatú nyitánya után hangzik el. Ráadásul hasonló módon vélekedett otthon, Franciaországban annak az osztálynak jelentős része is, amelyhez de Gaulle s családja tartozott.

A CSALÁDFA ÁGAI

Amikor 1890. november 22-én Lille-ben, az északi iparvidék fővárosában Henri de Gaulle-nak, a jezsuita kollégium tanárának fia, Charles megszületett, a családi ünnepségen Nord megye nagyiparosai rokoni minőségben vettek részt. A gyermeket anyja révén családi szálak fűzték a Maillot-Droulers, a Kolb-Bernard, a de Corbie famíliákhoz.

Az ifjú Charles de Gaulle elvégezte a Saint Cyr katonai akadémiát, részt vett az első világháborúban, s a német hadifogságból hazatérvén, oltárhoz vezette Yvonne Vendroux kisasszonyt. Az újabb rokoni szálak még erőteljesebb osztálykötelékké váltak. De Gaulle felesége, a calais-i kekszgyáros lánya, a Baignol és Farjon ceruzagyárosok unokahúga.[3]

A leglényegesebbek azonban azok a családi kötelékek, amelyek a későbbiekben de Gaulle tábornokot a *monopolista nagyburzsoáziához kötötték.*

A tábornok fivére, Pierre de Gaulle a Banque de l'Union Pari-

sienne egyik vezetője lett; ott ült számos, afrikai gyarmati érdekeltséggel rendelkező nagyvállalat vezérkarában. Igazgató volt a „Société Immobilière et Financière Africaine"-nél, amely részt vett a csádi és más afrikai vállalkozásokban; igazgató volt a Société Multiplexnél, amely ellenőrzés alatt tartotta a gaboni és a volt Francia Kongó-i furnérlemez-vállalat fakitermelését.

A francia *finánctőkéhez* fűződő rokoni kapcsolatokat de Gaulle tábornok gyermekei építették ki. Fia, Philippe benősült az egyik legnagyobb bankérdekeltségnek számító „Wendel csoportba", amikor feleségül vette Henriette de Montalambert kisasszonyt. A tábornok lánya viszont Alain de Boissieu-nek adta kezét, s így a Schneider-Creuzot dinasztiába került.

De Gaulle-t ambíciója a katonai, pontosabban a katonapolitikai pályára vitte, tehetsége kortársai fölé emelte, az adott francia és nemzetközi helyzet pedig az ország élére állította.

Először a második világháború időszakában . . .

MOTOR EZREDES

A történelem úgy hozta, hogy az ifjú de Gaulle példaképe Philippe Pétain lett.

Amikor 1912 októberében de Gaulle diplomájával a zsebében elhagyta Saint Cyrt és alhadnagyi rangban az észak-franciaországi Arras helyőrséghez került, első ezredparancsnoka Philippe Pétain volt. De Gaulle később, tisztelete jeléül, fiának a Philippe keresztnevet adta.

A verduni győztestől tanultakat alkalmazta de Gaulle – ekkor már századosként – az intervenciós háborúban. A Varsó körüli harcokban, 1920-ban nemzetközi missziót teljesített: a lengyel burzsoá-földesúri hadsereg tanácsadójaként küzdött a Vörös Hadsereg ellen.

S a marsalltól tanultakat adta tovább Franciaországban, Saint Cyrben. A fiatal tanár, a katonai történelem előadója erről ezt mondta: „Ő (Pétain) tanított meg a hadtudományra, a parancsnoklás művészetére."

De a hadtudomány, amit az első világháborús marsalltól tanult,

de Gaulle szerint nem merevedhetett holt tudománnyá. A páncélosok, a gyorsan mozgó gépesített alakulatok megjelenésével nem lehetett kitartani az állóháború elmélete és gyakorlata mellett. Márpedig a hivatalos katonai vezetés a Maginot vonalra épült stratégiát és taktikát fogadta el.

„A hivatásos hadsereg felé"[4] című, 1934-ben megjelent könyvében de Gaulle szembefordult mesterével. Pétain az első világháború tapasztalatai, a „nyitott francia határok" megalázó következményei alapján a vas- és a betonfalban látta a hatékony védelmet. „A Maginot vonal birtokában az európai egyensúly kevésbé lesz ingatag" – mondta a marsall. De Gaulle tiltakozott a merev fal mindenhatósága ellen, és ezt vallotta: *mindig és mindenhol a körülményekhez kell alkalmazkodni.*

1935-ben a parlamenti hadügyi bizottságban Paul Reynaud előterjesztette de Gaulle tervét: a hivatásos hadsereg magvát képező motorizált hadtest szervezéséről szóló javaslatot. A szavazásnál azonban az alig ismert vezérkari ezredes elgondolásával szemben sokkal többet nyomott a latban Pétain marsall ítélete és a Maginot vonalat abszolutizáló Weygand tábornok véleménye: „semmit sem kell megalkotni, hiszen minden megvan már."

Amikor 1938-ban a vihar már közvetlenül fenyegetett, de Gaulle Metzben az 507. harckocsizó ezred parancsnoka volt. A parlament hadügyi bizottságának elutasítása ellenére konokul kitartott álláspontja mellett. Ismerte a támadásra készülő hitleri hadsereg erejét és látta a francia fegyveres erők korszerűtlenségét. Következetesen védelmezte álláspontját, mit sem törődve azzal, hogy „Colonel Motor"-nak nevezték, hogy felettesei leintették, sőt nemegyszer megalázták. 1938 nyarán, egy Metz környéki hadgyakorlaton, „Motor ezredes" páncélos egységével önálló hadműveletet szeretett volna végrehajtani. A felettes tiltó szava ezúttal sem maradt el:

– Amíg én élek, kis de Gaulle-om, itt sohasem fogja alkalmazni ezt a teóriát . . .

A hadgyakorlat irányító főparancsnoka a későbbi rivális, Giraud tábornok volt.

De Gaulle előtt egy percig sem volt kétséges: a harmincas évek politikájának elkerülhetetlenül világháborúba kell torkollnia; az *„örök ellenség"*, Németország, ezúttal nemcsak Franciaországot fenyegeti. Nem azonnal, nem is ellentmondások nélkül, de viszonylag gyorsan felismerte a Maginot-koncepció *politikai tarthatatlanságát* is. Azt a hadászati és diplomáciai naivitást, miszerint Franciaország betonbunkerébe zárkózva lemondhat a keleti szövetségeseivel való együttműködésről. Mindenekelőtt a Szovjetunióval 1935-ben megkötött kölcsönös segélynyújtási egyezményről.

De Gaulle véleménye a kommunizmusról az intervenciós háború óta mit sem változott. Ugyanakkor tisztában volt Oroszországnak mint európai tényezőnek a jelentőségével. Szavaiban nem jutott el odáig, hogy ne Oroszországot mondjon, a realitásokat nézve azonban tudta, hogy a Szovjetunió nélkül nincs „sécurité", francia biztonság, nincs kollektív európai biztonság. Politikai érzéke alapján előre látta: a Maginot-stratégia következtében Franciaország katonailag is magára marad.

De Gaulle a Szovjetunióval folytatott tárgyalások meghiúsulása után, sőt még 1939 szeptemberében, Lengyelország náci megtámadásakor sem látta reménytelennek a helyzetet. Tudta, hogy amennyiben Párizs teljesíti Varsóval szembeni szövetségi kötelezettségét – még Franciaország gyengén motorizált haderejével is –, kétfrontos harc* esetén kudarcra ítélheti a német agressziót.

A Maginot-stratégiának azonban ekkor már csak állóháború és diplomáciai mozdulatlanság, végső soron pedig a „renversement des alliances", a „szövetségek felborítása" lehetett a logikus következménye.

* A nürnbergi perben Jodl marsall így vallott: „Németországot a katasztrófától 1939-ben csak az mentette meg, hogy száztíz francia és brit hadosztály vesztegelt tétlenül a Nyugatra vezényelt huszonöt német hadosztállyal szemben." Jodl után Keitel a következőket mondotta: „Meglepett bennünket, hogy Franciaország nem indított ellenünk támadást a lengyel hadjárat közben. Hirtelen támadása csak huszonöt hadosztály láncával találta volna magát szemközt – a tartalékokkal együtt – s így részünkről csak gyenge ellenállásra számíthatott."

A III. Köztársaság kormánya a háborút továbbra is előző politikája folytatásának tekintette. Ha valamiben, úgy ebben következetes maradt. Hadat üzent ugyan Hitlernek, de a lengyel szövetséges megsegítése helyett a „drôle de guerre", a furcsa háború tétlenségével a Szovjetunió megtámadására, a „Drang nach Osten" folytatására adott újabb bátorítást. De Gaulle világosan látta a párizsi (és a londoni) politika távoli célját és a terv kudarcát követő katasztrófát: „Meg kell mondani, hogy bizonyos körök inkább Sztálinban, mint Hitlerben látták az ellenséget. Keresték a lehetőséget, hogy lesújtsanak Oroszországra, akár Finnország segítésével, akár Baku bombázásával, akár a sztambuli partraszállással. Mindent inkább, mint a Reich bukását. Sokan a legmagasabb csodálatukat fejezték ki Mussolini iránt. Egyesek magában a kormányban is azon fáradoztak, hogy Franciaország elnyerje a Duce jóindulatát, átadva neki Dzsibutit, Csádot és Tunézia egy részét." De Gaulle tisztában volt azzal, hogy „a jobboldal széles frakciója Hitlerrel békét, Mussolinival szövetséget óhajtott"[5].

Ilyen körülmények között teljesen értelmetlennek látszott minden erőfeszítés. Hiába bombázta beadványaival a vezérkart és a kormányt. A „furcsa háborúban" a javaslatok Daladier miniszterelnök vagy a hadügyminisztérium asztalfiókjaiban süllyedtek el. Hiába akarta a harc folytatását a bevehetetlennek hirdetett Maginot-vonal áttörése után. 1940 májusában reménytelenül kért páncélkocsikat. Amikor az erősítés megérkezett, már késő volt. Minden elveszett. A 4. hadosztály parancsnokára, de Gaulle ezredesre is csak az a feladat hárult, hogy a két hét alatt szétvert 14 másik hadosztály tisztjeivel együtt összegyűjtse és a hátsó vonalakba vezesse a szétzilált erők maradványait.

A teljes katonai vereség előestéjén, június 6-án Reynaud, a III. Köztársaság utolsó miniszterelnöke Párizsba hívatta de Gaulle-t.

– Vállalja-e az államtitkár-helyettesi posztot a honvédelmi minisztériumban?

– Igen.

– Akkor az Ön feladata a tárgyalások megkezdése Angliával a katonai együttműködés folytatásáról és hatékony megszervezéséről.

De Gaulle ezredes a francia kormány megbízásából Londonba utazott. Ez volt az első, rövid lélegzetű diplomáciai missziója.

Előkészítette Churchill franciaországi villámlátogatását.

Június 11-én az angol kormány feje a Loire menti Briaire-ben találkozott a megmaradt hadsereg megbízottjával, Weygand tábornokkal. A lassan hadsereg nélküli főparancsnok – jelezvén a helyzet reménytelenségét – tábornoktársait vonultatta fel Churchill előtt. A vezérkar Párizst – a baloldal tiltakozása ellenére – harc nélkül feladta, a bretagne-i új ellenállási vonal kiépítését pedig visszautasította. Az azonnali kapituláció híveivel szemben már csak a *kívülről* folytatott ellenállás hívei adtak félénk hangot.

Jean Monnet, a Közös Piac későbbi atyja, Londonban ekkor terjeszti javaslatát az angol kormány elé: Mondják ki a *„Francia–Brit Uniót"*, egyesítsék a két ország erőforrásait és gyarmatait. Helyezzék közös főparancsnokság alá a francia és az angol hadi- és kereskedelmi flottát.

Churchill helyesel.

De Gaulle-nak kellene a francia kormány beleegyezését Londonba hoznia. A III. Köztársaság utolsó kormánya utolsó óráiban elejti a tervet. A Francia–Brit Unió helyett az azonnali fegyverszünetet választja. Reynaud lemond. A hatalom – milyen hatalom? – Pétain marsallra száll.

De Gaulle a franciaországi angol nagykövethez, Sir Ronald Campbellhez és a brit katonai attaséhoz, Spears tábornokhoz fordult Bordeaux-ban: egykori mestere, Pétain, le akarja tartóztatni. Ő maga a harc folytatását vállalja – Londonból.*

Gyors telefonbeszélgetés a brit fővárossal; Churchill beleegyezését adja. Azon a napon – június 17-én –, amikor Pétain bejelenti a kapitulációt, de Gaulle címzetes brigádtábornok Spears angol tábornokkal Bordeaux-ból – Londonba repül.**

* De Gaulle – visszaemlékezései szerint – a londoni emigrációra Paul Reynaud tudtával készült, sőt a miniszterelnök a kormány titkos alapjából 100 000 frankot utalt ki a távozó tábornok számára. A bordeaux-i repülőtérről startoló gép – de Gaulle szerint – „romantikus körülmények és nehézségek nélkül indult".

** Churchill memoárjai szerint de Gaulle a bordeaux-i repülőtéren Spears tábornok mozgó gépére ugrott fel s a rendőrök meglepetten nézték a francia utassal a levegőbe emelkedő angol gépet.

A francia hadsereg 1940 júniusában, a kapituláció idején még nem döntött: a mestert vagy tanítványát – Pétain marsallt vagy de Gaulle-t – követi-e?

Juin marsall a hadsereg vezérkarának véleményét emlékiratában a következőkben összegezte: Sokan azt hitték az afrikai hadseregben és a francia gyarmatokon, hogy jobb lenne, ha *két ember* képviselné és védené meg szerencsétlen országunk érdekeit. *Az egyik belülről,* a hatalmas fegyverekkel rendelkező megszállók akaratát befolyásolhatná. *A másik külföldön,* Londonban, felajánlhatja a szövetségeseknek közreműködésünket. Persze nehéz volt elképzelni, hogy a két személyiség kiegészítheti egymást, tekintettel arra, hogy az egyik (de Gaulle) relatíve nagy szabadságot élvezve, biztosíthatta akciójához a szükséges eszközöket. A másik (Pétain) viszont túsz maradt.

Az utóbbit, az első világháború verduni veteránját mindenki ismerte. Június 17-i rádióbeszéde mindenkihez eljutott: „... Franciaország azzal a kéréssel fordult az ellenfélhez, hogy – ha kész katonákhoz illően egymást becsülni – velünk együtt keresse az ellenségeskedést lezáró megoldást..."[6]

A kapitulációt a francia közvélemény nagy része kezdetben beletörődéssel vagy megkönnyebbüléssel fogadta. Az átlagpolgár a háború folytatását reménytelennek tartotta. Franciaország kisantant-szövetségeseit már rég bekebelezte Hitler. A közeli szövetséges, Anglia segítsége elégtelennek bizonyult. Az Egyesült Államok hadba lépésére – csupán francia érdek miatt – nem lehetett számítani, Pétain kormánya viszont a fegyverletétellel – legalábbis a francia átlagpolgár reménye szerint – a háború végét, a rend helyreállítását, a mindennapi baguette-et (a hosszúkás botkenyeret), a sarki bisztró nyugodt teraszát jelentette. A nagytőke, amely 1936, a népfront-kormány hatalomra jutása óta mindig is az *„inkább Hitler, mint a népfront"* jelszót vallotta – Pétaintől azt várta, hogy a munkásosztállyal szembeni védelemmel egyidejűleg új távlatot nyit számára. Beilleszti Franciaországot az „új Európába", biztosítja a háborús Németország korlátlan hadirendeléseit, sietteti a francia monopóliumok régi koncentrációs törekvéseit. Egyszóval: a háborús

konjunktúra Vichyt Hitler, a nagytőkét Vichy oldalára állította. Az új címekkel megjelenő polgári lapok pedig dicsérték mindkét lépést.

A nyugat-európai televíziókban – kivéve a megrendelő francia tv-t* – évek óta játszanak egy eredeti dokumentumfilmekből, interjúkból álló négyórás filmet. Ezek a kockák cáfolhatatlanul bizonyítják: 1940 után jó ideig a francia közvélemény nagy részével elhitették azt, amit az Eiffel-torony teraszának hivalkodó transzparense hirdetett: „Deutschland siegt an allen Fronten."

A franciák nagy része nem kollaborált. De kezdetben fásultan vagy megtévesztetten beletörődött mindabba, amit a Hitlerrel paktáló burzsoázia és vezére, az öreg marsall neve fémjelzett.

És itt váltak el végleg Pétain és de Gaulle útjai.

Egy nappal Pétain kapitulációja, június 17-i rádióbeszéde után Londonból de Gaulle szólt a franciákhoz. A BBC stúdiójából elhangzott a *„Felhívás"*. Az akkor ismeretlen címzetes brigádtábornok 1940. június 18-i rádióbeszédének történelmi jelentőségét – a körülötte folyó viták és eltérő értelmezések** ellenére – mindenki elismerte. Egyrészt azt, hogy Pétain-nel szemben de Gaulle a harc, az ellenállás folytatása mellett döntött. A világról alkotott reális képe, a nemzetközi erőviszonyok helyes megítélése alapján meggyőződéssel vallotta az ellenállás értelmét:

„Én, de Gaulle tábornok, jelenleg Londonban, felszólítom mindazon francia tiszteket és katonákat, akik *brit földön vannak, vagy akik el fognak jutni ide,* fegyveresen vagy fegyver nélkül, lépjenek kapcsolatba velem. Bármi történjék is – a francia ellenállás lángja nem hunyhat ki és nem is fog kihunyni."[7]

A következő napokban (június 22, 24, 26, 28) elhangzott rádió-

* 1971-ben, miután a legtöbb nyugat-európai televízió bemutatta a „Chagrin et pitié" című filmet, a francia tv helyett csak a párizsi Quartier Latin egyik legkisebb mozija tűzhette műsorra a megrázó alkotást.

** Jacques Duclos írja emlékirataiban: az eredeti szövegben a Felhívás nem tartalmazta a híres formulát: „Franciaország elvesztett egy csatát, de nem a háborút." Tény, hogy a felhívás de Gaulle egyetlen beszéde, amelyet nem őriztek meg lemezen a BBC archívumában. Hogy miért nem? Senki nem adott rá magyarázatot. A Felhívás elhangzásának 30. évfordulóján, 1970 júniusában Párizsban kiadott „Történelmi beszédek" című lemezen de Gaulle londoni beszédei 1940. június 22-ével kezdődnek.

beszédek félreérthetetlenek a tekintetben is, hogyan és hol képzelte el de Gaulle az ellenállás megkezdését. A Felhívás a *brit földön* levő vagy oda érkező katonákhoz szólt. Ekkor még semmi utalás nem volt a Franciaországban kezdődő küzdelemre. „Minden a *külső* ellenállás szervezésére irányult" – állapítja meg Jacques Duclos, a *hazai* kommunista ellenállás irányítója.[8]

2. A GYARMATOK MEGMENTÉSE – A MEGMENTŐ GYARMATOK

ŐRSÉGVÁLTÁS, TÁBORNOKOK KÖZÖTT

Néhány nappal de Gaulle szózata után Pétain marsall megfosztotta a tábornokot rangjától. A londoni francia nagykövet parancsot közölt de Gaulle-lal:

– Jelentkezzék Toulouse-ban, a Saint Michel börtönben, ahol hazaárulása miatt hadbíróság fog ítélkezni ön fölött.

A börtönbüntetésre, majd halálra ítélt de Gaulle Toulouse helyett Londont, a kapituláció helyett a harc folytatását, a dél-franciaországi Saint Michel börtön helyett az angol fővárosban levő Saint-Stephens House szegényes irodáját választotta. Itt rendezte be akkor még senki által sem ismert főhadiszállását.

A riválisgyarmatbirodalom fővárosában, sőt már azelőtt, a francia földért folytatott utolsó kilátástalan csaták alatt, a tábornok reményei a tengerentúli területekből táplálkoztak. Stratégiai koncepciójának a francia gyarmatbirodalom lett a sarkpontja. Tudta: ahhoz, hogy Franciaország részese lehessen a győzelemnek, részt kell vennie a harcban. Ahhoz, hogy harcolhasson, új hadsereget kell teremtenie és új működési területeket kell biztosítania számára.

De van-e ilyen terület 1940 júniusában?

A kapituláció előtti utolsó napokban ez a kérdés robbantotta ki a két irányzatot képviselő de Gaulle és Weygand vitáját.

A németek átkelésre készültek a Somme folyón. Weygand szerint a vég előtt már csak a Marne és a Szajna kínált ellenállási vonalat.

– Hogyhogy vége mindennek? – hördült fel de Gaulle. És a világ? És a *Birodalom?*

Weygand ebben az elképzelésben az ifjú tábornok infantilizmusát látta. Valójában de Gaulle csak a történelmi lecke alapján módosította régebbi felfogását. Tulajdonképpen *a két tábornok szerepet cserélt.* Eredetileg a francia tisztikar két típusát képviselték. Weygand a „gyarmatiak", Gallieni iskolájához tartozott, de Gaulle pedig a második világháborús összeomlásig a „métropolitain"-ek, az anyaországiak elveit vallotta. Azt, hogy Franciaországnak nem szabad túlságosan szétforgácsolni erőit a Szahara homokjában, a Niger vagy a Mekong partjain. Sokkal inkább a Rajnánál, Európában kell őrt állnia.

Ez nem jelentette azt, hogy de Gaulle eddig bagatellizálta vagy nem értette meg a Birodalom szerepét, a gyarmatok jelentőségét, a hadsereg kolonialista misszióját. Értette akkor is, amikor 1929-ben levantei szolgálata során bejárta az Arab-Keletet, megfordult Damaszkuszban, Beirutban, Bagdadban, Kairóban és Jeruzsálemben. És értette akkor is, amikor a katonai akadémia történelemtanáraként Európa elsődlegességét hangsúlyozta ugyan, de távolról sem feledkezett meg a hadsereg gyarmati missziójáról. 1938-ban megjelent „Franciaország és hadserege"[9] című könyvében írja:

„Franciaország elsőként lépett az *új területekért* folytatott verseny mezejére. Már a háború (Algéria gyarmatosítása) másnapján el kellett nyomnia a kabiliai felkelést és garnizonjait előre kellett tolnia az algériai oázisokig. 1881-ben Tunisz *megszállására* került sor. 1885-től megkezdődik az előrenyomulás Szenegál, Niger, Dahomey belseje felé. Közben bátor támadások megnyitják számunkra a Szaharát. A kongói medencébe történt behatolással, majd a Csád-tó elfoglalásával befejezzük a nagy területek *meghódítását.* Ez az afrikai erőfeszítés nem akadályoz meg bennünket 1885 után Tonkin leigázásában és értékes *kínai koncessziók* megszerzésében. 1895-ben megvetjük lábunkat Madagaszkáron. Öt évvel később az összes nagyhatalmak hadseregeivel együtt egy francia hadtest is bevonul Pekingbe. Marokkó határán vakmerő katonáink csak az alkalmat várják, hogy bevonulhassanak . . ."

A klasszikus kolonializmus szótárából kölcsönzött kifejezések (új területek, koncesszió, hódítás, megszállás) csakúgy, mint a többes szám első személy használata mutatják: de Gaulle teljes egészében nagyra becsülte a hadsereg Birodalom-alapító múltját. Hódolat és

nosztalgia diktálták elismerő szavait. „Rohammal bevett hegygerincek, palisszádok, mély vízmosások meglepetései, a sziklás hegyek súlyos kálváriái, magány és félelem a sivatagokban, halál és szenvedés a szavannában, az erdőben, a mocsárban; kegyetlen reggelek, pusztító nappalok és szomorú esték – íme, miből jött létre a Birodalom."

De a könyv megjelenése után alig két esztendővel egészen más a kérdés: *mi lesz* a Birodalomból az angolszász szövetségesek oldalán kivívott győzelem után?

A Francia Köztársaság ekkor – kis túlzással – csupán a londoni Saint-Stephen House szegényes irodájára zsugorodott. Az „hexagone", Franciaország hatszöge, akárcsak a lotaringiai kereszt, legfeljebb szimbólum, a gaulle-isták jelvénye lehetett. Az angol házi-

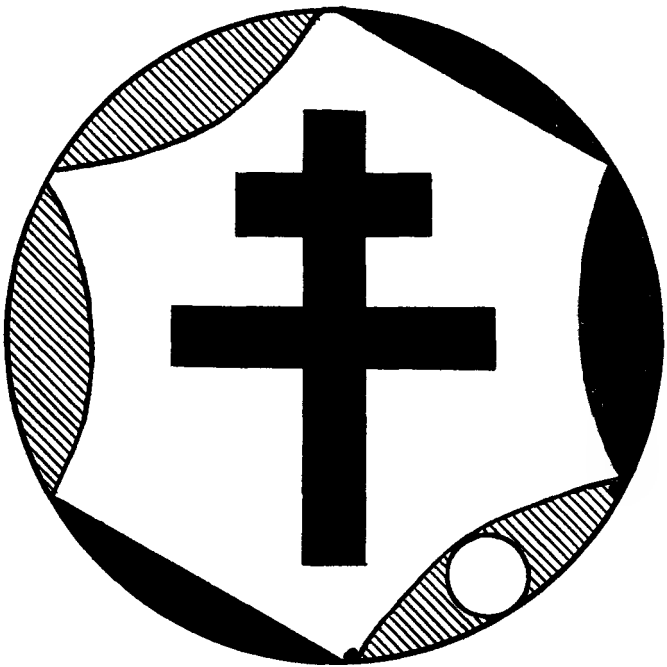

A hatszögű Franciaország – az „hexagone" – a lotaringiai kereszttel

gazda pedig hamarosan érzékeltette, hogy nagy árat kér az ideiglenes szállásért.

A francia gyarmati örökséget, a Birodalmat.

FRANCIAORSZÁG A SÚLYTALANSÁG ÁLLAPOTÁBAN

De Gaulle-nak azonnal tapasztalnia kellett Londonban: a brit és az amerikai kormány Franciaországot illetően több-tartalékos játszmát kezdett. S a francia tartalékok jövőjét és a Birodalom sorsát illetően a startnál ő a legesélytelenebb.

Megérkezése után két héttel, június 28-án Őfelsége kormánya a tábornokot elismerte a „Szabad Franciák" vezetőjének. Churchill és de Gaulle ezt követő levélváltása – amely rögzíti a pusztán „mozgalomnak" tekintett szervezet jogállását – nagyon is kétértelmű. A brit földön felállítandó francia önkéntes egységek a francia hadsereg szolgálati szabályzata szerint működnek, önálló irányítással. Költségeit azonban a brit kincstár előlegezi. Milyen fedezet mellett? Az egyezmény nyilvánosságra hozott szövegéből nem lehetett hátsó gondolatokat sejteni. A brit fél kötelezettséget vállalt „Franciaország függetlenségének és nagyságának teljes helyreállítására". A sokáig titokban tartott levélváltás során azonban Churchill félreérthetetlenül tudtára adja de Gaulle-nak: az előbbi passzus nem vonatkozik a szigorúan vett területi határokra[10].

Az a néhány tiszt és politikus, aki a BBC-ben elmondott, kevesek által hallgatott Felhívásra a londoni főhadiszállásra érkezett, még nem sokat nyomott a latban.

A francia súlytalanságból adodóan Őfelsége kormánya nem habozott egy másik vasat is a tűzbe tenni. A kapituláns Pétain marsallt. Azt, hogy a háborún még kívül álló Egyesült Államok fenntartotta diplomáciai kapcsolatát Vichyvel, nehezen lehetett kifogásolni. De azt, hogy a hadviselő Anglia először nyíltan, azután áttételesen megőrizte kontaktusát Hitler francia szövetségesével, lehetetlen volt a „Szabad Franciák" vezére előtt bagatellizálni. Különösen Mers el Kebir és Dakar kettős tanulságának fényében.

Az algériai Mers el Kebir kikötőjében maradt francia flottát (csaknem akkora volt, mint a földközi-tengeri brit hajóhad) és ma-

gát Észak-Afrikát a francia parancsnokok de Gaulle-lal szemben Pétainnek kínálták. Az angol kormány viszont úgy döntött, hogy a francia flottát inkább meg kell semmisíteni, semmint bizonytalan sorsára hagyni. Az adott helyzetben stratégiailag indokolható volt a brit döntés: nem akarták, hogy a flotta német kézbe kerüljön. De volt alapja a francia feltételezésnek is: lehetőség nyílt arra, hogy *Anglia hosszú időre megszabaduljon a francia flottától.* Ha a brit kormány valóban csak attól félt volna, hogy a trikolór helyett horogkereszt kerül az árbocokra, akkor a brit admirálisoknak adott tűzparancs helyett még szélesebbre tárhatta volna Gibraltár kapuját, a távoli Antillákhoz vezető utat . . .

A „szégyenletes tragédia", a francia hadihajók elpusztítása, az angol ütegek össztüze után a londoni francia emigráció számára még inkább kulcskérdés lett: mi lesz a Birodalom, a gyarmatok válasza? Vajon „Földnélküli Károly" – így gúnyolták Charles de Gaulle-t – továbbra is vendégként, védencként marad Londonban, vagy – a súlytalanság állapotát megszüntetve – a Birodalom hátterével végre potenciális szövetségesként lép elő?

De Gaulle háborús emlékirataiban az afrikai hadműveletek kettős céljait így foglalja össze:

„Részt venni az afrikai harcokban francia erőkkel és francia területekkel olyasvalamit jelenthetne, hogy amennyire csak lehetséges elfordítjuk Angliát és talán egy napon Amerikát is attól a kísértéstől, hogy e területeket ők maguk, saját céljukra használják fel. Ez végül is azt jelentené, hogy megszüntetjük a Szabad Franciaország menekült jellegét . . ."[11]

1940. július 30-án de Gaulle ilyen értelemben beszélt a gyarmatokon élő francia tisztségviselőkhöz.

Érvelése hármas volt:

Először a francia *hazafiságra* apellált: meg kell akadályozni az ellenséget, hogy birtokba vegye azokat a földeket, amelyeket a francia felfedezők, katonák, misszionáriusok, telepesek Franciaországnak adtak . . .

A második érve a francia állampolgárok *biztonsága* volt. Az érdektelenség maga után vonná a bennszülöttek elidegenítését s valószínűleg (franciák elleni) lázadását . . .

A harmadik érv a *gazdasági* érdekekre vonatkozott. Milyen len-

ne a szerencsétlen gyarmatok gazdasági helyzete a fegyverszünet után? A tengeri blokád következtében hogyan élelmeznék magukat? Hová exportálnák termékeiket?[12]

Ez a felhívás nem a Birodalom bennszülött lakosságához, hanem a gyarmatok francia irányítóihoz szólt. Azokhoz, akik a fegyverletétel után még nem döntöttek, vajon de Gaulle-hoz vagy Vichyhez csatlakoznak-e.

A felhívás ultima ratiója: a francia vezetők, gyarmati rezidensek visszautasítása esetén de Gaulle kész „magukhoz a (gyarmati) népekhez" fordulni.

Afrikából kezdetben meglehetősen gyéren érkezett pozitív válasz. Csak a távoli Közép-Afrika: Fort-Lamy, Doula, Brazzaville állt a Szabad Franciák mellé.

De Gaulle-nak azonban a szenegáli főváros, Dakar volt fontos. Csatlakozásával Afrika stratégiailag legértékesebb francia területét, az atlanti-óceáni küzdelemben kulcsfontosságú Cap Vert félszigetet prezentálhatta volna szövetségeseinek. De a dakari francia tisztek – Mers el Kebirhez hasonlóan – Vichy mellett döntöttek.

Ezek után de Gaulle a guineai Conakry felől, a szárazföldről akart eljutni Szenegál bevételéhez. Churchill a közös angol–francia flotta demonstrációjával kívánta álláspontjuk és kikötőjük feladására bírni a dakari francia parancsnokokat.

De Gaulle a Dakar előtti vizekről, a Westerland nevű holland hajó fedélzetéről figyelte a parlamenterek távozását. De csatlakozásra szólító felhívásának elfogadása helyett visszautasítás, sortűz, a remélt siker helyett kudarc, a dakari bevonulás helyett londoni visszavonulás következett.

Dakar Vichy kezén maradt.

Mi volt az oka mindennek?

Amerikai források szerint az angol fővárosból kiszivárogtatott hírek, a de Gaulle környezetében levő tisztek kétszínűsége. A lehetséges újabb kudarccal diszkreditálni akarták a tábornokot otthon, s távol akarták tartani a szövetségesek vezérkarától Londonban. Azzal, hogy Dakarnál franciák tüzeltek franciákra, hogy Afrika, amelyben annyira bízott, hátat fordított neki... Akárhogy volt is, de Gaulle sebei tovább mélyültek.

1940 októberében a tábornok az angolok beleegyezése nélkül a

Francia Egyenlítői Afrika fővárosába, Brazzaville-be érkezett. Nem sokkal később megalakította a Birodalom Védelmi Tanácsát. Talajt érezve lába alatt, magabiztos maradt. Nem hagyott kétséget afelől, hogy a sebeket túléli. Az angolszászoknak szólt, amikor kormánya jövőbeni megalakítására célozva kijelentette: *Franciaország nevében fogom gyakorolni hatalmamat* . . .

A Szabad Franciák katonai ereje kezdte túllépni a Saint-Stephen House falait. A londoni irodában már 35 000 katonát, 20 hadihajót, 60 kereskedelmi hajót és 1000 pilótát tartottak számon.

A legtöbbet Afrikában.

AZ ANGOLSZÁSZOK TÖBB-TARTALÉKOS JÁTSZMÁJA

Mindez azonban kevés volt Londonnak ahhoz, hogy végleg elejtse Pétaint, és visszavonhatatlanul de Gaulle-t tekintse Franciaország képviselőjének.

Mers el Kebir és Dakar után megszakadt London és Vichy diplomáciai kapcsolata – kifelé. Valójában Kanada nagykövete, Pierre Dupuy, továbbra is biztosította a kontaktust. Sőt 1940. október 23-án a Foreign Office-ban Pétain megbízottja protokollt írt alá. Ennek alapján Vichy adandó alkalommal, mihelyt Nagy-Brittannia megmutatja erejét, hadba lép a németek ellen. Churchill kabinetje hajlott arra, hogy elfogadja Pierre Rougier professzornak, Vichy megbízottjának az érvelését:: Laval és de Gaulle, a fasiszta és a szabad franciák között Pétain lehet London jövőbeni „párizsi embere". Az adott válságos közel-keleti helyzetben, a Szuezi-csatorna nácik által fenyegetett körzetében ugyanis Vichy és levantei csapatai képviselték a reális erőt.*

Ugyanebben az időben az Egyesült Államok kormánya Weygand marsallban látta a jövő emberét. Az amerikai sajtó gyakran dicsér-

* Pierre Rougier, Pétain minisztere előtt az angol kormány egyik legtekintélyesebb tagja a következő szavakkal érzékeltette a még nyitott kérdést: „De Gaulle bosszant bennünket. Jeanne d'Arcnak játssza meg magát. Nos jó. El fogjuk égetni. De most nincs szükségünk máglyára, mint 1431-ben. Elegendő lesz a vichyi kormánynak jelezni következő közel-keleti repülőútjának napját, óráját, s megadni a repülőgép útirányát . . ."

te Weygand marsallt, aki „nemsokára felemeli a tengelyhatalmak ellen a lázadás zászlaját". Sokan úgy vélték az Egyesült Államokban, hogy de Gaulle túlságosan merev és elutasító Pétain marsallal szemben. Ezenkívül – mondták – nem eléggé ismert ahhoz, hogy magával tudná ragadni a tömegeket.[13]

1941 tavaszáig kellett várni ahhoz, hogy Anglia a két rossz közül a kisebbiket, Pétain helyett de Gaulle-t válassza.

Darlan tengernagy a vichyi kormány megbízottjaként 1941 májusában Berchtesgadenba látogatott és ott angol létérdekeket sértő ajánlatot tett Hitlernek: a német légierő rendelkezésére bocsátja Szíria repülőtereit. Néhány nappal később, május 10-én a damaszkuszi és az aleppoi légikikötő irányító tornyában ülő francia katonák zavartalan leszállást biztosítottak a német gépeknek. Ez a fordulat közös katonai akcióra szólította Churchillt és de Gaulle-t.

Mindazonáltal változatlanul eltérő célok vezérelték a közel-keleti angol és francia parancsnokoknak küldött utasítások szerzőit.

A KÖZEL-KELETI PRECEDENS

A Közel-Keleten, 1941 tavaszán még élesebbek lettek a két gyarmati nagyhatalom ellentétei, mint Afrikában.

A brit imperialisták az első világháború óta vallották: pánarab politikájuknak Szíriánál és Libanonnál nem lehet ideálisabb központja. De az első világháború után a békeszerződés Levante kulcsfontosságú területét, illetve „mandátumát" Franciaországnak ítélte. Az adott helyzetben a reváns egyenesen kínálkozott. Az angol bevonulás indoka – a német fenyegetés – vitathatatlan volt. Hitler mindenekelőtt a Szovjetunió déli részét, a Kaukázust akarta harapófogóba zárni, de a távolabbi stratégiai tervek Szuezre, az iraki olajmezőkre és Indiára irányultak.

Az angolok Franciaországot elhanyagolható tényezőként kezelték: A közel-keleti brit csapatok főparancsnoka, Wawell tábornok egyszerű vitaklubnak tekintette, ahol az egyik fél Vichyben amellett kardoskodik, hogy megnyissák Levantét Hitler előtt, a másik fél pedig Londonban kész – még egy láncreakcióval fenyegető arab polgárháború árán is – ezt megakadályozni.

A polgárháború azonban valójában franciák közötti harc formájában fenyegetett. Hamarosan kiderült, hogy a közel-keleti francia haderő – amelyet annak idején Weygand a Szovjetunió elleni intervenció céljából szervezett – ugyancsak kitart Vichy mellett. Közös angol–francia hadműveletek megindulása esetén pedig ellenáll.

De Gaulle számára – elsődlegesen politikai okokból – döntő jelentőségű volt a Szabad Franciák önálló katonai akciója. Különösen az után, hogy május 14-én Wawell tábornok korainak tartotta a hadműveletek megkezdését. De Gaulle Brazzaville-ből táviratilag utasította megbízottját, Catroux tábornokot:

„Damaszkuszba kell vonulnia, akár egy teherautós bataillonnal is. A pszichológiai hatás megteszi a magáét."[14]

Hogy a hatás teljes legyen, de Gaulle és Catroux olyan tettre határozta el magát, amely a későbbi *„dekolonizációs politika" előtörténetévé* lett. 1941. június 8-án a Szabad Franciák proklamálták: Franciaország elismeri az úgynevezett mandátumos országok, Szíria és Libanon szabadságát és önállóságát, és ha a francia csapatok behatolnak a területükre, „ezt azért teszik, hogy előzzék Hitler erőit és visszahelyezzék jogaikba ezeket az országokat"[15].

A pszichológiai és politikai lépések hatásosabbnak bizonyultak a gyönge fegyvereknél. Vichy és a Szabad Franciák alakulatainak szórványos összetűzéseit július 14-én a tárgyalóasztalnál, a Saint Jean d'Arc-i fegyverszünettel befejezték.

A Levanteért folytatott harc azonban – ami az angol szövetségest illeti – korántsem ért véget. A brit kormány elismerte, hogy de Gaulle tábornok tekintendő mindazon jogok örökösének és letéteményesének, amelyeket a Népszövetség mandátumával Franciaországra ruházott. A közel-keleti angol–francia küzdelem azonban csak ezután kezdődött. Új formában, új szereplőkkel. A Vichyhez hű csapatok a fegyverszünet értelmében még Franciaország felé hajóztak, amikor Szíriában és Libanonban már egymást érték az incidensek.

Hamarosan kiderült, hogy a franciaellenes arab megmozdulások ösztönzői – angolok. Személy szerint az a Sir Edward Spears tábornok, aki de Gaulle-t a kapituláció óráiban Bordeaux-ból Londonba kísérte . . .

Spears tábornok közel-keleti kiküldetésére egyetlen feladatot ka-

pott: Szíria és Libanon politikai vezetőit fordítsa szembe az addigi gyámmal, Franciaországgal. Függetlenül attól, hogy Vichy vagy a Szabad Franciák gyakorolják a gyámságot. Ez utóbbiak kettős érvet is szolgáltattak Churchill megbízottjának. Először Catroux 1941. júniusi függetlenségi ígéreteinek csábítását. Azután az ígéret visszavonása okozta kiábrándulást. A libanoni és a szíriai vezetők csak így értelmezték de Gaulle „módosítását", amely szerint a függetlenséget későbbre kell halasztani. Spears tábornok viszont választásokat, éspedig azonnali választásokat sürgetett.

De Gaulle kénytelen volt Kairóba sietni, hogy megpróbálja az *„elhamarkodott dekolonizációs jelszava"* nyomán támadt vihart lecsillapítani. A brit kormány közel-keleti főmegbízottjától, Richard Caseytől Spears visszahívását követelte. De a brit birodalmi érdekek képviselője maga is a választásokat sürgette.

– Választásokat? Önök talán arra készülnek Egyiptomban? És különben is, úgy gondolják, hogy a közel-keleti brit hatóságoknak nincs sürgősebb feladatuk – például Rommel legyőzése –, mint a francia adminisztráció alatt álló területek politikájának orientálása? – fordult felháborodottan de Gaulle angol partnereihez.

Nem sokkal később, 1943. szeptember 30-án de Gaulle Churchill-lel is folytatta ezt a vitát. A brit miniszterelnök nem csinált titkot belőle: kormánya háború utáni arab-politikájának költségét a meggyöngült francia riválissal akarja megfizettetni.

– Miért utasítja vissza a levantei választásokat? – kérdezte de Gaulle-tól. – Anglia elkötelezte magát az arabok előtt arra, hogy tiszteletben tartja a demokráciát . . .

De Gaulle válasza csak a kategorikus visszautasítás lehetett:

– Anglia ígérete minket nem kötelez . . .[16]

A két gyarmattartó, Franciaország és Anglia ellentétét végső soron háttérbe szorította a reálpolitikai érzék. Ezt diktálta mindkettőjüknek az Egyesült Államok részéről fenyegető távlati veszély.

A Szabad Franciák számára nyilvánvaló lett: az Egyesült Államok, világhatalmi súlyát, háborús helyzetét kihasználva, Angliát is, Franciaországot is meg akarja gyöngíteni. Az Egyesült Államok – Nehru szavaival – „láthatatlan gyarmatbirodalmát"* a meggyöngült partnerek érdekszféráival akarta kiegészíteni.

Az a vita, amely Roosevelt és Churchill között az Atlanti Charta értelmezése körül folyt, egyértelműen bizonyította de Gaulle-nak is: nem az angol szavak, nem az újvilágban, illetve az óhazában használt kifejezések, hanem az angol gyarmatok jövőjének értelmezése miatt került szembe egymással az amerikai elnök és a brit kormányfő.

1941. augusztus 14-én végül is az amerikai intencióknak megfelelően rögzítették a Charta harmadik cikkelyét: Tiszteletben tartják *minden nép* jogát, hogy maga válassza meg, milyen kormányzati forma alatt akar élni, s arra törekszenek, hogy visszaadják *minden népnek* erőszakos úton elvett szuverenitását és autonómiáját.

Egy hónap sem telt el, s Churchill szükségesnek tartotta az „all people", a „minden nép" kifejezés precizírozását. 1941. szeptember 9-én nyilatkozatot tett közzé, amelyben Indiát, Burmát és a Brit

* Dzsavaharlal Nehru a második világháborút megelőzően lányához, Indira Gandhihoz írt levelében a következő szavakkal figyelmezteti azokat, akiknek a „gyarmat nélküli" Egyesült Államok antikolonializmusával kapcsolatban illúzióik vannak: „Ne gondold, hogy az Egyesült Államok gyarmatbirodalma a Fülöpszigetekre korlátozódik. Látszólag ez az egyetlen gyarmatuk, de – más imperialista hatalmak tapasztalataiból és bajaiból okulva – csak megjavították a régi módszereket. Nem veszik a fáradságot ahhoz, hogy egy országot bekebelezzenek, mint például Anglia Indiát; egyedül a profit érdekli őket, s ezért olyan intézkedéseket tesznek, amelyek révén egy-egy ország gazdaságát ellenőrizhetik. A gazdaság ellenőrzése igen megkönnyíti a nép, az ország, s valójában az egész állam ellenőrzését. Így minden különösebb baj nélkül, anélkül, hogy összeütközésbe kerülnének a támadó nacionalizmussal, ellenőrzik az országot és részesednek gazdagságában. Ezt az ügyes módszert gazdasági imperializmusnak nevezik. A térkép nem tünteti fel. A földrajzkönyvek és a térképek tanúsága alapján az ilyen ország szabadnak és függetlennek látszhat. De ha fellebbentjük a fátyolt, azt látjuk, hogy egy másik ország, jobban mondva annak bankárai és nagytőkései tartják kezükben. Ezt a *láthatatlan gyarmatbirodalmat* tartja birtokában az Amerikai Egyesült Államok." (*Dzsavaharlal Nehru:* Glimpses of World History. Cassel, London 1958.)

Birodalom más részeit kizárta az Atlanti Charta hatásköréből. Az atlanti találkozón – így az érvelés – elsősorban a náci iga alatt nyögő *európai* államok és nemzetek szuverenitásának visszaállításáról volt szó.[17]

Roosevelt válasza nem sokáig késett. 1942. február 22-én mondott rádióbeszédében félreérthetetlenül visszautasította a brit miniszterelnök fenti tiltakozását: „Az Atlanti Charta nemcsak a világnak azon részeire vonatkozik, amelyek az Atlanti-óceán partjain feküsznek, hanem az *egész világra.*"[18]

Churchill sem maradt adós a viszontválasszal.

1942. november 10-én London polgármesterének ünnepi bankettjén a következő kijelentést tette: „Egy dolgot kezdettől fogva világosan kell látni, ha ugyan bárkinek kétségei vannak e tekintetben: meg akarjuk tartani azt, ami a miénk. Nem azért lettem Őfelsége miniszterelnöke, hogy a Brit Birodalom felszámolásánál elnököljek. Erre a célra – ha megvalósítása valamikor szükségessé válna – más valakit kell keresni."[19]

Az Egyesült Államok súlya tehát teljes egészében ránehezedett a már-már csak a szigetországra zsugorodó Brit Birodalomra. És még inkább az afrikai talajt kereső Franciaországra. Churchill, aki fanyar önirónával Roosevelt „európai helytartójának" nevezte magát, a helyzetből fakadóan a kellemetlen, a nehezen kezelhető francia vendéget egyre inkább az amerikai elnökkel szembeni szövetséges-ellenfelének kezdte tekinteni. Kiváltképpen azután, hogy de Gaulle bizonyult a francia tartalékok közötti legesélyesebb jelöltnek.

Az afrikai hadműveletek, az algériai partraszállás előkészületeinek és végrehajtásának napjaiban nehéz volt eldönteni, mi elviselhetetlenebb de Gaulle számára: Churchill Angliájának „védnöksége" vagy a roosevelti Amerika részéről a nyílt elutasítás.

MEGALÁZÓ MEGLEPETÉS

A Fehér Házban végérvényesen elhatározták: az algériai hadműveletekbe semmilyen körülmények között sem vonják be de Gaulle-t és híveit.

Amikor mindennek ellenére a tábornok más belátásra akarta bírni Roosevelt elnököt – a francia–amerikai viszonyt évtizedekre meghatározó visszautasításban részesült. A Szabad Franciák megbízottja, a szocialista André Philipp 1942. október 6-án indult az Egyesült Államokba de Gaulle személyes üzenetével. De egy hónapig kellett Washingtonban várnia, hogy Roosevelt elé kerülhessen.

Mit jelentett ekkor az Egyesült Államok elnöke számára Franciaország és a Szabad Franciák vezére? A de Gaulle-nak szóló válaszból kiderült:

„Számomra mindaddig nincs politikai értelemben vett Franciaország, amíg a választások nem biztosítják képviselőit. Mivel pedig politikai értelemben nem lehet beszélni Franciaországról, a demokrácia helyreállításáig egy speciális megszálló politikai-katonai testület fogja intézni az ország adminisztrációját."

Hogy ebben milyen szerepet szánt a Londonban, Vichyben, Algírban levő francia tábornokoknak, tengernagyoknak? Roosevelt következő szavait de Gaulle sohasem felejtette el:

„Én nem vagyok olyan idealista, mint Wilson volt. Engem mindenekelőtt problémáim megoldásának hatékonysága érdekel. Mindazokat, akik ebben segítenek, üdvözlöm. Ha ma Darlan nekem adja Algírt – én azt kiáltom: Éljen Darlan! Ha holnap Quisling nekem adja Oslót, azt kiáltom: Éljen Quisling! Ha holnap Laval nekem adja Párizst, azt kiáltom: Éljen Laval!"[20]

A „ma" reggelén, amikor Roosevelt Darlant éljenezte, s amikor de Gaulle személyes megbízottját végre egyhónapos várakozás után fogadta, 1942. november 8-át mutatott a naptár. Algériában már javában folytak a partraszállási hadműveletek.

De Gaulle azonban csak előző este, a londoni szovjet nagykövetségen, véletlenül, megalázó módon szerzett tudomást róla.

November 7-e volt, az októberi forradalom évfordulóján rendezett fogadáson Bogomolov nagykövet vendégei között volt Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter is. Ő közölte a meglepő hírt de Gaulle közvetlen munkatársával, René Plevennel:

– Ma éjszaka kezdődik . . .

A tábornok így és itt tudta meg, hogy Eisenhower csapatai partra szállnak a „francia megyében", Algériában . . .

De Gaulle hivatalosan a partraszállás másnapján, november 8-án

reggel hallgatta meg Ismay tábornok üzenetét. Sápadtan, megalázva mondta hírhozó munkatársának, Billotte-nak:

– Remélem, hogy Vichy emberei a tengerbe vetik őket. Nem fognak betörő módjára Franciaországba lépni . . .

Az első alkalom, amikor de Gaulle-nak Vichy embereire kellett számítania, semmiképpen sem volt saját szerepének leértékelése. Ellenkezőleg, tudta, hogy a francia kollaboránsok afrikai ellenállása az amerikai remények szertefoszlását, az „amerikai tartalék" teljes politikai kompromittálását idézi elő.

Elsősorban Darlan admirálisét, aki „ma", azaz a partraszállás napján nem adta át Algériát. Sőt néhány órával az akció megkezdése után azonnal Észak-Afrikában termett és teljes ellenállásra, harcra vezényelte a francia helyőrséget.

És Giraud tábornokét is, aki ugyanezekben a percekben Vichyből való megszöktetése után még Gibraltárban várta, hogy az amerikaiak Algériába szállítsák. Neki kellett volna fegyverletételre bírnia az ellenálló francia csapatokat. Szavának azonban semmi hatása nem volt.

De Gaulle további magatartását nem a személyének mellőzése miatti sértődöttség, hanem éppen ellenfelei aktivizálásának várható következménye határozta meg. Szállodai szobájában Billotte-nak örömét fejezte ki afölött, hogy Vichy emberei ellenállnak. De másnap, Churchill-lel folytatott megbeszélése után a Szabad Franciákat – ismét a BBC-ben – a szövetségesek melletti harcra szólította:

„Rajta, itt a nagy pillanat. Észak-Afrika franciái! Elérkezett a józan ész és a bátorság órája . . . Az, amikor Önök által a Földközitenger egyik partjáról a másikra visszatérhetünk. Íme a győztes háború, hála Franciaországnak."[21]

Churchill – aki emlékiratai tanúsága szerint nem értett egyet de Gaulle amerikai mellőzésével – már egyre inkább a tábornokban látta a francia jövő, és természetesen a saját „párizsi emberét".

– Az Ön helyzete kitűnő – így elemezte a fordulatot de Gaullenak. – Giraud politikailag likvidálva van. Darlan rövidesen lehetetlenné fog válni. Ön marad egyedül. Ne szálljon szembe az amerikaiakkal. Legyen türelemmel. Önhöz fognak fordulni, mert nincs más alternatíva . . .

Darlant a legrövidebb határidőn belül, minden képzeletet felülmúló gyorsasággal kellett leírni. Először politikailag.

A heves, de reménytelen harcok után, az amerikai partra szálló erőkkel november 10-én kötött fegyverszünet alapján Darlan tengernagy még Pétain nevében megerősítette tisztségében Algéria, Tunézia és Marokkó valamennyi katonai és polgári tisztségviselőjét. A németek újabb lépése, Franciaország Vichy által ellenőrzött „szabad zónájának" teljes megszállása, a francia flotta maradványainak touloni önpusztítása kellett ahhoz, hogy a kollaboráns tengernagy átálljon a szövetségesek oldalára. December 7-én az amerikai és az angol hatóságok beleegyezésével kikiáltotta magát az észak-afrikai Franciaország államfőjének és a fegyveres erők főparancsnokának. De ekkor már senki sem bízott benne. Algírban mindenki kimondta fölötte az ítéletet.

A halálos merényletet egy Fernand Bonnier de la Chapelle nevű, királypártinak mondott fiatalember követte el. Ki adott rá utasítást? Máig sem tisztázott, hogy a royalista Cordier abbé, a pétainista Bergeret tábornok, a realitásra hajló amerikai konzul, Robert Murphy, vagy a vetélytársak algériai megbízottai: Giraud híve, Jacques Lemaigre-Dubreuil, illetve a gaulle-ista Aboulker?

Az ellenfelek közül maradt hát Giraud.

Első pillanatra nehezebb vetélytársnak látszott Darlannál. Giraud-t, a régi hadsereg tábornokát, Metz egykori kormányzóját mindenki ismerte a fegyveres erőknél és a politikai arénában. A német hadifogságból, Königsteinből való sikeres szökése nimbuszt és tekintélyt biztosíthatott számára a francia közvéleményben, és sikert remélhetett Washingtonban is.

De mindez csak látszat volt. A valóságban Giraud Gibraltárból sugárzott rádiófelhívása pusztába kiáltott szó maradt. Az algériai francia helyőrségek – Pétainre, Darlanra hallgatva – gyilkos tűzzel fogadták az amerikai partraszállókat. A königsteini szökés nimbusza nem bizonyult tartósnak. Amikor Churchill kijelentette de Gaulle-nak, hogy „Giraud *politikailag* likvidálva van", egy birtokában levő, végzetesen terhelő dokumentumra, Giraud Pétainhez írt levelére gondolt:

„Tiszti szavamat adom, hogy semmi olyat nem teszek, amely zavarhatná Önt, bármi legyen is a német kormánnyal való viszonya.

Nem gátolom azt a feladatot, amelyet Ön Darlan admirálisra és Pierre Lavalra bízott. Múltam lojalitásom garanciája . . ."

Az 1942. május 4-én írt levél szerzője ezek után nem lehetett huzamosan a fasizmus elleni harc ideális vezetője. Kiváltképpen azután nem, hogy a levél másolata Londonba került, Churchillhez és de Gaulle-hoz.

Ennek ellenére, amikor végül is Giraud megérkezett Algériába, az amerikaiak benne látták Franciaország „legfőbb politikai és katonai vezetőjét".

„A MENYASSZONY"

A de Gaulle–Giraud párharc tehát még hátra volt.

A teljes szakítást megelőzte – Roosevelt és Churchill titkos levelezésének szavaival – a házasság a „menyasszonnyal" kötött kényszerházasság.[22]

A parti összehozása – Giraud amerikai patrónusának a műve – és még inkább az esküvő színhelye, Casablanca, de Gaulle ellenfelére hárította a francia nemzeti érdekek megsértésének felelősségét. 1943 januárjában Giraud beleegyezésével jött létre a négyes találkozó. Éspedig „idegenek meghívására, francia szuverenitás alá tartozó területen", a marokkói protektorátusban.[23]

De Gaulle azonnal tisztázni akarta Giraud-val kettejük viszonyát. Egy ideiglenes koalíciós kormány létrehozását javasolta. Magának kívánta a kormány elnöki tisztét, Giraud-nak szánta a hadsereg-főparancsnoki posztját. Ez a javaslat még Churchill számára is elfogadhatatlan volt. Már csak azért is, mivel Giraud és de Gaulle casablancai kézfogása után hamarosan kirajzolódott a Szabad Franciák London számára is veszélyesen megnövekedett *hazai,* franciaországi befolyása.

A különböző irányzatú ellenállási szervezetekből megalakult a Conseil National de la Résistance, az „Ellenállás Nemzeti Tanácsa". Ez a szerv 1943 májusában tudatta Londonnal: elérkezettnek látja az időt és megfelelőnek a helyet – Algírt – az ideiglenes kormány létrehozására, de Gaulle elnökletével. Ugyanakkor Giraud neovichy irányzatú törekvései saját híveit is ellenfele táborába ta-

szították. Így Jean Monnet-t, René Mayert és főleg Maurice Couve de Murville-t, de Gaulle későbbi külügyminiszterét és miniszterelnökét.

De Gaulle hirtelen megnövekedett súlya sok volt mind Roosevelt-nek, mind Churchillnek. Az amerikai elnök Londonba küldött leveléből kiderül:

„A menyasszony (de Gaulle) magatartása egyre elviselhetetlenebb. Algírban berendezi gonosz propagandájának főhadiszállását, hogy ott elhintse a széthúzás magvait... Lehet, hogy de Gaulle tisztességes ember, de *messianisztikus komplexumának az áldozata.* Amikor Franciaországba fogunk lépni, azt úgy kell tekinteni, mint egy katonai megszállást... Ami de Gaulle-t illeti, nem tudom, mit kéne tenni vele. Nem nevezné ki Madagaszkár kormányzójává?"[24]

Az azonnali szakítást egy rövid életű kompromisszummal elhárítják. 1943. május 30-án Algírban megalakul a Nemzeti Felszabadítás Francia Bizottsága (Comité Français de la Libération Nationale) mindkét tábornok elnökségével. Churchill aggodalma, nevezetesen az, hogy de Gaulle azonnal „szőröstül-bőröstül" felfalja Giraud-t, alaptalannak bizonyult. A Szabad Franciák vezére elsősorban politikus volt, Giraud-t lassan fogyasztotta el.

1943. november 6-án – egy évvel az algériai partraszállás után – Giraud teljesen elszigetelten lemondott társelnöki tisztségéről. Hívei elfogytak vagy pozíciójuk elhagyására kényszerültek. Amikor Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió elismerték a Nemzeti Felszabadítás Francia Bizottságát, már de Gaulle-t ismerték el.

Paul Reynaud kormányának helyettes államtitkára tehát 3 év alatt a francia birodalom feje lett.

Az adott helyzetben még csak Afrikában. De Franciaország jövője szempontjából ez volt a kiindulópont és az alap.

A casablancai találkozó, a Roosevelttel folytatott személyes megbeszélés alapján s mindazok után, ami a diplomáciai harc kulisszái és a frontok valósága mögött lezajlott, de Gaulle aggodalma Amerika céljait illetően reális volt.[25] Az amerikai elnök a francia tábornokról szólva továbbra is „messianisztikus komplexumról" beszélt. A Szabad Franciák vezére előtt viszont nem le-

hetett kétséges: az Egyesült Államok régebbi izolacionalista politikáját – a lehetőségek láttán – a „Pax Americana" jelszavával helyettesíti, s a történelemben példátlan világbirodalom megteremtésére törekszik. *„Az Egyesült Államok saját erőforrásaitól elbűvölve érzi, hogy dinamizmusa érvényesülésének nincs kellő lehetősége belső keretek között. Miközben segíteni akarja az egész világban azokat, akik nyomorultak vagy leigázottak, enged azon hajlamának, hogy beavatkozzék mások dolgaiba. E mögött a világuralmi ösztön bújik meg... Attól a pillanattól fogva, hogy Amerika belépett a háborúba, Roosevelt úgy képzelte, hogy a béke amerikai béke legyen... és a megpróbáltatások által elsodort államok vessék alá magukat az ő ítéletének."*[26]

Ezt tették az algériai nacionalisták jobboldali képviselői, nyomban a partraszállás után. Elszakadni Franciaországtól az autonómia jelszavával és az amerikaiak segítségével – ez volt Ferhat Abbasz manifesztumának lényege. De Gaulle – sem a háború alatt, sem a hatvanas években – nem bocsátotta meg az algériai politikusnak, hogy az amerikaiakkal együtt akart kierőszakolni olyan változtatást, amire szerinte a történelem Franciaországot jogosította fel... Ferhat Abbaszt a gaulle-ista hatóságok azonnal a Szahara egyik oázisába deportálták. Ettől azonban a gyarmatbirodalmat fenyegető külső és belső veszély nem múlt el. Algéria visszaszerzése ugyan segített megmenteni Franciaországot és hozzájárult a nagyhatalmi rang visszaállításához, de a szövetségesekkel szemben a többi gyarmat megmentése ekkor még hátra volt.

Az afrikai Brazzaville ezért lett történelmi színhellyé.

BRAZZAVILLE, A KÉNYSZER KÖVETKEZMÉNYE

Az V. Köztársaság megalakulása (1958) óta minden év elején 1944 januárjára emlékezik a hivatalos Franciaország. A háború alatti brazzaville-i konferencia szellemét idézik, s a várost de Gaulle tábornok hosszú „dekolonizációs" politikájának forrásaként emlegetik.

„1944. január 30-án, a brazzaville-i afrikai konferenciával de Gaulle tábornok megvetette liberális tengerentúli politikájának

alapját, amelynek teljes befejezését végül is az V. Köztársaságban kellett megtalálnia"[27] – írta ünnepi cikkében Yvon Bourges, az afrikai ügyekkel foglalkozó külügyi államtitkár.

De Gaulle tábornok megnyitó beszédében a legfontosabbakra utalt: Afrika *földjére,* amely közlekedési vonalaival, nyersanyagforrásaival hadszíntérré, Franciaország újjászületésének bázisává lett; s főleg az afrikai *emberre,* akit „a háború francia uniformisba bújtatott katonává változtatott, emberi rangra emelt, mivel a háború tétje nem több és nem kevesebb, mint az emberhez méltó sors. Franciaország ezt akarja, ezt fogja biztosítani . . ."[28]

Félreérthetetlen célzás volt ez az Atlanti Chartára, amelyet ellenkező értelmezéssel az amerikai propagandaszervek nagy apparátussal terjesztettek nemcsak az arab országokban, hanem Fekete-Afrikában is.

Brazzaville tehát ismételt francia elutasítás volt mindazoknak, akik a népek szuverenitásának helyreállítását a gyarmatokon is realizálni akarták. René Pleven*, aki de Gaulle után lépett a brazzaville-i emelvényre, még világosabban beszélt. A gyarmati főmegbízott – aki később de Gaulle kormányának első gyarmatügyi minisztere lett – úgy válaszolt Rooseveltnek, hogy az afrikaiak is értsenek belőle: *„Időről időre azt olvassuk, hogy ennek a háborúnak azzal kell végződnie, amit a gyarmati népek felszabadításnak neveznek. A nagy gyarmati Franciaországban nincsenek felszabadításra váró népek, nincs felszámolandó faji megkülönböztetés. Népek vannak, amelyek nem akarnak megismerni más függetlenséget, mint Franciaország függetlenségét."*[29]

A gyarmati konferencia résztvevői között – a hűsítőket felszolgáló személyzet és Francia Nyugat-Afrika főkormányzója, a guyanai származású Félix Éboué kivételével – nem ült egyetlen színes bőrű, s egyetlen, a tengerentúliak által választott személyiség sem. Valamennyien a párizsi gyarmatügyi minisztériumban hajdan kinevezett francia főkormányzók, gyarmati főmegbízottak soraiból kerültek ki.

Brazzaville-ben a francia gyarmati népekről tárgyaltak – részvé-

* A könyv megírásakor Chaban Delmas kormányának igazságügyminisztere.

telük nélkül. De Gaulle beszédében hangsúlyozta Franciaország eltökéltségét. Az Egyesült Államok számára félreérthetetlenné tette, hogy *„a francia nemzetre, s kizárólag a francia nemzetre tartozik megfelelő időben meghatározni a birodalmi struktúra reformját, amelyet szuverenitásával el fog határozni"*[30].

De még kategorikusabb volt az afrikai népekkel szemben. Eleve eloszlatott minden olyan illúziót, amely a reformot összetévesztette az autonómiával, még inkább a függetlenséggel. A brazzaville-i konferencia alapelvét így summázta: „A Franciaország által végrehajtott civilizációs küldetés a gyarmatokon kizárja az *autonómia** minden gondolatát, a francia birodalom blokkján kívüli fejlődés mindenfajta lehetőségét . . ."[31]

A konferencia végső állásfoglalása teljesen egyértelmű volt: *Az önkormányzatnak, akár a távoli jövőben való létrehozása is elkerülendő a gyarmatokon.*

Brazzaville tehát nem az autonómia kezdete, hanem a kolonializmus némileg módosított folytatása. Ezt fejezte ki az az ünnepélyes aktus is, amelyre a konferencia küldöttei külön meghívót kaptak. De Gaulle tábornok a Kongó folyó partján leleplezte Savorgnan de Brazza, Francia-Kongó gyarmatosítójának emlékművét. „. . . Emléke – mondta a tábornok – Franciaország napjaiban fénysugár, éjszakáiban világítótorony fog maradni."[32]

A gyarmatok megmentése volt tehát napirenden. Ami a szövetségesekkel szembeni védelmet illeti, a tábornok teljes mértékben biztosította azt. Vichy kapituláns politikájával ellentétben de Gaulle a háború végére helyreállította a feldúlt gyarmatbirodalmat, Marokkótól Indokínáig.

De hátra volt még a másik feladat: a gyarmati népek önfelszabadító offenzívájának elhárítása.

* De Gaulle Brazzaville-t megelőző beszédeiben, amelyeket Tunéziában, Algériában és Marokkóban tartott, a muzulmánokhoz intézett üzeneteiben, az afrikai népek, az arab területek *önállósága* sohasem szerepelt. Kizárólag „birodalmi" keretekben volt róluk szó. Algéria, Tunézia, Marokkó a tábornok beszédeiben csak mint francia és szövetséges hadműveleti bázis kerül szóba. Ami az afrikai muzulmán vallású népeket illeti, Franciaország fiaiként szerepelnek a beszédekben, felhívásokban és mint ilyenek ígéretet kapnak: a haza nem feledkezik meg mindazon fiainak kárpótlásáról, „akik sohasem mondtak le nagyságáról".

MISZTIKUM ÉS REALITÁS

1944. június 6-án megkezdődött a partraszállás. Megnyílt a második front: francia földön, Normandiában.

Milyen lesz Franciaország újjászületése? Milyen lesz az újjászületett Franciaország?

A kérdés de Gaulle-i válaszát csak a következő hónapok igazolhatták: „Franciaország grandeur nélkül nem lehet Franciaország." A gaulle-izmus két kulcsszava: grandeur és gloire, nagyság és dicsőség, csak ezután kaphatott történelmi hitelesítést. A tábornok 1940 júliusában megmentette a francia becsületet, az újjászületés reményében harcba szólította a nemzetet. „A gloire csak azoknak adatik meg, akik mernek álmodni róla" – mondotta s hozzátette: „a *grandeur*nek szüksége van misztikumra. Az emberek aligha csodálják azt, amit (és akit) jól ismernek."

Amikor de Gaulle-nak 1944 júniusában Eisenhower jóvoltából megadatott a partraszállási engedély, a magas termetű tábornokot a felszabadított Bayeux polgárai először látták személyesen. Az első találkozás elég volt a misztikum fokozásához, sőt de Gaulle személyes gloire-jának növeléséhez. De Franciaország tényleges nagyságának visszanyeréséhez az elmúlt három év küzdelme még mindig túl keveset nyomott a hatalmi mérlegen. Márpedig a gaulle-izmus értelmező szótárában mindkét fogalomnak: a gloire-nak és a grandeurnek mindenkor kettős jelentése volt és maradt: *a tábornok nagysága Franciaország nagyságának a szinonimája.*

A hatalmi ranghoz, a nagyság elismertetéséhez – és ezt de Gaulle jól tudta – a misztikum kevés. Ehhez sokkal inkább reális erő-

re van szükség. Következésképpen elismerést érdemlő szerepet kellett játszania a háború befejező szakaszában.

Ezt követelte a helyzet de Gaulle-tól, a katonától és de Gaulle-tól, a francia külpolitika irányítójától. A BBC hullámhosszán beszélő álmodozó a valóságban – mind a szövetségesek vezérkari főhadiszállásán, mind a diplomácia zöld asztalánál – rideg reálpolitikus maradt. Illúziók nélkül mérlegelt katonai helyzetet és hatalmi erőviszonyokat, szövetséget és ellenséget, érdekközösséget és érdekellentétet. Változatlanul vallotta: *„a diplomácia a formális konvenciók leple alatt lényegében nem ismer mást, csak a realitásokat"*.

A háború finisében, annak megfelelően, ahogyan ezek a realitások érvényesülhettek, Franciaország fokozatosan elfoglalhatta helyét a „nagyok" között a nemzetközi porondon.

Továbbra sem könnyen. És többé sohasem teljesen.

PÁRIZS MEGÉR EGY MISÉT

A háború végső kimenetele 1944 nyarán már világos volt, Franciaországot azonban angolszász szövetségesei még a normandiai partraszállás után is elhanyagolható tényezőnek tekintették.

A Párizs felszabadításában vállalt, vagy pontosabban, kierőszakolt francia szerep a régi hatalmi piedesztálhoz vezető újabb lépcsőfok volt.

A tábornok tudomására jutott, hogy az angolszászok csak hetek, esetleg hónapok múlva akarják felszabadítani a francia fővárost. Azt a Párizst, amelynek jelentős része 1944. július végétől már a Belföldi Francia Haderő (FFI) ellenőrzése alá került. De ugyanakkor még a városban voltak a német megszállók is von Choltitz tábornokkal, aki zsebében őrizte az aláaknázott Párizs megsemmisítésére utasító hitleri parancsot.

A londoni Szabad Franciák Párizsba küldött megbízottai, Parodi és Chaban Delmas, Nordling svéd konzul tervének elfogadását javasolták: a főváros felkelői és megszállói kössenek tűzszünetet. De Gaulle a távolból, a kommunisták vezette parancsnokság pedig

a helyszínen – más-más meggondolásból – az azonnali felszabadítás mellett volt.

Mindmáig lezáratlan a vita: kinek mi volt a szerepe Franciaország felszabadításában. Mivel járultak hozzá a gaulle-isták Londonból és a Kommunista Párt harcosai Franciaországban? Történelmi évfordulók, napi belpolitikai csatározások mindig felszítják a vitát; ismeretlen dokumentumok, új bizonyítékok kerülnek az asztalra. Az ügy szempontjából azonban *a lényeges az, hogy a francia felszabadítás két fő erejének realitása és hazafisága az egységet és az egymásrautaltság szükségességét tekintette elsődlegesnek.* Először a harc kezdetén, amikor francia földön el kellett ismertetni, hogy „az ellenállás lángja nem fog kialudni". Később pedig Londonban, amikor tekintélyt kellett szerezni a még „súlytalanság" állapotában levő gaulle-ista Szabad Franciáknak.

Jacques Duclos, aki 1970-ben Michel Debrével a francia televízióban a hazafiságról vitázott, felolvasta de Gaulle tábornoknak az FKP Központi Bizottságához intézett, 1943. február 10-én (tehát a sztálingrádi csata befejezésekor) keltezett levelét:

„... mint a francia erők főparancsnokának – a Kommunista Párt rendelkezésemre bocsájtotta az Önök által létrehozott és lelkesített bátor Franc Tireur szervezetet. Íme, milyen kifejező példája ez a francia egységnek! Újabb tanúbizonysága az Önök akaratának, hogy hozzájáruljanak országunk felszabadításához és nagyságához. Meg vagyok győződve róla, hogy az Önök határozata a nemzeti érdekhez való fontos hozzájárulás, és ezért őszinte köszönetemet fejezem ki... Közeledik a legnagyobb erőfeszítések órája. Abban a pillanatban, amikor a bátor orosz hadsereg csapása alatt a német katonai hatalom meginog, fontos, hogy a francia hazafiak részt vegyenek a szövetséges orosz és angol–amerikai csapatok mellett a nemzeti terület felszabadításában. Tudom, hogy a harcoló Franciaország számíthat a Francia Kommunista Pártra."[33]

A harc befejező szakaszában egyik politikai irányzatnak sem lehetett közömbös, milyen árat kell fizetnie a felszabadulásért otthon, s milyen rangot ad neki az önfelszabadítás a nemzetközi porondon.

1944 augusztusában azonos következtetésre jutott a felkelő Párizs kommunista partizán-főparancsnoka, a Renault gyári vasmun-

kásból lett ezredes, Rol-Tanguy és de Gaulle tábornok. A főváros megmentése és az ország jövője érdekében az angolszász parancsnokságnál el kell érni Leclerc tábornok páncélos hadosztályának azonnali útba indítását a már felkelt és lényegében önmagát felszabadító Párizs megsegítésére.

De Gaulle Párizs francia felszabadításában az 1940. június 18-án megkezdett út döntő katonai és még inkább *politikai* állomását látta. Az adott helyzetben nélkülözhetetlen volt a gaulle-ista Leclerc tábornok és Párizs kommunista partizánjainak együttműködése. De Gaulle háborús emlékirataiban nem marad adós az elismeréssel: „A felszabadításért üdvözlöm Leclercet. Micsoda állomás dicsőségének útján! A felszabadításért ugyancsak üdvözlöm Rol-Tanguyt, akit az ő oldalán látok. Valójában a belső haderő akciói voltak azok, amelyek az elmúlt napokban elűzték az ellenséget utcáinkról, megtizedelték és demoralizálták csapatait, leblokkolták egységeit megerősített állásaikban. Ezenkívül, a partizánok egységei, akik nagyon is szegényes fegyverekkel rendelkeztek, hősiesen segítették a reguláris hadsereget a német ellenállási fészkek megtisztításában. Sőt, ők egyedül számolták fel a clignancourt-i kaszárnya tömbjét . . ."[34]

Igaz, az elismerő szavak ellenére Leclerc tábornok nem menekült meg de Gaulle szigorú megrovásától és leckéztetésétől sem. A fiatal generális természetesnek vette, hogy a feltétel nélküli kapituláció történelmi okmányra a német von Choltitz és a gaulle-ista Leclerc neve mellé a kommunista Rol-Tanguy aláírása is oda kerüljön. De Gaulle, a tapasztalt politikus viszont előre látta: a kommunista aláírás mögötti, vérrel írt valódi történelem lehetetlenné teszi a felszabadítás gaulle-ista kisajátítását. Kivált egy olyan időszakban, amikor – André Malraux, az író-politikus később megfogalmazott szavai szerint – „végül is csak ketten maradunk a porondon, mi és a kommunisták . . ."

De Párizs felszabadításának történelmi órájában ez csak múló harag volt. A Champs Elysées-i tömegfelvonulás vezetése, a horogkeresztes zászlóktól megtisztított, trikolóros Diadalív látványa, a Notre Dame-ban tartott mise mindent megért. A lényeg az volt, amit a Városházán tartott beszédében de Gaulle hangsúlyozott:

„Párizst, a meggyalázott, a megtört, a mártír Párizst saját népe szabadította fel, Franciaország hadseregének segítségével."

VI. György angol király de Gaulle-hoz intézett távirata az egyik angolszász szövetséges elismerését fejezte ki. A másik szövetséges, az Egyesült Államok reakciója eltérő volt. Az „Amerika Hangja" tartózkodó, de Gaulle szerint inkább keserű kommentárja legalább-is két dolgot jelzett. Egyrészt azt, hogy az Egyesült Államok kormányának végül is le kell mondania a párizsi csata utolsó órájáig dédelgetett kombinációjáról, a kapituláns Laval vagy a kapitulációt előkészítő pártok hatalomra segítéséről. Másrészt a tüntetően tartózkodó hang arra is következtetni engedett, hogy Párizs felszabadítása még korántsem hozta meg Franciaország grandeurjét.

A párizsi csata megnyerése után még el lehetett veszíteni a háború igazi győzteseinek kijáró helyet.

A CHAMPS ELYSÉES ÉS STRASBOURG KÖZÖTT

De Gaulle előtt világos volt: Franciaország jövendő súlyát, hatalmi rangját mindenekelőtt hadseregének tevékenysége, további szerepe fogja determinálni.

A katona elsősorban politikusként értékelte az 1944-es hadihelyzetet s a békének még távoli, ködbe vesző kontúrjait. Szinte csak a „sacre égoisme", a „Franciaország mindenek felett" tudata diktálta szavait:

„Természetesen fájdalmas volt, hogy a háború még tovább folyik... Franciaország magasabb rendű érdekeit tekintve azonban... minél tovább húzódtak a harcok, annál nagyobb szükség volt a rajnai és a dunai csatákban a mi segítségünkre. Úgy, ahogyan Afrikában és Olaszországban is történt. *Ettől függött a világban elfoglalt helyzetünk...*"[35]

A háborúban való további részvételhez erős hadsereg, a hadseregnek pedig fegyverzet kellett. Az előbbi adott volt. De Gaulle maga mondja emlékirataiban: az Ellenállási mozgalom harcosai mintegy 400 000-en voltak. Elképzelhető – teszi hozzá –, milyen becsületet szerzett Franciaországnak, hogy annyi önkéntes akart a Maquis minden veszedelmét vállalva harcolni. De a tábornok el-

ismerése valahol félúton találkozott azok aggodalmával, akiktől – az amerikaiaktól – a fegyverzetet várta. Azért is, mivel a 400 000 harcos zömét francia földön a kommunisták szólították fegyverbe. Párizs felszabadításakor a Kommunista Párt nagy befolyással, számos kulcspozícióval rendelkezett. Az amerikaiak – de Gaulle szerint – a hadsereg komoly felfegyverzésétől két ok miatt tartottak. Az első, a francia belpolitikára gyakorolt hatás számbavétele, nyilvánvaló.* A másik ok – és de Gaulle szerint ez volt az amerikai ellenállás fontosabb mozgatója – már a háború utáni nemzetközi erőviszonyokat érintette. Attól tartottak, hogy 1944 végéig a francia hadsereg megduplázódik és a harcokban talán döntő szerepet játszhat. Akkor pedig a fegyverszünet létrejöttekor kikövetelheti a maga részét. Franciaország kérése ezért teljesítetlen maradt; a vártnál jóval kevesebbet kapott angolszász szövetségeseitől.

1944 végén ráadásul új bizalmi válság robbant ki Franciaország és angolszász szövetségesei között. A német határok előtt lelassult, majd megállt a szövetségesek támadó gépezete. Strasbourgot november 26-án még nagy áldozatok árán felszabadították a francia egységek, de az Elzász más vidékein kifejtett német ellenállás, és még inkább a felderítés adatai jelezték: Hitlernek még friss tartalékai és új fegyverei is vannak a nyugati fronton készülő ellentámadáshoz.

December derekán az Ardennekben valóban megindult a német offenzíva. Eredménye: a szövetséges frontvonalak áttörése több száz kilométeres szélességben és mélységben. A támadás közvetlenül fenyegette az újjászületett francia hadsereg legfőbb fegyvertényét, Strasbourgot. Eisenhower nem titkolta, hogy a német támadás ereje, turbólégcsavaros repülőgépeinek megjelenése – amelyek az Ardennek felett elsöpörték az amerikai vadászokat –, általá-

* Dwight Eisenhower tábornok „Keresztes hadjárat Európában" című könyvében arról ír, hogy Párizs felszabadításakor de Gaulle maga is helyeselte a két amerikai hadosztály jelenlétét: „Íme a felszabadító – ironizált Eisenhower –, akinek szövetségesei erejére van szüksége, hogy hatalmába vegye saját fővárosát." De Gaulle szerint viszont csak az amerikai egységek átvonulásáról volt szó, amelyet ő egyáltalán nem kért. (*Dwight Eisenhower:* Croisade en Europe. Plon, Párizs, 1949–1950.)

nos meglepetést keltett. Ezért a szövetséges főhadiszállás döntött: az általános visszavonulás során Strasbourgot is fel kell adni.

De Gaulle számára azonban elfogadhatatlan volt ez a döntés. A város feladása – fakadt ki – az angolszász stratégia szempontjából csupán egy manőver, Franciaországnak azonban nemzeti katasztrófa. Ha Hitler újra bevonul Elzászba, a de Gaulle iránti bizalom megrendül. A tábornok figyelmeztette Eisenhowert, haladéktalanul vonja vissza kiürítési parancsát, de Lattre francia tábornoknak pedig megparancsolta: mindenáron tartsa Strasbourgot.

A német hadsereg, miután az ardenne-i áttörés után Elzász fővárosánál is megkezdte a támadást, elérte Zábernt, Strasbourg elővárosát. A Wehrmacht 19. hadserege ugyanakkor Elzász fővárosától északra és délre átkelt a Rajnán. Hagenauer vidékén az amerikaiak visszavonultak a német támadás elől, de Strasbourg francia kézen maradt.

AZ ÚJ DUNKERQUE MEGHIÚSÍTÁSA A VISZTULÁNÁL

Január 20-a táján az ellenség támadó lendülete megtört.
Mi történt január 20-a előtt? Miért sikerült Strasbourg védelme?

Az egyik ok: az Eisenhower terveinek visszautasítását követő elszánt francia védelem. A másik ok egyetlen tömondatban szerepel a tábornok emlékirataiban: *„A keleti fronton az oroszok megkezdték téli támadásaikat."*[36]

Churchill memoárjaiban jóval részletesebben írja le a *„második Dunkerque"*-kel fenyegető napok történetét. A brit miniszterelnök a súlyos helyzet alapján 1945. január 6-án levelet intézett Sztálinhoz: „Nyugaton igen súlyos harcok folynak, és bármely pillanatban megtörténhet, hogy a főparancsnokságnak fontos döntéseket kell hoznia. Ön saját tapasztalatából tudja, mennyire nyugtalanító az olyan helyzet, amikor a kezdeményezés ideiglenes elvesztése után igen széles frontot kell védeni. Eisenhower tábornoknak igen kívánatos és szükséges lenne általános vonásokban megtudni, hogy Ön mit szándékozik tenni, mert ez természetesen kihat majd az ő és a mi összes legfontosabb döntéseinkre . . . Rendkívül lekötelezne, ha közölné velem, számíthatunk-e egy nagy orosz támadásra a

Visztula frontján vagy valahol másutt januárban vagy bármely más időpontban, amelyet Ön megjelöl."

Másnap, január 7-én, Sztálin a következő választ küldte Churchillnek: „... Nagyon fontos, hogy felhasználjuk a németekkel szembeni tüzérségi és aviatikai fölényünket. E célból derült időjárásra van szükség légierőnk számára, valamint arra, hogy ne legyen alacsonyan szálló köd, amely a tüzérséget a célzott tüzelésben gátolja. Mi támadásra készülünk, de az időjárás most nem kedvez az offenzívának. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása azonban – tekintetbe véve szövetségeseink helyzetét a nyugati fronton – úgy határozott, hogy fokozott ütemben befejezi az előkészületeket, és nem törődve az időjárással, legkésőbb január második felében nagy támadó hadműveletekbe kezd a németek ellen az egész központi fronton. Nyugodt lehet, hogy mi minden lehetőt megteszünk abból a célból, hogy segítséget nyújtsunk szövetségeseink dicső csapatainak."

Valóban, a szovjet hadsereg támadása január 20-a helyett már január 12-én megindult a Balti-tenger és a Kárpátok között, 1200 kilométeres szakaszon. A nyugati fronton, az Ardennekben a német csapatok azonnal beszüntették támadásaikat, 5–6 nap múlva (január 17–18-án) pedig két páncélos hadsereget kivontak a harcokból, és azonnal a keleti frontra dobtak át, ahol az áttörés után 150 szovjet hadosztály nyomult előre, több száz kilométer mélységben. 1945. január 17-én Churchill a következőket írta Sztálinnak: „Őfelsége kormányának nevében és teljes szívemből hálánkat és jókívánságainkat fejezzük ki Önöknek azért a gigászi támadásért, amelyet Önök a keleti fronton megkezdtek."[37]

Ez történt a kritikus januári napokban. Ezért állapíthatta meg de Gaulle tábornok: január 20-a táján az ellenség támadó lendülete és reménye Strasbourgnál is összeomlott.

A Párizs és Strasbourg közötti időszak sikerei és csalódásai szertefoszlatták az illúziókat. Az újjászülető Franciaország katonai fegyvertényei önmagukban kevésnek bizonyultak a régi hatalmi rang visszaszerzéséhez.

Maradt hát a *diplomácia* fegyvere.

De Gaulle, tiszti karrierjének kezdete óta, a külpolitikában és a hadseregben azonos célhoz segítő, azonos hatásfokú fegyverzetet látott.

Ideálját a francia történelemben továbbra is vagy még inkább a miniszter-ezredesek, a politikus-katonák között kereste. E kettős koncepciójához a porosz Clausewitznél talált inspirációt. Akkor is, amikor közeledett a második világégés s rá kellett döbbenie, hogy a háború a politika folytatása más eszközökkel. És akkor is, amikor az 1944-es év minden nehézsége ellenére közeledett a béke, s meg lehetett, sőt visszájára kellett fordítani a clausewitzi filozófiát: a béke a háború folytatása más eszközökkel.

1944 őszén már mindenki a háború utáni rendezésről tárgyalt. A szeptemberben Dumberton Oaksban megrendezett konferencián, ahol az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalakulását készítették elő, a „négy nagy" helyén a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és – Kína képviselője ült. A konferencia döntése szerint a világszervezet vezetésére hivatott Biztonsági Tanácsnak csupán e „négy nagy" képviselőjéből kellett megalakulnia – Franciaország nélkül.

– Ez így helyes – jelentette ki Conally, az amerikai szenátus külügyi bizottságának elnöke ,– mert ez a négy ország ontotta vérét a világért, míg Franciaország ebben a háborúban csupán a kis állam szerepét játszotta.[38]

Ezzel párhuzamosan az „Európa Bizottság" ugyancsak Franciaország nélkül vizsgálta felül a háború utáni európai helyzetet, mindenekelőtt Németország kérdését. Churchill és Roosevelt elnök – akik Quebecben találkoztak, hogy leszögezzék álláspontjukat – a franciáknak még a formális tájékoztatást sem adtak. Ugyanez ismétlődött meg Churchill és Eden októberi moszkvai látogatása után.

Ezt követően az angol kormányfő és külügyminisztere francia

meghívásra Párizsba érkezett. A vendégek az Invalides kupolája alatt a történelem legnagyobb alakjának nevezték Napóleont, meghajoltak Foch marsall sírja előtt. De Gaulle tábornoknak azonban semmi biztatót nem mondtak kormánya jövőbeni szerepét illetően.

A következtetés nem lehetett más: a háború utáni politika Franciaország nélkül készül.

A politikus-tábornok – aki mindig planetáris dimenzióban vizsgálta Franciaország helyzetét – reálisan felmérte, mi az, ami változó s mi az, ami állandó tényező világunkban. Melyik az az erő, amellyel Párizs mindig számolhat mind a német veszéllyel, mind az angolszász hegemón törekvésekkel szemben.

A Szovjetunió de Gaulle szótárában változatlanul Oroszországként, a jobbik esetben Szovjet-Oroszországként szerepelt, ez azonban sohasem zárta ki, hogy elismerje a történelmi realitást. Ellenkezőleg. A legteljesebb mértékben tisztában volt vele, hogy az az intervenciós akció, amelyben fiatal századosként részt vett Lengyelországban, egyszer s mindenkorra kudarccal végződött. Bárhogy nevezte is, bármilyen véleményt alkotott is róla, tudta: a Szovjetunió világhatalom. Aki nem, vagy rosszul számol vele, elveszti a játszmát. Ezt tették az 1939 előtti francia csődpolitikusok. De Gaulle a Szovjetunió megtámadása után azonnal a viszony rendezését szorgalmazta – a háború megnyerése végett.

A Szovjetunió és Franciaország kontinentális hatalmak. Ezen oknál fogva más céljuk és más feladataik vannak, mint az angolszász országoknak, amelyek elsősorban tengeri hatalmak.[39] 1941 augusztusában ezzel az instrukcióval indította útnak Ankarába a Szabad Franciák megbízottját, hogy ott helyreállítsa a kapcsolatot a Szovjetunió törökországi s későbbi párizsi nagykövetével, Szergej Vinogradovval.

1944 végén a diplomáciának ennél tovább kellett lépnie . . .

A TÁBORNOK-DIPLOMATA MOSZKVÁBAN

Bogomolov párizsi szovjet nagykövet Churchill és Eden franciaországi látogatása után átnyújtotta de Gaulle-nak a szovjet kormány meghívását. Így tehát – írja emlékirataiban a tábornok –

alkalom nyílott rá, hogy kölcsönösen megbeszéljük a béke szabályozásának módozatait. *„Talán sikerül felújítani az oly sokszor lebecsült és megsebzett francia–orosz szolidaritást, amely oly természetesen adódott a német veszélyből és az angolszász hegemón törekvésekből . . .”*[40]

Amikor a tábornok Georges Bidault külügyminiszter társaságában 1944. november végén először indult a Szovjetunióba, egy célja volt: az angolszászokkal szembeni kiszolgáltatottság és a német veszély ellenszerét kívánta biztosítani Franciaországnak.

A háborús körülmények között Kairón, Teheránon át vezető út megérte a fáradságot. Látogatás és tiszteletadás a „döntő győzelem” színhelyén, Sztálingrádban, amelynek nevét azóta is metróállomás, utcák, sugárutak őrzik Párizsban. Találkozás a szovjet–francia fegyverbarátságot szimbolizáló Normandia–Nyemen légikötelék harcosaival. És végül a szovjet–francia kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírása december 10-én.

Hogyan fogadták Párizsban a húsz évre kötött kölcsönös segítségnyújtási egyezményt? Amikor 1944. december 16-án a küldöttség visszaérkezett Párizsba – jegyzi fel a tábornok –, mindenki nagyon elégedett volt. A nép a nagyhatalmak együttesébe való visszatérés jelét látta benne.

A moszkvai tárgyalások és az ardenne-i német támadás előkészületei – 1944 decemberében – egy időre estek . . .

Jóllehet hasonló módon vélekedett maga de Gaulle is, mégsem értékelte túl a moszkvai siker hatását. Nem feledhette azokat az angolszász ellenlépéseket, amelyeket Churchill részéről már moszkvai tartózkodása alatt és utána tapasztalnia kellett.

1945 januárjában az angolszász sajtó közölni kezdte: a „három nagy”: – Roosevelt, Churchill és Sztálin – hamarosan találkozik, hogy döntsön Németország sorsa felől és az ENSZ megalakításáról. Valóban a Jaltában (1945. február), majd a Potsdamban (1945. június) megtartott konferencia Franciaország képviselőjének kirekesztésével ült össze. Kinek a számlájára kellett ezt írni? De Gaulle világosan látta, hogy a „három” közül valójában egy ellenezte csak Franciaország képviselőjének jelenlétét: Roosevelt.[41]

A jaltai konferencia előtt az amerikai elnök különleges megbízottja, Harry Hopkins, Párizsban megpróbálta megértetni az ellenzés okát:

„Ezt az okot Franciaország szolgáltatta azzal a szörnyű csalódással, amelyet 1940-ben okozott összeomlásával, majd kapitulációjával." De Gaulle válaszában arra hivatkozott, hogy az amerikaiak teljesen tétlenül nézték Hitler európai terjeszkedését. Mialatt Franciaországnak át kellett élnie katasztrófáját, az Egyesült Államok semlegessége mögé sáncolta el magát. Paul Reynaud miniszterelnök segélykiáltása süket fülekre talált Rooseveltnél. A francia kapituláció után pedig Amerika hosszú ideig támogatást nyújtott a kapitulánsoknak, Vichynek. Csak akkor lépett be a háborúba, amikor a németek szövetségese, Japán elsüllyesztette az amerikai flottát Pearl Harbornál.

A beszélgetést összegezve, de Gaulle szemrehányóan mondta Hopkinsnak: „Franciaországnak az az érzése, hogy az Önök számára a francia nagyság sem a saját, sem a világ szempontjából nem látszik szükségesnek . . ."[42]

Mialatt a „három nagy" Jaltában tanácskozott, a nemzeti önérzetében sértett de Gaulle a kirekesztett Franciaország történelmi jelenlétére emlékeztetett. A nevezetes rádióbeszéd 1945. február 9-én hangzott el. A tábornok kategorikusan közölte, hogy kormánya semmit sem tekint önmagára kötelezőnek, amit nem az egyenlőség alapján beszéltek meg . . .

A Jaltában és Potsdamban megsértett nemzeti önérzet jó befektetésnek bizonyult a jövőt illetően. Hivatkozási alap lett minden későbbi hidegháborús konfliktus alkalmával, mondván: a „három nagy" Franciaország nélkül döntött Németországról, Európáról, a világról. Jalta a gaulle-izmus diplomáciájának a későbbiekben mindig érvet adó forrás maradt.

De Gaulle-nak 1945-ben, a háború végén mindenesetre tudomásul kellett vennie, hogy a grandeur felé csak a félútig jutott. De Lattre tábornok ott lehetett a németek kapitulációjánál, Leclerc tábornok pedig Japán fegyverletételénél. Ez még nem a tervezett cél, de a katasztrofális start után már nem is kevés. De Gaulle mérlege ezt a realitást tükrözte: „Természetesen fájdalmasan érintett, hogy bennünket nem hívtak meg (Jaltába), azonban egyáltalán nem csodálkoztam. Bármennyire előrehaladtunk is azon az úton, amelyet Franciaországnak meg kellett tennie, hogy elfoglal-

hassa régi helyét, jól tudtam, milyen mélyről indultunk, semhogy azt hihettem volna: máris célhoz értünk."

További előrehaladás? megtorpanás? vagy visszavonulás? mi következik? A kérdésekre csak a háború utáni Franciaország belső helyzetének, a gyarmatok benyújtott számláinak, a világpolitika tényezőinek birtokában lehetett választ adni.

Néhány háborús esztendő elegendő volt ahhoz, hogy a még Franciaországban is ismeretlen „Motor ezredes" a világ egyik legismertebb történelmi alakjává léptesse elő magát. Néhány békés hónap pedig elegendő volt ahhoz a felismeréshez, hogy a félsiker utáni további erőltetett offenzíva csak teljes kudarccal végződne.

Franciaországban is, a nemzetközi porondon is.

A politikus-tábornok inkább a visszavonulást választotta.

4. A VISSZAVONULÁS STRATÉGIÁJA

A félsikert hamarosan félkudarcok követték. A kudarcsorozat, amely végül is a tábornok első visszavonulásához vezetett, ott kezdődött – Algériában –, ahonnan a tábornok 1958-ban majd újra hatalomra emelkedhet...

A GYŐZELEM NAPJA ALGÉRIÁBAN...

Roosevelt elnök magyarázatot akart adni arra, hogy miért nem tartotta szükségesnek de Gaulle jaltai jelenlétét. A magyarázat színhelyéül Algériát választotta. Ezzel a krími sértést újabb, még erősebb sértéssel tetézte. A meghívással Franciaországon kívüli, szinte semleges területnek minősítette azt a földet, amely de Gaulle szerint a francia gyarmatbirodalomnak talán a legfontosabb része.

– Hogyan engedhetem meg, hogy saját országomba egy idegen hatalom vezetője hívjon meg? Lehetséges, hogy Algír Franklin Roosevelt számára nem számít Franciaországnak?* – háborodott fel a tábornok.

Roosevelt észak-afrikai partraszállásának megakadályozásában – a sértettség mellett – nagy szerepet játszott a félelem is. Attól, hogy az amerikai elnök jelenlétével újabb bátorítást adhat az araboknak, akik Algéria függetlenségét követelik.

Algériának nem volt szüksége amerikai bátorításra. A szövetségesek győzelmét követő demokratikus hullám elérte Észak-Afri-

* Roosevelt kongresszusi beszámolójában (1945. március 30-án) a találkozó lemondása miatt de Gaulle-t nem kevésbé éles hangon „primadonnának" nevezte, aki szeszélyessége miatt megfosztotta magát egy hasznos randevútól. (*Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. Plon, Párizs, 1954.)

kát is. Az évszázados gyarmati uralom végét, a háború alatti, brazzaville-i ígéretek valóra váltását remélte. 1945. május 8-án, amikor az emberek az egész világon, így a párizsi Champs Elysées-n is a győzelem napját ünnepelték, az algériai tömegek a gyarmati uralom felszámolásának reményével tódultak az utcára. A válasz: a fegyveres erők beavatkozása. Kolonialista szóhasználattal: példa statuálása. A békés tüntetőkre a légiósok, a szenegáli lövészek sortüze, a „Duguay-Trouin" cirkáló hajóágyúi, a repülőgépek bombái válaszoltak. A statáriális bíróságok ítéletei, a fegyveres erők véres pogromja, a legionáriusok „rendfenntartó akciója" után 40 000-re becsülték a halálos áldozatok számát.[43] De Gaulle tábornok nem titkolta:

– *Én adtam a tűzparancsot a haditengerészetnek.* (Je fait tirer la marine.) *Bármi történjék is, Franciaország nem hagyja el Algériát . . .*[44]

. . . ÉS A KÖZEL-KELETEN

1945. május 8-án Beirut, Damaszkusz utcáin is örömtüntetések voltak. A győzelem óráiban az emberek a háború alatti függetlenségi ígéretekre emlékeztek. A kolonialista pozíciók védelmezői először ellentüntetéssel válaszoltak. Majd a partra tett szenegáli lövészek beavatkozása, a beiruti utcákra vonuló páncélkocsik és a Damaszkusz lakónegyedeit bombázó repülőgépek – a rendfenntartók – következtek.

A közel-keleti helyzetet bonyolulttá tette a francia intervenciót követő azonnali angol beavatkozás. A brit szövetséges attól tartott, hogy a szíriai és a libanoni események átterjednek az ő területeire is. Valójában a brit bevonulás – azt a látszatot keltve a két arab ország lakossága előtt, hogy a franciák kivonulását, a mandátumrendszer felszámolását sietteti – a brit imperialisták régi „Nagy-Szíria", „Termékeny Félhold" tervének realizálását célozta. Churchill kairói kijelentése, miszerint a brit kormány Szíriában és Libanonban nem akarja a francia befolyást angollal felváltani, senkit sem nyugtatott meg. Sem a szóban forgó két ország közvéleményét, sem a párizsi kormányt.

De Gaulle tudatában volt az elkerülhetetlen diplomáciai vereségnek, a közel-keleti francia pozíciók tarthatatlanságának. A kérdés legfeljebb csak az lehetett: ki lesz a győztes? Az angolok, akik – a jobbik esetben – a franciák távozása után egyetlen nyugati hatalomként uralkodnak a térségen? Vagy a rosszabbik eset következik be – és ez vetette előre árnyékát –, az, hogy mindkét gyarmati hatalomnak el kell ismernie Szíria és Libanon függetlenségét?

VERESÉG INDOKÍNÁBAN

Franciaország távol-keleti gyarmatán, Indokínában csak örömtüntetés volt – sortűz nélkül.

Pedig Japán kapitulációja után Hanoiban, 1945. szeptember 2-án a tüntetők nemcsak követelték, hanem Ho Si Minh felhívására ki is kiáltották a független Vietnami Demokratikus Köztársaságot.

Amikor az utolsó japán egységek letették a fegyvert, harcképes francia alakulat sehol sem volt Indokínában. Jóval előbb, 1940-ben kapituláltak, s lényegében harc nélkül adták át a területeket. A francia hajóhad a Közel-Kelet szükségleteit sem elégítette ki. Jelentős részét még a szövetséges angol admiralitás parancsára semmisítették meg Mers el Kebirnél, Dakarnál . . .

– Azzal a nagyszerű flottával más pozícióban volnánk Indokínában is . . . – ismerte el de Gaulle Franciaország gyöngeségét.

A tábornok diplomáciája megpróbálta ellensúlyozni a hadsereg tehetetlenségét. Az Egyesült Államokhoz fordult segítségért. Hajóhadat, a francia expedíciós hadtest Indokínába való szállítását kérte.

Roosevelt, aki hallani sem akart Indokína francia birtoklásáról, aki „nemzetközi gyámság"* alá akarta helyezni e területet – már nem élt.

Utóda, Truman, teljesítette a kérést. De Gaulle 1946. január 21-én lemondó levelében ezt a tényt sikerként könyvelhette el:

* Roosevelt elnök 1944. január 24-én Cordell Hull amerikai államtitkárnak a következőkben összegezte Indokínával kapcsolatos álláspontját: „Indokínát nem szabad visszajuttatni Franciaországnak, hanem nemzetközi gyámság alá kellene helyezni. Franciaország több mint száz év óta tartja megszállva ezeket

„Területeink a mi kezünkben vannak. Újra megvetettük lábunkat Indokínában." Franciaország a gyarmati pozíciók megteremtésének reményében 80 000 katonát küldött a félszigetre.[45]

Szó sincs már a régi brazzaville-i ígéretről és még kevésbé a későbbi „dekolonizációs" készségről. Ellenkezőleg. *A tábornok félreérthetetlenül kifejezésre juttatta: minden eszközzel, a gyarmati háború vállalásával, Indokínában is helyre kell állítani a francia szuverenitást.*

De tisztában volt azzal is, hogy a kétséges katonai győzelem a Távol-Keleten, diplomáciai kapitulációt vonna maga után Nyugaton. További segélykérést azoknál, akik ellen eddig a grandeurért harcolt – félsikerrel.

Ha meg kell tenni – márpedig ez elkerülhetetlennek látszott –, tegyék meg az utódok.

Algéria, a Közel-Kelet, Indokína – mind egy-egy eleme volt annak a folyamatnak, ami megérlelte a miniszterelnök de Gaulle visszavonulásának gondolatát. Úgy, hogy az a későbbi visszatéréshez, vagy, katonai nyelven, a következő ellentámadáshoz kedvező bázist biztosítson.

JÁTÉKSZER VAGY TARTALÉK?

A győzelmet ünneplő Franciaország, az anyaország belső helyzete kevés kárpótlást nyújtott a katonai és diplomáciai félsikerekért.

Az a remény, hogy a háború finise, az amerikai és az angol csapatokkal folytatott versenyfutás meghozza gazdasági gyümölcsét, alaptalannak bizonyult. A Franciaország talpraállásához számba vehető legértékesebb német területek, a Rajna-vidék, a Ruhr-medence, az amerikai és főleg a brit megszállási zónába kerültek. 1945. augusztus végén az Egyesült Államok felmondta a Franciaországgal kötött kölcsönbérleti szerződést.

A francia burzsoázia egy része mindezt a gaulle-izmus merev-

az országokat, a 30 milliós lakosság azonban rosszabbul él, mint azt megelőzően." (Documents diplomatiques, publiés par le département d'État, relatifs aux relations de Washington avec les puissances européennes. „Le Monde", 1965. június 30.)

ségére, túlfűtött nacionalizmusára és főleg indokolatlan angolszászfóbiájára adott visszavágásnak minősítette. Másik része – függetlenül a tábornok személyétől és politikájától – a talpraállást kezdettől fogva csak tengerentúli, főleg amerikai segítséggel tartotta reálisnak és kívánatosnak.

De Gaulle, a politikus-tábornok ekkor még csak egy volt a burzsoázia rendelkezésére álló politikusok között. A kapituláció közvetett vagy közvetlen polgári felelősei is ellenállóként tértek vissza a porondra. Így a radikálisok üldözött vezére, Eduard Herriot, a szocialista Léon Blum, Vichy, illetve a III. Birodalom fogságából tértek haza.

De Gaulle mögött – amíg tartott a háború – ott állt az újjászervezett hadsereg. Amikor beköszöntött a béke, és a harc a politika eszközeivel folytatódott, de Gaulle mögött nem létezett semmiféle szervezett erő. Csak hívei voltak, akik a háború befejezése után több-kevesebb meggyőződéssel, *egyénileg* követték a magában bízó, politikai hadsereg nélküli tábornokot.

– Nem szeretem a szocialistákat, mert *nem* szocialisták. Nem szeretem az MRP híveit, mert hívek az MRP-hez. Nem szeretem saját követőimet, mert valójában a pénzt követik – mondotta de Gaulle néhány hónapos tapasztalat után.

És a kommunista párt – a legnagyobb, a legszervezettebb politikai erő?

Az 1945 tavaszán tartott községtanácsi és az 1945. októberi parlamenti választásokon az első helyen végzett. A Bourbon palota legnépesebb mezőjét 160 képviselővel a kommunisták foglalták el. Mellettük ott ült 142 szocialista képviselő. A két munkáspárté volt az abszolút többség.

A helyzet fonáksága és tarthatatlansága hamarosan nyilvánvaló lett. A megalakuló kormányban minden miniszter mögött pártja állott. Kivétel a miniszterelnök volt, akinek csak párton kívüli hívei voltak. Mindez olyan helyzetben, amikor az antifasiszta harcban kialakult *nemzeti egység repedései mögött már jól látszottak az osztályellentétek.* Ki fizesse az újjáépítés terheit? Mi legyen a németekkel együttműködő nagytőkésekkel? A háborús bűnösökkel? Meddig lépjen előre az ország az átalakulás útján? Megannyi kérdés, megannyi válasz.

De Gaulle számára is, osztálya számára is három lehetőség kínálkozott. Pártokat mellőző katonai diktatúra, amelyet valójában ekkor senki sem tartott időszerűnek és szükségesnek. Pártokra, parlamentre támaszkodó koalíciós kormányzat, amelyet az adott helyzetben mindenki elfogadott – kivéve a tábornokot, aki az általa megvetett két intézménynek semmiképpen sem akart a foglya lenni. Maradt a harmadik megoldás: de Gaulle távozása.

A francia átlagpolgár közömbösen kalkulált a lehetőséggel. Roosevelt meghalt, Churchillt leszavazták, de azért a föld forog – mondották. A burzsoázia még számos lehetőséggel rendelkezett. Amennyiben de Gaulle-t mindenáron marasztalná – ha ezt egyáltalán lehetne –, az ismétlődő politikai válságokkal csak lejáratná és egy későbbi időben értékes tartaléktól fosztaná meg magát. A nemzeti hős a parlament játékszere lenne.

Az 1945. októberi választást követően de Gaulle nyolcnapos parlamenti vita után lett miniszterelnök. Azután következett a kormányalakítás számtalan nehézsége. A személyi hatalmat biztosító alkotmánymódosítás kísérlete ekkor még meghiúsult. A népszavazás kudarccal végződött. A Bourbon palotában állandóan a tábornok feje fölött függött a leszavazás Damoklész kardja. Mindez elviselhetetlen volt számára.

1946. január 1-én, a katonai költségvetés vitájában a csökkentés ellen tiltakozó, lemondással fenyegetőző tábornok még megkapta a támogatást. De már világosan látta a következő szavazás eredményét. Megértette, hogy amennyiben enged, csak azért, hogy hivatalban maradjon, tekintélye mindaddig fog csökkeni, amíg egy napon a pártok elérik, hogy csupán dekoratív és ártalmatlan funkcióba szorítsák . . .

De Gaulle egyéniségéből következett, hogy a játékszer vagy tartalék alternatívából melyiket választotta.*

* Vincent Auriol köztársasági elnöknek de Gaulle félreérthetetlenül mondta: Nem tudtam soha egyetérteni a pártok tevékenységével, és különben is „többet ér, hogy tartalékban legyek". (*Vincent Auriol:* Mon septennat. 1947–1954. Gallimard, Párizs 1970.)

Látványos színrelépés és drámai visszavonulás, harci felhívás és diszkrét búcsúkommüniké – egyik is, másik is a gaulle-izmus tartozéka.[46]

Churchillt a tábornok jó játékosnak, de kevésbé nagy államférfinak tekintette. Rooseveltet, aki hanyatlását érezve mindent összecsapott, csak sajnálta.

– *A politikában az igazi nagy dolog, kedves barátaim: tudni kell időben visszavonulni* – mondta de Gaulle bizalmas körben. Ennek alapján, saját forgatókönyve alapján, maga rendezte meg a később győzelmes előjátéknak tekintett visszavonulását.

1946 elején néhány napos pihenőjét további tervének aprólékos kidolgozására szánta. „Már csak az időpontot kellett megállapítanom, mert eszembe sem jutott, hogy ezt más által engedjem magamra kényszeríteni" – írta memoárjaiban.

A belpolitika csatározásai elégséges indokot szolgáltattak az átmeneti visszavonulásra. A Parlament elnökéhez intézett lemondólevélben Franciaország nemzetközi rangját de Gaulle a valóságnál élénkebb színekkel ecsetelhette, s a tabló meglehetősen optimistának tetszett: területeink újra a mieink... Indokínában újra megvetettük a lábunkat... a Rajna mentén állunk... elsőrendű résztvevői vagyunk a nemzetközi világszervezetnek... a békekonferenciára Párizsban kerül sor...

Kimondottan csak egy dolog elfogadhatatlan a tábornok számára. A pártok ismét egyedül akarnak kormányozni; úgy érzik, hogy maguk is képesek vállalni a felelősséget. Ennél jobb, okosabb időben visszavonulni.

Végleg? Ellenkezőleg!

De Gaulle háborús emlékirataiban „küldetésének" csupán első szakasza után tesz pontot:

„Mialatt a rendszer képviselői átadták magukat az újra megtalált szokások mámorának – a francia népi tömegek gyászoltak.*

* A valóságban a francia, kiváltképpen a párizsi közvélemény közömbösen fogadta a tábornok lemondását. A tömegek tiltakozásába vetett remény alaptalannak, a biztonsági intézkedések feleslegesnek bizonyultak. A kiábrándult, csalódott de Gaulle szájából ekkor hangzott el a sokat idézett s a szatirikus

De Gaulle-lal együtt eltűnt a mindent felélesztő vihar, a reménység, a siker és Franciaország becsvágya, amelyek mind együttvéve támasztották alá a nemzeti öntudatot. Mindenki – bármely irányzathoz tartozott is – alapjában úgy érezte, hogy a tábornokkal valami létfontosságú, valami örökös és szükséges tűnt el, amit Ő teremtett meg a történelem nevében, és amit a pártok sohasem pótolhatnak. A félreállított vezetőben továbbra is a *szuverenitás megtestesítőjét, az eleve elrendelt megmentőt* vélték látni. Úgy képzelték, hogy az államot megteremtő erő hosszú ideig rejtve maradhat. Tudták azonban azt is, hogy mindannyiuk egyetértésével újra feléled, ha veszélybe kerül az ország, ha újra szétszakítanák és fenyegetnék . . ."[47]

A FÉLELEM FEGYVERE

Ahol veszély fenyeget, feltámad a félelem, s a fenyegetettek a „Gondviselés által elrendelt megmentőt" keresik. De Gaulle erre a lélektani mechanizmusra épített második hatalomra jutása előtt, és nem kevésbé azután.

Amikor a tábornok 1946 januárjában elhagyta a párizsi rue St. Dominique-et, meg volt győződve róla, hogy csak rövid ideig marad vidéki birtokán, Colombey les deux Églises-ben. A La Boisserie-ből, XIV. Lajos és III. Napóleon stílusában berendezett lakosztályából figyelte az ország, a világ eseményeit.

Tudta, hogy néhány nappal távozása után Churchill Fultonban megfújja a hidegháború harsonáját. Franciaország súlyosan beteg gazdaságával és üres kincstárával, korgó gyomrú dolgozóival* és az infláció újgazdagjaival, erős kommunista pártjával és újjáéledő jobboldalával a reménytelenség képét mutatta.

A reményt sokak számára a Marshall-terv jelentette. De milyen áron?

A kommunisták hatalomból való kiszorítása kívánatos volt mind

„Le Canard Enchaîné" állandó rovatának címet adó kifakadás: „a franciák borjak".

* A kenyér napi fejadagja 1947 első felében 200 grammra csökkent. Alacsonyabb volt, mint a háború legsúlyosabb éveiben.

a szocialisták, mind az MRP, mind a gaulle-isták számára. És azután?

Ramadier francia miniszterelnök 1947 márciusában a kommunisták helyét felkínálta de Gaulle-nak. A tábornok azonban visszautasította az ajánlatot. Osztozni a pártok uralmában itthon, és alárendelt, amerikai vazallus szerepet játszani a világporondon? Azok után, hogy az 1947. januári megállapodás értelmében Németország angol–amerikai megszállási övezetében létrejött Bizónia végleges csapást mért a Rajna-vidékkel, a Ruhr-medencével kapcsolatos francia tervekre? Azután, hogy a tunéziai és a marokkói nemzeti mozgalom, a madagaszkári felkelés leveréséhez, az indokínai háború folytatásához a kormány kívülről, az Egyesült Államoktól várta a segítséget? Ez elfogadhatatlan volt a tábornok számára, de úgy vélte, elérkezett az idő az „új június 18-ához". Itt az alkalom a második színrelépéshez, 1940 megismétléséhez, az új félelem jegyében.

A tábornok tanulmányozta a félelem mechanizmusát, a rémült, a megijesztett polgár filozófiáját. Már a katonai akadémián tartott előadásaiban kifejtette ennek hadászati és politikai jelentőségét. A félelem – ismételte hallgatóinak – a tömörítés rugója ... A tömeg remeg és ennek a reszketésnek minden szervezetben, a fegyelemben, a cselekvési módban döntő tényezőként kell megtestesülnie.

1947. április 7-én Strasbourgban tartott beszédében a hazai és a nemzetközi kommunizmus félelmetes veszélyére hivatkozva életre szólította az RPF nevű szervezetet (Rassemblement du Peuple Français – a Francia Nép Tömörülése). Úgy tűnt, hogy az RPF a negyvenes évek végére de Gaulle tábornok hatalmas politikai hadserege lesz. André Malraux, a „Reménység" szerzője írta az egymást követő tömeggyűlések forgatókönyveit. A spanyol polgárháború egykori harcosa készítette a misztikus összejövetelek díszleteit, teremtette meg hangulatukat. „Az RPF olyan, mint a metró – mondotta a kommunistából gaulle-istává lett író. – Mindenki itt találkozik ..."

A párizsi téli sportpalotában, a nagy kerékpárversenyek színhelyén rendezett gyűlés jelszavától – „a Vörös Hadsereg mindössze annyira van, mint a Tour de France két szakasza" – egyaránt megremegett a házmesterből és kiskereskedőből, a gyáriparosból és

gyarmati tisztviselőből lett gualle-ista. Elegendő kézbe venni az RPF kiadványait, azonnal kirajzolódik a visszavonulást követő ellentámadás stratégiája és félelem-taktikája. A tábornok maga a politikai hadsereg irányítója és „izmusának" ideológusa. De Gaulle már nem távoli szimbólum, nem stilizált szentkép. „Magam veszem kézbe a vezetést" – mondja.

Az első roham pillanatnyi sikerrel jár. Az 1947. októberi községtanácsi választásokon a gaulle-isták megszerzik a szavazatoknak csaknem 40 százalékát.

De a tömeghisztéria és a személyes varázs hamar eloszlik. A kommunizmus kísértetével a következő járási választáson (1949) már csak 31 százalékot lehet szerezni. Az 1951. évi parlamenti választás megtréfálta a vélt esélyeseket. A középutas pártok mind meggyöngültek, az MRP elvesztette szavazóinak a felét. A kiábrándult tömegek – a gaulle-isták várakozása ellenére – a kommunistákra adták szavazatukat, és a Francia Kommunista Párt ismét az ország első pártja lett. Az RPF kénytelen volt 21 százalékkal megelégedni. A következő választás még katasztrofálisabb volt. Már csak 13 százalékot, azután mindössze 10 százalékot hozott a tábornoknak.

A francia burzsoázia ekkor még nem tartja időszerűnek a személyi hatalmat. A tábornok viszont korainak véli a kenyértörést is, a kompromisszumot is.* Tudomásul vette a félelem-taktika ideiglenes kudarcát. A franciákat – mondotta de Gaulle keserűen – csak a félelem csapása alatt lehet igazán összefogni. „1944-ben a németek ellen tömörítettem őket. 1947-ben a kommunisták ellen. Ma a nagy *nemzeti félelem* borzongása elmúlt."

De a *nemzetközi küzdőtér* számos tényezője újabb félelmekkel kecsegtetett.

* Az 1952. évi választás után, amikor a hatalom Pinay kormányalakítása révén a burzsoázia kezébe került, az RPF-ben a jövőt illetően megoszlottak a vélemények. A kompromisszum hívei, akiket kizártak az RPF-ből, létrehozták az ARS-t (Action Républicaine et Sociale – Köztársasági és Szociális Akció). A tábornok újabb szakadástól félve szabad kezet adott híveinek. Az RPF 1953-ban gyakorlatilag kimúlt. De Gaulle megfogyatkozott tábora a parlamentben új név, URAS (Union Republicaine d'Action Sociale – Szociális Akció Köztársasági Uniója) alatt tömörült.

De Gaulle tehát továbbra is Colombeyben várta a hívó jelt. Amikor ismét súlyos válság fenyeget majd – búcsúzott utolsó párizsi gyűlésén, a Porte de Versailles-i sportcsarnokban – „. . . *mindegy, milyen módon, de közvetlenül fogok beavatkozni*".

DIEN BIEN PHU LEJTŐJE

Ekkor még a burzsoázia egyetlen irányzata sem tudta elképzelni Franciaországot gyarmatok nélkül. Sem a hatalmon levők, a harmadik erő pártjai, sem a hatalom átvételére készülő gaulle-isták.

Ahogy azonban mélyült a válság Indokínában, ahogy úrrá lett a vereségek következtében a félelem, úgy fejlődött ki a két tábor közötti vita. De Gaulle tábornok 1958 *utáni* politikájából úgy tűnhet, hogy a frontok a IV. Köztársaság végsőkig kitartó kolonialistái és az eleve „dekolonizálást" követelő gaulle-isták között húzódtak. A valóság azonban nem így festett.

1970 októberéig kellett várni, hogy de Gaulle Emlékiratainak[48] legújabb kötete történelmi távlatból mérlegelhessen nyolc esztendőt.

De az olvasó azonnal észreveszi: lyuk van az életrajzon. Legalábbis, ami a Távol-Keletet illeti. A „Háborús emlékiratok"-ban közölt 1946-os lemondólevél a siker regisztrálásával zárul: „Újra megvetettük lábunkat Indokínában." „A Remény emlékiratai" c. kötet – amely 1958-cal kezdődik – csak egy rövid fejezetben, előzményként utal a nyolcesztendős visszavonulásra, és mindössze másfél oldalt szán az indokínai örökség sorsára. Lényege: a Ho Si Minh-nel megkezdett tárgyalások után felülkerekedett az erőszak: nyolcéves sötét, hosszú háború következett, amelynek során – de Gaulle szerint – következetlenül váltakozott a háború megnyerésének és a béke megkötésének intenciója. Arra vonatkozóan, hogyan lehetett és kellett volna megakadályozni a súlyos katonai vereséget, a francia uralom megszégyenítő politikai likvidálását, „A Remény emlékiratai" nem adnak választ.

Az RPF belső használatra szánt korabeli tájékoztatóiból azonban kiderül: a tábornok és hívei végig és következetesen a háború megnyerését kérték számon a IV. Köztársaság kormányaitól. De Gaulle

1947-ben hívei előtt a következőket mondta: „1945 májusa után sok francia ment Indokínába, hogy visszaszerezze a Birodalomnak ezt a részét, amelynek megtartásában – ha Franciaország akarja – most a sors a franciák mellé állt."[49]

Később, amikor a hadiszerencse változott, és súlyosbodott a helyzet, már de Gaulle hívei közül Alexandre Parodi is felvetette: vajon nem kellene-e kimászni ebből az indokínai csapdából?

– Nem. Valakit el lehet kergetni. De sohasem kell önként távozni – válaszolta a tábornok. Majd az RPF területi küldöttei előtt még világosabban fogalmazott: Indokínában a helyzet egyszerű ... Ellenállni és győzni – nincs más hátra.

1949. március 29-én a Palais d'Orsay-ben tartott sajtókonferencián többek között éppen azokkal vitatkozott, akik hajlottak a Vietnami Demokratikus Köztársaság kompromisszumos békejavaslatának elfogadására. „Indokínában egyesek az úgynevezett Ho Si Minh-féle megoldást ajánlják. Valójában a kapitulációt és azután – hosszabb-rövidebb ideig tartó formalitás után – a francia alkotások lerombolását ajánlják Indokínában. Magának Indokínának a lerombolását, szabadságával, kultúrájával, tradícióival egyt."[50]

Egy évvel később a tábornok újságírók útján üzent az indokínai dzsungelben harcoló franciáknak:

„Az Önök közvetítésével fordulok ottani katonáinkhoz: egykor én küldtem Indokínába a hadsereget, a haditengerészetet, a légierőket. Hála ennek, valamint annak, hogy Önök tudtak harcolni és szenvedni, a Francia Unió a világ szemében ezért kezd testet ölteni. Önök nélkül csak puszta szó maradt volna. Hála Önöknek, realitás lett. Tehát megpróbáltatásaik és néha – tudom – *kiábrándultságuk ellenére is, folytassák a harcot. Önök jól szolgálják Franciaországot.*"[51]

1951-ben mind többen hajlottak a kiút keresésére. De Gaulle hajthatatlan maradt. Június 22-én ismét tiltakozott a kivonulás ellen. „Tudni kell szenvedni, nem pedig elhagyni Ázsiát ... Lehet távozni. Lehet néhány védőgát emelésére szorítkozni. Mindezek a vereség megoldásai. Ami engem illet, nem fogadom el őket."[52]

De Gaulle még változatlanul vallja: *Indokína a Birodalmat jelenti.* A gyarmatbirodalom pedig Franciaország régi rangjának az

alapja. Ezért ismétli Colombeybe látogató bizalmasainak: *Indokínában kell maradnunk.* Ha nem, akkor a Birodalomnak vége. Nemcsak Ázsiában, hanem Afrikában is. Nemcsak az arab lakta Maghreb országokban, hanem a Szaharától délre, a Fekete-Afrikában is.

1954-ben Dien Bien Phu is elveszett. A IV. Köztársaság bukott kormányainak minden erőfeszítése és az V. Köztársaság előharcosainak minden kitartásra buzdító jelszava ellenére.

A Dien Bien Phuval induló lejtőn pedig többé nem volt megállás.

DIPLOMÁCIAI ZSÁKUTCA

1954. november 1-én – alig néhány hónappal az indokínai vereség után – az algériai Aurès hegység lejtőjéről tüzet nyitottak a francia gyarmatosítókra.

A több mint egy évszázada leigázott észak-afrikai országot nem elégítette ki de Gaulle ígérete. Nem vette el a bátorságát a béke első napján eldördült francia sortűz és 40 000 arab áldozata.

Az 1947-es statútum szerint Algéria Franciaország része, tengerentúli területe maradt. Algéria ennek visszautasításával Indokína útjára lépett.

Franciaország pedig azt a gyarmati háborút folytatta Észak-Afrika területén, amit Indokínában kénytelen volt abbahagyni. A kormányfő – Pierre Mendès France* –, aki Genfben pontot tett az

* Mendès France november 12-én a következőket mondta a francia parlamentben: „Ne várjanak tőlünk semmiféle kíméletet a zendülők iránt, semmiféle kompromisszumot velük. Az ember nem alkuszik akkor, amikor a nemzet belső békéjéről és a Köztársaság integritásáról van szó. Az algériai megyék a Köztársaság részei, régóta franciák már... Algéria: Franciaország, nem pedig védelmünk alatt álló idegen ország."

Ehhez François Mitterrand belügyminiszter hozzáfűzte:

„Minden eszközt összpontosítottunk, hogy a nemzet ereje felülkerekedjék, bármilyen nehézségekkel és kegyetlenséggel járjon is e feladat. A napokban az a hír terjedt el, hogy Algériát tűz- és vérözön borítja el és ily módon bezárja azt a kört, amely Tunézián és Marokkón halad keresztül. Ez nem fog megtörténni, mert Algéria – Franciaország, és mert Flandriától Kongóig egy a törvény, egy a nemzet, egy a parlament." („L'Année politique", 1954.)

1927: Philippe Pétain marsall és szárnysegéde, Charles de Gaulle.
A mester és a tanítvány útjai hamarosan elválnak

1940: Az első diplomáciai misszió Londonban
– Who is that guy?
– Ki ez az ismeretlen francia fickó? – hangzottak a csodálkozó angol polgárok kérdései

1942: Churchill hamarosan megfogalmazhatta saját válaszát:
– A legsúlyosabb kereszt, amit életemben viselnem kellett, a lotaringiai kereszt (a gaulle-isták jelvénye) volt

1943: Giraud tábornok? de Gaulle tábornok?
Roosevelt és Churchill az anfai (Marokkó) találkozón
még nem döntöttek

1944: A párizsi felkelés
partizán főparancsnoka,
Rol-Tanguy, Renault gyári szerelő, az
FKP Központi Bizottságának tagja
illegális főhadiszállásán
(balról a negyedik)

1944: – Párizs népét magára hagyni,
vagy megsegíteni? –
erre kellett válaszolni
a normandiai partraszállás után

Először Moszkvában.
Sztálin és de Gaulle tárgyalásai után
Molotov aláírja a szovjet–francia
kölcsönös segélynyújtási egyezményt

1944: A Brazzaville-be érkező
de Gaulle-t a konferencia
egyetlen színes bőrű főtisztviselője,
Félix Éboué üdvözli.
A mai hivatalos értékelés szerint
itt vetették meg a dekolonizáció
alapját

1945: De Gaulle tábornok
„Jeanne d'Arc-i missziója" után
a felkelő Libanonba és Szíriába küldi
a „Jeanne d'Arc" cirkálót.
Más hadihajók Algériába,
Indokínába indulnak
– a gyarmatok megmentéséért

1946: „Tudni kell
időben visszavonulni
a kormányból,
– tudni kell időben
visszatérni
a hatalom csúcsára."

1947: Az idők jele: a gaulle-ista RPF vezérét Algériában (Boufarik-ban) az egykori pétainista Froger üdvözölte a francia telepesek nevében
– Az FLN nem létezik . . .
Azon a napon, amikor lesz de Gaulle – nem lesz többé FLN –, mondotta 1958 januárjában a hatalomra készülő tábornok

ázsiai kaland végére, Afrikában új háborúba küldte a francia gyarmati hadsereget.

De Gaulle tábornok ekkor már látszólag teljesen visszavonult birtokára. Colombey kapuja csak rokonai és legbizalmasabb hívei előtt nyílt meg. Amikor néhanapján párizsi, a rue de Solferinon levő irodájába érkezett, teljesen kívülálló személyiség benyomását keltette. Mindenről volt véleménye, és semmivel sem vállalt szolidaritást.

Azzal sem, amivel kezdetben, 1949 után még maga is egyetértett. Így a NATO-hoz való csatlakozással. A gyarmatok *mindenáron* való megtartásának elsődlegességét szem előtt tartva akkor a tábornok a parlamenti vita előtt határozott utasítást adott híveinek: *„Feltétlenül (absolument) ratifikálni kell ezt a szerződést."* Akkor még úgy látszott, hogy a NATO védelmet nyújthat nemcsak az első számú ellenségnek nyilvánított Szovjetunióval szemben, hanem a gyarmati népek megújuló rohama ellen is. „Úgy kell felkészülnünk Európa védelmére, hogy közben ne mondjunk le Ázsiáról. Ha visszavonulunk Ázsiából, visszavonulunk mindenütt, még Franciaországban is. Erkölcsileg, politikailag és hamarosan stratégiailag is" – így indokolta a tábornok a ratifikálást.

Mi több, feledve a múlt sérelmét, mellőzve a francia szuverenitás anyaországbeli csorbítását – de Gaulle a NATO-paktum ratifikálásának szinte feltételeként szabta meg: *„... elengedhetetlenül szükséges elérni az amerikaiak szilárd és végleges elkötelezettségét, miszerint Franciaországban fogják tartani csapataikat és bázisaikat."*[53]

Az 1949–1950-ben vallott vélemény természetesen nem lehetett végleges érvényű.

A gyarmatok védelmének ára, a kolonialisták „atlanti klubjának tagdíja" valójában túl magas, hamarosan elviselhetetlen lett.

Mind Európában, mind Ázsiában.

A Mekong, a Nílus vagy a Szenegál menti kudarc fenyegetett a Rajnánál és az Atlanti-óceán partjain is. És az ázsiai, az afrikai lejtő mélypontja végső soron Párizs lett.

Az Észak-atlanti Szerződést követték a Párizsi Szerződések, majd 1957-ben az Európai Gazdasági Közösségről (Közös Piac) és az Euratomról szóló paktumok.

Így azután a gyarmati háborúban elsüllyedő Franciaország és a Saar-vidékkel gyarapodó (1957) NSZK ellenkező irányba tartott az európai páternoszterben. Mindezt betetőzte az Egyesült Államok hegemóniája.

„A Remény emlékiratai"-ban – 1970-ben – természetesen egyetlen utalás sincs az atlanti szövetség helyeslésére. Helyette már csak negatív következményeiről, a kiábrándultságról, a IV. Köztársaság nemzeti kiárusításáról, egyszóval: a gaulle-ista örökség likvidálásáról esik szó. „Mindaz, amit annyi erőfeszítéssel valósítottam meg, ami Franciaország függetlenségét, rangját, érdekét érinti, kompromittálták... Az egyik Európa egysége nevében likvidálta a győzelem (a második világháborús) biztosította előnyöket. A másik az atlanti szolidaritás ürügyén alávetette Franciaországot az angolszász hegemóniának..." Az eredmény: *„védelmünk és ezáltal egész politikánk eltűnt egy olyan rendszerben, amelyet külföldről irányítottak,* mialatt az amerikai vezérkar – amely Versailles-ban rendezkedett be – az Új Világ katonai autoritását gyakorolta Öreg Kontinensünk fölött..."[54]

SZÜNTELEN KORMÁNYVÁLSÁG

A láncreakció nem állt meg a francia főváros kapujában. Amerikai vezérkar Versailles-ban – amerikai bankárok Párizsban. Logikus következménye volt ez az egymást követő gyarmati háborúknak, a fegyverkezésnek, a fizetési és kereskedelmi mérleg állandó hiányának, az eladósodásnak, a frank elértéktelenedésének, a mezőgazdasági piac pangásának, az ipar stagnálásának. Egyszóval: a gazdasági csődnek. Mindennek a belpolitikai vetülete az állandó kormányválság volt.

12 év alatt 24 kormány váltotta egymást. Kettő volt mindössze, amely túlélt egy esztendőt. De volt olyan, amely egy hetet sem ért meg. Íme a kormányok sorrendje:

Félix Gouin	1946. jan. 26–1946. jún. 24.	148 nap
Georges Bidault	1946. jún. 24–1946. dec. 16.	174 nap
Léon Blum	1946. dec. 16–1947. jan. 22.	36 nap

Paul Ramadier	1947. jan. 22–1947. okt. 22.	272 nap
Paul Ramadier	1947. okt. 22–1947. nov. 24.	32 nap
Robert Schuman	1947. nov. 24–1948. júl. 26.	243 nap
André Marie	1948. júl. 26–1948. szept. 5.	40 nap
Robert Schuman	1948. szept. 5–1948. szept. 11.	6 nap
Henri Queuille	1948. szept. 11–1949. okt. 28.	411 nap
Georges Bidault	1949. okt. 28–1950. júl. 2.	246 nap
Henri Queuille	1950. júl. 2–1950. júl. 12.	10 nap
René Pleven	1950. júl. 12–1951. márc. 10.	250 nap
Henri Queuille	1951. márc. 10–1951. aug. 11.	153 nap
René Pleven	1951. aug. 11–1952. jan. 20.	161 nap
Edgar Faure	1952. jan. 20–1952. márc. 8.	46 nap
Antoine Pinay	1952. márc. 8–1953. jan. 8.	305 nap
René Mayer	1953. jan. 8–1953. jún. 28.	170 nap
Joseph Laniel	1953. jún. 28–1954. jún. 19.	354 nap
Pierre Mendès France	1954. jún. 19–1955. febr. 23.	248 nap
Edgar Faure	1955. febr. 23–1956. febr. 1.	342 nap
Guy Mollet	1956. febr. 1–1957. jún. 13.	467 nap
Maurice Bourges-Maunoury	1957. jún. 13–1957. nov. 6.	145 nap
Félix Gaillard	1957. nov. 6–1958. máj. 14.	188 nap
Pierre Pflimlin	1958. máj. 14–1958. jún. 1.	17 nap

Aki kormányfőként lépett be a Matignon palotába, másnap egy váratlan éjszakai parlamenti bizalmatlansági szavazás után a következő kabinetben kénytelen miniszteri székkel megelégedni. Azután az elysée-beli szóra V. Auriol, majd R. Coty formális elnöki felkérésére tovább lép: egy új minisztérium épületébe, vagy vissza a Matignonba. Egészen 1958 májusáig.

A IV. Köztársaság utolsó kormánya megalakulásának közvetlen előzményeiről több cikket, könyvet írtak, mint a megelőző 23 kabinet szokásos színrelépéséről összesen.

1958. május 13. már tulajdonképpen nem Pierre Pflimlin, hanem Charles de Gaulle napja volt.

Az algériai ultrák katonai lázadását követő napon, május 14-én

Párizsban a parlament Pflimlin beiktatásával még pontosan két tucatra egészíthette ki a IV. Köztársaság elhasznált miniszterelnökeinek listáját. De ugyanezen a napon Algír főterén, a Fórum balkonján, Salan tábornok „Vive de Gaulle" kiáltása már sejtetni engedte: ez alkalommal nem kormánycseréről, hanem rendszerváltozásról van szó.

A május 1958-ban is szokásos módon kezdődött Franciaországban. Párizsban, a Porte de Versailles-nál a 47. Nemzetközi Vásár, Cannes-ban a tavaszi filmfesztivál megnyitására készültek. A kirakatokban, a piacokon folytatódott az árcédulák keringője. A tőzsdén az aranyláz, Algériában a gyarmati háború, az ENSZ-ben a Franciaország elleni ismételt vádbeszéd, Párizsban pedig a szokásos kormányválság szolgáltatta a lapok első oldalas címeit.

Most azonban a politikai előrejelzés a sokévi átlagnál viharosabb májust ígért.

Az algériai háború és következménye, a IV. Köztársaság teljes belpolitikai csődje és elsodort diplomáciája olyan szakadék felé taszította Franciaországot, ahonnan az uralkodó osztályok a régi eszközökkel már nem remélhettek felemelkedést.

Az ország gazdaságilag és politikailag legértékesebb gyarmatának sorsa forgott kockán. Algéria nem *egy* volt a tengerentúli területek között. Más volt, mint Szíria vagy Libanon. Több volt, mint egész Indokína.

ALGÉRIA: ESZKÖZ ÉS CÉL

A távol-keleti háború tétje sem volt jelentéktelen. A birodalmi gondolat képviselői nehezen viselték el a vereséget. Képtelenségnek tartották a francia jelenlét likvidálását Ázsiában, a Michelin autógumigyár kaucsukültetvényeinek, az Indokínai Bank (Banque de l'Indochine) kereskedelmi és bankérdekeltségének elvesztését.

Algériában azonban egészen másról, ennél sokkal többről volt szó. Emberek milliói voltak érdekeltek.

Mindenekelőtt az egymillió francia telepes (colon). Ezek 1830 óta, Bugead tábornok koncepciója nyomán nemcsak a hadikikötőket, a stratégiai pontokat, hanem a gazdasági élet legfontosabb szektorát, a *földet* is birtokba vették. Ez a föld pedig búzát, déligyümölcsöt adott sok millió fogyasztónak; Franciaország gyümölcsöse, konyhakertje és 16–17 millió hektoliter bort adó szőlőbirtoka volt.

És végül, ezt a földet igazi értékké – paradoxonnak hat – éppen legterméketlenebb része, a Szahara avatta: az ötvenes évek második felében feltárt *olajmezőivel* (és atomkutatási központjával). Az algériai olajtermelés 1957-ben olyan időpontban szökött magasba, amikor közelségében rejlő értéke alig egy évvel előbb ugrásszerűen megnőtt. A hajóroncsokkal eltorlaszolt Szuezi-csatorna lezárása, a közel-keleti olajmezőktől való nagy távolság szinte minden francia polgárt érdekeltté tett a Szahara homokjának megtartásában. Algéria, amely 1957 előtt saját forrásaiból energiaszükségletének alig 20 százalékát fedezte, most természeti kincseivel egyszerre kivételezett helyzetet ígért Franciaországnak és a sivatag kiaknázására alakult társaságoknak.*

A meglepő gazdagság kiaknázásának technikai és pénzügyi nehézségei, főleg pedig a reménytelennek látszó háború miatt a francia pénzügyi körök kezdetben erősen fontolgatták az amerikai és a német tőke részvételét. Bevonásuk – írta a „Vie Française" 1958. január 10-én – a technikai és pénzügyi segítség mellett azzal a lényeges előnnyel járna, hogy megszilárdulna helyzetünk a Szaharában, következésképpen Algériában is. „Ebben az esetben – írta az üzleti körök lapja – partnereink is mellettünk állnának pozícióink védelmében." De a nemzetközi olajmonopóliumokkal való osztozkodás kombinációjával egyidejűleg felmerült a kizárólagos francia mo-

* 1957 áprilisában, tehát a Közös Piac létrehozását szentesítő római szerződés aláírása (március 25.) után a Rotschild bankház a Banque de Paris et du Pays Bas, az egész francia bankvilág és nagy ipari cégek bevonásával négy nagy társaság alakult: a Compagnie Française du Sahara; a Compagnie Financière pour le Développement Économique de l'Algérie; a Groupement Technique et Financier pour le Sahara és a Compagnie Financière pour l'Outre-Mer. Guy de Rothschild báró az egész francia népet felszólította, hogy vásároljon kötvényeket azokban a vállalkozásokban, amelyek Fekete-Afrikában és a Szaharában „rövidesen óriási természeti kincsek kiaknázását kezdik meg".

nopólium biztosításának a kívánsága is. És ennek nyomán a további remény és lehetőség arra, hogy Franciaország függetlenítse magát az angolszász olajtrösztök szállításaitól és kormányaik hitelétől. Lehetőség kínálkozott arra, hogy – a Közös Piacon belül – a Saar-vidéki szénnel gyarapodó NSZK-t utolérje az algériai olajjal rendelkező Franciaország, és biztosítsa vezető szerepét a „Kis-Európában".

Ehhez mindenekelőtt Algéria megmentésére volt szükség.

A IV. Köztársaság azonban képtelen volt katonailag megnyerni a háborút, és képtelen volt diplomáciai úton megnyerni a békét. Erre egyedül a tábornok látszott alkalmasnak.

Amikor 1958. május 13-án az algíri Fórumon Salan szájából elhangzott a „Vive de Gaulle" kiáltás, a francia polgárok nagy része – más-más meggondolásból – a tábornok személyében látta a megoldást.

A tábornok és hívei viszont *Algériát eszköznek tekintették a hatalom meghódításához, és a változatlan cél, a nagyhatalmi rang visszaszerzéséhez.*

TÖRTÉNELEM ÉS LEGENDA

Hogyan talált egymásra a francia burzsoázia legalkalmasabb személyisége, de Gaulle és mindkettőjük ultima ratiója, a hadsereg? Az idő múltával is tovább élnek a leegyszerűsítések és a túlkomplikálások; az osztályok mozgását bagatellizáló és a személyiség szerepét misztifikáló magyarázatok.

A két véglet közül az egyik kép az, amit de Gaulle rajzol saját magáról. Háborús emlékiratainak búcsúszavai szerint ő a „Gondviselés által eleve elrendelt megmentő", aki visszatér, ha veszélybe kerül a haza . . . „A Remény emlékiratai"-nak önarcképe szerint pedig a május 13-i algériai és párizsi eseményektől távol, colombeyi magányában élő remete, akit ugyan nem lepett meg az államcsíny, de aki semmiképpen sem kapcsolódott be a helyi agitációkba, a katonai eseményekbe vagy a politikai tervekbe, s akinek semmiféle kapcsolata nem volt a helyi algériai szervekkel és a párizsi miniszterekkel.[55] Más szóval: egyszerű szemlélője volt az eseményeknek.

Az algériai háború kezdete után valóban az volt. Mindaddig, amíg az események nem vettek drámai fordulatot, amíg valószínűtlennek látszott az „algériai Dien Bien Phu" rémképe. De amikor kezdett realitássá lenni, de Gaulle látogatói előtt már nem titkolta a IV. Köztársaság „bűnös mulasztása és tehetetlensége miatti aggodalmát". 1956-ban az újfasiszta Pierre Poujade kereste fel a tábornokot. Azután, hogy a szélsőjobboldal átcsoportosulása következtében Poujade pártja*, többek között az RPF-től átpártolt szavazók támogatásával, meglepően előretört.

– Meg fogja látni, Poujade, a rezsim (a IV. Köztársaság) el fogja veszíteni a Szaharát, újra el fogja veszíteni Elzász-Lotaringiát. Nekünk csak Auvergne (a Francia Középhegység) marad, mert az senkinek sem kell . . . – mondta de Gaulle vendégének.

Nem sokkal később, másik látogatójának, Sulzberger amerikai újságírónak már nyíltan beszélt arról is, hogy „ezt semmiképpen sem fogja tétlenül szemlélni". Már mind többet gondolkozik azokon a feltételeken és lehetőségeken – beleértve az erőszakot is –, amelyekkel végrehajthatná a hatalom átvételét, és megakadályozhatná a Birodalom kiárusítását.

– Az kell – tette hozzá –, hogy előbb bekövetkezzék bizonyos káosz . . . Vér? Mindig folyik egy kis vér . . .[56] – válaszolta az amerikai újságírónak.

1957-ben, híveinek meghívására, de Gaulle is Algériába utazott. Hammagir környékén rakétakísérletet, Edzseli és Hasszi Messzaud környékén az első olajkutak üzembe helyezését szemlélte meg. Onnan Robert Lacoste, az algériai ügyek minisztere, a május 13-i államcsíny egyik főszereplője társaságában a Kénadza melletti szénbányákhoz látogatott. Olyan mozdulattal, mintha át akarná ölelni a Szaharát, a vállalat elnökéhez fordult, de mindenkinek szólt:

„Igen, mindezt meg kell őrizni, mert enélkül Franciaországnak nem lesz súlya a világban. Nos! Uraim, meg fogjuk őrizni, fortéllyal és szívósággal . . ."[57]

A fortély kétségkívül de Gaulle-nak a lehetőségekhez képest háttérben maradó diszkrét szerepében nyilvánult meg. Ez kellett a magáról alkotott kép teljességéhez, a Gondviselés által porondra szó-

* UDCA – Iparosok és Kereskedők Védelmi Uniója.

lított új Jeanne d'Arc illúziójához – itthon. És a törvényes úton, legálisan hatalomra kerülő új államfő nemzetközi szalonképességéhez – külföldön. A látszatra tőle távol álló erők által előkészített május 13-i drámai fordulat után – állítja de Gaulle – „nekem csak a pillanatot kellett rögzítenem, amikor az árnyékszínházat lezárva el fogom indítani a gépezet istenét. Más szóval, amikor színre fogok lépni."[58]

A tábornok emlékiratával egyidejűleg piacra kerülő alapvető történelmi monográfia bepillantást enged az árnyékszínház kulisszái mögé, és kosztüm nélkül mutatja be a rendező-szereplőket... Pierre Viansson-Ponté, a „Le Monde" vezető munkatársa „A gaulle-ista köztársaság története"[59] című munkájában bemutatja „a gaulle-ista összeesküvés" négy fő szálát:

1. Az első és legfontosabb csoport – Viansson-Ponté szerint – az összeesküvés értelmi szerzőiből, a gaulle-izmus politikai, ideológiai és katonai vezérkarából állott. Az első posztot Michel Debré, az V. Köztársaság leendő első miniszterelnöke foglalta el. Debré különben sohasem titkolta, hogy de Gaulle hatalomra juttatásához és Algéria megtartásához minden eszköz megengedhető. Utána fontossági sorrendben az összeesküvés ideológusa, a későbbi tájékoztatásügyi miniszter, Jacques Soustelle következik. És kettőjük között ott van a katonai vonal képviselője, a IV. Köztársaságnak kölcsönzött gaulle-ista hadügyminiszter, Chaban Delmas, és algériai megbízottai, az akkor még teljesen ismeretlen Léon Delbecque, továbbá a már ismert Olivier Gichard és Jacques Foccart. Személyük biztosította Párizs és Algír, illetve Colombey között az összeköttetést és a feltűnésmentes távirányítást.

2. A második csoport a minden rendű és rangú fasizálódó, szélsőjobboldali aktivistákból verbuválódott. Pétainistákból, háborús kollaboránsokból, a gyarmatosítás szélsőséges ultráiból, a köztársasági intézmények ádáz ellenségeiből.

3. A harmadik és legnépesebb tömeget a „pieds-noirs"-ok, a feketelábúak alkották; Algériához, a földhöz való görcsös ragaszkodásukkal, arabellenes fajgyűlöletükkel és az árulásra készülő „anyaországiakkal" szembeni előítéletekkel.

4. És végül ott volt a gyarmati hadsereg felső tisztikara, győze-

lemre vágyó, de sokkal többször vereségre ítélt ezredeseivel és tábornokaival. Közöttük az algériai születésű Jouhaud tábornoktól Massau-ig minden irányzat képviseltette magát az Algéria védelmére és a hatalom megszerzésére szervezett nagy összeesküvésben.

Valójában minderről mit és mennyit tudott az, akiért, akinek a nevével és állítólag tudta nélkül szőtték a szálakat?

A METRÓUTASOK NYILATKOZNAK

A szereplők majd mindannyian élnek még, és a történet tábornoki változatához hozzáteszik saját vallomásukat. Azok is, akik – Malraux szavaival – de Gaulle-lal tovább utaztak a metróban, és azok is, akik elhagyták a kocsit...

Jacques Soustelle – aki az utóbbiakkal tartott – így vall:

– A neogaulle-ista rezsim hivatalos propagandája arra törekszik, hogy hazug verzióját terjessze, miszerint de Gaulle maga semmit sem tudott azokról az előkészületekről és akciókról, amelyeknek célja éppen az ő visszahozatala volt az állam élére... Csak de Gaulle két legközelebbi munkatársát, Guichard-t és Foccart-t* említem, akik mindarról tájékoztatták a tábornokot, amit ők tudtak. Ők pedig mindent tudtak, mert előttük semmit sem titkoltak el..."[60]

Chaban Delmas, akkori hadügyminiszter egyik algériai „antennája", Jean-Baptiste Biaggi, az algériai agitációért volt felelős. Vallomása szerint de Gaulle „sohasem csinált semmit Gichard és Foccart hozzájárulása nélkül". A másik, az említett Léon Delbecque, aki a májust megelőző öt hónap alatt huszonhétszer tette meg Párizs és Algír közötti utat, egy alkalommal a rue de solferinobeli irodában maga tette fel a kérdést de Gaulle-nak: mi lenne a válasza, ha a feketelábúak a hadsereg támogatásával a cselekvés mezejére szólítanák?

– Ha ilyen feltételek mellett felhívással fordulnának hozzám, mindig készen állnék – hangzott a tábornoki válasz.[61]

* Az előbbi mind de Gaulle, mind Pompidou elnöksége alatt különböző miniszteri tisztségeket töltötte be; az utóbbi az elysée-beli változás előtt és után az afrikai (volt gyarmati) és a biztonsági szolgálati ügyek irányítója.

Mindezek alapján de Gaulle legbizalmasabb és legkitartóbb híve, André Malraux 1958 áprilisában egy újságírónak bevallotta:

– Minden készen áll. Csak annak az ejtőernyős ezredesnek a kinevezése van hátra, aki a műveletet végre fogja hajtani.[62]

Május 13-ára minden előkészület befejeződött. Az algériai felkelés zöld utat kapott.

A Párizsban szervezett gaulle-ista utcai demonstrációval egyidejűleg kellett megindulnia. Mindkettő célja: a kijelölt új kormányfő, Pflimlin parlamenti beiktatásának megakadályozása vagy befolyásolása volt.

Algírban minden a forgatókönyv szerint történt: tüntetés a Fórumon, azután a kormányzósági épületek elfoglalása, a „közüdv-bizottság" (salut-public) létrehozása, élén Massu ejtőernyős tábornokkal.

Párizsban azonban a szervezőknek két kellemetlen meglepetéssel kellett szembenézniök.

A gaulle-isták utcai tüntetése siralmas kudarcba fulladt. A Madelaine és a Grand-Boulevard környékén tüntető néhány száz fiatal „Szajnába a képviselőkkel" jelszavának gyönge visszhangja volt. A Szajna túlsó partján, a Parlamentben viszont Pflimlint, május 14-ének hajnalán, viharos jelenetek után kényelmes többséggel kormányfővé választották. A jobboldal „francia Algéria" és a baloldal „a fasizmus nem tör át" szópárbaja utáni szavazás hajnalban 274 „igen"-t biztosított a IV. Köztársaság új és utolsó miniszterelnökének. (Ellene 120, tartózkodott 137.)

Fél óra múlva, május 14-én hajnali 4 órakor Algírban, a Fórum balkonján Massu tábornok felolvassa közüdv-bizottságának 1. számú közleményét.

– A kommunista bűnrészességgel történt parlamenti választás után felkérjük de Gaulle tábornokot, szíveskedjen megtörni a csendet, forduljon az országhoz egy közüdv-kormány megalakításával, amely egyedül képes megakadályozni Algéria elvesztését . . .

Massu hajnali felhívását azonban nem hallották sem Párizsban, sem Colombeyben.

A Parlamentben a gaulle-ista vezérkar – a tervek teljes felborulása után – tanácstalan és tehetetlen volt. A szálak megszakadtak Párizs és Algír között. Jacques Soustelle mint politikai vezető, azon-

nal repülőgépre akart ülni. De gépet a 24 órája ex-hadügyminiszter, Chaban Delmas sem tud ígérni. Amikor a viharos ülés után Roger Freyjel hármasban, gyalogosan elindultak a hajnali szürkeségbe burkolózó Invalides felé, a kiábrándult Chaban Delmas a repülőgépet követelő Soustelle-nek így válaszolt:

– Kis Jacques-om . . . de Gaulle sohasem jön vissza . . .

DE GAULLE ÚJRA SZÍNRE LÉP

A hívó szó elmaradása ellenére de Gaulle tábornok – szerda lévén – szokásához híven Colombeyből Párizsba hajtatott. Hű harcostársainak minden erőfeszítése és összeesküvése ellenére az előző éjszaka óta látszólag egyetlen lépéssel sem jutott közelebb a hatalomhoz.

Látszólag! Mert a tábornok nem volt hajlandó elszalasztani az utolsó alkalmat. Tudta: 67 éves fejjel nemigen juthat még egyszer ilyen közel a hatalomhoz. Tudta, hogy még semmi sincs teljesen elveszve: az algériai tábornokok reális hatalmával – ha jól manőverezik – megszerezheti a politikusok kezében levő legális, de valójában formális hatalmat. Párizsi irodájába érve egymás után kapta a hatalomra szólító felhívásokat. Georges Bidault, a „francia Algéria" koncepció legfőbb politikai képviselője levélben fordult hozzá. Massu tábornok megismételte Algírban elhangzott beszédét.

Május 15-én de Gaulle megtörte a csendet. Rövid, tízsoros nyilatkozatot tett közzé, amelyben közölte: minthogy a pártok 12 éves uralma, az állam hanyatlása következtében az ország eltávolodott a társult népektől (gyarmatoktól), elvesztette függetlenségét; mélyre zuhanván, bele helyezte bizalmát, tőle várja üdvözülését (salut), a válasz tehát nem lehet más: Kész magára vállalni a Köztársaság hatalmát.[63]

De egyelőre a Pflimlin-kormány nem volt hajlandó lemondani róla. Mivel három szocialista miniszter tárcát vállalt az MRP színezetű kabinetben, a Parlament hozzájárult a háromhónapos „szükségállapot" meghirdetéséhez.

De Gaulle-t ez sem bátortalanította el. Ellenlépést tett. Most már a teljes nyilvánosság, a sajtó nyilvánossága előtt. A párizsi Palais

d'Orsay-be hívatta az újságírókat, ahol a fejleményeket elemezve nem ítélte el az algériai zendülést, s óvakodott kizártnak tekinteni az államcsíny megismétlődését – magában Párizsban.[64]

Ezt követően visszatért Colombeybe.

Röviddel azután Salan megbízásából több tiszt kíséretében Dulac tábornok csengetett a vidéki birtok tömör vaskapuján.

A beszélgetésről két verzió olvasható.

Az egyik „A Remény emlékiratai"-ban található. Eszerint Salan tudatta: „Amennyiben de Gaulle nagyon rövid határidőn belül nem veszi át a hatalmat, a Parancsnokság nem tudja megakadályozni az anyaországra zúduló katonai áradatot."

A másik verzió, Dulac tábornok szerint, a colombeyi beszélgetésnek két lényeges eleme volt.

Az első: az Algírból jött tisztek Salan és Soustelle megbízásából tájékoztatták de Gaulle-t a már kidolgozott tervről, a párizsi hatalom átvételét biztosító „Operation Résurrection"-ról. Ebben a következő egységek vennének részt: két-két ejtőernyős hadosztály Délnyugat-Franciaországból, illetve Algériából Massu irányításával; egy-egy páncélos bataillon Joinville-ből és Courbevois-ból (Párizs elővárosa) Gribius parancsnoksága alatt. Elsőrendű megszállandó hadászati célpontok: az Eiffel-torony (a rádió és a tv adójával), a Belügyminisztérium, a Posta, a Rendőrkapitányság, a Parlament.

A második: de Gaulle egyetlen pontban bírálta a felkelés tervét. A rendelkezésre álló eszközöket kevésnek tartotta és megerősítésüket kérte.[65]

MEGHALT A KÖZTÁRSASÁG – ÉLJEN A KÖZTÁRSASÁG!

A katonai készülődés árnyékában folyt a közvélemény sokkolása, kifárasztása. És – gaulle-ista kifejezéssel – a helyzet „rothasztása" (pourrissement). Azt kellett elhitetni az utca átlagemberével, hogy 1958 májusában nincs más választás, csak „de Gaulle, vagy a polgárháború" – „ÉN, vagy a káosz".

Akárcsak 10 évvel később, 1968 májusában...

1958. május 24-én a lázadó tábornokok csapatai Észak-Afriká-

ból Franciaország előszobájába léptek: az ejtőernyősök megszállták Korzikát.* A szocialista belügyminiszter, Jules Moch csendőrei minden ellenállás nélkül letették a fegyvert.

Az üzleti körök, az eddig ingadozók is, végleg de Gaulle-ban látták a legjobb megoldást. A „Vie Française", amely különben már 1957 októbere óta hirdette, hogy egyedül de Gaulle képes helyreállítani az állam tekintélyét, május 20-án szalagcímben közölte: *„A tőzsde de Gaulle-t várja."*

Néhány órával azután, hogy de Gaulle május 27-én bejelentette: „megkezdtem a szabályos processzust", a tőzsde azonnal megélénkült, és a válság óta először kezdtek emelkedni a részvényárak. Elsősorban az algériai értékpapírok, a Szaharai Kőolajtársaságok részvényei. Egyetlen napon több mint tízezer olajrészvény cserélt gazdát, és árfolyamuk a május 27-i zárásra 47 100-ról 50 700 frankra emelkedett.

A *legalitás* látszatának megőrzése már nem lehetett gond. A harmadik erő pártjai először irányt változtattak, azután zöld utat biztosítottak de Gaulle-nak. Közvetlenül a CGT által szervezett május 27-i általános sztrájk előtt a Szocialista Párt parlamenti csoportja és igazgatótanácsa még kijelentette: semmiképpen sem támogatja de Gaulle jelölését, mert az „most és a jövőben minden feltételezés mellett is kihívás a köztársasági törvényesség ellen". A Szocialista Párt vezérkara 117 szavazattal 3 ellenében közös akció, a munkásosztály ellentámadása mellett szavazott. De a sztrájkot megelőző éjszaka a szocialisták főtitkára, Guy Mollet gyors pálfordulással semmisnek nyilvánította a határozatot. Ugyanazon a napon, amikor a kormány elnöke, Pflimlin a Saint Cloud-i parkban titokban találkozott de Gaulle-lal.

Május 28-án Párizsban félmillió ember vonult a Bastille és a Köztársaság tere közötti sugárúton. A IV. Köztársaság kormánya és pártjai azonban harc helyett a kapitulációt választották.

Sőt biztosították a IV. Köztársaság legális temetését...

* Alfred Fabre-Luce többek között a következőket írja a korzikai eseményekről: „Hogy is ne kellene egy kicsit mosolyogni, amikor az ember tudja: 1958. május végén a gaulle-isták azért kreálták az invázió veszélyét Korzikán, hogy de Gaulle megvédjen bennünket – Párizsban." („Le Monde", 1970. október 21.)

A francia polgárság korszerűsítette a régi royalista jelszót*: meghalt a Köztársaság – éljen a Köztársaság.

1958. május 13-a a csaknem két évszázados burzsoá uralom újabb állomásának bizonyult, és újabb példát szolgáltatott arra, hogy miképpen kell egy osztálynak a hatalmat válság esetén átmenteni és megtartani. 1789 óta a Francia Köztársaság, a République Française név elé I-től V-ig öt sorszám került. De a hatalom – a lényeget tekintve – nem változott.

Az *I. Köztársaság* megszületése (1792) után az ellenforradalmi nagyburzsoázia a „liberté, fraternité, égalité" jelszavát a múltból örökölt „grandeur" restaurálásával, a Köztársaságot a császársággal cserélte fel. Mindaddig, amíg a napóleoni kudarcok és a népi támogatás megszűnte után viszontláthatta ismét a valódi monarchiát (1830).

A *II. Köztársaság* (1848) után a francia polgárságnak új leckét kellett megtanulnia. A történelem kereke csak ideig-óráig fordulhat visszafelé. Bonaparte epigonja, III. Napóleon államcsínnyel szerzett II. császársága után nem a múlt árnyékai, hanem a jövő „kísértetei járták be Európát". Elsőnek Franciaországot.

A *III. Köztársaság* (1870) rövid nyitánya, a Párizsi Kommün, a világ első proletárhatalma néhány hónapjának riadalma után a Francia Köztársaság hét évtizedes, leghosszabb periódusa következett. Hetven esztendő, amely alatt a République Française világhatalom lett. De 1940-ben hat hét elég volt, hogy – ez alkalommal – egy *kívülről* jött csapás alatt a „grandeur" Franciaországából német protektorátus legyen.

De Gaulle tábornok első színrelépése a III. Köztársaság temetésével kezdődött. Másodszor a IV. Köztársaság kimúlásakor a francia nagypolgárság „nemzeti tartalékaként" lépett a porondra. Ezúttal temetésre és születésre érkezett ...

1958. május 13-án a IV. Köztársaság átadja helyét az V. Köztársaságnak.

A harmadikutas pártok jóvoltából – legálisan ... Legalábbis látszatra.

* Le roi est mort – vive le roi. (Meghalt a király – éljen a király.)

A „NAGY ÉVTIZED" DIPLOMÁCIÁJA (1958—1968)

Az emberiség történetének két aspektusa van, a történelembe és a legendába kívánkozó aspektusa.
A második nem kevésbé igaz, mint az első,
az első nem kevésbé feltételes, mint a második.

[VICTOR HUGO]

VÁLTOZÓ VILÁGKÉP

De Gaulle tábornok számára 1958 májusával a francia történelem „Nagy Évtizede" kezdődött meg. Az előtörténet – valóság és legenda keveréke – az évtized történetének prológusa volt. A mélység korszaka, melyből fel kell emelkedni, a keserűség évei, melyek után a grandeurnek kell következnie.

De Gaulle koncepciója sohasem volt azonos a hatalmát biztosító algériai tábornokokéval. Azok csak a szaharai legionáriusok szintjén vagy az algériai colonok szemüvegén át figyelték a fejleményeket és keresték a *hadászati* kiutat. *A planetáris dimenzióban gondolkodó politikus-tábornok viszont az első perctől látta: a francia birodalom krónikus krízise szerves része az egész gyarmati rendszer szétesésének.* Pontosan ismerte a láncreakció folyamatát, az 1954-es Dien Bien Phu-i dzsungeltűz néhány hónapon belüli algériai tovaterjedésének okait. Azt is, ami a francia kormánypolitika következménye, és azt is, ami a világkép megváltozásának a terméke.

De Gaulle felmérte: mit jelent a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság *együttesen* a gyarmati népek szemében. Akárcsak később, amikor elsőként ismerte fel az egység kezdeti hajszálrepedéseit, majd a mélyülő ellentét kihasználásának módozatait.

De hatalomra jutásakor, politikája kidolgozásában az elsőből, *az egységből* kellett kiindulnia.

Algéria után Kairó késztette de Gaulle-t elemzésre és konklúzióra.

Néhány hónappal hatalomra jutása előtt, 1957 végén, 1958 ele-

jén az egyiptomi fővárosban tartották az Afrikai és Ázsiai Népek Első Konferenciáját. A mérleget, amelyet ott teljes szinkronban készítettek a szónokok, így a szovjet Rasidov és a kínai Kuo Mo Zso, a tábornok sem vonta kétségbe.

Az, hogy egy évvel az angol–francia–izraeli agresszió után Kairó két kontinens küldötteinek szállásadója lehetett, logikus következménye volt annak, hogy az egyiptomi forradalmat – mindenekelőtt a Szovjetunió közbelépése miatt – nem tudták megsemmisíteni.* Az, hogy az elnyomott indokínai országokból jött illegális harcosok és a felszabadult VDK-ból érkező képviselők együtt utazhattak az államosított Szuezi-csatorna megtekintésére, a legszorosabban összefüggött a Szovjetunió megerősödésével, a szocialista világrendszer kialakulásával, a kínai forradalom győzelmével. És ezenkívül még rengeteg tény, ami mind az egységesen cselekvő két szocialista nagyhatalom létének kisugárzását jelezte. Balratolódás Indonéziában; kommunista kormány az indiai Keralában (1957); forradalom Irakban (1958); forrongás Algériától és a Szaharától délre, a Fekete-Afrikában; Fidel Castro gerilláinak harca a kubai Sierra Maestrában.

És mindez nemcsak Szuez, hanem a magyarországi ellenforradalom után is történt. Ez idő tájt Damaszkusz, Bejrút, Kairó filmszínházaiban az 1956-os Budapest utcáin felvett képsorokat pergették. A taps nem a tomboló fehérterrornak, hanem a felszabadító szovjet katonáknak szólt . . .

A kairói konferenciáról de Gaulle-nak egy Ázsiából érkezett vendége számolt be. Az ottani emberek a világ sorsának alakítását – mondotta – Moszkvától és Pekingtől várják. Senki sem hisz az amerikaiakban, az angolokban és még kevésbé a franciákban.

* 1956. november 5-én Bulganyin szovjet kormányfő a francia–angol–izraeli agresszió azonnali beszüntetésére szólította fel Nagy-Britanniát és Franciaországot. A szocialista Guy Mollet-hez intézett üzenet kérdésében benne volt a válasz. „Milyen helyzetben találná magát Franciaország, ha olyan ország támadná meg, amely a pusztítás modern és szörnyűséges eszközeivel rendelkezik?" Az Anthony Eden brit miniszterelnöknek címzett távirat pedig félreérthetetlenül kifejezte, hogy a védtelen gyarmati népek elleni régi „ágyúnaszád diplomácia" kora lejárt, a bűnre bűnhődés következhet. „Napjainkban – írta Bulganyin – léteznek országok, amelyeknek nincs szükségük arra, hogy tengeri és légi erejüket Nagy-Britannia partjaihoz küldjék, képesek más eszközöket használni, olyanokat, mint a rakéták . . ."

A tábornok a kairói konferencia jelentőségét összegezve, a *koreai háború* miatt tett szemrehányással zárja konklúzióját:

„A történelem meg fogja mutatni, hogy a (nyugati) *világ azon a napon veszítette el a játszmát, amikor Truman megakadályozta MacArthurt a kínaiak és esetleg az oroszok atombombával való megsemmisítésében . . .”*

Az elszalasztott alkalmat és az első szovjet szputnyik felbocsátását követő realitást tudomásul véve a tábornok-politikus hozzátette:

„Az amerikaiaknak akkor még megvolt a lehetőségük ellenfelük szétzúzására. Ma már nem állnak rendelkezésükre ezek az eszközök. Truman megállította MacArthurt, mert ő »politicien« volt, és félt a választóitól . . .”[1]

„DOMAINE RÉSERVÉ”

Május 13-a elfelejtett dátum a történelmi évfordulós naptárban; 1958. június 1-ének adta át a megemlékezéssel járó rangot. Annak a napnak, amikor az algériai lázadást követően a Parlament legalizálta* de Gaulle hatalmát. Teljesítette követeléseit: megszavazta miniszterelnöki beiktatását és önmaga félreállítását; de Gaulle hathónapos teljhatalmát és a Parlament kikapcsolását, a régi alkotmány népszavazás általi módosítását és az új, az V. Köztársaság születését. A szeptemberi népszavazáson a csaknem két évtizedes háborúba belefáradt emberek túlnyomó többsége megszavazta az alaptörvényt. A törvényhozás két háza, az elektorok testülete pedig a régi rend, az „ancien régime” játékszabályai szerint még egyszer utoljára megválasztotta az új, az V. Köztársaság elnökét: Charles de Gaulle-t.

Ebben a szerepben – ahogyan a gaulle-izmus teoretikusai, Michel

* Június 1-én a parlamenti szavazáson a kommunistákon kívül a baloldali radikálisok és a szocialista képviselők fele „nem”-mel szavazott, de kisebbségben maradtak. Az új kormány megalakításánál de Gaulle-nak ezt figyelembe kellett vennie és koalíciós alapon helyet kellett adnia az előző miniszterelnöknek, az MRP-t képviselő Pflimlinnek, a szocialista Guy Mollet-nek és a függetleneknek.

Debré és Edmond Monick találóan nevezték – „monarque républicain", köztársasági egyeduralkodó lett.

Amikor 1959 januárjában de Gaulle a Matignonból átköltözött az Elysée palotába, már az 1946-os bayeux-i programjában kidolgozott követelménynek és a saját egyéniségére szabott új alkotmánynak megfelelően kezdte elnökségét. A „Président de la République", a reprezentatív államfő helyett mindenekfölött álló egyeduralkodónak tekintette magát. Virágkiállítás és autószalon megnyitása helyett mindent, elsősorban a kormányt irányító államfő lett. Ennek megfelelően a miniszterelnök neve és szerepköre is megváltozott. Premier-ministre, azaz a köztársasági egyeduralkodó *„első minisztere"* lett, aki az Elysée palotában megtartott heti szerdai minisztertanácson úgy irányítja a politikai ügyeket, ahogyan Charles de Gaulle meghatározza. Michel Debré, az V. Köztársaság első „első minisztere" már nem a Parlamentnek, hanem az Elysée palotának tartozik felelősséggel.

Két terület, két „domaine réservé" volt kezdettől, amelynek az irányítását az államfő kizárólag és közvetlenül magának tartotta fenn:

1. *a gyarmatbirodalom, a tengerentúli birtokok sorsa;*
2. *a külügyek, a diplomáciával és a hadsereggel.*

A külügy élére az első perctől fogva az elnök legbizalmasabb embere, Maurice Couve de Murville került. A francia diplomácia történetében szinte példátlan karriert futott be. Kereken 10 évig állt a Quai d'Orsay élén. De a startnál a Szajna-parti épület gazdájára még kevés feladat várt. A teljes atlantizálódás nem sokat hagyott az önálló külpolitikára. A koalíciós kormányra pedig még túlságosan ránehezedett az atlantista miniszterek súlya. Ráadásul a diplomácia legfőbb és tényleges irányítója, de Gaulle energiájának zömét is még más terület vette igénybe.

A legfőbb külügy, egyben a belügy is, akkor Algéria és a többi gyarmat volt. Ennek a „domaine réservé"-nek az irányítását a tábornok-elnök nem bízta másra.

A francia grandeur feltámasztásához a minimum Algéria megtartása volt. Akárcsak a hatalomhoz vezető út elején, a Fórum-lázadás idején. De a „hogyan?", a „mennyi engedménnyel?" – a tábornok számára is nyitott kérdés maradt.

Arra vonatkozóan, miként kell az államot, az alkotmányt, a a prezidenciális rendszert de Gaulle alakjához igazítani – minden terv készen állt május 13-a előtt. De hogy milyen úton, meddig lehet és kell elmenni Algériában, június 1-e után, még a tábornok maga sem tudta.

Kétségtelen, hogy az algériai „domaine réservé" problémájának megoldása felé maga is Salan, Massu, Soustelle maximális jelszavával indult el.

De azután . . .

AZ ALGÉRIAI UTAK ELVÁLNAK

Kezdetben de Gaulle éppen elég okot adott arra, hogy a kívülállók elhamarkodott ítélete személyét és irányzatát azonosítsa az algériai ultrákkal. Az együttműködés a katonai lázadás előkészítőivel, a hatalomra segítő algíri Forum ugródeszkájának felhasználása, a május 13-át megelőző tábornoki bejelentések és a június 1-ét követő kormányfői lépések váltották ki ezt az elhamarkodott ítéletet.

1958 után a Szaharában érdekelt olajmonopóliumok, bánya- és bankérdekeltségek párizsi központjai, valamint az algériai tábornokok és a földbirtokukhoz ragaszkodó feketelábú telepesek még egyaránt de Gaulle-ban látták a megmentőjüket.

„Valójában nincs probléma Észak-Afrikában. Mindez a párizsi hatalom problémája . . . Az FLN (az Algériai Nemzeti Felszabadítási Front) nem létezik. Jelenleg csak azért van, mert semmi sem áll vele szemben. Azon a napon, amikor de Gaulle lesz ott – nem lesz többé FLN . . ." – mondotta a tábornok 1958 januárjában.

Május 13-a után a Palais d'Orsay-ban tartott első sajtókonferenciáján a hadsereg legelső és legfőbb feladatát az algériai elszakadás megakadályozásában látta.

A lázadó tábornokok és a telepes ultrák, valamint de Gaulle és ideológusai azonos módon értékelték a puccsot követő algériai demonstrációt, főleg azt, hogy bizonyos muzulmán csoportok részt vettek benne. André Malraux szerint a történelemben először fordult elő, hogy az iszlám forradalma nem a Nyugat ellen irányult: „angol Pakisztánt" követelés még sohasem hallatszott – mondta –, míg

most „francia Algériát" kiabálnak. Olyan hatalmas történelmi megmozdulást fejez ki a „francia Algéria" jelszó – vonta le következtetését az író-politikus –, amelynek jelentősége csak a kínai forradalommal hasonlítható össze . . .

A májusi–júniusi tüntetések után de Gaulle maga is hitt a francia Algéria lehetőségében. Miniszterelnöki beiktatása után azonnal Algériába utazott. Június 4-én a főváros Forumán beszélt:

– Je vous ai compris. Megértettem Önöket. Tudom, mi történt itt. Látom, mit akartak csinálni . . .

Két nappal később az algériai Mostaganemben beszédét az ultrák jelszavával zárta:

– Vive l'Algérie française!

Június 13-i rádióbeszédében egy lépéssel talán még tovább is ment: *Pacifikálni kell Algériát. Úgy kell mindezt megoldani, hogy Algéria mindörökre egy test, egy lélek maradjon Franciaországgal.*

Az események, főleg a személyes tapasztalatok azonban *a mindenkori realitásokat respektáló tábornokot nagyon hamar álláspontja felülvizsgálatára kényszerítették.* Kezdetben maga sem hitte, hogy a „francia Algéria" hitvallástól eljut az „algériai Algéria" valóságáig. De a hatalomra jutásától eltelt nem egészen három hónap elégséges volt annak felismeréséhez, hogy a régi gyarmatosítás módszerei túlhaladottak. Legalábbis a formáit feltétlenül meg kell változtatni.

1958. szeptember 20-án Rennes-ben tartott beszédében már nyoma sincs az ultrák követelésének. De ugyanakkor még őt is négy további esztendő és számos közbülső, visszavonulási szakasz választja el Eviantól.

„A függetlenség lehetetlenség, de az integráció is az" – mondta Rennes-ben.[2]

Más szóval, ugyancsak de Gaulle szavaival, a *papa idejéből való Algéria túlhaladott,* s e tény meg nem értése végzetes lehet. Ha Franciaország továbbra is az 1830 utáni algériai telepesek szemüvegén keresztül csak a Mitidjan szőlőit, a tengerparti gyümölcsösöket és konyhakerteket látja – elveszti azt a Szaharát, ami a XX. században Algéria igazi értéke.

E felismerés folytán de Gaulle és az őt hatalomra segítők útjainak szükségszerűen el kellett válniuk. Az algériai tábornokok a legcsekélyebb engedményekre sem voltak hajlandók. A de Gaulle-t

hatalomra segítő másik és fontosabb erő, az olajérdekeltségek viszont a szaharai kutak záróvonaláig fedezték a tábornok minden visszavonulását, minden módosított védelmi tervét.

És ezek a tervek egymást követték:

1. Algéria társulása Franciaországgal a francophon közösségen belül; 2. társulás algériai *egészként;* 3. társulás földrajzilag két – algériai és szaharai – államra osztottan; 4. társulás több etnikai csoport – francia, arab, kabil és mozambita közösség – keretében.

És végül, 1959. szeptember 16-án, mindezt mint csupa hiábavalóságot elvetve, de Gaulle eljut az *önrendelkezés* szóba hozásáig.

Számot vetve minden adottsággal, a fennálló algériai, francia és nemzetközi körülményekkel, a tábornok szükségesnek tartotta kijelenteni: *„A francia kormánynak az önrendelkezésből kell kiindulnia."* Hogy meddig juthat el, arra nézve valójában csak egy lehetőséget látott. A „francia Algéria" jelszó már túlhaladott utópiaként hatott, a teljes elszakadással és függetlenséggel járól „algériai Algéria" számára is rémkép volt. Maradt az önrendelekezésnek egy olyan válfaja, hogy az algériaiak által választott algériai kormány Franciaországgal közösen szervezi meg honvédelmét, külügyeit, közoktatását és természetesen gazdaságát.

Az állandóan módosuló terveket három közegben kellett elfogadtatni: 1. a Szaharával elégedett francia monopoltőke, 2. a legcsekélyebb reformot is ellenző ultrák és 3. a nemzeti függetlenséget követelő FLN soraiban.

Az elsőt, az olajérdekeltségeket megnyugtatta de Gaulle garanciája:

„Önrendelkezés esetén minden intézkedés megtörténnék arra nézve, hogy a szaharai olaj kiaknázását, elszállítását és hajóra rakását – ami Franciaország dolga és az egész Nyugat érdeke – *bármi történjék is, biztosítsuk."*[3]

A beszéd elhangzása után az üzleti körök a „bármi történjék" ígéretével megelégedve zöld utat adtak a tábornoknak. A „Fortune Française" című gazdasági szaklap kommentárja így szólt: „A szaharai kőolaj politikai jövője biztosítottnak látszik, bármi történjék is, mivel még a hivatalosan számításba vett feltevések legrosszabbja, Algéria leválása sem akadályozná Franciaországot az általa felfedezett kőolaj tulajdonjogainak megtartásában."[4]

De Gaulle beszédére és az FLN válaszára, miszerint az kész az önrendelkezés elismerése alapján tárgyalni, a francia tőke tettekkel válaszolt. A tőzsde ismét megélénkült. A Compagnie Française du Pétroles részvényei a két állásfoglalás utáni néhány nap alatt 20 milliárd frankkal emelkedtek. A nagy bank- és ipari érdekeltségek új tőkebefektetéseket eszközöltek Algériában. Függetlenül az ultrák reagálásától. „A bennünket foglalkoztató területen a tőke ítélete többet számít, mint az esetleges tüntetések (francia telepeseké) vagy a nyilatkozatok gerillaháborúja" – írta egy másik tekintélyes pénzügyi lap.[5]

De Gaulle önrendelkezést ígérő tervezetének első változata csak az olajban érdekelt monopoltőkének volt elfogadható.

Az az út, amelyet de Gaulle alig néhány héttel hatalomra jutása után célravezetőnek tartott, szükségszerűen eltért az ultrák útjától. Pontosabban, azok mozdulatlan pozíciójától. De ugyanakkor a tábornok, aki sohasem azonosult teljesen szélsőséges támogatóival, csaknem két évig nem is fordulhatott véglegesen szembe velük. Teljesen még nem mondhatott le támogatásukról vagy legalábbis felhasználásukról. A legfőbb erő: az algériai nép ellenállása, valódi függetlenségre irányuló törekvése, saját nemzeti kincseire bejelentett igénye még szükségessé tette az ultrák további igénybevételét.

Már nem kizárólagosan. Csupán a „bâton et carotte" politika eszközeként: a sárgarépát kiegészítő furkósbotként.

DEKOLONIZÁCIÓS KÖZJÁTÉK FEKETE-AFRIKÁBAN

Ahhoz, hogy a háború befejezésének és a szaharai olaj békés biztosításának misszióját de Gaulle a legjobb feltételek mellett és a legkisebb engedmények árán teljesíthesse, még Algériában is szüksége volt a hadseregre.

1958–1959-ben de Gaulle észak-afrikai útjai, katonai szemléi alkalmával a hadműveleti területeken ellenőrizte Challe, Massu és a többi ultra tábornok „pacifikációs" akcióit.

1959 augusztusában – amikor a tunéziai határ és a kabiliai hegyvidék között harcoló csapatokhoz látogatott – teljes elismeréssel

szólt Massu és Challe tábornokokról, akik „nagy tekintélyt tartanak és hatékonyan végzik parancsnoki munkájukat".

Mégis, de Gaulle, a katona előtt az általa jóváhagyott tisztogató hadműveletek minden sikere ellenére két dolog teljesen világos volt. A felkelők, ha nem tudják is birtokba venni egész Algériát, mégis „a végtelenségig képesek újjászervezni az ellenállást, mivel a megszállt területek lakossága támogatja őket". Ebből következően – vonta le második konklúzióját – „bizonyos vagyok abban, hogy eszközeink megsemmisítő fölénye ellenére embereink és pénzünk fölösleges elvesztegetése lenne a francia Algéria elfogadtatásának megkísérlése. Következésképpen a béke nem érhető el másként, csak *politikai* kezdeményezéssel."[6]

De Gaulle előtt nem kevésbé volt világos az is, hogy – a hadsereg furkósbotja mellett – a „sárgarépát" is kínálni kell. A „francia Algéria" anyaországi híveinek azt, hogy Franciaország gazdasági és katonai pozíciója mindenütt meg fog maradni. Az „algériai Algériát" követelők mérsékelt szárnyának pedig azt, hogy a gyarmati státus az önrendelkezés jegyében a politikai önállóság irányában változhat.

A Fekete-Afrikában levő francia gyarmatok státusának módosítása, „önkéntes dekolonizálása" – párhuzamosan az algériai hadműveletek folytatásával – példát is mutatott, óvintézkedés is volt. Példát azoknak a mérsékelt algériaiaknak, akik de Gaulle 1958 augusztusában megkezdett afrikai akciója nyomán feltették a kérdést: vajon azt, amit Franciaország megtesz a feketéknek, nem tenné-e meg nekünk, araboknak is? És preventív óvintézkedés, mielőtt még a gyarmati felszabadítási harc Indokína után – Algérián át – tovaterjedne Fekete-Afrikában is.

Az első kísérlet az 1958-ban elfogadott alkotmány volt.

Eszerint a Francia Unió helyét a *Francia Közösség*nek kellett elfoglalnia. Oly módon, hogy a régi struktúra kolonialista jellegének megszüntetésével változást, kompromisszumos engedményt vagy legalábbis ígéretet tartalmazzon. Ugyanakkor azonban jól fogalmazott paragrafusaival továbbra is biztosítsa a birodalmi érdekeket. Az előbbit célozta az az ajánlás, hogy a „tengerentúli terület", a „tengerentúli megye" gyarmati státusa helyébe a Közösség tagállama lép, autonómiával, önálló közigazgatással. Az utóbbihoz szükséges garan-

ciát az alkotmány 78. cikkelye biztosította, amely ugyanakkor meghatározta a volt gyarmat autonómiájának a határát és az anyaország beavatkozásának teljes szabadságát. Ennek megfelelően az alkotmány a Közösség hatáskörébe sorolta a külpolitikát, a honvédelmet, a pénzügyet, a gazdasági irányítást, valamint a stratégiai anyagokat. Ezenkívül, némi megszorítással, a Közösség igényt tartott az igazságszolgáltatás, a felsőfokú oktatás ellenőrzésére, a közös külső szállításokra, a közlekedésre és a távközlésre.

Az 1958. szeptember 28-i népszavazáson a gyarmatok lakossága az új alkotmányra, s azon belül a Közösségre vonatkozó fejezetére – saját sorsukra – „igen"-t, vagy „nem"-et mondhatott. Az előbbi az autonómia elfogadását, az utóbbi a tényleges függetlenséget illúzióvá változtató 78. cikkely elutasítását jelentette.

És egyben annak az alternatívának a választását, amelyre a 76. cikkely elvi lehetőséget biztosított: „A Közösség tagállamai függetlenné válhatnak, ez esetben nem tartoznak többé a Közösséghez."

A gaulle-ista kormányzat arra számított, hogy valamennyi gyarmat megelégszik a felkínált változással. Azzal, hogy tengerentúli területből vagy megyéből tagállammá léphet elő. Ez – gondolták a gaulle-isták – Algériát is ki fogja elégíteni. De Gaulle tábornok a népszavazást megelőzően afrikai korteskörúton dicsőítette a tervezetet. Madagaszkár szigete, Brazzaville, Abidjan, Dakar, Conakry voltak választási körútjának állomásai.

De a guineai fogadtatás már jelezte: *a „dekolonizációs" engedmények mögött Fekete-Afrikában is felismerik a neokolonialista szándékokat.* Következésképpen „nem"-et fognak mondani az alkotmányra, mert valódi függetlenséget követelnek. Ezen nem változtatott a Conakryból sértődötten távozó de Gaulle fenyegetése sem: – Ha Guinea „nem"-et mond, Franciaország bizonyosan nem fogja megakadályozni az elszakadást, de levonja belőle a konzekvenciákat...

A guineai „nem" ennek ellenére meghatározta a Közösség sorsát: születése pillanatában megkezdődött a felbomlása, jóllehet a többi fekete-afrikai gyarmaton „igen"-t mondtak.

A Guineai Köztársaság elleni retorzió, a francia szakértők azonnali kivonása, a hitelek haladéktalan megvonása, a szerződések felbontása, minden mozgatható nagy objektum leszerelése és behajó-

zása, az egyébként jelentéktelen értékek (kórházi beteglapok, iskolai osztálykönyvek, a rádió berendezései stb.) elszállítása, s mindezek súlyos következménye hatástalan maradt. Guinea nem hagyta magát térdre kényszeríteni. Ellenkezőleg, erjesztőleg hatott a szomszédos afrikai országokra is. Az egymást követő regionális csoportosulások létrejötte és felbomlása után az 1960 szeptemberében kikiáltott Mali Köztársaság is követte Guinea példáját: szintén kivált a Közösségből.

1960-ban, Afrika évében a formális belső autonómia már egyetlen gyarmatot sem elégített ki. A függetlenség elismerését a francia kormány sem halogathatta tovább. A kérdés csak az volt, hogy a Közösséget végleg halálra ítélje-e, vagy pedig maga a gaulle-ista kormányzat módosítsa azt a korszellemnek megfelelően. Ez utóbbi történt, az 1958-as alkotmány elfogadása után alig két évvel. Azt a bizonyos 86. cikkelyt, amely kimondotta, hogy a független ország kiválhat a Közösségből. 1960 júniusában pontosan ellenkező értelemben módosították. Nevezetesen úgy, hogy az illető ország jog szerint továbbra is *tagja maradhat* a „megújított" Francia Közösségnek.

A Közösséghez ezután már viszonylag kevés olyan terület tartozott, amely „de jure" és „de facto" továbbra is gyarmat maradt „tengerentúli területek" és „tengerentúli megyék"* néven. Az egykori csaknem 12 millió négyzetkilométernyi gyarmatbirodalom területéből 603 000 km^2; 70 millió lakosából 1960 után kb. 2 millió ember tartozik a francia kormány, a „tengerentúli területek miniszterének" közvetlen hatáskörébe.

Az új kiadású neokolonializmus árnyaltabban, kompromisszumokkal érvényesült Fekete-Afrikában. A 14 ország közül Szenegál, a Malgas Köztársaság, a Közép-afrikai Köztársaság, Gabon, Csád

* A „tengerentúli területek" és a „tengerentúli megyék" (DOM) a következők: *Afrikában* Francia-Szomáli part, Réunion szigete és a Comore szigetek; *Dél-Amerikában* Francia Guayana, *Közép-Afrikában* Guadeloupe és Martinique; *Észak-Amerika* partjai előtt Saint Pierre és Miquelon; a *Csendes-óceánon* Francia Polinézia, Új-Kaledonia, Wallis és Futano, valamint a francia–angol kondominiumot képező Új-Hebridák. A gyarmatbirodalom megmaradt birtokainak élén a francia kormány által kinevezett prefektusok, kormányzók vagy főbiztosok állnak, a közigazgatási nívókülönbségnek megfelelően.

és a Kongói Köztársaság az 1960-as alkotmánymódosítás után formálisan is tagja maradt az új Közösségnek. A többiek különböző kétoldalú szerződések révén kapcsolódtak továbbra is az anyaországhoz. Ez az új viszony szilárd, koncepciózus és egységes vezetést követelt. Mást, mint amit a tengerentúli területek minisztériuma biztosíthatott.

Így az afrikai terület teljes egészében de Gaulle tábornok kizárólagos „domaine réservé"-je volt és maradt.

Nemcsak a „dekolonizáció" nagy politikájának a kidolgozása, hanem a mindennapi, közvetlen gyakorlati irányítás is az Elysée palotában történt.

NEOKOLONIALISTA GÉPEZET PÁRIZSBAN

De Gaulle hatalomra jutása után azonnal megalakult a Közösség ügyeivel foglalkozó szervezet. Kezdetben hivatalosan a miniszterelnökség hatáskörében, Michel Debré irányítása alatt működött. De Gaulle azonban már ekkor maga mellé vette az afrikai ügyek tanácsadójaként azt az embert – Jacques Foccart-t –, akit az V. Köztársaság legtitokzatosabb egyéniségének, a tábornok egyik leghűségesebb harcostársának tekintenek.

1960-tól Afrikában hivatalosan is Jacques Foccart lett a francia érdekek legfőbb védelmezője.

Szervezete szolid címet kapott: Sécrétariat général pour les affaires africaines et malgaches = Afrikai és malgas ügyek főtitkársága. A hivatal nem tartozott a „tengerentúli területek és megyék minisztériumához" és független volt a Quai d'Orsay-től. Olyannyira, hogy ezek képviselői – a hadügy- és a belügyminisztériuméval együtt – minden csütörtök délelőtt Foccart elnökletével a rue de Grenelle 138-ban levő hivatalában tárgyalták meg a de Gaulle asztalára kerülő afrikai dossziékat, előterjesztéseket. Az előterjesztő kizárólagosan a főtitkár, Foccart volt.

Az Elysée ajtaja egyébként számára a hét összes többi napján is nyitva állt. Míg a legtöbb miniszter csak a szerdai minisztertanácson hallgathatta de Gaulle-t, Foccart mindennapos vendégként, első számú bizalmi emberként beszélhetett vele és tájékoztathatta.

Mert Foccart és hivatala – Georges Chaffard szerint – az afrikai ügyek mellett mással is foglalkozott. De Gaulle személyes tanácsadójaként összekötő volt az Elysée palota és a francia titkosszolgálat között. A kettős szerepre alkalmasabb személyiséget nem találhatott volna a tábornok. Foccart tartalékos századosként, a BCRA* legügyesebb, „Binott" fedőnéven nyilvántartott tisztjeként fejezte be a második világháborút. 1946-ban a civil életben kereskedő lett. A közvélemény, sőt a gaulle-ista mozgalom tudomása szerint vállalata banánt, narancsot importált a gyarmatokról és francia árut exportált a tengerentúlra. A SAFIEX** rövidítéssel bejegyzett cég kiépítette hálózatát az összes francia gyarmatokon. Az állandóan utazó Foccart személyesen is megismerte üzleti ügyfeleit, későbbi hivatali kapcsolatait.[7] Amikor megalakult az afrikai ügyek főtitkársága, s hivatalában 1960 után naponta átlagosan 2–3 független afrikai köztársaság küldöttét fogadta, a legtöbbel mint régi üzleti partnerrel tárgyalt.

Franciaország nagykövetei, diplomatái, akik Párizst az új független köztársaságokban képviselték, utasításaikat, feladataikat elsődlegesen ugyancsak a rue Grenelle-en, az Hotel de Noirmoutier épületében kapták – a Quai d'Orsay helyett. Annál is inkább, mivel – a már idézett Chaffard, a francia politika kiváló szakértője szerint – Foccart hivatalának ajánlására nevezték ki a nagyköveteket is. Olyanokat, akik azelőtt a legritkább esetben voltak hivatásos diplomaták. A volt gyarmatügyi minisztérium, a hadsereg, a haditengerészet és más szervek állományából Afrikába kerülő misszió-vezetők az operatív, tényleges irányítást Foccart hivatalából kapták.[8] Foccart ismerte a legjobban a függetlenné vált afrikai államok új vezető gárdáját.

Chaffard szerint Foccart apparátusa három kategóriát állított fel. Az elsőbe sorolta a „komoly, tehetséges és stabil" afrikai vezetőket. Madagaszkár szigetén Tsirananát, Szenegálban L. Senghort, Elefántcsontparton Houphouet-Boignyt. Az afrikai függetlenségi mozgalomban játszott szerepük, kezdeti túlzó követeléseik után meg-

* BCRA = Bureau Central de Renseigments et d'Action, a Szabad Franciák által Londonban alapított központi felderítő iroda.

** SAFIEX = Société Anonyme d'import-export.

maradtak országuk és Franciaország között megbízható kapocsnak, sőt a „Francophon (franciául beszélő) Közösség" tehetséges propagandistáinak. A második kategóriába kerültek a többnyire újonnan felszínre került vezetők. Azok, akiknek komolytalansága, korrumpálhatósága zűrzavart teremthetett ugyan, de eltávolításuk, a katonai államcsínyek következményei nem veszélyeztették a francia pozíciókat. Még Dahomeyben sem, ahol szinte latin-amerikai tempóban kilenc év alatt kilenc államcsíny volt.* És végül a harmadik kategóriához olyan vezetők tartoznak, akiknek megingott a pozíciójuk, és országukban is olyan válságos lett a helyzet, hogy az riadókészültséget és azonnali katonai intervenciót igényel (Gabon, Csád).

Foccart és apparátusa azonban nemcsak azt tudta közölni de Gaulle-lal, hol kell beavatkozni, hanem azt is, hogy hol kell azt elkerülni. Például Guineában és Kamerunban.

Az előbbinek puskalövés nélküli feladása kétségkívül újabb engedmény, újabb visszavonulás volt. Mégis minden józan érv mellett szólt.

Guineában a katonai beavatkozás kiszámíthatatlan kockázattal járt volna; egy új gyarmati háború kitörésével a Szaharától délre. Olyan időpontban, amikor már Algériában is csak a politikai rendezés volt az egyetlen kiút. Olyan helyzetben, amikor is az algériai olajat mentő akcióterv része Fekete-Afrika „dekolonizálásának" megígérése volt. Ennek ellenére az ultrák megmaradt befolyása következtében – Foccart határozott helytelenítése ellenére – de Gaulle végül is zöld utat biztosított a Sékou Touré elleni összeesküvéshez, majd az Elefántcsontparton, Szenegálban készen álló és a Futa-Djalon** felé irányított „gerilláknak". A terv meghiúsult. Sékou Touré kormánya a tömegek mozgósításával – az államcsíny gépezetének megindítása előtt – felgöngyölítette a „francia összeesküvést"[9]

A guineai sikertelenség után a *kameruni akció* sikerrel végződött. Legalábbis technikailag. A nemzeti felszabadító mozgalom követ-

* Pompidou első afrikai körútján (1971. február 3–13.) az újságírók feltették a kérdést: mi az elnök véleménye az államcsínyekről? Az államfő a kíséretéhez tartozó Foccart jelenlétében így válaszolt: „Én sohasem hajtottam végre államcsínyt... Foccart csinálja őket... szinte naponta..." („Le Monde", 1971. február 14–15.)

** Guinea erdős, hegyes keleti része.

kezetesen progresszív vezetője, dr. Félix-Roland Moumié Svájcból már nem tudott élve visszatérni Afrikába. A genfi „Le Plat d'Argent" vendéglőben egy újságírónak álcázott ügynök társaságában elfogyasztott vacsora végzett vele. A művelet tehát technikailag tökéletesnek bizonyult. Politikailag viszont annál kevésbé. Felborította de Gaulle-nak az új független országokkal kapcsolatos terveit. Éppen ezért a két akció után még inkább meggyőződött arról, hogy Foccart segítségével sürgősen véget kell vetnie az OAS okozta algériai állapotoknak.[10]

Foccart valójában nemcsak kiváló szervezőképessége, konspiratív készsége miatt lett a tábornok „szürke eminenciása". Bizonyos tulajdonságok, amelyek alapján a politikai irodalom Foccart személyében valamiféle afrikai Vidocqot, hivatalában egyfajta afrikai „Gehlen szervezetet" lát, sokat nyomtak a latban, de a politikustábornok ezenfelül Foccart-ban saját afrikai és azon belül algériai koncepcióját helyesen értelmező gaulle-istára ismert. Már abban az időben, amikor az RPF főtitkárhelyettesi tisztét, majd 1954-ben a gaulle-ista mozgalom főtitkárságát rábízta. És még inkább 1958. május 13. előkészületei, majd a hatalom megszilárdítása idején, amikor a francia titkosszolgálatot – az önálló külpolitika megteremtése érdekében – ki kellett emelni az amerikai CIA segédhivatali rangjából. Erre a változásra Algériában az ultrák, az OAS minden engedmény ellen tiltakozó, merev kolonializmusa miatt kétszeresen is szükség volt. Foccart jól megértette de Gaulle megváltozott véleményét: Afrikában rugalmasabb módszereket, elfogadható formákat kell keresnie. Oly módon, hogy a „dekolonizálás" mellett megmaradjon mindaz, ami a gyarmati múlt örökségéből értékes, és ami a jövő grandeurjéhez szükséges.

Már csak azért is, mivel a Communauté *formai* kérdéssé vált. Fekete-Afrika egykor 15 francia gyarmatából 13 maradt a Közösség tagállama. A *lényeget* jelentő pozíciók viszont – Guinea és részben Mali kivételével – érintetlenek maradtak.

A hatalomra emelt vagy hatalmon tartott vezetők, az újjászervezett és franciákkal megerősített állami apparátusok közreműködésével hamarosan megteremtődött az afrikai jelenlét s a guineaihoz hasonló meglepetések elhárításának *katonai feltétele* is. Egymás után írták alá azokat a kétoldali szerződéseket, amelyek lehe-

tővé tették a francia hadsereg stratégiai pozícióinak állandósítását vagy beavatkozását, aszerint, hogy mi látszott szükségesnek vagy elégségesnek. Három kulcsfontosságú területen, a Malgas Köztársaságban, Csádban és Szenegálban, megmaradtak a francia helyőrségek. Nyolc további függetlenné vált országban a francia hadsereg különböző alakulatai továbbra is használhatják a katonai létesítményeket. Végül valamennyi volt gyarmat – Guinea és Mali kivételével – szerződést kötött Franciaországgal, amelynek értelmében katonai segítséget kap, ha az illető kormány veszélyeztetve érzi magát. Ez történt Gabonban, amikor Léon Mba elnök rezsimjének megmentésére Dakarból és Brazzaville-ból intervenciós erők érkeztek. Később ugyanez ismétlődött meg Csádban.

A klasszikus gyarmatosítás, elsősorban az „algériai Algéria" hajthatatlan hívei emiatt kezdettől fogva bírálták de Gaulle ellentmondásosnak ható afrikai neokolonializmusát. Az V. Köztársaság – mondták – nagy összegekkel, jelentős katonai erővel védelmezi a fekete-afrikai pozíciókat, de meghátrál Algériában.

„Miért kell Fort-Lamyban (Csád) védelmezni M. Tombalbay-t, amikor nem védtétek meg Algírt, Orant, Bône-t, a Mitidja narancsligeteit és a Szahara olaját másfél millió francia számára?" – tette fel a kérdést Jacques Soustelle.

Az ültrák egyértelmű véleményét kifejezve, a „Le Monde"-ban megjelent cikk megállapítja: a fekete-afrikai mélységesen illogikus politika tulajdonképpen „neokolonializmus – profit nélkül"[11].

A monopoltőke azonban valójában egyáltalán nem féltette profitját de Gaulle „dekolonizációjától". Tudatában volt annak, hogy Fekete-Afrikában az országok közti kapcsolatok és az infrastruktúra hiánya, az egyes független köztársaságok teljes elmaradottsága, bányászatra és trópusi mezőgazdasági termékekre épülő monokulturális gazdasága, szakemberhiánya stb. még jó ideig nélkülözhetetlenné teszi az anyaországot mint piacot és mint iparcikkeik szállítóját. Ez a helyzet pedig biztosítja a profitot és a nyersanyagbázist. Egy tekintélyes gazdasági szakember, Georges Elgozy véleményét a későbbi események igazolták: amíg meg nem oldotta a Fekete-Afrikával (és Algériával) kapcsolatos politikai problémákat, Franciaországnak nem volt szilárd bázisa a Közös Piac új küzdőterén.[12] A „U. S. News and World Report" „A volt gyar-

matosítók új szerepkörben" című cikkében mérleget készítve a neokolonializmus első éveiről, elismeréssel állapítja meg: a franciáknak más európai hatalmakhoz képest jobban sikerült megteremteniök az ellenőrzést volt afrikai gyarmataik fölött... Párizs most nem parancsokat ad egykori gyarmatainak, hanem igyekszik a meggyőzés elvét alkalmazni. S ez az erőfeszítés kifizetődik. A szakértők szerint Franciaország azon területekről származó jövedelme, amelyeknek függetlenséget adott, meghaladja az ottani gazdasági és egyéb segítségre fordított kiadásokat.[13]

A neokolonializmusból fakadó következményeket nem lehetett előre látni. Tény, hogy Franciaországnak az egész kontinens szempontjából fontos stratégiai pontokon állandó katonai erőket kellett tartania. De hamarosan az is bebizonyosodott, hogy másutt a szakértők, a kereskedők is biztosíthatják a francia jelenlétet. A nyersanyagokban, olajban stb. gazdag Gabonban számuk megháromszorozódott. Elefántcsontparton a függetlenség előtt a franciák száma nem érte el a 15 000-et. Néhány évvel azután 30 000-re emelkedett. Fővárosában, Abidjanban az egyetem hallgatóinak egyharmada fehér. Az üzletek nagy része franciák tulajdonában van. Kereskedelmi negyedében megtalálhatók a párizsi nagyáruházak fiókjai, a minisztériumok kulcspozícióiban az anyaországból jött szakértők.

Amikor de Gaulle tábornok Fekete-Afrikában hozzákezdett „dekolonizációs" programjához és Foccart révén sínre tette az új gépezetet, maga sem tudta kiszámítani a tényleges kockázatot és a francia érdekeket szolgáló folyamat várható hatását. De azt határozottan tudta, hogy a régi típusú gyarmatosítással már lehetetlenség stabilitást elérni. A tábornok háború utáni történelmi szerepét tulajdonképpen ez a felismerés határozza meg. Önként és azonnal semmit sem adott fel. *A védelem érdekében mindent megtett, amit a neokolonializmus új fegyvertára lehetővé tett. De tudott lépésről lépésre visszavonulni ott, ahol a pozíciók védhetetlennek bizonyultak.* Nem lett a gyarmatok önkéntes kiárusítója, mint amivel Soustelle-ék vádolták. De nem is hagyta politikáját az ultrákéval azonosítani vagy általuk determinálni. Jean Lacouture értékítélete áll a legközelebb a történelmi igazsághoz: *„de Gaulle csak annyiban volt dekolonizátor, amennyiben a dekolonizáció elkerülhetetlenné vált,*

amennyiben az Franciaország függetlenségét, érdekét és egyben saját akciószabadságát szolgálhatta."[14]

Erre 1960-ban még elsősorban Algériában volt szükség.

EVIAN – EGY KORSZAK VÉGE

A „dekolonizált" Fekete-Afrika Algériának két választási lehetőséget kínált.

– Ha minden jól megy, Houphouet-Boigny, ha rosszra fordul a helyzet, Sékou Touré példáját követi Algéria – mondta a tábornok bizalmas körben. Az utóbbi, a guineai példa a kegyetlen megtorlás, a kifosztás, a blokád sötét perspektívája volt. Az előbbi, Elefántcsontpart és a többi afrikai gyarmat az állami önállóságot példázta Himnusszal, nemzeti lobogóval, ENSZ-tagsággal és természetesen a Franciaországgal fenntartott szoros gazdasági, katonai, kulturális együttműködés keretében.

De mit ígér konkrétan Franciaország?

Ezt kérdezte a Kairóban megalakított ideiglenes algériai kormány.

Az ultrák azonnal és egyértelműen válaszoltak.*

A tárgyalásokról szóló első hírek hallatán 1960. január 24-én Algír utcáin barikádok emelkedtek. Nemcsak a Kasbah arab lakói, hanem a tárgyalásra kész francia kormány ellen is. De Gaulle tábornok egyenruhát öltött és uniformisban állt a tv kamerái elé. Szavai nem hagytak kétséget: a „feketelábúak" lázadásától – akik különben egy hét múlva feladták barikádjaikat – nem hagyja zavartatni magát.

De a Melunben folyó tárgyalásoknak már a kezdetén bebizonyosodott: de Gaulle ígérete, ami az ultráknak sok volt, az algériai kormány mérsékelt megbízottainak a semmivel volt egyenlő. A hivatalos tárgyalás megszakadt. Az első kudarc után csak titkos tapogatózó találkozásokra került sor. A tábornok megbízottai az al-

* Massu, az algériai hadsereg főparancsnoka a legcsekélyebb engedmény ellen is tiltakozott. Amikor véleményét egy nyugatnémet lapban is kifejtette, de Gaulle menesztette algériai posztjáról.

kudozások és az ígéretek, a fenyegetések és az engedmények szövevényeiből maximális előnyöket akartak szerezni. De az ultrák ellenlépéseikkel a minimális előrehaladást is gátolták.

1961 tavaszán közeledett az eviani, a tényleges tárgyalás órája. A megegyezés ellenfelei a végső eszközökhöz folyamodtak. Először az OAS plasztikbombái robbantak Párizsban, Algírban és – Evianban. A Genfi-tó partján sikerült megakadályozniuk az első találkozót. Az OAS bombája kioltotta a fürdőváros polgármesterének életét, romba döntötte házát és a konferencia tervét. Azután Algírban előkészítették a tábornokok katonai lázadását. Challe, aki előzőleg ellenvéleménye miatt nyugdíjaztatását kérte, Párizsból titokban Algériába repült, s ott Salan, Jouhaud és Zeller tábornokok társaságában a legteljesebb mértékben reaktiválta magát.

Az algériai rádióállomások tudatták a világgal: 1961. április 22-én Algériában a tábornokok és az ezredesek vették át a hatalmat. Ugyanaz a katonai gépezet, amely 1958-ban hatalomra segítette az V. Köztársaságot, most a létére tört.

Ezen a ponton váltak el végleg az utak.

Az ultrák terrorja Algériában a mérsékelt arabokat is a radikálisok soraiba kergette. Pressziós célokra való felhasználásuk növelte a kételkedést de Gaulle szándékainak őszinteségében.

Az ultrákkal való leszámolást követelték most már azok a gaulleisták is, akik kezdetben maguk sem akartak hallani az algériai függetlenség elismeréséről. Michel Debré miniszterelnök a rádió útján maga szólítja harcba az országot. De Gaulle pedig a lázadók kifárasztása, az algériai helyzet „rothasztása", az időpont kellő megválasztása után kormányhű csapatait Algériába, a puccsistákat pedig Párizsba, a Santé börtön fogdáiba küldi.

Diplomáciai megbízottai 1961. május 20-án ismét elindulhattak Evianba. Ez már de Gaulle igazi, még majdnem egy évig tartó diplomáciai utóvédharcának a kezdete volt. A záróakkord, az 1962. március 19-i aláírás egy korszak végére tett pontot.

Algériában is, a francia gyarmatbirodalom egészében is.

De Gaulle emlékirataiban maga sem tagadja, hogy *a történelmi kényszer szavára értette meg* azt, amit elődei, ultra ellenfelei, sőt bizalmas munkatársai sem tudtak felfogni: *a régi típusú gyar-*

matbirodalom kora lejárt. A régi klasszikus formákat mindenképpen újakkal kell felváltani.

„Érthető, hogy ezt – mint mondják – nem örömteli szívvel tettem. Egy embernek az én koromban, az én képesítésemmel kegyetlen feladat volt e változás végrehajtójává, irányítójává lenni. Országunk egykor nagy és dicsőséges erőfeszítéseket tett, hogy meghódítsa, megszervezze és valódi értékké tegye a hozzá tartozó területek egészét. A gyarmatosítás époszával kárpótlást keresett távoli, a XVII. és XVIII. században elvesztett birtokaiért, azután pedig 1815-ös és 1870-es európai veréseégeiért... Micsoda erkölcsi megpróbáltatás volt nekem itteni (tengerentúli) hatalmunk átadása, zászlónk bevonása, a Történelem egyik nagy könyvének lezárása..."[15]

Algéria ismét független lett.

Nem úgy, mint a Vietnami Demokratikus Köztársaság. Még csak úgy sem, mint Guinea. Győzött, de győzelme nem volt totális. Franciaország ez esetben nem katonai kudarc után küldte megbízottait a Genfi-tó partjára. Szorosan vett hadi potenciálja még lehetővé tette volna a harc folytatását. *Elsősorban gazdasági helyzete, nemzetközi elszigeteltsége és a nagyhatalmi rang visszaszerzésének igénye kényszerítette de Gaulle-t a háború halaszthatatlan befejezésére.* Következésképpen Algéria a függetlenségért nagyobb engedményeket tett, mint a VDK és Guinea, de jóval többet kapott, mint Elefántcsontpart és a többi fekete-afrikai francia gyarmat.

Az eviani kompromisszum a politikailag független Algéria számára ígéret volt arra, hogy ezt követően majd gazdaságát, nemzeti kincseit fokozatosan birtokba veheti. Franciaországban viszont azt a reményt keltette, hogy a volt gyarmat gazdasági bénultsága és pénzügyi kiszolgáltatottsága folytán (Franciaország évi 1 milliárd frankkal vállalta állami költségvetésének fedezését) Algéria önállósága sem lesz nagyobb Fekete-Afrikáénál.

A neokolonialisták ellentámadásához az eviani megegyezés szövege biztosította a jogi alapot. De mindennél fontosabb volt a gazdasági kényszerhelyzet, pontosabban a 132 éves gyarmati örökség garanciája. Hogyan lehet olajat kitermelni a 90 százalékban analfabéta lakossággal? Mit kezdhet e roppant energiával az ipar nél-

küli ország? Nyilván továbbra is a francia monopóliumok szakembereire és a volt anyaországi piacokra kell számítania. Akárcsak a mezőgazdaságnak, amelyet a feketelábúak, a Korán tilalma ellenére gabonatermelőből a világ egyik legnagyobb bortermelő gazdaságává s a változatos francia konyhának mindig friss primőröket szállító zöldségeskertté változtattak. Mindezek mellett ott volt és van az egymillió emberéletet követelő háború rendkívüli demográfiai reakciója, az évi 3–4 százalékos lakossággyarapodás, s nyomában a falvak roppant munkaerő-fölöslege és a városok túlzsúfoltsága. A munkanélküli tömeg egy részét továbbra is csak a hagyományos munkaerőpiacra, Franciaországba lehet és kell irányítani.

1962 után évről évre visszatérő probléma, ismétlődő vita, sőt harc tárgya volt: hány százalék adót fizessenek a külföldi olajmonopóliumok, mennyi algériai bor kerülhet a francia fogyasztó asztalára, hány arab munkanélküli szállhat partra Marseille kikötőjében?

Új harci terep ez, ahol ugyancsak lépésről lépésre lehetett előrenyomulni – Algériának. És az alapvető pozíciók megőrzésével lehetett visszavonulni – Franciaországnak.

A szerződés nem írta elő az ország azonnali katonai kiürítését. Mers el Kebirt 15 évre* meghagyta Franciaország flottabázisának, a szaharai atomkísérleti telepek öt évre megmaradtak a nagyhatalmi ranghoz szükséges „force de frappe" első bombáinak próbarobbantására. És ami a legfőbb, a továbbra is frank-övezetben maradó Algéria korlátozás nélkül, hét évre garantálta az olajmonopóliumok szaharai előjogait, korlátlan kutatási lehetőségeit.**

Szigorúbb volt az egyezmény a feketelábúak ipari vállalatait, földbirtokait illetően. Kártérítés mellett lehetőséget adott a kisajátításra, a nacionalizálásra. De Gaulle nem gondolt arra, hogy a cserbenhagyott másfél millió „feketelábú" nem az olajtársaságoknak, hanem neki fogja benyújtani a számlát...

* Mers el Kebirt a francia katonai hatóságok a szerződésben megállapított határidő előtt, 1968-ban átadták Algériának.

** Az 1965-ben megkötött első olajszerződést az 1971-ben véget ért hosszú válság után hatálytalanították.

Az adott helyzetben a tábornok elsősorban az olajrészvényesekre figyelt; érdekei teljesen azonosak voltak az övéikkel. Ahhoz, hogy Franciaország új szerepkörében jelenhessen meg a nemzetközi porondon, ki kellett szabadulnia az angol–amerikai monopóliumok szorításából. Fölénybe kellett kerülnie az olajat nélkülöző közöspiaci versenytársakkal, elsősorban az NSZK-val szemben. Az eviani egyezmény alapján Franciaország olajnagyhatalom lehetett. De csak a háború befejezése, az algériai függetlenség elismerése árán.

A Szaharában, Hasszi Messzaud környékén 1954-ben – éppen a felkelés megkezdésekor – tört felszínre az első kút olajkincse. A termelési statisztika mutatja, milyen féket kényszerített a fejlődésre 4–5 éven át a háború bizonytalansága, és milyen sebességváltást engedélyezett Evian zöld jelzése.

Év	Millió tonna	
1958	0,5	
1959	1,3	
1962	20,0	(Evian esztendeje)
1964	26,0	
1967	39,0	
1969	44,0	
1970	49,0	

De az olaj a grandeurhöz vezető gaulle-ista diplomáciának csak a materiális bázisát segített létrehozni.

Az eviani szerződés, a „dekolonizáció" végrehajtása – függetlenül a kényszerítő körülményektől és a neokolonialista szándékoktól – új szerepet ígért a gaulle-ista diplomáciának. Az ENSZ-ben a vádlottak padjáról a harmadik világ védőjének szószékére léphetett. Úgy, hogy a „dekolonizált" országok Párizsban képzett küldöttei ezután majd mindig 13 szavazatot biztosíthatnak Franciaországnak. Még akkor is, ha emellett Gabonban sortűz dördült; Csádban az idegenlégió sietett Tombalbaye (és a francia stratégiai pontok) megmentésére; Maliban jól szervezett puccs döntötte meg Modibo Keitát.

A „dekolonizáció", az algériai háború befejezése módosult szerepet ígért Franciaországnak a két másik világban is.

A nyugati táborban is, s Keleten is, ahol gazdasági, sőt politikai együttműködést javasolhatott az Atlanti-óceán és az Urál között.

„A Remény emlékiratai"-ban az Algériáról és a dekolonizációról szóló fejezet az alábbi szavakkal zárulhatott:

„... A szomorúságon túl reménységet láttam ragyogni... Felül kellett emelkednem a fájdalmon, amely mindaddig fojtogatott, amíg *eltökélten* véget nem vetettem az egykor dicsőséges, de azután romba döntő gyarmati uralomnak. Fájdalom, máshol kell hordoznom a nemzeti törekvéseket. Úgy érzem, Franciaország erre a feladatra szólít..."[16]

HADTÁP ÉS GYALOGSÁG

Franciaország tehát Eviannal elveszítette a gyarmattartó hatalom már amúgy is devalvált rangját. De ezzel megteremtette önmaga „dekolonizálásának" egyik fő feltételét szövetségeseivel szemben. A Szahara olajának, Fekete-Afrika gazdagságának megmentése, az azelőtt gyarmati háborúkra fordított tetemes költségek gazdasági felhasználása szükséges volt az angolszász olajmonopóliumok egykori adósának energetikai és pénzügyi önállóságához. (1958-ban Franciaország olajszükségletét teljes egészében még a Perzsa-öböl országaiból fedezte.)

A felületes szemlélők szerint de Gaulle gazdasági irányító tevékenysége ezzel be is fejeződött. Úgy vélték, hogy a gazdaságot „hadtápnak" tekinti, amely szükségképpen követi a csapatmozdulatokat. Ezt pedig – tanítják a francia katonai akadémiákon – közvetlenül nem a hadvezérnek kell irányítania.

De Gaulle esetében ez így csak részben igaz.

A politikus-tábornok emlékirataiban visszautasítja az „érdektelenség" vádját, és hozzáteszi: egész elnöki tevékenysége alatt idejének nagyobbik felét a gazdasági problémáknak szentelte.

Valóban, a „grandeur" helyreállítására irányuló legfőbb törekvése rá kellett hogy kényszerítse a gazdaságnak nem éppen az irányítására, de mindenképpen a fő feladatok meghatározására.

A frank rangjának helyreállítására mindenekelőtt.

Milyen tekintélye lehet egy olyan országnak külföldön, ahol a nagyvásárcsarnok kofája is „milliomos", ahol az utcalány is ezrekben számol? Ahol a Banque Nationale-ban viszont csak öt hét im-

portját fedezi az arany- és devizatartalék? Az ország feje fölött pedig állandóan ott függ a külföldi hitelezők Damoklesz-kardja?

Az elhatározott operáció sikeres volt.

Franciaország új pénzt kapott és kemény konvertibilis frankot kínálhatott a világnak.

Mindenekelőtt szövetségeseinek, nyugati partnereinek. Alapvető volt ez, hiszen velük szemben, ipari konkurrenciájuk, pénzügyi nyomásuk súlya alatt kellett hozzáfogni Franciaország nagyságának helyreállításához. A dollár hegemóniája nem szűnhetett meg máról holnapra, a Közös Piacon belüli ipari lemaradást és mezőgazdasági kiszolgáltatottságot sem lehetett egyhamar felszámolni. Így ezek a gazdasági, pénzügyi témák kétségtelenül kitöltötték de Gaulle munkaidejének, beszédeinek, sajtókonferenciáinak nagyobbik felét.

A „hadtápnak" tehát biztosítania kellett az ellentámadás megindításához szükséges pénzügyi feltételeket.

Az új frankot de Gaulle mindig legjelentősebb gazdasági sikerének tartotta. Olyannyira, hogy utolsó emlékirataiban, 1970 őszén nagyot ugorva a történelemben, félreérthetetlen szemrehányást tesz a devalváló utódoknak: „... Én Franciaországnak példás frankot adtam, amelynek paritása nem változott volna, ha hatalmon maradok. Az ország által 1968 májusában elszenvedett súlyos csapások, az illúzió, a zsarolás, a cserbenhagyás szövetsége ellenére végig megtarthattam volna, hála hatalmas deviza- és aranytartalékunknak... Még távozásomkor is ezek a tartalékok, a felfordulás okozta veszteségek ellenére, 4 milliárd dollárt bocsátottak rendelkezésre..."[17]

Hol van ez az 1958 májusában átvett, alig 630 milliós dollártartaléktól?

De két, ezzel összefüggő további kérdésre (vagy vádra) de Gaulle helyett a történelem adott választ.

Az egyik kérdés: az *új frankot milyen áldozattal és fájdalommal hozták világra?*

A 17,5 százalékos devalváció, a kibocsátott államkölcsön bejelentésekor de Gaulle az egész országhoz szólt: „A franciák minden kategóriáját kérem, vállaljon részt az áldozatokból."

1959. január 30-án azonban – minthogy „a notabilitásokhoz, a

hatalmasokhoz hiába szól" – kimondta: csak a néptől lehet és kell kérni. A beszéd szóhasználata ismét katonás, hangszerelése hazafias:

„Jól tudom, hogy mindig a *gyalogság* nyeri meg a csatát. Jól tudom, hogy Franciaország nagyságát mindig népünk fiai teremtették meg."[18]

A gazdagság megteremtője tehát ismét a gyalogság, a dolgozó tömeg lett. Ugyanakkor az új frank nagytőkés bábái már távozásra szólítottak olyan politikusokat is, mint a szocialista Guy Mollet, aki – szavazóira való tekintettel – „elfogadhatatlannak tartotta a kisemberektől súlyos áldozatokat követelő devalvációt és következményeit".

Az áldozatvállalás aránya szükségszerűen meghatározta a „gyalogság" később, 1968 májusában hallatott válaszát.

Akárcsak a másik kérdés esetében: *elég gyors volt-e a francia ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem koncentrációjának tempója a nemzetközi színvonal eléréséhez, a „Kis-Európa" vezető rangjának elnyeréséhez?*

Kiderült, hogy a „gyalogság" áldozata ezen a téren is túl nagy; az előrenyomulás túl gyors volt Franciaországban. A nemzetközi küzdőtéren viszont az eredmény csekélynek, a tempó túl lassúnak bizonyult.

Ami tehát az „érdektelenség" vádját illeti: nagy adag igazság van abban, amit sok francia mond: de Gaulle-t sokkal jobban foglalkoztatta Franciaország nagysága, nemzetközi rangja, mint a kisemberek hétköznapi gondjai.

1968 májusának vihara kellett ahhoz, hogy a gaulle-izmus szociális programjának alfáját és omegáját képező „participation", az üzem vezetésében való „munkásrészvétel" – az „idejétmúlt marxizmus" alternatívájaként – ismét komolyabban szóba kerüljön.

Mindazonáltal a „Nagy Évtized" elején a dolgok természetéből következett, hogy a tábornok stílusa még sok francia szívet megdobogtatott. A francia grandeur új ragyogása és de Gaulle sikeres diplomáciája sok mindent feledtetett.

A grandeur és a gloire megkövetelte, hogy Franciaország, amelyet de Gaulle „egy bizonyos eszme" alapján akart újjáépíteni, minden téren új arculatot mutasson a világnak. André Malraux restauráltatta a középületeket, a versailles-i és a trianoni kastélyt a nagy állami fogadásokhoz, fehérbe és fénybe öltöztette a patinás Diadalívet, a Louvre-t, a Notre Dame-ot. Orlyn új, impozáns repülőtér fogadta a külföldi vendégeket. A Szaharában feltörő gombafelhő bemutatta a világnak az atomklub új tagját. Meggyorsult az autóutak építése. Megkezdődött a Caravelle-ek sorozatgyártása, valamint a presztízst s a világranglista első helyét ígérő Concorde prototípusának kísérlete.

De a külsőségek, az elmaradhatatlan dekorációk nem voltak elegendőek az új arculat létrehozásához. Ezt csak a pénz, s vele együtt az állam intézményei, elsősorban a kormány oldhatta meg. A IV. Köztársaság szakadatlan válságai után stabilitást kellett teremteni. Valóban, a „Nagy Évtized" alatt a Matignon palotába mindössze háromszor költözött új gazda. Először 1962 áprilisában. A világ, főleg a harmadik világ miatt ekkor kellett először miniszterelnököt cserélni. Evian után Michel Debrét, a tábornok egyik leghűségesebb harcostársát fel kellett áldozni, és Pompidou kormányában a második vonalba kellett visszavonni. Egy korszak lezárása után a „francia Algéria", a „végső katonai győzelem" jelszavát valló kormányfővel nem lehetett az „algériai Algéria" új partnerének szerepében megjelenni a nemzetközi porondon. És Franciaországban sem, ahol az átlagpolgár csak a háborút értelmetlenül elnyújtó kormány elnökét látta benne. (Igaz, hogy a feketelábúak viszont az algériai föld egyik elherdálójának tartották.)

De Gaulle vagy ahogy Debré annak idején nevezte, a „monarque républicaine", első miniszterelnöke esetében a kabinetcsere royalista elvét alkalmazta:

„Franciaország egész történelme azt bizonyítja, hogy a franciák szeretik, ha van védelmük kormányukkal szemben – magyarázta egyik vendégének a tábornok. – Emlékezzék a monarchiára: ha a kormány népszerűtlen volt, a nép pocskondiázta, gúnyos sanszont énekelt róla. A király maga kívül maradt a kritikán. De amikor a

panaszok már túlságosan erőteljesek voltak, a király megtörte a csendet. Előzte a kormányt és így adott elégtételt az elégedetlen népnek. Így volt VII. Károly, IV. Henrik, XIII., sőt XIV. Lajos idejében is . . ."[19]

De a régi elv de Gaulle-nál új stílussal párosult. Buffon gróf akadémiai székfoglalójának axiómájához – le styl c'est l'home* – a tábornok a francia történelem legeklatánsabb példájával szolgált.

A szatirikus hetilap, a „Le Canard Enchaîné" hasábjain állandó rovat, a „La Cour", foglalkozott a Lajosok kosztümjébe bújtatott elysée-beli udvarral és világával. Valóban, de Gaulle palotájában páratlan érzékkel tudta ötvözni a letűnt korok monarchista hagyományaival, napóleoni külsőségeivel a XX. század technikáját, a kormányzás legkorszerűbb eszközeit.

Mindenekelőtt a rádiót és a televíziót.

Az Elysée megőrizte építője Evreux grófja és a későbbi lakók, Pompadour marquise, Murat marsall, III. Napóleon, a republikánus elnökök majd minden értékét. De a tábornok a palota stílbútorai, gobleinjei közé beengedte – szinte állandó jelleggel – a mikrofont és a tv-kamerát is.

Amikor de Gaulle beköltözött a Faubourg St. Honoré utcai palotába, a közel 50 milliós országban alig 500 000, még luxusnak számító tv-készüléket tartottak nyilván. Az elnök 1940. június 18. óta ismerte a szó erejét, a távolságok, az idő korlátaival mit sem törődő rádióhullámok lehetőségeit és – saját képességeit.

A francia történelemben nem ritkaság az olyan államférfi, aki – mint XIV. Lajos, Napóleon vagy Clémenceau – irodalmi tehetséggel is rendelkezett. És fordítva, jócskán akadt irodalmár, aki – mint Chateaubriand, Lamartine vagy Barrès – a politikában is megörökítette a nevét. De az előbbiek keveset ülhettek az íróasztalhoz, az utóbbiak pedig a politikában csak a perifériáig jutottak el, oda is csak ideiglenesen. De Gaulle volt az első, aki tábornok-diplomataként írói készségét, gazdag szókincsét és szónoki képességét teljes mértékben politikája szolgálatába állította.

A rádióban a hallgató nem látja a papírt követő szemüveges szó-

* A stílus maga az ember.

nokot; de a televízió egészen más. Itt jegyzetek és szemüveg nélkül kell a kamerák elé ülni, szemtől szemben a nézővel.

A tábornok-elnök 68. esztendejébe lépett, amikor új mesterséget tanult a Comédie Française főrendezőjétől: hogyan kell pontosan kidolgozott, gondosan megfogalmazott mondanivalóját papír nélkül előadni, megfelelő gesztusokkal és mimikával.

De Gaulle hagyta, sőt kívánta, hogy a kamerák a közvéleményt is behozzák az Elysée-be. Azonnal felismerte: a televízió a gaulleizmus propagandájának fegyvere lehet. Olyannyira, hogy Jean Lacouture jogosan írta néhány évvel később: de Gaulle a rádió és a televízió útján kormányozza az országot. A tábornokhoz közel álló nagy író, François Mauriac szerint az V. Köztársaság elnöke stílusának a rádió és a tv bizonyult a leghatékonyabb eszköznek. A nép és vezetője közül kiiktatni a közbülső intézményeket, ez nagy újdonság – mondta Mauriac.

KÜLÜGYI SZÓVIVŐ ÉS UTAZÓ NAGYKÖVET

1958-tól kezdve évente kétszer ismétlődött a nagy produkció: a *„conférence de presse"*. Amikor a sajtókonferencia napján, a francia rádió és televízió a 15. órát jelezte, az összes adóállomások, a tv mindkét csatornája „egyenesből" sugározta (és este ismételte) a teljes 60–90 percet. A Párizsban élő külföldi tudósítók – így e könyv szerzője is – a francia újságírók, a nagykövetségek sajtóattaséi összesen mintegy ezren, minden ősszel a „rentrée", a politikai nyitány kezdetén, és minden tavasszal megkapták a köztársasági elnök meghívóját. Ha a prognózis vihart jelzett, Walter Lippmann, Cyrus Sulzberger is pontosan megérkezett az óceán túlsó partjáról. Mindig az első sorban foglalt helyet a francia újságírás doyenne-je, Geneviève Tabouis asszony. Akárcsak Harold King, a Reuter tudósítója, aki bárhol járt is a világban, erre a napra mindig visszatért Párizsba. Akkor is, ha előre lehetett látni: semmi új nem lesz „az öreg monológjában", s az elysée-i előadás Jean Effel karikatúrája szerint kezd majd peregni:

– Messieurs les journalistes – szíveskedjenek kérdéseiket szállítani válaszaimhoz . . .

Ha az Elysée sajtófőnöke rosszul osztotta ki a szerepeket, ha az előre elkészített válasz megkívánta, a tábornok maga fogalmazta meg a hiába várt kérdést. Vagy ellenkezőleg, szándékosan maradt adós a válasszal – a „l'Humanité" főszerkesztőjének.

Egész pontosan sohasem lehetett kiszámítani, vajon ismétlést vagy meglepetést tartogat-e az Elysée palota „Salle des Fêtes"-jében rendezett előadás. Az elnök jobbján ültek a miniszterek, akik a sajtókonferencia szertartásához, Viansson-Ponôé szavaival „az énekes nagymise" rituáléjához hozzátartoztak, mint az újságírók és a sajtóattasék. Nemegyszer előfordult, hogy sokan a miniszterek közül is itt hallották először az új vagy újszerűen megfogalmazott külpolitikai elképzelést, értékelést. A legilletékesebbtől. Az Elysée teljhatalmú és tényleges külügyi szóvivőjétől . . .

A sajtókonferencia dekorációja, rendezése a „Nagy Évtized"

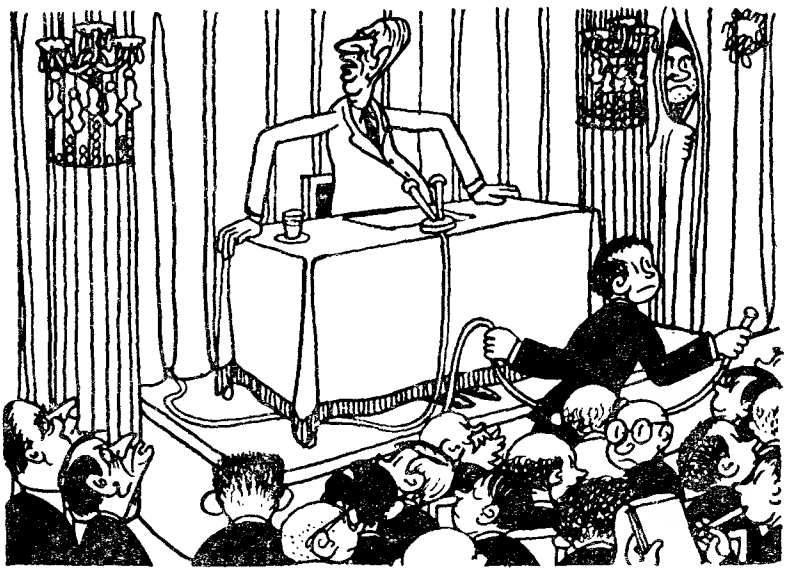

– Újságíró Urak, sziveskedjenek kérdéseiket szállítani válaszaimhoz.
(De Gaulle jobbján Pompidou és Malraux) – *(Jean Effel)*

alatt csak egyszer, az utolsó alkalommal változott meg. A kétszárnyas bársony függöny, amely mögül az elnök percnyi pontossággal mindig a dobogóra lépett, piros színét okkersárgára változtatta. A színes televízió ezt kívánta.

A témák viszont sokszor, sokféleképpen kerültek terítékre a tíz esztendő alatt. Így az angolok közöspiaci tagsága – a vétót mindig új érvekkel kellett alátámasztani; a Kínai Népköztársaság, amely volt már „sárga veszedelem" is, de „a világ nagy kultúrnemzete" is. És persze Algéria: a keserű pirula, amelyet fokozatosan, változó dózisokban kellett beadni.

De Gaulle végletekben mozgó megfogalmazásai kétségtelenül nem kevés okot szolgáltattak ahhoz, hogy az egyik legvitatottabb, legellentmondásosabb „izmus" és politika képviselőjének mutatkozzék.

Azok is, amelyek Párizsban hangzottak el. És azok is, amelyeket világjáró útjain mondott. *Nacionalizmusra apelláló szavaival programot és protokollt rombolt Kanadában, és tekintélyét kétes módon növelte Romániában. Egyazon világkörüli úton kétféle arcot mutatott: más volt a stílusa Dzsibutiban, a francia gyarmaton, és más az amerikaiak által fenyegetett Phnom Penh-ben . . .*

Diktátor vagy demokrata, gyarmatosító vagy önkéntes dekolonizátor, Amerika-ellenes vagy szovjetbarát, egyenes ember vagy machiavellista – melyik jelző nem került neve elé az évtized folyamán? A korszak, a világ, a tábornok egyénisége, országa és osztályhelyzete sokkal összetettebb, sokkal bonyolultabb volt, semhogy a vagy-vagyos kategorizálás magyarázatot adhatna minden külpolitikai vargabetűjére. (Belpolitikáját illetően könnyebb az egyértelmű válasz.) Bizonyos: egész életében, minden cselekedetében, akár katonaként, akár diplomataként, *hű maradt bergsoni filozófiájához*, miszerint a cselekvés a kombinációkból, az együttesen funkcionáló értelem és ösztön kombinált alkalmazásából fakad.

Persze a filozófia sohasem feledtette de Gaulle-lal az élet realitását.

Akkor sem, amikor 1939 előtt az érintetlen francia birodalom tudatában kombinálhatott. Még kevésbé akkor, amidőn a nagyhatalmi rang, a grandeur erősen megfakult. Ezért – írja Viansson-

Ponté – a tábornok szerint *ha valaki nem a legerősebb, akkor a legravaszabbnak kell lennie. Időt kell nyernie, ki kell várnia, s a grandeur ideje visszajön . . .*[20]

DE GAULLE DIPLOMÁCIAI DIALEKTIKÁJA

Párizsban a szerdai nap politikai programja egy évtized alatt mindig azonos maradt. Kivételt augusztus, a vakáció hónapja, és az elnök külföldi útjainak hetei képeztek. Szerda délelőtt 10 óra: minisztertanács az Elysée palotában, de Gaulle elnökletével. Délután sajtókonferencia a tájékoztatásügyi minisztériumban.* Pontosabban a tábornok által tollba mondott kommüniké ismertetése, amely 10 év alatt mindig így kezdődött:

„A külügyminiszter, M. Couve de Murville beszámolt a kormánynak a nemzetközi helyzet aktuális problémáiról, a Franciaország és X ország közötti kapcsolatok alakulásáról."

Egy alkalommal a „Nagy Évtized" elején a Quai d'Orsay irányítója beszámolójában a „Franciaországgal *baráti* viszonyban levő államok" kifejezést használta. A minisztertanácsot összegező elnöki helyreigazítás – amely természetesen nem a hivatalos kommüniké alapján szivárgott ki – egy percet sem késett:

– Külügyminiszter Úr, *egy államnak,* amely méltó e névre, *nincsenek barátai.*

Couve de Murville Franciaország szövetségeseiről szólva használta az érzelmi szálakat feltételező szót. De Gaulle diplomáciai szótára azonban az állami érdeket – az egyedül szent nemzeti egoizmust – sohasem engedte összekeverni szentimentális vonatkozásokkal. *Egy férfinak* – vallotta – *lehetnek barátai, egy államférfinak soha. Még kevésbé egy államnak. Nincs örök barát, nincs örök ellenség. Csak az állam érdeke állandó . . .*

Már a második világháború alatt – amikor Roosevelttel és Churchill-lel szemben védte Franciaország pozícióit – megfogalmaz-

* Míg de Gaulle külügyminisztere 1958 óta szinte végig Couve de Murville maradt, a kormány szóvivője, tájékoztatásügyi minisztere a leggyakrabban változott.

ta a szövetségesről, az ellenségről, a barátról alkotott definícióját. A szövetségesek idegenek. Holnap ellenséggé vagy legalábbis ellenféllé válhatnak – jövendölte 1943-ban Algírban.

A háború után a „barát" szót csak kifelé, üdvözlő táviratiban és a nagyközönségnek szánt emlékirataiban használta. A de Gaulle-i diplomácia dialektikája csak szövetségest és ellenséget ismert. A két kategória a tábornok filozófiájában egymást kiegészítő, egymás tagadását feltételező ellentétpár. Paillole ezredest és más munkatársait nem mulasztotta el alaptételére figyelmeztetni:

Szövetségeseink egyben ellenfeleink, ellenségeink viszont szövetségeseink is lehetnek . . .

Az évtized számos példája, meglepő fordulata alapján egyik sajtóértekezletén elébe ment a kérdésnek: – Nem machiavellizmus-e az effajta politika?

– Machiavellizmus? Nem. Független nemzeti politika ahhoz, hogy Franciaország betöltse szerepét a világban – hangzott a válasz.

A Franciaországgal együtt változó nemzetközi porond kínálta a kombinációs lehetőségeket. A mindig planetáris dimenziókban gondolkodó de Gaulle *idejében* felismerte és Nyugaton elsőként számolt a politikai erőviszonyok módosulásaival. Végső soron mindig tudomásul vette a történelmi realitásokat. Nem hagyta számításon kívül azt, hogy Franciaországnak, ha régi nagyhatalmi rangjában akar újból megjelenni a nemzetközi küzdőtéren, akkor az adott világ tényeit figyelembe kell vennie. Azt, hogy – de Gaulle kategorizálása szerint – Franciaországnak vannak

1. szövetségesei: az Egyesült Államok és atlanti partnerei – ellentétes érdekeikkel;

2. ellenségei: a Szovjetunió, a kelet-európai országok, az ázsiai kommunizmus – szövetséget kínáló lehetőségekkel;

3. potenciális ellenségei és potenciális szövetségesei: a harmadik világban, a régi gyarmati hagyatékok alapján.

Alig néhány héttel a Matignon palotába való megérkezése után, az események következtében de Gaulle-nak azonnal fel kellett mérnie: a három szférában hogyan, milyen rangú félként tartják számon Franciaországot.

HÁRMAS DIREKTÓRIUM KÖVETELÉSE

1958. július 14.
Párizsban de Gaulle tábornok a Champs Elysées-n René Coty köztársasági elnök társaságában megszemléli a felvonuló csapategységeket: Franciaország a Bastille bevételére emlékezik.

Bagdadban, Irak fővárosában ugyanezen a napon megdöntik a Közel-Kelet legreakciósabb monarchiáját.

A nyugati fővárosokban azonnal működni kezdenek az intervenciós reflexek. Nem pusztán Fejszál király és Nuri Szaid bagdadi diktatúrájának restaurációjáért, hanem a NATO-t kiegészítő bagdadi paktum iraki bástyájának és persze Irak olajának megmentése, a láncreakció megakadályozása végett.

Nasszer elnök rendkívül nyugtalanító prognózist jelez. Az egyiptomi államfő, belgrádi és moszkvai villámlátogatása után július 17-én Damaszkuszban a bagdadi események folytatásáról beszél: „a szabadság zászlaja fog lengeni hamarosan Algír, Beirut és Amman felett is."[21]

A potenciális ellenség tehát látszólag Kairóból fenyegeti a francia érdekeket.

Az Egyesült Államok külügyminisztere, Dulles, biztosítja de Gaulle-t: kormánya semmiféle komoly döntést nem hoz előzetes konzultálás nélkül, hiszen a térség hagyományos francia érdekszféra.

A valóságban a konzultáció, sőt az előzetes figyelmeztetés is elmaradt.

A 6. flotta Párizs megkérdezése nélkül vetett horgonyt Beirut kikötőjében, az amerikai tengerészgyalogság de Gaulle hozzájáru-

lása nélkül szállt partra a francia érdekszférának tekintett Libanonban. Az angol ejtőernyősök pedig ugyancsak bejelentés nélkül ereszkedtek le a saját rezervátumuknak tekintett Jordániában.

(„Passport please" – az amerikai katonai rendőrség, az MP őrjárata angolul kérte az útlevelet e könyv szerzőjétől is, francia kollégiától is, amikor ezekben a napokban Beirutba érkezett.)

De Gaulle tábornok számára akkor is elfogadhatatlan lett volna, hogy újságírói tudósításokból, követségi jelentésekből értesüljön a libanoni eseményekről, ha Washington történetesen nem a francia érdekszférába lépett volna a francia kormány megvető mellőzésével. De a sértést súlyosbította, hogy a közel-keleti arculcsapással szinte egy időben az amerikaiak a Távol-Keleten is hasonló precedenssel szolgáltak. A tajvani szorosban, Kimojnál az Egyesült Államok anélkül tolta előre csangkajsekista gyalogosait és 7. flottáját, hogy a legcsekélyebb magyarázatot adta volna SEATO-beli francia szövetségesének.

Franciaországnak azt is utólagosan kellett tudomásul vennie, hogy szövetségese révén – saját akarata ellenére – „belesodródhat" egy beláthatatlan kimenetelű háborúba. Ott, Libanonban jó arcot kellett vágnia – ugyancsak utólagosan – saját érdekszférájának amerikai kisajátításához. Akárcsak 1942 őszén Algériában ... Eisenhower és Dulles úgy kezelte de Gaulle-t, mint annak idején Roosevelt.

Az amerikai szövetséges régi sebeket is feltépő ellenséges lépései nem maradhattak válasz nélkül. Az V. Köztársaságot nem lehetett büntetlenül szegény rokonként, Luxemburg vagy Belgium szintjén kezelni.

„1958. szeptember 14-étől felvontam a zászlót – írja de Gaulle emlékirataiban. – Egy memorandummal, amelyet személyesen Eisenhower elnökhöz és Macmillan miniszterelnökhöz intéztem, kérdésessé tettem NATO-hoz való tartozásunkat, amelyről kijelentettem, hogy nem felel meg védelmünk szükségleteinek."[22]

Ezt a sokáig titokban tartott s nemrég nyilvánosságra került memorandumot a *grandeur-diplomácia* kiindulópontjaként tartják számon.

Egy megjegyzést azonban ehhez hozzá kell tenni.

Nevezetesen azt, hogy itt még szó sincs a katonai blokkok általános elutasításáról. Ellenkezőleg. A tábornok csak azt kifogásolja, hogy a NATO minden döntése a valóságban egyetlen hatalom, az Egyesült Államok igényére születik. A kollektív védelem – de Gaulle memoranduma szerint – azt jelenti, hogy Franciaországnak nemcsak az atlanti térségben, hanem az egész világon beleszólási joga van a politikai és stratégiai döntések meghozatalába. Ennélfogva *„azt javaslom, hogy a szövetségek vezetését hárman gyakoroljuk"*[23].

Tehát: NATO – igen, egyenrangú vezetéssel, Franciaország nagyhatalmi rangjának respektálásával.

De a hármas direktórium követelése 1958-ban még irreálisnak látszott.

A francia hadsereget, a flottát, a légierőt jelentős mértékben Algéria kötötte le beláthatatlan ideig. Az amerikai 6. flotta 19 hadihajójának libanoni akciója után Párizs egyetlen cirkálót küld Beirut elé, hogy legalább jelképesen demonstrálja a francia jelenlétet. Az önálló atomütőerő még távlati terv, az első atombomba szaharai robbantását 1960 februárjára várják . . .

Kezdetben még a nemzetközi terep is kevés lehetőséget kínál a manőverezésre. Főképpen ami a szocialista országok közül számba vehető potenciális szövetségest, az angolszászokkal szembeni ellensúlyt illeti.

A közel- és a távol-keleti nyári vihar Franciaország passzív szemlélődése közepette elült. Ismét a diplomácia csendes napjai következtek. Mire beköszöntött az ősz, megjött Eisenhower válasza. Az amerikai elnök 1958. október 20-án keltezte a „hármas direktórium"-ra vonatkozó *első negatív választ.*

A VIETNAMI TANÁCS ELUTASÍTÁSA

Az amerikai elutasítás többször megismétlődött. Eisenhower elnöksége idején és utóda, John Kennedy hivatalba lépése után is. És ismétlődtek az újabb krízisek is. Franciaországot a „háborúba sodródás veszélyével" fenyegette újabb területeken.

A Karib térségben, Kuba miatt, kétszer is: 1961 áprilisában a Disznó-öbölben végrehajtott, a CIA által szervezett intervenció és az 1962. őszi válság idején. Miután Kennedy meghozta a hidegháború legveszedelmesebb döntését, s bejelentette a sziget blokád alá helyezését, némi módosítással megismétlődött a közel-keleti forgatókönyv. Dean Aecheson, volt külügyminiszter átkelt az Atlanti-óceánon, hogy – akárcsak a NATO Tanácsát – utólag tájékoztassa Macmillant és de Gaulle-t.

– Informálni jött vagy konzultálni akar? – kérdezte Aechesontól a francia köztársasági elnök.

Az újabb kész helyzet ellenére, a tábornok *osztályösztöne és reflexei – mint mindig – tökéletesen működtek* és az összes NATO-szövetségesek közül elsőnek reagált. Az újabb sértés konklúziójának levonását más időkre tartogatta.

– Közölheti elnökével (Kennedyvel), hogy Franciaország támogatni fogja[24] – üzente Aechesonnal.

Indokínában ennél is többről volt szó.

Franciaországot SEATO kötelezettsége olyan terepen fenyegette új háborúval, ahol már egyszer súlyos kudarcot vallott. S ahol az amerikai győzelemből a Genf által meghagyott francia pozíciók teljes amerikanizálása következhetett.

Kennedy elnöki beiktatása után, két intervenció között érkezett Párizsba. Amikor 1961. május utolsó napján a francia fővárosba látogatott, már túl volt a disznó-öbölbeli kudarcon. A vietnami beavatkozás kiszélesítése azonban még csak előkészületben volt.

„Nem titkolta előttem, hogy az Egyesült Államok beavatkozásra készül – írja de Gaulle emlékirataiban. – Sziámban (Thaiföldön) repülőtámaszpontokat létesít... Laoszba – amelynek semlegességét egy genfi határozat megerősítette – katonai tanácsadókat küld. Dél-Vietnamban, miután hatalomra segítették Ngo Dinh Diem diktatúráját és a francia tanácsadók távoztak, segítség ürügyén megkezdte egy expedíciós hadtest első elemeinek helyszínre küldését...[25]

A tábornok „Nyugatunk nevében" aggódva figyelmezteti, óvja a fiatal amerikai elnököt. Reagálása egészen más, mint a kubai információ tudomásulvételekor.

– Rossz útra lép... az intervenció ebben a térségben megállíthatatlan gépezet lesz. Attól a pillanattól kezdve, hogy a nemzetek öntudatra ébredtek*, semmiféle külföldi hatalomnak, bármilyen legyen is ereje, nem lehet esélye a győzelemre. Önök, amerikaiak, tegnap el akarták foglalni a mi helyünket Indokínában. Most nyomunkba lépnek és lángra lobbantanak egy olyan háborút, amelyet mi befejeztünk. Előre megmondom, lépésről lépésre egy feneketlen katonai és politikai mocsárba fognak süllyedni – hiába minden áldozatuk és költségük...[26]

A francia szövetséges véleménye és tanácsa egyáltalán nem befolyásolta Kennedy döntését. Legyőzött ellenfele, Richard Nixon máris többet akart: az amerikai légierő azonnali bevetését sürgette. Az új elnök még a „lépésről lépésre" való intervenció esélyeit latolgatta. Néhány hónapig habozott, de 1961 végére Dél-Vietnamban már 15 000 főre növelte az amerikai katonai tanácsadók számát.

De Gaulle számára tanácsának negligálása ezúttal súlyos volt, nemcsak hiúságát sértette. Kubában az amerikai elnök saját presztízsének számlájára tévedett. Indokínában a francia érdekeket semmibe véve indította el a háború eszkalációs gépezetét. (A kezdeti 15 000 szakértő az utódok alatt logikusan növekedett félmillióra.) Az amerikai „tanácsadásból" szükségszerűen következett az új háború. Ismét francia érdekszférában.

Az amerikai behatolás és az egymást követő bábkormányok Dél-Vietnamban fokozatosan felszámolták a Genf (1966) után alig 3000-re csökkent francia kolónia kereskedelmi, ipari és bankérdekeltségeit. A háború hadszíntérré változtatta a Michelin gumitröszt ültetvényeit. Laosz és Kambodzsa megmaradt francia érdekszférájának, de fölötte is ott lebegett a háború kiterjedésének veszélye. De Gaulle nem hagyta számításon kívül a kínai beavatkozás lehetőségét sem, amennyiben az amerikaiak átlépik az eszkaláció veszélyes lépcsőfokát. Ez esetben pedig Franciaországot NATO és SEATO kötelezettségei olyan háborúba sodornák, amelyet kétszeresen is saját érdekei ellenére kellene folytatnia.

* Néhány héttel később, 1960. december 20-án alakult meg a valamennyi hazafias erőt tömörítő Dél-vietnami Nemzeti Felszabadító Front.

1962 után tehát alig kezdtek behegedni az algériai sebek, alig múlt el a közös kubai láz, Indokína és a Közel-Kelet állandósították Franciaország „atlanti panaszait".

Radikális és gyors megszüntetésükre nem lehetett gondolni. Még csak arra sem, hogy a diplomácia fegyvertára önmagában elégséges ehhez. Gazdasági ellensúly nélkül képtelenség volt a Nyugat vezető hatalmával a francia katonai és politikai „partnership"-et elfogadtatni.

De Gaulle megpróbált az amerikai kihívásra francia kihívással válaszolni.

KÍSÉRLET A DOLLÁR TRÓNFOSZTÁSÁRA

De Gaulle számára a grandeur sohasem volt az, amit pusztán statisztikai adatokkal ki lehet fejezni.

Ha így lett volna, meg sem kísérli a IV. Köztársaságtól örökölt amerikanizált Franciaország „dekolonizálását". A két ország területi nagyságáról, lakosainak számáról nem is szólva, az Egyesült Államok a világ ipari termelésének 35, Franciaország 4 százalékát adja (alig többet, mint Olaszország). Az Egyesült Államok nemzeti jövedelme 14-szerese, a beruházásra, illetve a tudományos kutatásra fordított tőkéje 25-, illetve 40-szerese Franciaországénak.

Az V. Köztársaság mindenekelőtt azt tűzte maga elé célként, hogy véget vessen annak, hogy a francia földet az amerikai tőke éppoly befektetési területnek tekintse, mint Latin-Amerikát vagy Ázsiát.

Amíg az algériai háború tartott, de Gaulle sem tudta feltartóztatni a folyamatot. A Franciaországban befektetett amerikai tőke 1958-ban 2,75 milliárd új frank volt, 1963-ban pedig 6,17 milliárd.

Nemzeti méltóság és gazdasági érdek szempontjából másodrendű, hogy az amerikai tőke részesedése a francia iparban 3–4 százalékot tett ki. Tényleges szerepét és jelentőségét az határozta meg, hogy az ipar legfontosabb ágait, a gazdasági élet kulcspozícióit vette birtokba, sokkal magasabb arányban. 1962–1963-ban a gazdasági szaklapok adatai szerint a 110 legnagyobb, évi 1,5 milliárd frank

forgalmat lebonyolító franciaországi vállalat közül 22 amerikai érdekeltség volt, vagy amerikai ellenőrzés alatt állt. A tengerentúli tőke százalékos részesedése az egyes iparágakban az alábbi volt:[27]

Iparág	%
mezőgazdasági gépgyártás	20–80
háztartási gépgyártás	30–70
telefongyártás	60
műszeripar	32,2
optikai ipar	34,4
műanyagipar	33
olajipar	36
elektronika	75
számítógépek gyártása	95
télvezetők gyártása	50

Ennek az állapotnak a további elfogadása – a hadiipart közvetlenül érintő ágakról lévén szó – lehetetlenné tette volna a NATO-kötelék lazítását. A katonai integrációból fakadóan – az egységesítés és szabványosítás jegyében – a francia hadsereg felszerelésének legnagyobb részét is amerikai fegyver- és hadianyaggyárak szállították volna. A francia kormány döntése, az önálló francia atomhaderő, a „force de frappe" nagyigényű terve, ugyan nem teljesen, de keresztülhúzta ezt a számítást. A francia hadügyminisztérium legtöbb rendelését a hazai monopóliumok kapták. Azok a legkoncentráltabb konszernek – a repülőgépipar, az atomipar, a gépkocsiipar, a kohászat stb. –, amelyek kezdetben érdekeltségük miatt támogatták de Gaulle integrációellenes politikáját. Ez számukra nemcsak hazai piacot jelentett, hanem az amerikaiakéval azonos értékű vadászgépeikre, helikoptereikre stb. nagy külföldi megrendelésekkel is kecsegtetett. Mindenekelőtt Izrael részéről, amely később a „hatnapos háború" győzelmét elsősorban a Mirage-okkal végrehajtott villámháborúnak köszönhette.

A katonapolitika konzekvenciáinál nem kevésbé fontos volt az amerikai behatolás pénzügyi következménye: az Egyesült Államok franciaországi (és nyugat-európai) beruházásaihoz gyakran egyetlen dollárt sem fektetett be. Beruházásainak összegét rend-

szerint a régebbi kölcsönök törlesztéseiből, kamatjaiból, licencek eladásaiból, a már működő üzemek profitjából fedezte. Mindezen kívül – ismételte gyakran de Gaulle – az amerikai tőke franciaországi befolyása nem annyira felsőbbrendűsége, mint inkább a *dollárinfláció* következtében növekedett, amelyet könnyűszerrel exportálhat mindenhova, Franciaországba is.

Innen a dollár „trónfosztásának" de Gaulle-i követelése: az általánosan elismert nyugati fizetési eszköz – mint az első világháború előtt – legyen ismét az arany. Mi több, a trónfosztás igénye az amerikai pénz elleni hadüzenettel, a frank–dollár csatával folytatódott. A francia elnök jelentős, Párizsban példátlan mennyiségű valuta- és aranytartalékkal, optimistán indult a küzdelembe. Olyannyira, hogy néhány év múlva egyik sajtóértekezletén jóslásba (1971-ben, halála után valósággá lett jóslásba) mert bocsátkozni: az Egyesült Államokat, ha nem hagy fel azzal, hogy a jelenlegi pénzügyi rendszer bajnoka legyen, mérhetetlen hatalma sem mentheti meg a *„dollár devalválásától"*[28].

A pénzügyi és az ipari „dekolonizálás"-nál is nehezebbnek látszott a másik feladat: az Egyesült Államokkal szembeni komplex *gazdasági és politikai ellensúly megteremtése*. Franciaország nem is gondolhatta, hogy egymaga vállalkozhat erre. Annak ellenére, hogy ipari termelése 1958 után évi átlagban 5,5 százalékkal növekedett,* a szétaprózott vállalatok koncentrációja soha nem tapasztalt tempóval folytatódott. Mégis, a hatvanas években a tőkés világ évi egymilliárd dollár üzleti forgalmat lebonyolító 87 vállalata közül 60 volt az Egyesült Államokban. A többi – 12 német, 6 angol, 3 holland, 2 japán, 1–1 olasz és svájci között – mindössze 2 francia céget tartanak nyilván.[29]

Az amerikai hegemónia a gaulle-ista Franciaország számára is csak két lehetőséget kínált: vagy az alárendeltség változatlan elfogadását, vagy az ellensúlyt lehetővé tevő szövetségi rendszer megteremtését.

Először természetesen a „Kis-Európában".

1896–1929 között a növekedés evi átlaga 2,5%
1929–1938 között a növekedés évi átlaga 1 %
Forrás: *M. Drancourt:* Cinquante millions d'héritiers. Bilan d'un règne. Fayard. Párizs 1967.

A keret adva volt: 1957-ben Rómában a „hatok" már aláírták a Közös Piac okmányát. Ismét egy örökség.

De Gaulle-nak csupán két változtatást kellett végrehajtani. Egyszer saját álláspontját kellett módosítania. Azt, amelyet 1957-ben Michel Debrének mondott a római aktus után:

„Mit számít? Ezeket a papírokat szétszakítjuk, amint újra hatalomra jutunk . . ."

Debré aggodalma és de Gaulle elutasítása a schumani Közös Piacra vonatkozott, amelyet a IV. Köztársaság képviselői is nemzetek fölötti szervnek és a NATO gazdasági kisegítő szervének képzeltek.

Az V. Köztársaságnak nem az adott keret elvetése, hanem először a megsemmisítést célzó de Gaulle-i álláspont módosítása, azután a keret tartalmának megváltoztatása látszott célszerűnek. A Közös Piac olyan eszközként jöhetett számításba, amellyel a gaulle-ista diplomácia új szövetséget – gazdaságit és politikait – teremthet az amerikai fölény ellensúlyozására és saját európai vezető rangjának helyreállítására.

Mi lesz Franciaország szerepe az egyesített Kis-Európában?

A minisztertanácson, ahol a Közös Piac fővárosának kijelölése volt napirenden, a de Gaulle által rajzolt gazdaságpolitikai térképen *„két ország számít":* Franciaország és az NSZK. Természetesen Olaszország is kísérletet tesz, hogy beleszóljon a játékba, s ott van még Belgium, Hollandia és Luxemburg is. De mindez – de Gaulle szerint – nem számít. *Ami a vezetést illeti, kezdetben a tábornok bizonyosra veszi, amikor Európa egyesülni fog, legszilárdabb tagja fogja létrehozni az egységet. Ez pedig Franciaország lesz . . .*

A gazdasági adatok az első perctől kezdve megkérdőjelezték ezt az optimizmust. A „Kell-e félni Németországtól?" c. könyv [30] a Közös Piac hat országának fejlődését, a nemzeti jövedelem alakulását 1950 és 1961 között így látja:

	Nemzeti jövedelem milliárd DM (1954-es árak alapján)		Tagországok részaránya	
	1950	1961	1950	1961
NSZK	113	252	32,8	39,5
Franciaország	108	174	31,3	27,3
Olaszország	64	124	18,6	19.5
Belgium–Luxemburg	35	47	10,1	7,4
Hollandia	25	40	7,2	6,3
Európai Gazdasági Közösség	345	637	100	100

Franciaország gazdasági fejlődése az 1958-at követő három év alatt szembetűnő. De az NSZK dinamizmusa már akkor aggasztó volt: 1950-ben a 6 ország nemzeti jövedelmének nem egészen 1/3-át termelte, 1961-ben 2/5-ét. A két ország történelmi múltja, társadalmi, szerkezeti, gazdasági struktúrája közötti különbség alapján legfeljebb azt lehetett feltételezni, hogy a hátrányok leküzdése után Franciaország legalábbis első lehet az egyenlők között. Az NSZK megmaradt s elavult iparának egy részét a háború után leszerelték és jóvátételként elszállították. Majd a Marshall-terv és az amerikai tőkebehatolás révén legmodernebb technikájú és a háború előttinél is koncentráltabb új ipart hoztak létre. A munkások számát tekintve az átlag nyugatnémet üzem legalább kétszerese az átlag francia üzemnek. Az NSZK 10 vezető nagyüzemének termelési értéke Franciaország 25 legnagyobb vállalatáéval azonos. Európa 10 legnagyobb termelési eszközöket gyártó üzeméből az NSZK-ban 7, Franciaországban 1 található. A két országban kétféle mentalitás, tradíció alakult ki a munkáról és a kereskedelemről. Franciaország évtizedeken át jórészt világbirodalma gazdagságából élt. Tengerentúli külkereskedelme valójában belkereskedelem volt. Most a francia Fekete-Afrika, Indokína stb. monopóliuma után egyszerre az európai Közös Piacon kellett versenyképessé válnia. Azzal a német állammal szemben, amely határain túl akarja megtalálni „helyét a nap alatt".

De Gaulle kezdetben áttételesen magáévá tette a német vezetők nyugtató tételét: *az NSZK gazdasági óriás lehet, de a háború elvesztése folytán politikai törpe marad.* A tábornok terveinek és re-

ményeinek alapja az volt, hogy Franciaország gazdaságilag utoléri az NSZK-t. A Közös Piac keretében pedig – francia vezetéssel – *együttesen ellensúlyozzák az amerikai hegemóniát.* Oly módon, hogy Párizs politikailag ölében tartja a bonni törpét . . .

1958 szeptemberében megkezdődtek a francia–német mézeshetek. De Gaulle az első találkozó jelentőségét azzal is hangsúlyozni akarta, hogy a bonni kancellárt nem párizsi hivatalában, hanem Colombey les Deux Églises-ben, családi birtokán fogadta. A két katolikus politikus a mise után rátért a lényegre.

– Herr Bundeskanzler, es gibt einen Gott, und es gibt die Politik* – kezdte fejtegetéseit de Gaulle.

Először következtek a feltételek, amelyeket a „rossz germán démonok" jövőbeni megfékezése sine qua nonjának tartott: a jelenlegi határok, beleértve az Odera–Neisse-határ elismerése, az új Anschluss kizárása; az atomfegyverekről való lemondás; jóakarat Kelet-Európa irányában; az erőszakos német újraegyesítés bármilyen kísértésének elutasítása.

Colombey les Deux Églises családi légköre sem feledtette de Gaulle-lal Jules Renard sokszor idézett szavait: Nincsenek barátok, csak baráti pillanatok léteznek. Következésképpen a két Németország újraegyesítéséről ejtett szavak de Gaulle-i értelme más a bonni kancellár társaságában, más francia miliőben, és más a szovjet vezetőkkel folytatott megbeszélésen. A tábornokot mindig megborzongatta a 70 millió lakosú egyesített Németország perspektívájának gondolata.

– Ah, ha Sztálin meghallgatott volna engem 1944-ben – emlékeztette Alekszej Koszigint egykori álláspontjára, amikor a háború végén (és azután) Németország több részre való feldarabolását követelte a szövetségesektől.**

Tournoux szerint de Gaulle gyakran keltett olyan benyomást, hogy nála a német újraegyesítés „követelése" inkább ellenkező

* Szövetségi kancellár úr, van Isten és van politika.

** Az 1944. decemberi moszkvai tárgyaláson Sztálinnal folytatott megbeszélését de Gaulle így idézi: „Emlékeztetve Franciaországnak Németország jövendő sorsa szabályozását illető elgondolásaira, a következőkkel kezdem: A Rajna bal partján ne legyen szuverén központi német kormány, az így elszakított német

szándékának leplezésére szolgál. Hruscsovnak a következőket mondta:

– Ön megért engem. A probléma (az egyesítés) nem aktuális. Később meglátjuk... És ki tudja? Ahogy változik az idő, lehet két Németország. Esetleg három, Berlinnel együtt...[31]

Ami Nyugat-Berlint illeti, a négyhatalmi státus fenntartása mindenképpen hasznos a francia érdekeknek. Olyan terület ez, ahol a négy nagyhatalom között ott lehet Franciaország is.

Ugyanakkor a Német Szövetségi Köztársaság NATO-tagságát illetően de Gaulle semmit sem tartott szükségesnek módosítani. Biztosította Bonnt: Franciaország továbbra is teljesen természetesnek tartja, hogy az NSZK (az 1955-ös párizsi szerződésekkel) „minden korlátozás nélkül" csatlakozott az atlanti paktumhoz.

De Gaulle számára a szövetség mindig azonos volt a szövetség visszájára fordíthatóságával. Jacques Soustelle – még a tábornok bizalmasaként – a francia történelemben gyökerező alaptételként prezentálta de Gaulle gondolatait: Richelieu-től – aki szövetséget kötött az északi protestánsokkal a francia hugenották ellen, az ottománokkal paktáló I. Ferencig – a történelem a „visszájára fordított szövetségnek" megannyi példáját szolgáltatta. *Ha ma Franciaország taktikailag a németekhez közeledik – mind a Szovjetunió, mind az Egyesült Államok ellensúlyozására –, holnap nyugodtan várhatja a Szovjetuniótól az ismét veszélyes „örökletes ellenség" ellenpólusának biztosítását...*

Adenauer idején – jóllehet ekkor sem volt teljesen felhőtlen a francia–német viszony – a két kormány maximális erőfeszítéseket tett az új szövetségi kombináció sikere érdekében. 15 személyes találkozó, 40 levélváltás, 100 óra „tête à tête", négyszemközti megbeszélés volt a két vezető között. 1962 júliusában pedig – a megbékélés szimbolikus záróakkordjaként – de Gaulle Párizsból Mourmelonba kísérte vendégét. A nagyszabású katonai parádén a

területek őrizzék meg német jellegüket, de legyenek autonómok és gazdaságilag tartozzanak a nyugati övezethez; a Ruhr-vidéket nemzetközi ellenőrzés alá kell helyezni és a németek keleti határa legyen az Odera–Neisse-vonal. Sajnáltuk, hogy Oroszország nem kész máris a feltételek alapján megállapodást kötni Franciaországgal, amire később Angliának és az Egyesült Államoknak is javaslatot lehetne tenni. Álláspontunkat ennek ellenére nem változtattuk meg."

tábornok és a kancellár közös parancsnoki gépkocsiból üdvözölte a felsorakozó francia és német páncélos egységeket, és a felettük elsuhanó légikötelékeket. A közös hadgyakorlat után közös mise volt Reimsban, az ősi katedrális még háborútól sérült falai között. De Gaulle, a nagy rendező maga mondja: azt a színteret választotta szimbólumként, ahol az örökletes ellenségek oly sokszor csaptak össze. Ez alkalommal Reimsban a két vezető közös imával azért fordult Istenhez, hogy „a Rajna két oldalán a háború szerencsétlenségét örökre a barátság műve helyettesítse".

Ezután már csak a *Párizs–Bonn-tengely* formába öntése volt hatra.

Adenauer kancellár és de Gaulle tábornok 1963. január 22-én Párizsban fényes külsőségek között aláírták *Franciaország és az NSZK különszerződését.* Az okmány kezdettől fogva inkább csak ígéret maradt Franciaország számára. Lehetőség arra, hogy a francia elnök megalapozza európai politikájának egyik pillérét. Az okmány kimondta, hogy a felek évente kétszer, télen és nyáron, Párizsban, illetve Bonnban csúcsértekezletet tartanak. Itt azóta is évről évre rutinszerűen következnek a napirendi pontok: a bilaterális problémák, a világ „tour d'horizon"-ja, a NATO, a Közös Piac és a kelet-európai politika játszmájához szükséges francia–német összehangolás.

A két ország politikai együttműködését tehát sínre tették. De még fennállt a *gazdaság,* elsősorban a Közös Piac problémája.

De Gaulle-nak azonnal észre kellett vennie, hogy az ő Kis-Európa tervével szemben Adenauernek is megvan a maga saját elképzelése. A tábornok a Közös Piacot mindenekelőtt politikai ambíciója eszközei közé sorolta. Az NSZK viszont ugyanezt, kezdeti korlátozott diplomáciai lehetőségei miatt, az alapot jelentő gazdasági expanzió terepének tekintette.

Walter Hallsteinnak, a Közös Piac német elnökének terve annyira leplezetlen volt, hogy a francia kormány politikailag és gazdaságilag is elfogadhatatlannak tartotta. Hallstein olyan szuperállamot képzelt a „hatok" egyesítésével, amely fővárosában, Brüsszelben *szuverén fennhatóságként kezelheti a tagokat,* és fogadhatja a megbízóleveleiket átnyújtó külföldi követeket... Még elfogadhatatlanabb volt a Hallstein-terv gazdasági törekvése. Ez olyan

keretnek tekintette a Közös Piacot, ahol – de Gaulle szavaival – az NSZK olcsón szerezhette volna vissza előbb elvesztett tekintélyét és törvényességét, azután pedig ipari kapacitásának megfelelő gazdasági túlsúlyát.

De Gaulle és Adenauer párizsi, illetve reimsi találkozóját és közös imáját egy szakítással fenyegető közöspiaci tanácskozás előzte meg Brüsszelben 1962 januárjában – arról, hogy milyen szakaszokban bontsák le a vámhatárokat és mi legyen a mezőgazdasági Közös Piaccal.

Az NSZK az előbbit sürgette, az utóbbit ellenezte. Iparának fontos volt a másik öt ország vámmentes piaca. Maga viszont nem akarta, hogy köteles legyen a francia agrártermékeket felvásárolni, amikor iparcikkeiért cserébe sokkal olcsóbban kaphatott élelmiszert a Közös Piacon kívül.

A francia álláspont – a szakítással és bomlással fenyegető ülés után – 1962 januárjában győzedelmeskedett. Az NSZK-nak is el kellett fogadnia azt, hogy a Közös Piac a mezőgazdasági termékekre is érvényes.

Franciaország számára ez létkérdés volt és maradt a döntés után is. Anglia belépési igényével pedig ugyanez a probléma állandósult és súlyosbodott.

KONTINENTÁLIS ZÁRLAT, VAGY „ENTENTE CORDIALE"?

A szigetország, amely de Gaulle tábornok karrierjének ugródeszkája volt, az V. Köztársaság diplomáciája számára sem maradt közömbös terület.

A két ország viszonyának alakulását, az évszázados tradícióknak megfelelően, továbbra is befolyásolta, hogy az egyik kontinentális hatalom, a másik szigetország. A La Manche-csatorna hol áthajózhatatlan óceánná szélesedett, hol segélyt szállító vízi útként kapcsolta össze a szigetet és a szárazföldet. Máskor mindkét irányban manőverezési lehetőséget hagyott Franciaországnak is, Nagy-Britanniának is.

De Gaulle tábornok az első perctől fogva Angliának is félreérthetetlenül tudtára adta: a Közös Piac a mezőgazdaság terén is

Közös Piac. Az angol iparcikkek csak akkor rakhatók ki vámmentesen a kontinensen, ha a francia tejtermék, hús, gabona azonos feltételekkel kap bebocsátást a szigetre.

– Így a Közös Piac nem más, mint kontinentális blokád – fakadt ki Harold Macmillan brit miniszterelnök de Gaulle-nál tett első látogatásán, 1958 júniusában.[32]

Amikor az angol kormányfő Napóleon zárlatára emlékeztette a tábornokot, fenyegető hangsúllyal azt sem mulasztotta el idézni, hogy a kontinentális blokád mindig csak kezdetben korlátozódik a kereskedelmi háborúra. Azután szükségszerűen átterjed más területre, a diplomáciára is ... A tét mindkét fél részéről nyilvánvalóan óriási volt, egyik sem adhatta fel koncepcióját.

A szigetország úgy akarta áttörni a „blokádot", hogy gépei, autói, iparcikkei szabadon, azonos vámfeltételekkel érjenek a kontinens piacaira, és a konkurrenciaharc serkentse a viszonylag elmaradt brit ipar rekonstrukcióját, versenyképességének fokozódását. Ami viszont az élelmiszert és a mezőgazdasági nyersanyagokat illeti, azt továbbra is a Közös Piacon kívül, ott szerezhesse be, ahol az a legolcsóbb: a búzát Kanadából, a birkahúst és a gyapjút Új-Zélandból, a burgonyát és a marhát Írországból, a tejterméket és a gyümölcsöt Ausztráliából, a cukrot Jamaicából stb. Egyszóval: a Brit Nemzetközösségből.

Franciaország számára viszont képtelenség volt (és maradt) egy olyan új ipari konkurrens vámmentes bebocsátása, aki a francia mezőgazdaság létének alapvető feltételeit nem hajlandó elfogadni. A francia feltétel pedig még az NSZK számára is súlyosnak, a „megsarcolás rendszerének" tűnt: eszerint ugyanis az NSZK változatlanul vásárolhat mezőgazdasági termékeket a Közös Piacon kívül is, de az importált argentin marhahús vagy a magyar gyümölcs, a lengyel sonka után beszedett vámilleték egy jelentős részét köteles befizetni a francia követelésre létesült bankba. Ez a mezőgazdasági fejlesztési és árkiegészítési bank (FEOGA) azután a befolyó vámilletéket azoknak az országoknak juttatja, amelyeknek mezőgazdasága fejlesztésre, ártámogatásra szorul, s amelyek a Közös Piac határain túlról érkező import miatt nem tudnak eleget exportálni a Közös Piacra.

Ez a rendszer – és ezért erőszakolta ki Párizs – a mezőgazdasági kivitelben érdekelt országoknak, elsősorban Franciaországnak (és Olaszország) előnyös. Mi több, gazdasági és belpolitikai szükségszerűség. Míg az NSZK-ban az aktív felnőtt lakosságból 1965-ben alig 10 százalék, Angliában 7 százalék dolgozott a mezőgazdaságban, Franciaországban ez az arány még mindig 17 százalék fölött volt. A kis- és középparaszti birtokok szisztematikus tönkretétele ellenére. A birtok-koncentráció tempóját azonban az addiginál jobban de Gaulle kormányai már nem gyorsíthatták. A belpolitikai konzekvenciák, az állandó parasztmegmozdulások és a szavazatok lemorzsolódásának veszélye már amúgy is nagy volt. Sőt, a francia kormánynak biztosítania kell a megmaradt parasztgazdaságok exportját és azt, hogy a mezőgazdasági és árkiegyenlítési szisztéma zavartalanul működjön. Több év átlaga és tapasztalata szerint a FEOGA széfjébe betett minden 100 frank után a francia mezőgazdaság 300-at kapott vissza. A Közös Piac határán túlról importáló NSZK csak befizetett, anélkül, hogy egyetlen márkát is visszakapott volna.

Mit jelentene ez Anglia esetében?

De Gaulle terve szerint a Commonwealth hagyományos mezőgazdasági forrásai – Kanada, Ausztrália, Új-Zéland stb. – „harmadik országokként" kötelesek a FEOGA-nak leróni a vámilletéket. Avagy helyettük London, azaz a brit fogyasztó fizethet a réginél magasabb, új közöspiaci árat.

Ezzel a szigetországban is épp olyan (választási voksot befolyásoló) belpolitikai kérdés lett a Közös Piac, mint Franciaországban. Itt a termelő paraszt, ott a még jelentősebb számú fogyasztó munkás szavazatát befolyásolta.

De Gaulle mindig több variánssal számoló diplomáciája 1962-ben nem döntött azonnal: a kontinentális blokádot, vagy az „entente cordiale"-t kínálja a szigetországnak? A francia–angol „szívélyes szövetséget" mindig az európai gyöngeség vagy veszély tűzte napirendre. Ez alkalommal – legalábbis kísérletként – de Gaulle magabiztos kontinentális pozíciójából a katonapolitikai megegyezésért gazdasági engedményt engedett sejtetni. 1962. december 15–16-án a rambouillet-i kastély középkori toronyszobájában fogadta Harold Macmillant. A tábornok ajánlata félreérthetetlen

volt: a két ország kezdje meg egy közös rakéta gyártását, amely *alapja lehetne a francia–angol közös atomütőerőnek és egyben embrionális magja az európai force de frappe-nak.*

Függetlenül az Egyesült Államoktól, különállóan az NSZK-tól

A francia javaslat – bárminek szánták is – legfeljebb kísérleti léggömb lett. Macmillan két nap múlva, december 18-án a Bahama-szigetekre repült. S ott, Nassauban, de Gaulle közös gyártási javaslata helyett John Kennedy konkrét ajánlatát fogadta el. Mindenekelőtt a brit tengeralattjárókra szerelhető kész Polaris-rakétákat, és ezzel együtt a további amerikai tervet: a NATO sokoldalú atomütőerejének tervét. Természetesen változatlan amerikai fennhatósággal. Franciaország ezzel „dekolonizálás" helyett új formájú függőségbe került volna. A brit kormányfő – aki Nassau után Párizsban is megpróbálta elfogadtatni Kennedy ajánlatát – a „szuverenitás mindenekfölött" jelszót valló tábornok megvető elutasításában részesült.

„Macmillan átkelt az Atlanti-óceánon, hogy Kennedy karjába vesse magát, s egy tál Polaris-lencséért eladja az *európai elsőszülöttség* jogát . . ."[33]

Az elutasító szavakat tettek követték. Először Európában. De Gaulle első vétójával olyan zajosan csapta be a Közös Piac ajtaját, hogy Macmillan politikai karrierje végére is segített pontot tenni.

Az „entente cordiale" kombinációi – legalábbis az 1968-as májusi megrázkódtatásig – de Gaulle-nál lekerültek a napirendről.

Anglia új munkáspárti kormánya pedig újra meg újra abba a falba ütközött, amit Macmillan „kontinentális blokádnak" nevezett.

Harold Wilson, jobban, mint elődje, meggyőződött arról, hogy az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) eszközeivel kívülről folytatott ostrom hiábavaló. Ismét a behatolás lett a közvetlen cél. Az Egyesült Államoknak még jobban engedelmeskedő munkáspárti kormány bebocsátása a Közös Piacba de Gaulle számára, ha lehet, még elfogadhatatlanabb lett. Amikor *az amerikaiak „trójai falovának" minősítette Angliát,* az alig kikristályosodó Közös Piac szétrobbantásától óvta partnereit. A vétó másodszor sem maradhatott el . . .

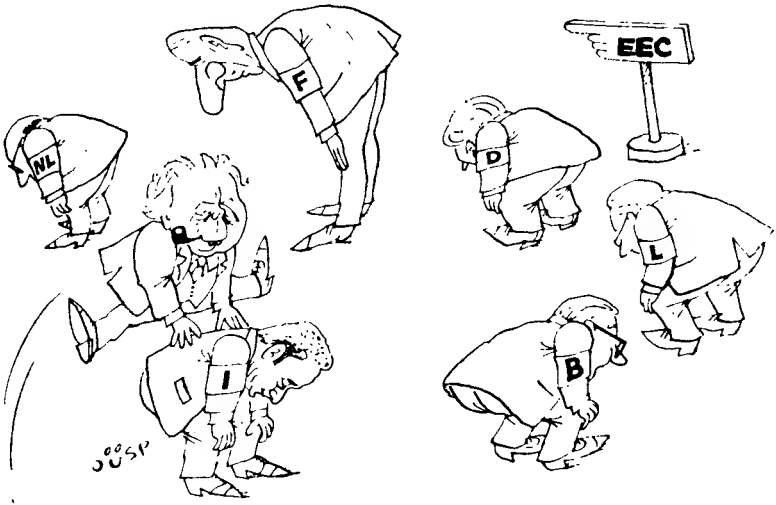

– Harold Macmillan után a másik Harold, Wilson is clakad a Közös Piac legnagyobb akadályán.
De Gaulle: – Amíg én élek, Nagy-Britannia nem fog belépni a Közös Piacba. *(Copyright Jusp.)*

A közvéleménynek szánt televíziós prezentálás (1967. november 27-én) és a diplomáciai nyelvezet természetesen nem lehetett nyers és kategorikus, de a lényeget illetően nem hagyott kétséget: „Angliát beengedni és ennek következtében ilyen irányú tárgyalásokat kezdeni, a hatok számára azt jelentené – mivel mindenki tudja, miről van szó –, hogy előre beleegyezésünket adjuk minden mesterkedéshez, minden halogatáshoz és minden megtévesztéshez, melynek célja: *leplezni annak az épületnek a lerombolását, amelyet annyi baj árán és annyi reménykedés közepette építettünk fel.*"[34]

A megmásíthatatlan döntést elsősorban Couve de Murville külügyminiszternek kellett elfogadtatni a partnerekkel. A hatok valójában éveken át 5:1 arányban álltak szemközt Franciaországgal.

A francia külügyminiszternek – vállalva a végnélküli vitákat, leszavazásokat – öt partnerével egyedül kellett elfogadtatnia de Gaulle döntését. A meggyöngült, majd devalvált font sterlinggel szemben a látszólag legszilárdabb nyugati valuta, a frank birtokában erőteljesebbnek és meggyőzőbbnek hatottak az elutasító érvek. Akárcsak a brit talpraállás, a szigetország gazdaságának „európaizálása" esetére kilátásba helyezett ígéretek.

Az egyik sajtókonferencia után, ahol de Gaulle új érvekkel indította külügyminiszterét brüsszeli útjára, Sirius* találó tömörséggel jellemezte de Gaulle diplomáciáját: „A gaulle-ista politika ezúttal újból, az árny és fény játékán keresztül, úgy mutatkozott be, mint a megbékélés és a zsarolás bölcs adagolása."[35]

A zsarolás és a megbékélés bölcs adagolásával kellett tehát ellensúlyozni mind a Párizs–Bonn-tengely kopását, mind az angol–francia „entente cordiale" koraérett kombinációját.

A formális logika külpolitikai óvatosságot diktált. De Gaulle azonban az ellenkezőjét választotta. A „fuite en avant" – az előre menekülés – következett a még szélesebb szövetségben, a NATO-ban.

„ÖN-DEKOLONIZÁCIÓ" A NATO-BAN

Utoljára Párizsban . . .

1966-ban sokszor kezdődtek így a francia fővárosból keltezett tudósítások.

. . . Lemnitzer tábornok, a NATO európai főparancsnoka az első világháború befejezésének évfordulóján tartott díszszemlén utoljára foglalt helyet a meghívottak előtt . . . November közepén utoljára rendezték Párizsban a NATO parlamenti konferenciáját . . . és decemberben a francia főváros utoljára volt az atlantiak fővárosa, szokásos évzáró diplomáciai nagyhetének színhelye.

A Porte Dauphine-nál, az „A" alaprajzú modern palotában a ködös téli napokon utoljára léptek be a delegációk tagjai és az

* Sirius a „Le Monde" alapító igazgatójának, Hubert Beuve-Merynek újságírói neve.

akkreditált újságírók. Mire ismét kizöldültek a Bois de Boulogne fái, az erdő szélén álló épületből, akárcsak a Versailles melletti Rocquerncourt-ból, hamarosan megkezdődött a költözködés. A NATO-iroda bútorait felrakták a Brüsszel felé tartó teherautókra. Rocquencourt fái között – és ki tudja még hány helyen Franciaországban – megkezdődött a NATO parancsnokságának, katonai szerveinek és támaszpontjainak kiürítése.

Az utolsó, 50 perces szimbolikus aktusra két helyen került sor 1967 márciusában. Párizsban, ahol de Gaulle elnök a Becsületrendet tűzte a távozó főparancsnok, Lemnitzer tábornok zubbonyára, és Párizs mellett, a NATO európai főparancsnokságán, ahol a díszszemle utáni kürtszó a zászlók bevonására szólított.

A NATO integrált katonai szervének rocquencourt-i távozásakor 15 tagország lobogóját vonták be. Egy nappal később az új főhadiszálláson, a belgiumi Castauban, ismét háromnegyed órás ünnepségen, csak 14 lobogó kúszott a zászlórúdra. Egy lobogót – a francia trikolórt – ettől kezdve nem látni az atlanti szövetség *katonai* objektumain.

A gaulle-ista sajtó, a hivatalos hírügynökség tudósítója „történelmi fejezet lezárásáról" írt...

A NATO-ról alkotott tábornoki vélemény – az igenléstől a katonai szervezet elhagyásáig – fokozatosan módosult. Akárcsak a nemzetközi helyzet, és benne Franciaország pozíciója.

1949. április 4., az atlanti szövetség létrejötte után a hidegháború időszakában de Gaulle – mint idéztük – a szerződés *abszolút ratifikálását,* sőt az USA *szilárd és végérvényes* (ferme et définitive) kötelezettségvállalását sürgette arra nézve, hogy csapatait és bázisait feltétlenül Franciaországban tartja. A tábornok 1958-as hatalomra jutása előtt *tudomásul vette volna az alárendeltséget, a szuverenitás nyilvánvaló csorbítását is, ha a szövetségi szerződés hatékony védelmet nyújtott volna a gyarmatokon.* Először Indokínában, azután Algériában. Amikor 1956-ban de Gaulle fogadta a fasiszta Pierre Poujade-ot és előtte Algéria „olcsó kiárusításával" vádolta a IV. Köztársaság vezetőit, szemrehányásával nem kímélte az amerikai szövetségeseket sem.

„Az atlanti rendszerben – amilyen az jelenleg – csak pártfogolt, mégpedig rosszul pártfogolt állam vagyunk."[36]

A pártfogoltak sorsában osztozni a gaulle-izmus szerint legfeljebb akkor volt megengedhető, amikor és amennyiben az nélkülözhetetlen eszköz lehetett a Németország elleni harchoz, majd a gyarmatbirodalom megvédelmezéséhez. Tehát a grandeur visszaszerzéséhez... De a kettő együtt: grandeur és pártfogoltság – összeegyeztethetetlen. A pártfogoltságból csak a nemzeti megalázás marad.

És ezt tartósan a franciák jelentős része éppoly kevéssé fogadta el, mint maga a tábornok.

Ezért az észak-afrikai háború reménytelensége, az 1958-as puccs és hatalomátvétel után Algéria elkerülhetetlen dekolonizálása érzelmileg szorosan összefonódott Franciaország *„dekolonizálásával"* is.

De Gaulle Nagy Évtizedének egyik eredménye ennek következtében – éppen érzelmi síkon –, Jean-Baptiste Duroselle szerint, vitathatatlan. A „Részleges sikerek és kétségtelen kudarcok"[37] című tanulmány szerzője arra a konklúzióra jut, hogy a tábornok a nemzeti megalázást önbecsüléssé tudta változtatni.

Kétszeresen is.

A franciák évtizedeken át azt tanulták az iskolában, hogy a gyarmatbirodalom a nemzeti lét alapja. De Gaulle, aki maga is ezt vallotta és ekként cselekedett, terminológiáját és politikáját sűrűn változtatva, 1958 után meggyőzte honfitársait, hogy a „dekolonizálás" nem megalázás, hanem nagyszerű cselekedet. Az önbecsülés alfája, a grandeurhöz vezető lépcsőfok.

Akárcsak a Franciaország atlantizálásának helyeslésétől a rocquencourt-i trikolór levonásáig vezető út.

Az atlanti megalázást ellensúlyozta, megszépítette volna, a nemzeti önbecsülést kielégítette volna de Gaulle memorandumának, a *„hármas direktórium"*-ra, a közös vezetésre vonatkozó követelésnek az elfogadása. Miután azonban Eisenhowerhoz és Macmillanhez intézett javaslatát elutasították, de Gaulle – saját szavaival – *„felhúzta a zászlót"*[38], és kétségessé tette Franciaország NATO-tagságát. Fokozatosan. Úgy, ahogy a világhelyzet és saját katonai ereje ezt – túl az érzelmeken – lehetővé tette.

A hármas direktórium reménytelen követelése után 1959 márciusában a tábornok *kivonta földközi-tengeri flottáját a NATO-kö-*

telékekből. Nem sokkal azután *megtiltotta a Franciaországban állomásozó amerikai hadseregnek atomfegyverek tárolását, a nukleáris fegyverekkel felszerelt repülőgépek leszállását, rakétakilövő bázisok építését.* A következő lépcsőben az ország *légi terének ellenőrzését francia parancsnokság vette át,* és a *NATO légikötelékek átrepülését saját engedélyéhez kötötte.* Az Algériából kivont francia csapatok, amelyek éveken át hiába várták a NATO aktív támogatását, de Gaulle intenciójára már *nem kerülhettek a szövetséges parancsnokság irányítása alá.*

A nassaui amerikai–angol megegyezés újabb megsértésével, a Kennedy-adminisztrációnál is süket fülekre találó francia javaslatok elutasításával párhuzamosan de Gaulle újabb integrációellenes lépésre szánta el magát. Ezt több tényező diktálta. Egyrészt az európai helyzet enyhülése, másrészt a kontinensen kívüli konfliktusok szaporodása és a Franciaország NATO-kötelezettségéből fakadó veszélyek fenyegetése. De Gaulle 1966. február 12-i sajtókonferenciáján a következőket mondta:

„Miközben legalábbis bizonyos mértékben eloszlik egy olyan világháború perspektívája, amely Európa miatt robbanna ki, más konfliktusok támadnak, amelyekkel kapcsolatban Amerika a világ más részeiben elkötelezi magát, mint például Koreában, tegnap Kubában, ma pedig Vietnamban. Ezek a konfliktusok az annyit emlegetett eszkaláció révén olyan mértékben kiterjedhetnek, hogy elvezethetnek az általános világégéshez. Ebben az esetben pedig Európa, amelynek stratégiáját a NATO, Amerika stratégiája határozza meg, önműködően belekeveredne, belesodródna a harcba, akarata ellenére is."[39]

De Gaulle elsősorban Vietnamra gondolt. Naivnak tartotta Kennedy tervét, amely szerint néhány ezer katonai tanácsadóval megnyerheti a háborút. Később a győzelmet illetően irreálisnak, a belesodródás kockázata miatt pedig még veszélyesebbnek ítélte meg Johnson eszkalációját, félmilliós hadseregének bevetését.

Ezért a gaulle-ista külpolitika a VDK elleni agresszió kiterjesztése után az *„akarata ellenére"* rákényszerített kaland veszélyeivel szemben akarta biztosítani magát.

A NATO-tól való katonai függés lazítását Európa után Ázsiá-

ban folytatta. A SEATO külügyminiszteri értekezletein először Couve de Murville megtagadta a közös közlemények aláírását. Azután nagykövetet küldött maga helyett. Később az is távol maradt, s Franciaország helye üres lett a délkelet-ázsiai szervezetben.

A katonai kötelékek lazításának indoklásával de Gaulle a hangsúlyt láthatóan az Európán kívüli területekre helyezte. A fő érvet 1964 után az indokínai háborús események szolgáltatták. De az egyoldalú NATO-orientáció módosításában és ellensúlyozásában Európa továbbra sem lett másodlagos tényező. Franciaország sohasem téveszthette szem elől a Rajnát. Kiváltképpen a hatvanas évek közepén.

Azon az 1966-ban tartott sajtókonferencián, ahol de Gaulle bejelentette: öt hónapon belül megszűnik Franciaország katonai alárendeltsége és valamennyi NATO-egység, parancsnokság távozásával visszanyeri függetlenségét – nagy diplomáciai játszmáját indokló valamilyen más tényezőre is engedte következtetni újságíró és diplomata hallgatóit.

Ez a Párizs–Bonn-tengellyel kapcsolatos illúziók szertefoszlásából fakadt. Mindazok, akik az Elysée palota termében hallhatták a tábornok-elnök szavait, sohasem felejtik az írott szövegből is kicsendülő keserű kiábrándulást:

„Németországnak, a szörnyű veszteségek ellenére, amelyeket az Első, majd a Harmadik Birodalom által kirobbantott háborúk okoztak nekünk, őszinte megbékélést ajánlottunk fel. Én magam bejártam városait, üzemeit, falvait, hogy Franciaország nevében, a mindenkori Franciaország nevében ezt népének fülébe kiáltsam. Odáig mentünk, hogy idestova négy éve a Szovetségi Köztársasággal, saját kérésére szerződést kötöttünk*, amely különleges együttműködés alapjául szolgálhatott volna a két ország között a politika, a gazdaság, a kultúra és a védelem területén.

Nem a mi hibánk, ha a Bonn által Washingtonnal kiépített és szüntelenül fejlesztett, előnyben részesített kapcsolatok megfosztották ihletésétől és lényegétől ezt a francia–német szerződést."[40]

Az NSZK Adenauer utáni vezető garnitúrája, először Erhardt, majd Kiesinger tehát szertefoszlatta a Párizs–Bonn-tengellyel kap-

* Az 1963-ban, Adenauerral kötött szerződésről van szó.

csolatos illúziókat. Azt, hogy a francia–német szövetség politikailag is, gazdaságilag is hatékony ellensúly lehet az amerikai hegemóniával szemben. Sőt mi több, elősegítheti a Párizs vezette új európai blokk összekovácsolását.

TEMPLOMBA NEM JÁRUNK, DE AZ ANYASZENTEGYHÁZ TAGJA MARADUNK

A sajtókonferencián, a tv, a rádió nagy nyilvánossága előtt de Gaulle megválogatta szavait, amikor Erhard politikájáról beszélt, arról, hogy Erhard feltétel nélküli támogatásáról biztosította az Egyesült Államok vietnami háborúját, s magáévá tette a sokoldalú nukleáris erő megteremtésének amerikai és NATO-tervét. Bizalmas körben azonban szabad utat engedett felháborodásának:

– A németek elárulják Európát... Az angolok lakájok, de a németek disznók...[41]

De Gaulle egyértelműen kimondta: az Adenauerhoz fűződő baráti szálak kelthettek ugyan illúziókat benne, de teljesen nem téphették ki bizalmatlanságának gyökereit. A németek hasznosak lehetnek Franciaország számára, de – tette hozzá – örökletesen veszedelmesek.

Mindez 1966-ban hangzott el. Ekkor már nyilvánvaló volt, hogy a „gazdasági óriást" régen nem lehet „politikai törpének" tekinteni. És hogy mindez együttesen mit fog jelenteni Franciaország és személy szerint de Gaulle számára két év múlva, 1968 őszén, azt is lehetett sejteni. A frankot és vele együtt a tábornok politikájának gazdasági alapját támadó márka-offenzíva ekkor kezdett kibontakozni...

Ilyen körülmények között jutott el a gaulle-ista külpolitika addig a tételig, amely szerint az *anyaszentegyház* – az atlanti szövetség – *tagja maradt, de templomba nem jár*, a NATO katonai szervezeteiben és akcióiban nem vesz részt.*

* A NATO katonai szervezetéből való távozását indokló levélben de Gaulle

Vagy legalábbis nem nyilvánosan és nem alárendelt szerepkörben . . .

Evian után Franciaország gazdaságilag kétségkívül stabilizálódott. A gaulle-ista rezsim pályája belpolitikailag az 1965-ös elnökválasztásig felfelé ívelt. Katonailag az atomklubhoz vezető első lépések után – a moszkvai atomcsend-egyezményt megtagadva – erőltetett ütemben folytatta a „force de frappe" megteremtését.

Mégis, mindez önmagában kevés lett volna ahhoz, hogy Franciaország „szövetséges ellenfeleivel" szemben szélesebb manőverezési lehetőséget teremtsen magának diplomáciai síkon.

Ehhez a de Gaulle-i tétel másik felének realizálására is szükség volt, amely szerint: „ellenségeink – szövetségeseink is."

Következésképpen de Gaulle politikájának folytatódnia kellett, éspedig az európai realitások által meghatározott logikus irányban:

„. . . Az oroszokhoz közeledünk – mondotta – annak megfelelően, ahogyan a németek távolodnak tőlünk . . ."[42]

És ugyanazon a sajtókonferencián, ahol de Gaulle bejelentette a NATO katonai szervezetéből való kilépést, a világ tudomására hozta:

– Oroszországba megyek, hogy viszonozzam e nagy ország kormányának Hruscsov személyében 1960-ban tett látogatását . . .[43]

Az összefüggések megértéséhez vissza kell forgatni az archívumok dokumentumait, az 1960-as újságírói napló lapjait.

sohasem hagyott illúziót lépésének limitjét illetően: „Ez a (nemzetközi) fejlődés semmiképpen sem készteti a francia kormányt arra, hogy kérdésessé tegye az 1949. április 4-én Washingtonban aláírt szerződést. Más szóval . . . a francia kormány 1969-ben (a szerződés lejártakor) nem óhajt élni a szerződés 13. cikkelyének rendelkezéseivel és úgy véli, hogy a szövetséget (atlanti) mindaddig fenn kell tartani, amíg az szükségesnek látszik."

A NATO katonai szervének elhagyása – hangsúlyozza a levél – egyáltalán nem összeegyeztethetetlen sem az atlanti szövetségben való részvétellel, sem azzal, hogy Franciaország *„alkalomadtán hadműveletekben vegyen részt szövetségesei oldalán"*. („Le Monde", 1966. március 13.)

1960. március 14-én este a Párizsba sereglett külföldi újságírók, tudósítók a Champs Elysées, a Boulevard St. Michel bisztróiban a szokatlanul hideg estén tanakodtak: hol jobb másnap Hruscsov megérkezését várni, az Orly repülőtér zsúfolt sajtópáholyában vagy egy szerkesztőségi iroda televíziókészüléke, telexe, telefonja mellett? Melyik szakaszon – Bordeaux–Marseilles–Reims között –, kinek célszerű az „elnöki Caravelle" nyomába szegődni: a hírügynökség, a rádió vagy a napilap tudósítójának?

A vitának a „France Soir" utolsó kiadása vetett véget. A bulvárlap rikkancsainak hangjától visszhangzott Párizs:

– Hruscsov látogatása elmarad!

Nem maradt el, csak nyolc nappal elhalasztották.

A hivatalos magyarázat szerint Hruscsov influenzás lett. A találgatások persze megindultak. Kiszivárgott vagy kiszivárogtatott információk alapján mindenki tudott a nyolcnapos látogatás programja körüli előzetes jegyzékváltásról, a diplomaták nehéz egyeztető tárgyalásairól, Moszkvában és Párizsban.

De Gaulle nem becsülte le a szovjet kormányfő franciaországi körútját *belpolitikai* szempontból sem. Hruscsovot olyan ország várta, ahol a Nyugat egyik legerősebb kommunista pártja működik, s ahol a széles közvéleményben a Szovjetunió iránt hagyományos a szimpátia. Az ellen, hogy a vendég programjában ragaszkodott Lenin egykori párizsi lakásának meglátogatásához, semmit sem lehetett tenni.

Legfeljebb valamit kérni – ellenszolgáltatásként.

A francia kormány azt javasolta, hogy iktassák a vidéki körút programjába Algéria meglátogatását is. De Gaulle akkor már kimondta ugyan az algériaiak „önrendelkezésének szükségességét", de azon még sokan a „Francia Algériát" értették.

Ilyen helyzetben a szovjet kormányfő útba ejtheti-e Algériát? Ezzel a látogatással a Szovjetunió demonstrálná: Algériát ugyanolyan „francia megyének" tekinti, mint de Gaulle.

A programvita pontos részleteiből csak töredékek ismertek, és azok közül is jó néhányat „dokumentumok hiányában" fenntartással kell fogadni. Az azonban tény, hogy a Párizsba érkező szovjet

kormányfő hivatalos útjának akadályait végül is sikerült elhárítani, ami döntően a kiváló szovjet diplomatának, Szergej Vinogradovnak volt köszönhető.

A „LEGGAULLE-ISTÁBB" SZOVJET DIPLOMATA

A Szovjetunió párizsi nagykövetét Moszkvában a gaulle-ista Franciaországhoz fűződő kapcsolatok megalapítójának, a francia fővárosban pedig a „leggaulle-istább szovjet diplomatának" tekintették. A tábornok színre lépése óta aktív szereplőként volt jelen a szovjet–francia viszony sokszor változó periódusaiban: mézesheteiben és válságos óráiban. Mint egyik legfiatalabb diplomatát 1940-ben Törökországba küldték a háborús felek és szövetségesek titkos érintkezési pontjára, Ankarába. Alig néhány héttel a Szovjetunió elleni német támadás után de Gaulle személyes megbízottja, Gérard-Jouve Londonból jövet már a török fővárosban találkozott a fiatal szovjet nagykövettel, hogy átadja a tábornok üzenetét, s megtegyék az 1944-es szovjet–francia szerződéshez vezető első közös lépést.

1953 júliusában Vinogradov Párizsban a rue de Grenelle-en átvette hazája diplomáciai missziójának a vezetését. A népszerű nagykövetet, ahogy az újságírók nevezték, „Vino"-t, Párizsban mindenki ismerte. A Becsületrend lovagja a cannes-i filmfesztivál, a rambouillet-i vadászatok, a fogadások és Colombey szívesen látott vendége volt. Párizsba érkezése, 1953 után a „leggaulle-istább szovjet nagykövet" azonnal felkereste a tábornokot. Becslések szerint 1958-ig legalább nyolcszor találkoztak egymással.

1955-ben a IV. Köztársaság aktív részvételével aláírták a párizsi szerződést, az NSZK-t teljes jogú tagként felvették a NATO-ba, szentesítették a Bundeswehr megteremtését, és mindennek következményeként – érvényét vesztette az 1944-es szovjet–francia szerződés. Az az okmány, amelynek alapkövét – de Gaulle megbízottjával közösen – Vinogradov rakta le Ankarában. Ennek ellenére a realitások alapján a nagykövet nem kételkedett az európai biztonság két sarkpontját képező ország kapcsolatainak reneszánszában . . .

– Oh, az én
piros léggömböm!

(„*Le Canard Enchaîné*",
1960. március 16.)

De Gaulle hatalomra jutása után a tábornok és a nagykövet régi személyes kapcsolata ellenére a Szovjetunió és Franciaország viszonya nem változott meg azonnal. A legfőbb akadály Algéria volt. 1959 szeptemberében Vinogradov közvetítőnek ajánlkozott de Gaulle és az FLN között. A tábornok azonban – francia források szerint – fölényesen utasította vissza:

– Nincs szükségem egy külföldi hatalom közbenjárására, hogy franciákkal (vagyis az algériaiakkal) tárgyaljak... Különben is az FLN emberei 8 napon belül itt lesznek az Elysée-ben. Ez teljes kapituláció lesz. Térden állva fognak békét kérni...

De Gaulle „non"-t mondott a szovjet közvetítésre, a szovjet diplomácia „nyet"-tel válaszolt a Hruscsov-program algériai kitérőjére. Végül is az út körüli vita kielégítő megoldást nyert.

A francia államfő Hruscsov algériai programjának sztornírozása árán is fontosnak tartotta a szovjet kormányfő látogatását. Semmi esetre sem akarta, hogy – a szatirikus hetilap karikatúrájához hasonlóan – léggömbként elszálljon a grandeurt gazdagító vendég meghívásának terve.

Elsősorban külpolitikai, diplomáciai okok miatt.

CAMP DAVID UTÁN PÁRIZS

Mivel az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kategorikusan elutasították a „hármas direktórium"-ra vonatkozó francia követelést, a tábornok azzal válaszolt, hogy földközi-tengeri flottáját kivonta a NATO-ból. De 1959 végén, 1960 elején diplomáciailag is megtette a megfelelő lépéseket, azt követően, hogy Camp Davidben tárgyalt az Egyesült Államok elnöke és a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke. De Gaulle nem tartott Hruscsov és Eisenhower találkozójának messzemenő következményeitől. Nem ijesztette meg az sem, hogy a szovjet kormányfő „moj drug" jelzővel illette amerikai vendéglátóját. A „barát" szónak de Gaulle sem saját, sem osztályszövetségese, még kevésbé osztályellensége dialógusában nem tulajdonított nagy jelentőséget. Amitől tartott Camp David után, az az volt, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió nélküle tárgyal és helyette lép a nemzetközi porondon.

De Gaulle számára döntő kérdés lett a „nagyok" közötti francia hely biztosítása. Szerinte a világon három realitás létezik: az Egyesült Államok, a Szovjetunió és azután Franciaország. Olyan Franciaország, amellyel 1958 után ismét számolni kell.[44] Nemcsak hadosztályainak száma, hanem most már atombombája miatt is. Még akkor is, ha a Hruscsov-látogatás előtti napokra (1960. február 13.) időzített első algériai atomrobbantás után Afrikában tiltakoztak, Párizsban pedig a karikaturisták gúnyolódtak a „bombinette", a bombácska bejelentésén, de Gaulle „Hourra pour la France" felkiáltásán.*

De Gaulle azonban nemcsak a csaknem 50 milliós „hatszöggel", hanem a Párizs vezette Kis-Európával és a „dekolonizált" Francia Közösséggel is számolt. Az általa képviselt 300 millió emberrel. Így sem gondolhatta, hogy Franciaország döntőbíró lehet angolszász szövetségesei és a Szovjetunió között. De azt remélte, hogy a párizsi házigazda szerepével sokat tesz a „grandeur" helyreállításáért.[45]

Ezért hívta meg sürgősen Hruscsovot.

A szovjet kormányfő alig hagyta el az Egyesült Államokat, már várta az Elysée palota meghívója. De nem éppen Moszkva „grandeur"-jét növeli-e Washington és Párizs egymást követő fogadása? A tábornok számolt ezzel is. Sőt meghívásának olyan konzekvenciájával is, amire akkor rajta kívül Nyugaton még alig gondoltak. De Gaulle elsőnek ismerte fel a szovjet–kínai viszony hajszálrepedéseit. De ekkor ez még aligha volt több a sok variánssal számoló diplomata-tábornok merész kombinációjánál.

MONSIEUR „K" FRANCIAORSZÁGBAN

Amikor 1960. március 23-án az Il–18-as repülőgép Orly betonján francia földet ért, a verőfényes napon a tavaszi szél lengette a repülőtértől a Champs Elysées-ig a trikolorokat és mellettük a sarló-kalapácsos vörös zászlókat.

* Franciaország atomfegyverzete 1975-ben fog o' · erőt képezni, mint az USA egyetlen B–52 bombázója által szállítható nukle· ·y.

A szovjet állam megalapítója és első kormányfője, Lenin is járt Párizsban. A század első évtizedében hosszú esztendőket töltött Franciaországban. De érkezését legfeljebb a rendőrprefektúrán tartották számon. A hatvanas évek szovjet kormányfője karhatalmi díszalakulatok, Lajosok-korabeli sisakos gárdisták sorfala, filmesek, fotósok pergőtüzében, Koszigin és Gromiko kíséretében fogadta a francia államfő üdvözletét:

– Eh bien! Vous voici, Monsieur le Président . . .!*

A befejezés előtt álló Orly repülőtér hevenyészett protokoll-várótermében, az „Izba"** alkalmi szalonjában elhangzott üdvözlő szavak után Monsieur „K" (ahogy a francia sajtó rövidítette „Khrouchtchev" nevét) és kísérete Párizs fellobogózott utcáin hajtott a Quai d'Orsay-re, szállására.

Az Elysée palota bankettjén nyílt először alkalom az álláspontok ismertetése.

A két politikus üdvözlő szavai, illetve válaszuk, érzékeltették a párizsi találkozó politikai alaphangját. A szovjethatalom elleni intervenció egykori lengyelországi tanácsadója, de Gaulle, egy anya – Európa – nagyon idős és nagyon fiatal lánya, Oroszország és Franciaország találkozójára emelte poharát. Hruscsov tósztjában viszont annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy kontinensünkön szükséges és lehetséges létrehozni a békés egymás mellett élés zónáját.[46]

Az első párizsi négyszemközti megbeszélésen a látogatás algériai prológusát egyik fél sem hagyhatta szó nélkül. Kiváltképpen a tábornok nem. Emlékiratainak tanúsága szerint nem titkolta felháborodását. Azt, hogy „erősen elítéli azt a kapcsolatot, amelyet Moszkva Ferrhat Abbasz bizottságával fenntart".[47]

Másnap, az előtárgyalások után kezdődő vidéki körút startján Algéria végleg, a külsőségekben is lekerült a napirendről. Az újságírókat szállító különrepülőgépet, a nevében az algériai atomrobbantás színhelyét megörökítő „Ciel de Reggane"-t lassúsága miatt kicserélték egy Caravell-re. Ez lett a repülő sajtóközpont.

* Nos Elnök Úr, Ön itt van.

** Izba: oroszul faházikó. Az Orly repülőtér alkalmi protokoll-váróhelye, lebontásáig, 1968-ig megőrizte ezt a nevet.

A vidéki út következő állomásain, különösen Verdunben, Reimsban, a két világháború csataterein tett látogatást követően, majd a rambouillet-i kastélyban folytatódó négyszemközti tárgyalásokon a német kérdés lett a fő téma. Hruscsov szenvedélyes szavaira természetesen másként reagált a széles közvélemény, és másként a tábornok. Diplomáciájának ellenpólust ígérő másik szála ebben az időben még Bonnba vezetett . . .

A versailles-i palota tükörtermében rendezett grandiózus fogadás légköre ellenére de Gaulle hallani sem akart a Szovjetunió által javasolt német békeszerződésről. Még kevésbé a kilátásba helyezett szovjet–német különbéke-szerződésről. Franciaország nyugat-berlini pozícióját, a négyhatalmi státust, akárcsak utódai, nem engedte kérdéssé tenni.[48] Ugyanakkor a szovjet kormányfő elégedetten konstatálhatta: de Gaulle-nak sincsenek túlzott illúziói az NSZK-t illetően . . . Szovjet partnerének a legcsekélyebb célzást sem tette a német újraegyesítésről. Viszont – Nyugaton akkor még egyedül – beszélt az Odera–Neisse-határ történelmi szükségességéről.

Közvetlenül azután, hogy Franciaország szovjet vendége visszatért Moszkvába, a tábornok nyugati szövetségeseihez utazott, a tervbe vett csúcsértekezlet előzetes egyeztetésére. London és Ottawa után Washington a német problémára utalva visszatért a szovjet–francia közeledés előzményére:

„Amióta csak Európában megjelent a kontinens fölötti (német) uralom veszélye, természetes, hogy Franciaország és Oroszország közeledtek egymáshoz, és súlyos pillanatokban szövetségre léptek egymással . . .” E gondolatsort folytatva, amerikai hallgatói előtt de Gaulle utalt a párizsi négyes találkozóra. Jóllehet az akut, a közvetlen német veszélyt tagadta, hangsúlyozta: A francia és az orosz nép között egyetlen korszakban sem volt semmiféle természetes ellentét, semmiféle politikai érdekellentét. Talán ezért is hasznos lehet a világnak Franciaország és a Szovjetunió jelenléte a csúcskonferencián.[49]

De alighogy április végén de Gaulle búcsút vett Eisenhowertől, megjelent az első viharfelhő, amely magával sodorta a „Camp David-i szellemet”. Mi több, évekre visszavetette a Szovjetunió és Franciaország kapcsolatait is.

A de Gaulle újabb, május 16-ára szóló meghívójával utazó francia diplomata moszkvai menetrendszerű gépével szinte egy időben egy amerikai „U–2" kémrepülőgép szállt a Szovjetunió légiterében. Az előbbit Vnukovo repülőterén a külügyminisztérium beosztottjai üdvözölték. Az utóbbit az Aral-tó környékén, 24 000 méter magasban a szovjet hadsereg rakétái fogadták.

1960. május elseje volt.

Moszkvában, a Vörös téren hömpölygött a katonai díszszemlére összesereglett tömeg. Versinyin marsall, a légierő főparancsnoka itt nyújtotta át Hruscsovnak a légvédelmi alakulat jelentését.

A párizsi csúcstalálkozó amerikai meghívottjának, Eisenhowernak csak az „U–2" gép elvesztését jelezték az amerikai felderítő szervek. Az elnök tisztában volt a gép missziójával, hiszen már négy éve az ő jóváhagyásával folytak a Szovjetunió feletti kémrepülések. Mégis nyugodt volt: mindig teljes biztonságban hitte a nagy magasságban repülő „U–2"-ket. Üzemzavar esetén pedig, legalábbis a gépnek, önműködő szerkezete segítségével, minden áruló nyom hátrahagyása nélkül meg kellett semmisülnie.

Május 4-éig néma csend honolt Washingtonban.

Mindaddig, amíg a Legfelsőbb Tanács ülésén a szovjet kormányfő be nem jelentette az ország légiterének megsértését és egy amerikai repülőgép lelövését. A másik oldalon, az Egyesült Államokban, a NASA szóvivője törte meg a csendet. Eltűntnek nyilvánított egy „U–2" gépet, amelyet *„a magas légkörű meteorológiai jelenségek vizsgálatára"* alkalmaznak.[50] A gép tökéletes és maradék nélküli megsemmisüléséről a NASA meg volt győződve. Így a hazugság tovább bonyolódott: „Eisenhower nem tudott semmiről... legfeljebb arról, hogy az »U–2«-k a szabad világ határán folytatnak felderítést, meglepetésszerű támadások elhárítására."[51]

Amikor az amerikai diplomácia és hírszerzés kártyái teljesen összekeveredtek, 1960. május 7-én a szovjet hatóságok a világ elé tárták a valóságot.

Mindenekelőtt a jó egészségnek örvendő pilótát: Francis Gary Powerst.

Azután az „U–2" kémrepülőgép maradványait. A moszkvai kiál-

lítás közönsége mindenféle „meteorológiai műszert" láthatott: hangtalan pisztolyt, mérgezett tűket, rubelkötegeket, órákat, arany tárgyakat . . .

A váratlan fordulat lehetetlen helyzetbe hozta a vidéki üdülőjében pihenő Eisenhowert otthon és a világban. Milyen tekintélye lehet az Egyesült Államok elnökének, ha hírszerző szerveinek lépéseiről semmit sem tud? Tanácsadói javaslatára – 180 fokos fordulattal – Eisenhower hirtelen mindent vállalt. Herter, külügyi államtitkár kijelentette: az Egyesült Államok kormánya nem teljesíthetné kötelességét sem saját népe, sem szövetségesei iránt, „ha nem tenne egyoldalú intézkedéseket a meglepetésszerű támadások veszélyének csökkentésére és elhárítására". Ennek alapján kinyilvánította az amerikai repülőgépek intenzív felderítésének jogát „a szocialista országok légterében általában periferikus jelleggel, de alkalomadtán behatolással"[52].

Ennél a pontnál, amikor is Herter az Egyesült Államok szövetségesei nevében is követelte nemcsak a Szovjetunió, de a többi szocialista ország szuverenitását sértő szabad légi felderítést, az „U–2" eset megszűnt két ország ügye lenni.

Mindez egy héttel a csúcskonferencia megnyitása előtt.

Azonnal kellett dönteni. Május 14-én N. Sz. Hruscsov Malinovszkij marsall és Gromiko külügyminiszter kíséretében érkezett Párizsba. Orly repülőterén kijelentette: mindent megtesz, hogy a konferencia eredményre vezessen.[53]

Másnap az előzetes megbeszélésen a vendéglátó tábornok egy pillanatig sem hagyott kétséget: Franciaország államfője az Egyesült Államok szilárd szövetségese. De Gaulle nem hitte, még kevésbé kívánta Hruscsov három kívánságának teljesülését: Eisenhower bocsánatkérését, a kémrepülés felelőseinek megbüntetését, és az akció megismétlődéséről való lemondást.

Május 16-án, hétfőn az Elysée palota asztalához ült a „négy nagy", és a csúcskonferencia – hosszú időre lekerült a napirendről.

Eisenhower – többek között de Gaulle tanácsára – nem teljesítette a Szovjetunió kívánságait. A Szovjetunió pedig nem engedhette, hogy a békés egymás mellett élés jegyében fátyolt borítsanak az „U–2" ügyére. A Szovjetunió védelme és biztonsága, a szövetségi szolidaritás, a politikai érdek megálljt parancsolt.

A következő napon Hruscsov – az Elysée palota helyett – vidékre, Sézanne-ba indult Malinovszkij társaságában. Azt a helyet keresték fel, ahol a marsall az első világháborúban az orosz expedíciós hadtest soraiban védte a francia földet. Indulás előtt Hruscsov rögtönzött sajtókonferenciát tartott a rue Grenelle járdáján. A szovjet nagykövetség épülete előtt várakozó újságíróknak megismételte a plenáris ülés után közzétett nyilatkozat szövegét:

– Mivel az Egyesült Államok nem hajlandó megegyezésre jutni, a konferencia fölösleges időveszteség és valamennyi ország közvéleményének becsapása volna.

Hazautazása előtt, Hruscsov még egyszer találkozott az újságírókkal. A Chaillot palotában rendezett sajtókonferencián a szovjet kormányfő már nemcsak a párizsi csúcskonferencia meghiúsulásáról, hanem a Camp David-i megbeszélés moszkvai folytatásának lemondásáról szóló döntést is ismertette: A szovjet kormány nem tart igényt Eisenhower júniusra tervezett moszkvai látogatására. Már csak azért sem, mivel az amerikai elnök koncepciózus terv szerint készült útiprogramjának folytatására. Akár van párizsi „csúcs", akár nincs – ennek nyilvánvalóan a szocialista országok kapcsolatainak romlását kellett szolgálnia. Eisenhower a moszkvai ünnepélyes fogadtatás után a Szovjetunióból Tajvanra, Csang-Kajsekhez készült. Onnan pedig Japánba, Dél-Koreába és Dél-Vietnamba . . .

HULLÁMVÖLGY MOSZKVA ÉS PÁRIZS KÖZÖTT

De Gaulle tábornok a párizsi általános kudarc mérlegét elemezve, saját sikerét nem tekintette jelentéktelennek. A távozó kormányfők búcsúszavai és köszöntő távirata a francia elnök új szerepének nagy elismeréssel adóztak. Adenauer kancellár szerint „hála de Gaulle tábornok személyiségének, szilárdságának és erejének, a Nyugat megmenekült egy súlyos visszavonulástól". Macmillan a három szövetséges kapcsolatainak megszilárdításáért mondott köszönetet. Eisenhower pedig a Párizsban sohasem tapasztalt barátság tanúságtételére emlékeztetett. Hruscsov távirata a jövőre utalt. Kifejezte

reményét a Szovjetunió és Franciaország gyümölcsöző kapcsolatainak későbbi folytatására . . .[54]

A hatvanas évek első felében azonban a két ország viszonya a hidegháború mélypontjának szintjére zuhant vissza.

Az „U–2" ügy még le sem zárult, Powers még ítéletre várt, amikor egy másik amerikai katonai gép július 1-én a Barents-tengeren szovjet felségterület fölé repült, és rakéta-telitalálat után megsemmisült.

A szovjet kormány tudta, hogy Eisenhowernak már csak néhány hónapja van a Fehér Házban.[55] Azután pedig az új adminisztrációval, John Kennedyvel újra lehet kezdeni a kapcsolatok fejlesztését.

Akárcsak Franciaországgal.

Valójában azonban a francia–szovjet kapcsolatok váratlan hullámvölgye is mélyebbnek, tartósabbnak bizonyult. Nemcsak az általános nemzetközi helyzet miatt. Sokkal inkább a két ország közötti el nem távolított objektív akadályok következtében.

A Párizsból hazatérő Hruscsov berlini megállója sem volt közömbös de Gaulle számára. És a nyugat-berlini négyhatalmi státus esetleges megváltozásánál, a német különbéke-szerződés megakadályozásánál teljes mértékben számíthatott nyugati partnereire.

Az újraéledő algériai ügy pedig 1960 őszén tisztán szovjet–francia konfrontációként jelentkezett. Az ENSZ közgyűlésén a szovjet kormányfő az európai szocialista országok párt- és állami vezetőinek kíséretében előterjesztette valamennyi függő és gyarmati terület azonnali felszabadítására vonatkozó javaslatát. De Gaulle találva érezte magát. Gromiko nem hagyott kétséget az Algériával kapcsolatos szovjet álláspontot illetően. Az algíri Kasbahban és Oranban a későbbi filmalkotás, az „Algíri csata"* kockái ekkor, 1960 őszén még mindennapos, valóságos jelenetek voltak. Gromiko az ENSZ szószékén a francia csapatok kegyetlenségeit a nácik barbarizmusához hasonlította. „A háború, amelyet Franciaország NATO-szövetségesei támogatásával hatodik esztendeje

* Pontecorvo velencei „Arany Oroszlán" díjas (1966) alkotása, a „Bataille d'Alger", többszöri cenzúra és plasztikbombás merénylet után csak 1971-ben került bemutatásra a párizsi diáknegyed egyik legkisebb mozijában.

1958: A május 13-i algériai lázadás után a hatalom csúcsán, az Elysée palotában. A 68 éves államfő minden beszédét betanulta és papír nélkül mondta el a televízióban, a sajtókonferenciákon

Jacques Foccart, a biztonsági szolgálat és a „dekolonizációs ügyek" irányítója, a volt francia gyarmatok államfőit az elysée-i fogadásra vezeti

1960: Fogadás Hruscsov tiszteletére Versailles-ban (március) . . .

1960: Tökéletes összhang az Elysée-ben de Gaulle, Eisenhower, Macmillan és Adenauer között a végül is meghiúsított párizsi csúcstalálkozó taktikáját illetően (május)

1961–62: A kubai Disznó-öbölben elszenvedett kudarc után teljes és azonnali szolidaritás Kennedyvel a rakétaválság idején

A francia elnök Johnsonnal csak kétszer találkozott: John Kennedy és Konrad Adenauer temetésén

Másodszor a Szovjetunióban.
„Az oroszokhoz közeledünk, annak megfelelően,
ahogyan a németek eltávolodnak tőlünk . . .”

folytat az algériai nép ellen – mondotta a szovjet külügyminiszter –, korunk kolonialista politikájának egyik legszégyenteljesebb megnyilvánulása."[56]

Mindazonáltal a szovjet diplomácia óvatos volt. Az algériai kormány elismerésével megvárta az 1962-es eviani tárgyalások megkezdését, amikor is de Gaulle hivatalos megbízottai is ezt tették.

Általános meglepetésre azonban a tábornok számára még ez is elfogadhatatlan volt. De Gaulle utasítására moszkvai nagykövete, A. Dejean azonnal elhagyta a szovjet fővárost. Válaszul természetesen a „leggaulle-istább külföldi diplomata", Szergej Vinogradov is „meghatározatlan időre" távozott Párizsból.

Az algériai háború hamarosan véget ért, de a két ország közötti hullámvölgy még egy ideig tartott. Az Egyesült Államokban ugyan Kennedy követte Eisenhowert, de a karib-tengeri agresszió idején de Gaulle-t még legszilárdabb szövetségesként tudhatta maga mellett.

A nagykövetek kölcsönös visszatérése után, *1964 januárjában* kezdődött ismét a szovjet–francia viszony fokozatos javulása. Az első kormánytag, akit de Gaulle Moszkvába indított, Giscard d'Estaing pénzügyminiszter volt. Párizsban hivatalosan ezt a tapogatózó tárgyalást tekintették a francia–szovjet kapcsolatok új szakaszt jelző nyitányának.[57]

Szinte ugyanezekben a napokban, 1963 végén és 1964 elején de Gaulle diplomáciája nem kevésbé látványos lépést tett a Kínai Népköztársaság felé. A kapcsolatok felvételének előkészítésével megbízott Edgar Faure ugyan még nem miniszterként, csak de Gaulle teljhatalmú, rendkívüli követeként indult Pekingbe.

Faure professzor, az egykori radikálszocialista miniszterelnök azért vállalkozott missziójára, hogy diplomataként előkészítse de Gaulle tábornok Washingtontól távolodó és Moszkvához közeledő lépéseinek – pekingi ellenlépését.

A „SÁRGA SOKASÁG" ELLEN

De Gaulle hatalomra jutásakor a grandeur nélküli Franciaország két szocialista nagyhatalommal találta magát szemben. A világhelyzet analízise alapján azonban a tábornok-politikus hamarosan felismerte: megvan a lehetősége annak, hogy az egyik főellenség legalábbis ideiglenes „szövetségese" legyen az amerikai hegemónia elleni küzdelemben. A szovjet–kínai viszonyban mutatkozó első hajszálrepedés elégséges volt a de gaulle-i elemzéshez. Ennek alapján joggal mondja André Fontaine: *de Gaulle Nyugaton elsőnek ismerte fel az új játszma, a két szocialista nagyhatalom közötti ellentétek felhasználásának a lehetőségét.*[58]

Ahhoz, hogy annak idején az adott konkrét helyzetben (1959–1960-ban) Kínát kell a főellenségnek tartani, elegendő volt Indokínára és Algériára tekinteni. Ahhoz azonban, hogy Franciaország lehetőségeihez mérten elősegítse a szocialista országok közötti ellentétek élezését, de Gaulle más hurok pengetését is megkísérelte . . .

Amikor 1959. november 10-i sajtóértekezletén bejelentette Moszkvába küldött meghívását, lépését így indokolta: Két égkívül Szovjet-Oroszország, miután Kínában segítette hatalomra jutni a kommunizmust, konstatálja, hogy semmit sem tehet úgy, hogy Oroszország ne legyen Ázsia egy részének *„fehér nemzete"*. Olyan, amely egészében nagyon bőségesen rendelkezik földdel, üzemmel, gazdasággal, „szemben a *sárga sokasággal"*, a mérhetetlen és nyomorgó, elpusztíthatatlan és ambíciózus Kínával, amelyik, mivel erejével olyan hatalmat épít, amit nem tud irányítani, a körülötte levő területekre tekint, ahol egy napon terjeszkedni kell . . .[59]

Bizalmasai előtt de Gaulle még nyíltabban mondta ki véleményét: „Az orosz kommunisták a *fehér faj* árulói. Egy napon azonban újra szolidárisak lesznek Európával . . ."[60]

A színes bőrű gyarmati népekkel szembeni félelem 1960 elején Franciaországban – magától értetődően – elég erős volt ahhoz, hogy a kiszivárgott elysée-i vélemények visszhangra találjanak. Amikor Hruscsov 1960 márciusában először Párizsba érkezett, még nagyon közeli volt az indokínai, a vietnami vereség, és Franciaország mindennapi életéhez még hozzátartozott a kegyetlen algériai vérontás.

Sztálingrád testvérvárosának, Dijonnak akkori polgármestere, Kir kanonok – a Vatikán tiltó szava ellenére – személyesen szerette volna városában üdvözölni Hruscsovot. Maga is hangsúlyozni kívánta a szovjet kormányfőnek: oroszoknak és franciáknak együtt kell harcolniuk a „péril jaune", a sárga veszedelem ellen – nyilatkozott a kanonok nem éppen diplomatikusan.

Mindezek után Kína válasza nem maradhatott el.

A vidéki körútra induló Hruscsovot követő újságírók között Orly várótermében bábeli nyelvzavar volt. A világ minden tájáról érkező tudósítók repülőjegyének ellenőrzése után az egyik nagy francia lap „kremlinológusa" tökéletes orosz kiejtéssel, ironikus hangsúllyal kérdezte a szovjet kormányfő vejét, az „Izvesztyija" akkori főszerkesztőjét:

– . . . és hol maradtak a kínai kollégák, az Új Kína hírügynökség párizsi irodájának tagjai?

– Nyilván szabadságon vannak . . . – hangzott a válasz.

A tárgyalásokon de Gaulle a „sárga veszedelem" témáját minden oldalról igyekezett megközelíteni. Először egy szovjet–amerikai háború esélyét latolgatva mondott véleményt. „A győztest már lehet tudni . . . ez a győztes Kína lesz" – hangoztatta. Azután a szovjet–kínai konfliktust hozta szóba a tábornok. Lényegében a sajtókonferencián már elmondott verziót ismételve várta Hruscsov válaszát:

– Önök oroszok, önök európaiak. Ezt ne feledjék . . .[61]

Hruscsov – de Gaulle emlékiratai szerint – így válaszolt:

„Minden nagyon jól megy Moszkva és Peking között. Bizonyos, sok ember azt hiszi, hogy a hatalmas kínai nép, mivel otthon nincs

elég helye, nincs elég erőforrása, azt előbb-utóbb szomszédainál fogja keresni, és ily módon konfliktusba fog keveredni a Szovjetunióval... A valóságban Kína hatalmas sivatagos és más rosszul kihasznált területekkel rendelkezik, amelyeket csak öntözni, felújítani és benépesíteni kell, hogy termékennyé váljanak... Ebben mi oroszok minden rendelkezésünkre álló eszközökkel segítjük Kínát."[62]

Az Egyesült Államok szovjetellenes agresszív lépései, a májusi párizsi csúcsértekezlet meghiúsulása után időszerűtlenné vált a „sárga sokaság" elleni gaulle-ista kombináció, a „fehér szövetség". A Szovjetunió és Franciaország kapcsolata hosszú időre megromlott. Ugyanakkor a nemzetközi kommunista mozgalom ellentéteinek kiéleződése új kínai kombinációt kínált de Gaulle-nak.

Ellenkező előjellel... A gaulle-ista diplomáciának már nem a fehér faj összekovácsolását kellett szorgalmaznia. Ellenkezőleg. A „sárga sokaság" potenciális szövetségesként, minden irányú ellensúlyként való megszerzése lett a francia diplomácia feladata.

1960 nyarán már egyre világosabb lett a kínai álláspont. Ebben a helyzetben a francia hírközlés és hivatalos tájékoztatás helyzetmagyarázói a kínai téziseket igyekeztek alátámasztani. Nemcsak külpolitikai, hanem belpolitikai meggondolások, a Francia Kommunista Párt elleni harc miatt is. A francia polgári sajtó főképpen a kommunista és munkáspártok 1960 novemberi moszkvai értekezletének előestéjén adott nagy helyet a Szovjetunióval polemizáló kínai cikkeknek.

A propaganda-előkészítés után következhetett a diplomáciai akció. De Gaulle a hivatalos pekingi tapogatózás megkezdéséhez egy feltételt tartott elengedhetetlennek: az algériai háború befejezését. Eviannal 1962-ben fátyolt lehetett borítani a Kína és Franciaország közötti legzavaróbb konfliktusra is.

Ilyen előzmények után került sor Edgar Faure pekingi útjára.

A GAULLE-ISTA DIPLOMÁCIA TIPIKUS PÉLDÁJA...

Amikor Edgar Faure Pekingbe érkezett, a Tien An-Men, a Mennyei Béke kapuja közelében levő diplomatanegyedben a francia

nagykövetség kapuja még zárva volt. A Kínai Népköztársaság kikiáltása idején, 1949-ben zárták be. Párizsban pedig, a Georges V. sugárúton levő palotát 1964 elején még Tajvan megbízottai foglalták el.*

Annak ellenére, hogy a Kínai Népköztársaság megalakulása óta 15 esztendő, sőt a tábornok hatalomra jutásától is jó fél évtized telt el, a pekingi tárgyalások gyorsan haladtak.

A két kormány kapcsolatainak felvételére 1964 januárjában került sor.

Az elismerés a gaulle-izmus egyik ideológusának, a „La Nation" főszerkesztőjének véleménye szerint „a gaulle-ista diplomácia tipikus példája", amely érthetően nagy visszhangot keltett és az Egyesült Államok tiltakozását váltotta ki.[63]

Az elismerés puszta ténye miatt aligha. Nagy-Britannia, a másik európai NATO-hatalom, a Kínai Népköztársaság megalakulása után szinte nyomban (1950. január 6-án) megtette ezt a lépést. Franciaországnak további 14 esztendő kellett, hogy – de Gaulle szavaival – „olyannak ismerje el a világot, amilyen"[64]. A kérdést tehát inkább úgy kell feltenni: Miért telt el a francia és az angol döntés között csaknem másfél évtized? És miért lett az elismerés a gaulle-ista diplomácia *„tipikus példája"?*

Ami az első kérdést illeti, az ok a gyarmati, a birodalmi érdek.

Nagy-Britanniának, hogy Hongkongot legalábbis a 99 évre szóló bérleti szerződés lejártáig (1997) megmentse, azonnal el kellett ismernie a népi Kínát. Franciaországnak viszont – mivel közvetlen kínai érdekeltsége a sanghaji, tiencsini stb. koncessziós negyedeken kívül nemigen volt – a „grandeur" maradványait Pekinggel szemben máshol és másként kellett védelmeznie.

Mindenekelőtt Indokínában.

De Gaulle előtt világos volt, hogy a több mint két évtizedes kínai forradalom nélkül aligha alakulhatott volna meg a Vietnami Demokratikus Köztársaság, és a Kínai Népköztársaság hatékony támogatása nélkül nem lett volna Dien Bien Phu.

* A kínai külügyminisztérium Franciaország új követsége számára a pekingi repülőtér közelében tervezett vidéki körzetben biztosított épületet, Guinea és Mali nagykövetsége mellett.

Azután következett a kínaiak afrikai, elsősorban algériai „bűnlajstroma". Nem lévén államközi kapcsolata Franciaországgal, Kínát nem gátolták a diplomáciai játékszabályok Eviant megelőzően sem az algériai antikolonialista erők közvetlen támogatásában, az algériai ideiglenes kormány azonnali elismerésében.

Eviannal lezárult egy korszak. Új fejezet kezdődhetett.

1964 januárjában bejelentették a világszenzációt: Franciaország hivatalosan elismeri a Kínai Népköztársaságot.

Hogyan tovább?

A nagykövetek megérkezése Párizsba és Pekingbe csak a diplomáciai kereteket biztosította. Amikor de Gaulle tábornok az Elysée palotában átvette Huang Csen (előzőleg budapesti) nagykövet megbízólevelét, további kínai kombinációjához egy feltételt még nem ismert: Mi lesz a Szovjetunió és az Egyesült Államok következő lépése?

KÉT SZENZÁCIÓS HÍR MOSZKVÁBÓL ÉS PEKINGBŐL

Márpedig ez a lépés 1964-ben azzal fenyegetett, hogy ismét keresztülhúzza a tábornok stratégiáját.

A meggyilkolt Kennedy helyét és politikáját a Fehér Házban Lyndon B. Johnson örökölte.

1964. augusztus 4-én a Tonkini-öbölben eldördültek a hajóágyúk. Tizennégy évvel a francia flotta sortüze után amerikai ütegek lőtték a vietnami partok falvait. A háború új dimenziót öltött. Kennedy „tanácsadóit" Johnson expedíciós hadserege követte az indokínai félszigeten. Az amerikai repülőgépek mind közelebb szálltak a kínai határhoz.

Az amerikai kormány gyors győzelmet várt. A dél-vietnami szabadságharcosok és a Vietnami Demokratikus Köztársaság kapitulációját remélte.

A francia Indokína-szakértők nem hittek ebben. Nagyon jól tudták: Vietnamot bombákkal nem lehet térdre kényszeríteni. Ugyanakkor attól tartottak, hogy az agresszió megállítja azt a folyamatot, amelyre az új francia tervek épültek. Várható volt – írta a „Le Monde" külpolitikai főszerkesztője –, hogy az Egyesült Államok

vietnami intervenciója közelebb hozza egymáshoz Kínát és a Szovjetuniót.[65]

Az Elysée palotában, a Quai d'Orsay-n az ősz beköszöntésével nagy izgalommal várták, milyen híreket kopognak a távirati irodák telex-gépei, mi lesz a külügyminisztériumba érkező követségi jelentésekben.

1964. október 15-én a francia hírügynökség gyorshírben közölte: „Hruscsovot felmentették."

Az AFP pekingi irodája néhány órával később egy másik meglepő eseményről adott hírt: „Kína felrobbantotta első atombombáját."

Az Elysée palotában bizonytalanság támadt a két világszenzáció nyomán. Mi lesz a történtek hatása a külpolitikára? Megkönnyítik vagy megnehezítik a francia elképzelések megvalósítását?

A tábornok nem titkolta aggodalmát: „Ezután ne ringassuk magunkat illúziókban. Bármilyen legyen is Kína gyengén fejlettségének foka és elmaradottsága, Peking rövid idő alatt megszerzi azt a hatalmat, amit az atombomba biztosít. Vagyis megtámadhatatlan lesz, s belép az atomklubba . . ."[66]

De Gaulle-t nem kevésbé aggasztották az első kínai atombomba további konzekvenciái: „Ez a bomba – folytatta morfondírozását – jelentős hatást fog gyakorolni az ázsiaiakra és az afrikaiakra. Egy ország, amelyet nem fehérek laknak, most először jut a szörnyű fegyver birtokába. Számos színes bőrű nép büszkeséget és dicsőséget fog érezni . . ."[67]

De Gaulle azt is tudni akarta, hogyan reagálnak Pekingben a szovjet vezetésben bekövetkezett változásra. Koszigin utazása Pekingbe (és Hanoiba) 1965 februárjában növelte a tábornok aggodalmait. A kínai fővárosban folytatott megbeszélés, a szovjet kormányfő gyors hazatérése azonban jelezte: Párizsban nem kell „ad acta" tenni az új kínai kombinációt.

MALRAUX KÍNAI KÜLDETÉSE UTÁN

Néhány hónappal Koszigin pekingi útja után de Gaulle új megbízottja indult Kínába. Ez alkalommal a tábornok legbizalmasabb

munkatársa, André Malraux. A kulturális ügyek államminisztere – több évtizeddel első látogatása után – 1965 augusztusában érkezett Pekingbe.

Malraux először végigzarándokolta világhírű regényének (Az ember sorsa. Európa 1969.) színhelyeit, a kínai forradalom útját. Azt, amelyen a kínai Vörös Hadsereg „saját lábával mérte le a 10 000 kilométeres távolságot" Kantontól Jenanig, a forradalom főhadiszállásáig.

A jenani barlang-főváros után következett az utazás értelmét és célját képező pekingi program.

Malraux a francia elnök levelét a legfőbb állami szerv képviselőjének, Liu Sao-csinek nyújtotta át. De a borítékot kísérő szavaiban nem titkolta azt, amit Jean Effel rajza oly szemléletesen kifejez: de Gaulle Mao Ce-tungot tekinti méltó „szövetséges ellenségének".

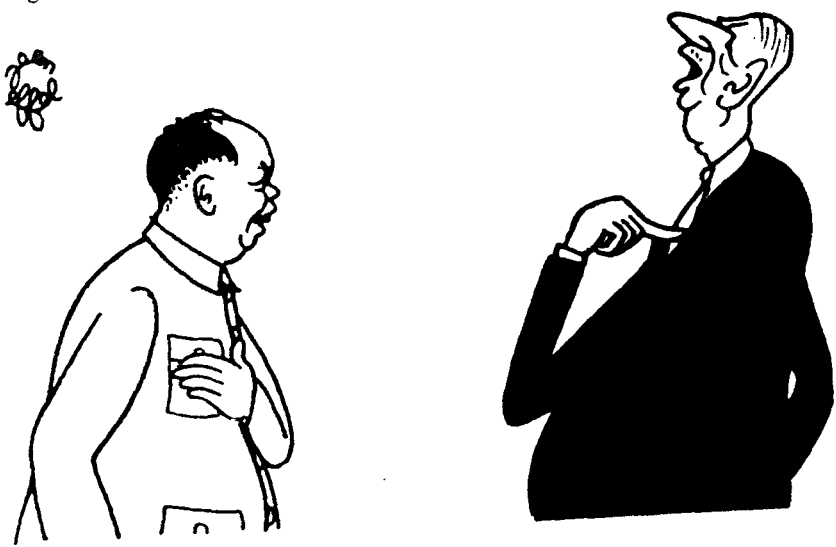

– MAO . . . – ÉN! – Egy elmaradt találkozás bemutatkozása – ahogy Jean Effel elképzelte.

– Elnök Úr – fordult Malraux Liu Sao-csihez –, engem ért az a megtiszteltetés, hogy átadjam Önnek a Francia Köztársaság elnökének levelét, amelyben de Gaulle tábornok azzal bíz meg, legyek tolmácsa Mao Ce-tung elnöknél és Önnél.

Ahogy Malraux a Figaro Littéraire-ben[68] leírja vendéglátóival folytatott beszélgetését, a múlt, Kína forradalmi útjának felelevenítése csak bevezetésnek számított. Bármilyen történelmi témára terelődött a szó – akár Cseng Kaj-sek egykori szovjet értékelésére vagy a kínai parasztság forradalmi szerepére, akár a „puskacsőből született győzelemre" vagy a Komintern elvi útmutatásaira –, a szondázásnak egyetlen célja volt. Mi a kínai vezetők véleménye a mai Szovjetunióról, a munkásmozgalom mai problémáiról? Más szóval, Koszigin látogatása után várható-e fordulat a kínai politikában?

Az események további menete félreérthetetlen választ adott de Gaulle-nak.

A Kínai Népköztársaság nemzeti ünnepén egy év múlva, 1966. október 1-én Lin Piao marsall ünnepi beszédében egyaránt támadta az Egyesült Államok és a Szovjetunió vezetőit. A francia fővárosban viszont a kínai nagykövetség épületében – ahol a régi műkincseket a kulturális forradalom jelszavaival és Mao Ce-tung idézeteivel helyettesítették – Huang Csen nagykövet több mint ezer vendége között a francia kormány két tagját üdvözölhette.

Az ünnepi beszédek bizonyították: különböző kiindulópontról ugyan, de azonos maradt a Szovjetunió és az Egyesült Államok megítélése. Kína vezetői – akárcsak a franciák – *egyenlőségjelet tesznek a „két szuperhatalom"* közé. Annak ellenére, hogy a kínai kulturális forradalom vihara Franciaország és a Kínai Népköztársaság között sem vonult el teljesen nyomtalanul. Francia diplomaták inzultálásáról is érkezett hír Pekingből, és a kínai ösztöndíjasok a nagykövettel együtt hazautaztak Párizsból. Egészében azonban egyik kormány sem engedte, hogy ilyen múló jelenségek, szélsőséges kilengések, alapvetően megrontsák a két ország viszonyát.

De Gaulle diplomáciája – akárcsak belügyi apparátusa – nem dramatizálta a történteket. A két ország kapcsolatát zavaró eseményeket a tábornok olyan múló rossznak tekintette, amelynek azonnal jelentkezett a pozitív oldala is. A Mao Ce-tung „piros kiskönyvé-

nek" téziseivel hadakozó ultrabaloldali csoportocskák Franciaországban – akárcsak a nemzetközi porondon – két irányba lőttek. Verbálisan támadták a francia monopolkapitalista rendszert, de első tényleges sikerként a Francia Kommunista Párt sorain akartak rést ütni. Azok is, akik „fils à papa"-ként (a jómódú papa fiaiként), bőséges zsebpénzzel divatnak tekintették a maoizmust, és a Chanel vagy a Dior szalonban vásárolt Mao-kabátban jártak, és azok is, akik az egyetemeken tényleges szociális helyzetük, perspektívátlanságuk folytán vagy pusztán türelmetlenségből látták elérkezettnek az időt a „forradalom csinálására".

A hivatalos gaulle-ista propaganda – akárcsak a belügyi apparátus – a tűrés, esetenként pedig a támogatás álláspontjára helyezkedett. Elnézte, hogy Mao Ce-tung műveit a kínai propagandaszervek Franciaországban terjesztik. Elégtétellel nyugtázta azokat a szélsőséges jelenségeket, amelyek általában kompromittálták a kommunista eszméket. Ugyanakkor de Gaulle nem vesztette el a kínai realitások iránti érzékét. Világosan látta, hogy Kína az anarchia ellenére két év és nyolc hónap alatt megtette azt az utat – az első atombombától az első termonukleáris kísérletig, majd a ballisztikus rakétáig –, amelyhez Franciaországnak nyolc esztendőre volt szüksége.

Azok a francia elemzések, amelyek az atomkísérletek alapján a kínai népgazdaság helyzetét mérlegelték, felkeltették az üzletemberek érdeklődését. A 700 milliós Kína, a világ legnagyobb potenciális piaca, egy évszázad óta csábította a nyugati tőkéseket. A francia–kínai gazdasági kapcsolatok a diplomáciai viszony normalizálása után gyorsan fejlődtek. (A százalékszerű fejlődés semmit sem mond, hiszen 1964-ben a nulla-szintről kellett elindulni.) Az ugrásszerű fejlődést azonban erősen akadályozta a Szuezi-csatorna megbénulása, nemkülönben a kínai árulista korlátozott kínálata és a nyersanyagok magas fuvarköltsége. Mindezek ellenére a francia kormány jelentős erőfeszítéseket tett a külkereskedelem szűk keretének kitágítására a kantoni vásárokon való rendszeres felvonulással, a Párizs és Sanghaj közötti Air France légijárat rendszeresítésével, a Hongkongban létesülő vegyesvállalkozásokkal.

A tábornok az üzletnél azonban fontosabbnak és *reálisabbnak tartotta a diplomáciát.* Több szempontból is.

Mindenekelőtt *Kína potenciális világhatalmi súlya miatt.* De Gaulle sajtókonferenciáján a kapcsolatok normalizálásának és fejlesztésének indokolásakor abból indult ki, hogy már egyetlen nemzetközi problémát sem lehet megoldani a Kínai Népköztársaság nélkül.

Kivált Ázsiában nem.

Ami Indokínát illeti, Franciaország vissza szeretne jutni oda. E cél eléréséhez pedig a grandeur megtépázását nagyban elősegítő ellenségből – potenciális szövetséges lehet.

Az Indokínába való visszatérés egyetlen reális útja a gaulle-isták szerint az, hogy a félszigeteket semlegesítik. Minthogy az amerikai agresszió borzalmai megszépítik a múltat, a francia gyarmati uralmat, a semlegesített félszigeten kedvező lehetne a fogadtatás. De *csak az indokínaiak és a kínaiak hozzájárulásával.* Ezért hangoztatta de Gaulle: „... Abszolút elképzelhetetlen lenne nélküle (Kína nélkül) a délkelet-ázsiai államok esetleges semlegességét biztosító egyezmény, amelyre mi franciák – oly sok oknál fogva – egészen speciális és megkülönböztetett figyelmet fordítunk ..."[69]

Ennek egyenes következménye volt, hogy 1966 őszén a tábornok világ körüli útjának mindent túlszárnyaló programja Phnom-Penh volt. De Gaulle Kambodzsában nyíltan fogalmazott, amihez diplomáciai fantázia, a realitások iránti érzék és nem utolsósorban politikai bátorság kellett: *az indokínai háborúért az Egyesült Államok a felelős, a megoldás az amerikai hadsereg kivonulása.* Ezt a kijelentést okkal tekintették de Gaulle egyik legmaradandóbb, legsúlyosabb értékítéletének. – Saját maga, és még inkább utódai számára.

De Ázsia mellett Franciaország első számú problémája változatlanul Európa maradt. A Mekong iránti érdeklődés nem homályosította el a Rajnán túli realitást. Főképpen 1966-ban nem. A Párizs–Bonn-tengely illúzióinak szertefoszlása, a NATO katonai kötelékeinek lazítása s a nélkülözhetetlen európai ellensúly megteremtése, a francia–szovjet kapcsolatok felmelegítése idején.

6. „AZ ATLANTI-ÓCEÁNTÓL AZ URÁLIG"

DE GAULLE ÚJRA A SZOVJETUNIÓBAN

Ha a tábornok kínai kombinációja a gaulle-ista diplomácia „tipikus példája", úgy az „Atlanti-óceántól az Urálig" jelszó kétségkívül annak *leghomályosabb* jelszava.

A két kontinenst, Európát és Ázsiát elválasztó hegyvonulat neve a rambouillet-i kastély toronyszobájában lett először földrajzi fogalomból politikai jelszó. Hruscsov franciaországi látogatásakor, 1960-ban, de Gaulle az Urált Európát védelmező hegységének tekintette. Akkor még a „sárga sokaság" ellen . . .

Később, a szovjet–francia viszony hullámvölgyében az Urál is új értelmet kapott. Továbbra is határvonalnak számított, ám de Gaulle szerint most már olyannak, amelyen túl kezdődik a fehéroroszok „cároktól örökölt gyarmatbirodalma"[70].

1966 nyarán, amikor a tábornok újra „Oroszországba" indult, *az európai jelszó Európának szólt.* A német fenyegetés és az amerikai hegemónia fokozódása következtében ellensúlyra volt szükség. És ellensúlyt követelt a NATO katonai szerveiből való kilépés is. A jelszó most már nemcsak Nyugat-Európára vonatkozott, hanem a kontinens valamennyi országának és nemzetének összességére. Az új értelmezés magában foglalta a gazdasági és társadalmi rendszerek, ideológiai és politikai felfogások különbözőségének, a történelmi változásoknak a tudomásul vételét. De Gaulle, pragmatizmusának megfelelően, ismét új képet festett a vendéglátó országról. „A Szovjetunió békés nagyhatalom lett. Ez az ország nem készül agresszióra . . . A fogyasztási javak termelése lett az ideálja. Ma békére és nem kalandokra áhítozik."[71]

A tábornok Moszkvába érkezve az „Európa az Atlanti-óceántól

az Urálig" jelszót újabb hármas formulával egészítette ki: détente, entente, coopération (enyhülés, egyetértés, együttműködés).

Moszkvai megérkezésekor így szólt: „Franciaország magától értetődően *első helyen* a Szovjetunióval kívánja az *enyhülést*, ... mivel Oroszország olyan partnernak látszik Franciaország számára, amellyel a *megértés* és az *együttműködés* teljesen természetes. Ezt kívánja a történelemből és a földrajzból adódó politikai realitás is és a kölcsönös vonzódás is, amely olyan régi, mint országaink."[72]

De Gaulle beszéde, orosz nyelvű* üdvözlése jóval melegebb volt, semmint a hidegháború fagyos évei után várni lehetett. Moszkvai fogadtatását nem lehetett más, Nyugatról jött államfő látogatásához hasonlítani. A szovjet vendéglátók – többek között – elsőnek a tábornoknak mutatták meg Bajkonur „Kozmodrom"-jának titkait.

A francia államfő pedig – földrajzilag – maga mögött hagyta az Urált. Útiprogramjában Leningrád, Volgográd, Kijev mellett az Urál hegység mögötti Novoszibirszk is szerepelt.

Az atmoszféra változása, az emelkedett hangú pohárköszöntők, a régi háborús emlékek feleleventése ellenére sem keletkeztek illúziók arra nézve, hogy eljött a régi francia–szovjet szerződések felújításának az ideje. Mindkét fél tudta, milyen helyzetben írták alá 1935-ben, illetve 1944-ben a szövetségi szerződést. Az első esetben a francia burzsoázia a fenyegető fasizmus veszélye miatt vállalta az okmány aláírását. A második alkalommal pedig az elvesztett grandeur volt az oka, hogy Franciaország ismét szövetségre lépett a Szovjetunióval. 1966-ban irreális lett volna a szövetség felújítására gondolni.

A gaulle-ista diplomáciának csak „ellensúlyra" volt szüksége. A Szovjetunió számára lényeges volt és maradt az európai biztonság mindig is természetes pillérének tekintett Franciaország barátsága. Az új szövetségi szerződést szintén irreálisnak tartotta, a különleges viszony feltételeit azonban mindkét fél sokkal megalapozottabbnak vélte. A délkelet-ázsiai helyzet, a vietnami háború, a Közel-Kelet fölött gyülekező viharfelhő és természetesen Európa

* Podgornij elnöknek válaszolva de Gaulle oroszul, „Da zdravsztvujet Rosszija" szavakkal fejezte be beszédét.

több közös érintkezési pontot kínált. A francia–szovjet szövetség feltámasztásához mindez kevés volt, az újszerű kapcsolathoz azonban elégségesnek bizonyulhatott. Az Elysée palota és a Kreml között kiépített „forró drót" a kölcsönös politikai konzultációk egyik technikai feltétele lehetett. A lényeg nem a többé-kevésbé jelképnek tekinthető kábel volt, hanem az elkövetkező dialógusok közös politikai tematikája.

Nem volt mellékes a műszaki-tudományos-kulturális és főleg a gazdasági együttműködés lehetősége sem. A francia tőkések bizonyos csoportjai a nyugatnémet konkurrencia erősödése miatt már az első lépést is jelentősnek tekintették. A de Gaulle látogatása eredményeként létrehozott francia–szovjet „nagybizottság", amely évente kétszer ülésezik Párizsban, illetve Moszkvában, megteremtette a sokdimenziójú, az árucserétől a közös űrkutatásig terjedő együttműködés kereteit. De Gaulle moszkvai látogatásától bukásáig a két ország kereskedelmi forgalma megduplázódott. Ez akkor is jelentős, ha a szovjet reláció Franciaország egész külkereskedelmében még ekkor sem haladta meg a 3–4 százalékot.

De Gaulle második és utolsó moszkvai látogatása után, elnökségének ideje alatt, lényegében zavartalan volt Franciaország és a Szovjetunió „különleges viszonya". A tábornok útja után néhány hónappal, 1966 decemberében, Koszigin szovjet miniszterelnök látogatott Franciaországba. A következő esztendőkben pedig de Gaulle első minisztere, Pompidou utazott a Szovjetunióba.

Ennek ellenére azok, akik ismerték a tábornok gondolatvilágát és céljait, okkal vélekedtek úgy, hogy „az Atlanti-óceántól az Urálig" jelszó végleges változata még korántsem hangzott el. Az a néhány szó, amit de Gaulle megérkezésekor a vnukovói repülőtéren oly gondos fogalmazással mondott, nem kerülhette el a figyelmet: „Franciaország *első helyen* a Szovjetunióval kívánja az enyhülést . . ."

És a második, és a harmadik helyen?

Moszkvából hazatérve a tábornok azonnal hozzálátott lengyelországi útjának előkészítéséhez. Célkitűzései messze jártak de Gaulle *kapitány* 1920-as varsói ábrándjaitól. (A hatvanas években nem sok realitása lett volna a kelet-európai „cordon sanitaire"-nek.) Ugyanakkor de Gaulle elég érettnek látta a helyzetet arra, hogy a hajdani kisantant-politika új változatával új értelmet adjon jelszavának: „Európa – az Atlanti-óceántól az Urálig".

De Gaulle a NATO „hármas direktóriuma" követelésének kudarca után régi álmát akarta megvalósítani. Olyan Európára vágyott, amelyben a Szovjetunió és az Egyesült Államok között Franciaország lehet a kezdeményező és a döntőbíró. A lebontott két katonai blokk, a NATO és a Varsói Szerződés helyén egy Franciaország vezette új tömörülést akart felépíteni. Az Urál helyett a Visztuláig . . .

A gaulle-ista diplomácia a NATO katonai szerveinek elhagyását serkentő példának szánta a szovjet határokon inneni Kelet-Európának. Az ott kibontakozó gazdasági és társadalmi folyamatokból a gaulle-isták olyan következtetésre jutottak, hogy azok megkönnyíthetik politikájuk realizálódását. Egyfelől a kelet-európai térségben elősegíthetik Franciaország vonzási hatását, másfelől ösztönözhetik az azonos irányba ható régi centrifugális erőt és erjesztő ideológiát: a *nacionalizmust.*

A gaulle-izmus egész ideológiai koncepciójának minden irányú – keleti, nyugati és harmadik világbeli – diplomáciájának alfája és omegája ez.

Az Egyesült Államokban kezdetben sokan nem értették de Gaulle NATO-politikáját, és annak csak negatív hatását látták. Elsődlegesen a nyugati szövetség lazításától tartottak. Nem ismerték fel a francia lépésben azt, ami valójában Kelet-Európának szólt. De Gaulle kioktató iróniával mondta amerikai vendégének, Margaret Chase Smith szenátornak:

– Az amerikaiak még nem jutottak el oda, hogy megértsék a nacionalizmus pozitív szerepét Európában . . .[73]

A tábornok úgy gondolta, hogy a nacionalizmus felszítására Kelet-Európában megvan a lehetőség. Arra, hogy szembeállítsák a lengye-

leket és a németeket, a cseheket és a szlovákokat, a magyarokat és a románokat, a bolgárokat és a jugoszlávokat. De 1917 októbere óta a Nyugat ennél is fontosabbnak tartotta, hogy a polgári ideológia megosztó szerepével párhuzamosan mindenütt jelen legyen és hasson *a nacionalizmus legfontosabb változata: a szovjetellenesség.*

A francia tervet – ennek ellenére – az NSZK-ban nem fogadták osztatlan tetszéssel. Az Egyesült Államokban de Gaulle lépésének Amerika-ellenes tendenciáját bírálták, Bonnban viszont a „kisantant-politika" hagyományos németellenes élét kifogásolták.

Mielőtt de Gaulle elindult volna kelet-európai körútjára, a nyugatnémet sajtó nyíltan támadta koncepcióját. Franciaországnak – írta a „Rheinischer Merkur" – partnerekre van szüksége, hogy felsorakoztassa őket egy semleges irányzat közös kísérlete mögé... De Gaulle példát akar statuálni partnereinek, hogy megértsék: „az öreg kontinens csak akkor képes bekapcsolódni a két szuperhatalommal (az USA-val és a Szovjetunióval) szemben álló politikába, ha e világhatalmakhoz fűződő kapcsolatai fellazulnak..."[74]

Franciaországban úgy vélték: a Szovjetunió és a keleti országok viszonyát a legerősebben a szövetséget jelképező Lengyelország válasza befolyásolhatja. Varsó kiválása a Varsói Szerződésből – mondták a francia fővárosban – olyan, mint a bagdadi paktum Bagdad nélkül.

VARSÓ ÉS A FRANCIA PÉLDA

Lengyelországot de Gaulle az objektív és a szubjektív tényezők, a történelmi múlt hagyatéka és a jelen megoldatlan problémái következtében a leggyöngébb láncszemnek tekintette. „Jól ismerjük a lengyel egyház ezeresztendős szerepét" – mondta a tábornok a Gdansk melletti Oliwa barokk katedrálisában. A nacionalista szenvedélyek évszázados lerakódását, az orosz cárok és a lengyel bojárok mérgezett hagyatékát élő valóságnak tartotta, de ugyanakkor jól tudta és messzemenően számolt azzal is, hogy a lengyel föld Franciaországnál is többet szenvedett a német hódítóktól. Ezért látogatta meg Gdanskot, az egykori Danzigot, a második világháború első állomását, és Auschwitzot, milliók tömegsírját.

A francia vendég nem jöhetett üres kézzel Lengyelországba. Főképpen, ha eredménnyel akart hazatérni. Az Odera–Neisse-határ francia elismerése nem volt újdonság. Csak a hely és az ünnepélyes ismétlése adhatott nagyobb nyomatékot az európai realitást elismerő tábornoki szavaknak. Az egykori Hindenburg, a mai Zabrze városának meglátogatása legalábbis szimbolikus jelentőségű új elemet hozott a biztonságra vágyó Lengyelországba. De Gaulle azonban pontosan tudta, hogy Zabrze, a legsziléziaibb és leglengyelebb város éltetésének mi lesz az ellentéte néhány óra múlva – Gdanskban.

„Franciaországnak nincs mit tanácsolnia Lengyelország számára, de . . . – mondta Gdanskban, s a „de" után következett a tanács: – Franciaország reméli, hogy szélesebb távlatokban fognak gondolkodni, mint ahogyan eddig kötelesek voltak cselekedni. Ha ezt megteszik . . . a ma leküzdhetetlennek látszó akadályokat kétségkívül le fogják dönteni. Mi franciák magunk is éppen ezt tesszük . . ."

Anélkül, hogy a Varsói Szerződés, illetve a NATO nevét kimondta volna, de Gaulle feltételezte lengyel hallgatóiról:

„Önök megértik, mit akarok mondani . . ."[75]

A „Le Monde" és más francia lapok varsói tudósítói a tábornok kíséretének tagjaihoz hasonlóan félreérthetetlenül kimondták, mit ért de Gaulle az Atlanti-óceántól az Urálig (vagy inkább a Visztuláig) terjedő Európa új rendjén, s e cél megvalósításához miért választotta elsőnek Lengyelországot:

„Én, de Gaulle tábornok a magam részéről megtettem, amit kellett – kiléptem a NATO katonai szerveiből –, most azt várom, hogy ami Önöket illeti, Önök is kövessék az én példámat."[76]

A hivatalos válasz világos és nyílt volt. Gomulka nem hagyott kétséget: Lengyelország biztonságának alapja a Szovjetunióhoz, az NDK-hoz, a többi szocialista országhoz fűződő kapcsolata, a Varsói Szerződésben rögzített szövetségi viszony. Ez a legfőbb garancia tette lehetővé, hogy az ország újra megtalálja szilárd és jelentős helyét Európában.

De Gaulle tábornok a legfőbb célt tekintve eredmény nélkül indult haza Varsóból. A kétértelmű francia lépés nem lehetett példa a szocialista Lengyelországnak.

Még a lengyel válasz előtt polémia kezdődött a francia külpolitikai vezérkarban. Két nézet került szembe egymással:

Az egyik szerint hiábavaló és irreális az enyhülési politikát folytatni, mert ezzel Franciaország a Varsói Szerződés fellazítása helyett még támogatást is nyújt és tekintélyt kölcsönöz a „diszkreditált és ingatag rezsimeknek".

A másik vélemény képviselői viszont azt vallották, hogy az enyhülési politika – a közvetlen siker elmaradása ellenére – „fokozza a rezsimek erózióját", és ily módon áttételesen hat a szocialista országok szövetségi viszonyára.[77]

De Gaulle még a lengyel fővárosban – hogy mindenki értsen belőle – elvágta a vitát. Eldöntötte keleti offenzívájának folytatását.

1967. szeptember 12-én az AFP varsói keltezéssel jelentette:

„Megbízható forrás szerint de Gaulle tábornok jövő tavasszal Romániába utazik . . ."

Közben Varsó után, Bukarest előtt, a francia diplomácia keleti politikáját a többi szocialista ország irányában is folytatta.

Főképpen Couve de Murville utazott sokat. Ahogy Viansson-Ponté jellemzi, Couve sohasem lehetett „zeneszerző", de az elysée-i diplomácia együttesét kitűnő karmesterként irányította, a komponista, de Gaulle intenciójának megfelelően. Egyetlen adat jól jellemzi az új külpolitikai kombinációt. 1965 októberétől 1967 őszéig a francia külügyminiszter egyetlenegyszer járt az Egyesült Államokban, az ENSZ közgyűlésén, és kilencszer utazott a „vasfüggöny" mögé.

1966-ban – Péter János külügyminiszter látogatásának viszonzásaképpen – a Magyar Népköztársaságba látogatott.

A budapesti párbeszéd 1968 tavaszán Párizsban folytatódott. A francia kormány kezdeményezésére történelmünkben először érkezett *hivatalos meghívásra* magyar miniszterelnök Franciaországba. Fock Jenő és vendéglátói, de Gaulle elnök és Pompidou miniszterelnök megbeszélésén ismételten bebizonyosodott, hogy lehetőség van a két ország közötti kapcsolatok továbbfejlesztésére. A világpolitika több fontos kérdésében (Vietnam, Közel-Kelet stb.) a francia és a magyar álláspont hasonló volt vagy közel állt egymáshoz.

A hivatalos tárgyalások után az Elysée palota udvarán és a párizsi Hilton szállodában rendezett sajtóvacsorán – a Fock Jenő miniszterelnökhöz intézett számos kérdésre adott válasz alapján – egyetlen újságíró sem kételkedhetett: a Magyar Népköztársaság kormánya a világpolitika minden kérdését szövetségeseivel, a Szovjetunióval, a Varsói Szerződés többi tagállamával teljes összhangban kívánja rendezni. És ennek szellemében óhajtja Franciaország és a Magyar Népköztársaság kapcsolatainak továbbfejlesztését is.

Úgy, ahogy de Gaulle tábornok néhány hónappal előbb *Lengyelországban* is tapasztalhatta.

Ilyen előzmények után készült a francia államfő kelet-európai körútjának következő állomására, Romániába.

Románia a gaulle-isták szerint Lengyelországnál jóval több reménnyel kecsegtetett.

A gaulle-ista újságírók, a „kelet-európai szakértők" mellőzték vagy másodlagosnak tartották Románia „változatlan sztálinista belpolitikáját", mivel úgy vélték, hogy a fő cél, a Varsói Szerződés lazítása itt közvetlenül napirendre kerülhet.

„Kelet-Európa mozgolódik."[78] Így összegezte a bukaresti út előestéjén Léo Hamon professzor* a „La Nation" vezércikkében – a csehszlovákiai eseményekre is utalva – a szocialista országok általános helyzetét.

Az, hogy ekkor, 1968. május elején már Franciaország is mozgolódott, nem módosította de Gaulle tervét. Nem tudta, mit hoz a „prágai tavasz", hogyan alakul Románia helyzete a Varsói Szerződésben és a KGST-n belül. Egyben azonban bizonyos volt a tábornok: nem szabad egy offenzíva lendületét megállítani.

1968 tavaszán – amikor már teljes ütemben folyt a bukaresti utazás előkészítése – Jean Charbonnel, a gaulle-ista párt főtitkárhelyettese Brière-ben „a tábornok prófétikus látomásainak igazolódásáról" beszélt:

„De Gaulle tábornok lengyelországi útja alkalmával új lendületet adott Közép- és Kelet-Európa népeinek harcához, hogy liberalizálják rendszereiket és újra keressék a Szovjetuniótól való nagyobb

* Gorges Pompidou első szóvivője, tájékoztatásügyi minisztere volt Léo Hamon.

függetlenségét. Az egyesült Európa megvalósításáért folytatott tevékenységét türelmetlenül várják most Romániában és a többi szomszédos, a vasfüggöny maradványai mögött fekvő országban . . ."[79]

Hogy valójában ki és miért volt türelmetlen az út előtt, az hamarosan világos lett.

Május első hetében a diákmegmozdulások, az egyetemi sztrájkok Nanterre-ból kiindulva néhány nap alatt magukkal ragadták a párizsi Sorbonne, majd a vidéki egyetemek hallgatóit. A rendőri brutalitás nem használt. Ellenkezőleg, olaj volt a Quartier Latinben gyakran fellobbanó tűzre. Május 13-án az országos sztrájk, a szakszervezetek, a baloldali pártok tiltakozása megbénította egész Franciaországot.

A kritikus hazai helyzet a romániai út elhalasztását indokolta volna, „Kelet-Európa mozgása" viszont a tábornokot a diplomáciai offenzíva folytatására csábította.

Románia „keleti" jelzője új, hízelgő értelmet kapott. A gaulle-isták Romániát „a gaulle-izmus keleti képviselője"[80] címmel illették. Ezt arra alapozták – mint írták –, hogy Románia „lazítja kapcsolatait a KGST-vel", a franciákhoz hasonlóan „pártatlan az izraeli–arab háborúval kapcsolatban", „semleges a szovjet–kínai vitában".

De Gaulle ötnapos körútján tartott beszédeiben óvakodott attól, hogy a Szovjetuniót frontálisan támadja. A bukaresti televízióban mondott beszédéből az utolsó percben törölte a „Nagy-Románia veszteségére" utaló részt.[81] A román parlamentben a kisantant-politikus, Nicolas Titulescu példájának idézésével, a más országok területén tartott hadgyakorlatok elutasításával a tábornok nem hagyott kétséget afelől, mi diplomáciai offenzívájának fő célja.[82]

A távlati koncepciót jelezte, hogy a fogadáson a francia államfő, miután üdvözölte a nagyköveteket, illetve a kínai ügyvivőt*,

* A kulturális forradalom továbbképző tanfolyamaira hazahívott nagykövet helyettesének de Gaulle a következőket mondta: Franciaország sokat gondol az Önök nagy és fejlődő országára. Nincs probléma közöttünk. Kérem, adja át üdvözletemet Mao elnöknek és Monsieur Csou En-lajnak. („France Soir", 1968. május 16.)

így szólt a csehszlovák nagykövethez: „Kérem, adja át üdvözletemet Monsieur Dubčeknek és Svoboda elnöknek, nagyon szívesen látnám őket is . . .”[83]

De valójában a romániai látogatás 1968 májusában pontot tett további kelet-európai útiterve. Úgy, hogy magát a bukaresti látogatást is hamarabb kellett befejeznie.

A franciaországi vihar hazaszólította de Gaulle-t.

ROBBANÁS A DIPLOMÁCIA HADTÁPJÁBAN (1968 május—1969 április)

A cselekedetek céljait akarják (az emberek), de azokat az eredményeket, amelyek a cselekedetekből valóban következnek, nem akarják, vagy pedig ha eleinte úgy látszik is, hogy ezek az eredmények megfelelnek az akart célnak, végül is egészen más következményekkel járnak, mint amilyeneket akartak.

[FRIEDRICH ENGELS]

MINDEN ROMOKBAN

Románia még olyannak látta de Gaulle-t, mint a kanadai „The Courier Journal" karikatúrája a világ körüli utazások sikerét követő quebeci kaland után. Párizs viszont már a „The Guardian" rajzolójával értett egyet. A hazulról érkező tájékoztatók a franciaországi házak falain, a sztrájkoló üzemekben, a forrongó iskolákban ismétlődő jelszóban összegezték a hangulatot:

– Dix ans ça suffit – Tíz év éppen elég!

Idő előtt visszatérve Bukarestből, az Orly repülőtér szalonjában a tábornok így válaszolt sápadt minisztereinek:

– De Gaulle kiteszi a lábát és minden összeomlik!

Holott valójában a tábornok vereségsorozata nem a romániai út alatt, hanem éppen az indulás előtti napon kezdődött. Május 13-án (az algériai puccs tizedik évfordulóján) a Kléber sugárúton megkezdődött a Vietnam-konferencia.

De Gaulle diplomáciája már régen készült új és különleges indokínai szerepére. Kiváltképpen a tábornok 1966 őszi világ körüli útja, pontosabban kambodzsai látogatása óta. A párizsi konferencia megkezdése sokat jelenthetett de Gaulle-nak: a Phnom Penh-i prófécia igazolását, miszerint „a franciákhoz hasonlóan az amerikaiak sem győzhetnek Vietnamban"[1]. De azt is jelenthette, hogy a francia diplomáciának jelentős közvetítő szerepe van, és Párizs a „béke fővárosa", ez pedig elősegíti a nemzetközi rang újraéledését és nem utolsósorban a grandeur betetőzését.

Ehelyett Indokína a francia lapok belső oldalaira került. Az embereket egészen más érdekelte. A házak falain mindenütt megmaradt a „Békét Vietnamnak" régi jelszó, de mellé került egy új is:

A világ körüli utazások sikereit követő kanadai kaland után:
– Ha nem játszotok úgy, ahogyan Én akarom, akkor fogom a labdámat és hazamegyek!
(*The Courier-Journal*, 1967. július 19.)

A degaulle-i világpolitika ... és a francia belpolitika ...
– ahogyan az angol „The Guardian" látja a májusi robbanás után.
(Közli: *„Le Monde"*, 1968. május 19–20.)

„Békét Franciaországnak". Május 13-ára már lerombolták a párizsi diáknegyed első barikádjait, de a belpolitikai feszültség óráról órára nőtt.

A diplomaták, az újságírók az általános sztrájk által megbénított fővárosban csak nagy nehezen tudtak eljutni a Kléber sugárútra. A sok száz külföldi tudósító kezdte sejteni, hogy a tárgyalásokról közölt híreiket a francia események háttérbe fogják szorítani.

A januártól májusig eltelt időszak de Gaulle által előrevetített értékelése és a valóságban bekövetkezett események közti kontraszt már önmagában is elegendő témát szolgáltatott a krónikásoknak. Az 1968-as esztendőt köszöntő elnöki szavak ugyanis még ezek voltak: *„A sok megrázkódtatástól sújtott államok között a mi országunk folytatni fogja példamutatását, hogyan kell hatékonyan intézni saját ügyeit . . ."*[2]

Alig négy hónappal a rendkívül optimista újévi szózat után, májusban hatalmas népi megmozdulás rázta meg Franciaországot. Megállt a termelés, kilencmillió dolgozó beszüntette a munkát. Több száz gyár és vállalat a dolgozók ellenőrzése alá került. Mindenütt megbénult a közlekedés, hetekig állt a párizsi metró, szünetelt a vasút, a légi- és a tengeri forgalom. A kerékpár lett a legértékesebb jármű a benzin nélkül veszteglő gépkocsik között.

A Szajna Eiffel-toronnyal szemközti partján a diplomáciai testületek autói a Trocadérótól a Bir Hakeim hídig Párizs egyetlen kijelölt benzinkútjánál kilométeres sorban, órákig várakoztak napi benzinadagjukra. A nagykövetek, amennyiben jelentéstételre hazautaztak, vagy ha éppen Párizsba kellett jönniük, legfeljebb katonai repülőteret vehettek igénybe.

A „Le Monde" oldalnyi külföldi lapszemléje, az angol „The Guardian" pedig karikatúrája fölé írt szerkesztőségi címmel fogadta a Romániából érkező tábornokot: „A tizesztendős gaulle-ista rezsimnek – amelyet példaképpen állítottak a világ elé – példa nélküli megaláztatást kell elviselnie . . ."[3]

Ebben a helyzetben érkezett Párizsba az Egyesült Államok új nagykövete, Shriver, John Kennedy sógora.

A megbízólevél átadásakor de Gaulle tábornok csak nagy önfegyelemmel tudta leplezni vereségét. A nagykövet beszédére, amely

a két ország egymásrautaltságát hangsúlyozta, a francia államfő a helyzet diktálta szavakkal válaszolt: „Az egy-egy kérdésben megnyilvánuló bizonyos koncepcióbeli különbség ellenére Önök is, mi is a szabadságnak egyazon táborában vagyunk. *Bármi történjék is, szükséges, hogy együtt maradjunk. Ami a jövőt illeti, az nem tőlünk, hanem Istentől függ . . .*"[4]

Valóban a sokszor emlegetett Gondviselés elpártolása, a tábornok tragédiája tette kockára a gaulle-ista köztársaság jövőjét? Vagy pedig egyszerűen a tábornok bel- és külpolitikájának ellentmondásossága, az osztálykonfliktusok idézték elő a májusi válságot úgy, ahogyan a „The Guardian" karikaturistája képzelte?

A TÁBORNOK ORVOSSÁGA

De Gaulle sohasem tagadta, hogy a társadalom Franciaországban is osztályokra tagozódik, a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak érdekei ellentétesek. A konfliktusok tehát megvannak, de kísérletet lehet tenni a megszüntetésükre. És ez a történelmi feladat ugyancsak őrá, de Gaulle-ra vár.

Mi lehetett a társadalmi betegség megszüntetésére javasolt tábornoki recept?

A *„participation"*, a munkások *részvétele* a vállalatok vezetésében, ez volt a tábornok elképzelése az osztálybéke megteremtésére. Ez a koncepció nem új a kapitalizmus történetében, sőt még de Gaulle politikai pályafutása alatt sem. A tábornok először a második világháború időszakában elmélkedett a „participation"-ról. Akkor – így fogalmaz emlékirataiban –, „amikor a háború alatt, éppen úgy, mint a forradalom, az 1830-as napok, az 1848-as felkelés és a Kommün barikádjai idején, az ország újra hazafiként és lázadóként látta cselekedni a munkásságot . . . A pártnak (az FKP) pedig . . . miközben tudatosan keverte össze az ellenséggel szembeni ellenállást az osztályharccal, és mindenfajta felkelés előharcosaként játszotta ki magát – eltúlzott szociális ígéretek segítségével minden kilátása megvolt rá, hogy az ország élére helyezze magát . . ."[5]

De Gaulle, osztálya kiváltságait veszélyben látva, tényleges orvosság helyett csak csillapítószert kínálhatott.

A tábornoki „participation" azonban senkinek sem kellett.

A francia munkásosztály, a baloldali szakszervezeti mozgalom azonnal felismerte az eredetinek egyáltalán nem mondható korporációs terv lényegét.

A francia nagytőkések pedig a jelentéktelen ígéretet is sokallották. A vállalat irányításában való formális „részvétel" elvét kategorikusan elutasították.

Miért volt de Gaulle-nak szüksége arra, hogy ilyen kérdést felvessen?

Külpolitikai sikerei tagadhatatlanok voltak: a gyarmati háborúk befejezése, Afrika „dekolonizálása", Algéria olajának megmentése, függetlenedés az Egyesült Államoktól és a NATO-tól, a viszony megjavítása a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal stb. – hogy csak a legfontosabbakra emlékeztessünk.

A francia átlagpolgár azonban mindinkább úgy látta, hogy de Gaulle diplomáciája öncélú lett. A diplomácia fényes és grandiózus külsőségei először sokakat elkápráztattak. Nem múlt el hét, hogy a 10 millió televízió képernyőjéről hiányzott volna az Elysée palota erkélye, s rajta de Gaulle, hol egy külföldi államfő, hol egy miniszterelnök oldalán.

De végül is a májusi robbanás bebizonyította, hogy a legragyogóbb diplomáciai tevékenység is, ha ellentmondásba kerül a belpolitika igényével, legfeljebb látványosság lehet a nagy tömegeknek.

Ekkor – a májusi vihar után – elő kellett venni a „participation" régi receptjét. De Gaulle újból deklarálta, mi terápiájának célja: *„az osztályharc megszüntetése és a társas viszony kialakítása a tőkések és a munkások között"*[6].

A tábornok a tervet „az évszázad reformjának" tartotta. A baloldali gaulle-isták hetilapja az ismétlődő megrázkódtatások kórokozójának, a kapitalizmusnak a leküzdését szolgáló felfedezésről írt. „Több mint egy évszázad után de Gaulle tábornok újból kezébe veszi a francia hagyományokra épülő szocializmus követelését, megfelelően a XX. század gazdasági, tudományos és politikai feltételeinek. Ebből a forrásból közvetlenül következik az idejétmúlt marxizmus és a túlhaladott kapitalizmus közötti harmadik út . . ."[7]

A francia monopoltőkéseket sohasem nyugtalanította különöseb-

ben az effajta *„tábornoki szocializmus"*. 1968 májusában azonban pillanatnyi csillapítószernek, mentőövnek tekintették.

Az V. Köztársaság gazdasági fejlődése világosan bizonyítja, hogy de Gaulle – legalábbis 1968 májusáig – teljes mértékben megfelelt a francia monopoltőkések várakozásának. És fordítva: a kapitalizmus fejlődése, korszerűsített struktúrája megfelelő hadtáppal szolgált de Gaulle grandeur-diplomáciájához és általános külpolitikai offenzívájához.

A tábornoknak osztályszemléletéből fakadó alapvető tévedése éppen az volt, hogy számításon kívül hagyta diplomáciájának és hadtápjának bázisát: az embert.

KONCENTRÁCIÓ FRANCIA MÓDRA

A Nagy Évtized gazdasági fejlődése a másik oldalon olyan következményekkel járt, amely pozitívumai ellenére is a tábornok vereségének okozója lett.

Mit akart az algériai háború terheitől megszabadult francia monopoltőke és gaulle-ista kormányzata?

Az 1958-as hatalomátvétel után a fejlett tőkés világ legszétforgácsoltabb, legkispolgáribb országában egyetlen kiutat látott (és láthatott), és ennek megfelelően egyetlen gazdaságpolitikát erőltetett: mindenáron versenyképessé tenni az elmaradott ipart és az elavult mezőgazdaságot. Mégpedig az Egyesült Államokban, Angliában stb. bevált eszközzel: a termelés és a tőke gyorsított koncentrációjával. A folyamat a 10 év – különösen a Rothschild bankház embere, Georges Pompidou kormányzatának 6 éve – alatt példátlanul gyors volt. Íme az ipari termelés koncentrációjának folyamata:

az 1900 és 1945 közötti majdnem fél évszázadban	794 fúzió
az 1945 és 1959 közötti csaknem másfél évtizedben	430 fúzió
az 1960 és 1965 közötti fél évtizedben	652 fúzió
1965-ben egy év alatt	1243 fúzió
1966-ban egy év alatt	1410 fúzió
1967-ben egy év alatt	1815 fúzió

Az üzleti körök lapja, a „Les Échos", rendszeresen, naponta számolt be a látványos fúziókról. Arról, hogyan nyeli el a nagy hal a kis halat az ásványüzemektől a szállításon át a kohászatig. „Segíteni kell a haldoklókat, hogy meghaljanak..." – fogalmazott Maurice Hannart textilgyáros.

A leglátványosabb fejlődéssel az eleve legkoncentráltabb, legdinamikusabb iparágak dicsekedhettek, amelyek a gaulle-ista külpolitika szükségletével összhangban a legnagyobb állami támogatást kaptak.

A NATO-tól függetlenedő katonapolitika megkövetelte az önálló hadiipar gyors ütemű fejlesztését. Az új szerepkeresés pedig lehetővé tette a minden irányú hadianyagexport növelését – Izraelnek és az arab államoknak, a dél-afrikai fehéreknek és az afrikai fekete államoknak.

Jó áttekintést ad erről a „Le Monde" 1971. január 13-i számában megjelent grafikon.

A nyugati hatalmak között Franciaország az Egyesült Államok után következett a fegyvergyártásban, és csaknem háromszor annyi fegyvert szállított külföldre, mint az utána következő Nagy-Britannia.*

A koncentrációs folyamat nem kerülhette el a falut sem. A Közös Piac legszétaprózottabb és legdrágábban termelő mezőgazdaságának szembe kellett néznie a külföldi nagyüzemek olcsóbb termékeivel.

A kormány árpolitikája, adórendszere, a nagyüzemeket támogató szubvenciója csak gyorsította a kisgazdaságok eltűnését, a birtokok koncentrációját. Franciaországban minden 10 percben eltűnik egy parasztgazdaság. „A haladás (?) által elűzött földműves a lakáskulcsot a lábtörlő alá teszi, és a falun feleslegessé vált dolgos kezét másutt bocsátja áruba" – írja Virien „Egy mezőgazdaság vége" című könyvében.[8]

A koncentráció üteme – az iparban, a mezőgazdaságban és a

* A „The Guardian" c. angol polgári lap a legképmutatóbbnak Franciaországot minősíti valamennyi fegyverszállító között, mert „... a tábornok függetlenségi követelése az amerikai szövetségessel szemben lehetővé tette a francia fegyverkereskedőknek, hogy árujukat elfogadhatóbb ideológiai csomagolásban kínálják". („The Guardian", 1970. december 23.)

FRANCIAORSZÁG KÜLFÖLDI FEGYVERELADÁSA
(millió frank)

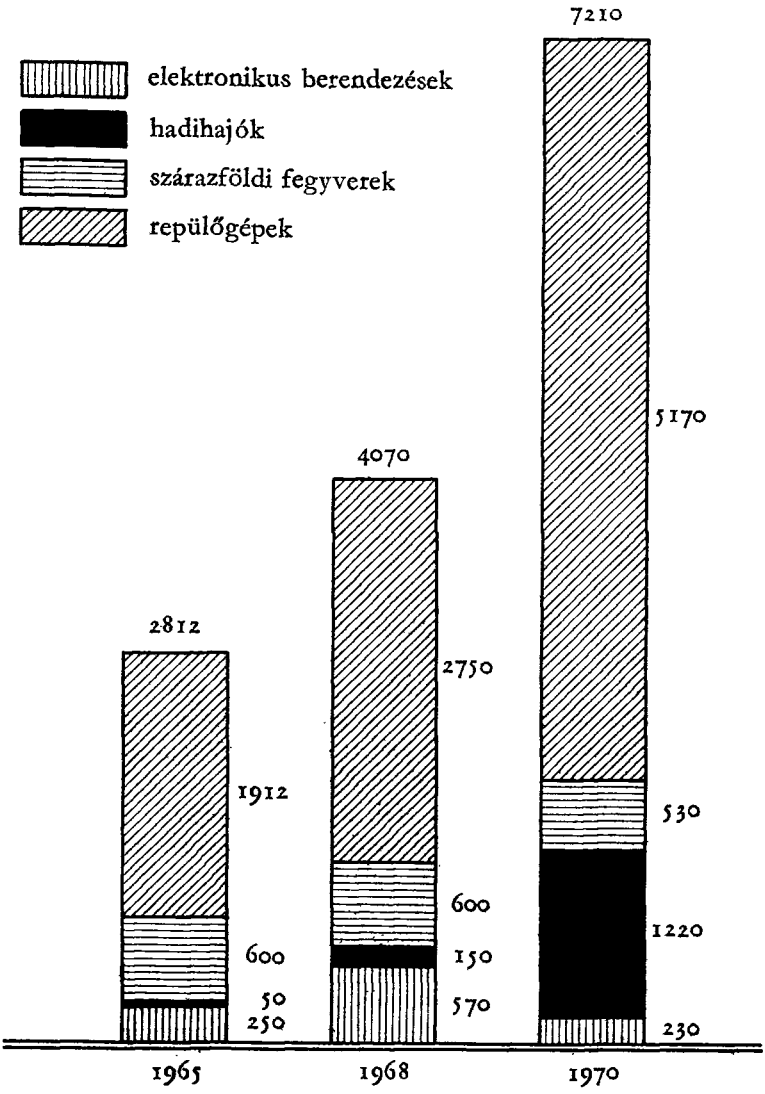

kereskedelemben – gyorsabb volt annál, semhogy el lehessen kerülni a felhalmozódó szociális feszültség robbanását.

Amikor 1968. május elején az első megmozdulások vihart jeleztek, a gaulle-ista körök még túlzottnak tartották a diagnózist, azt, hogy a francia társadalom melankóliában szenved. A szakszervezetek, a baloldali pártok szerint azonban még többről, nem egyszerűen molière-i képzelt betegségről volt szó. A francia gazdaságnak valóban szervi baja volt, ami abban nyilvánult meg, hogy fejlődésének, strukturális változásának üteme – a dolgozók oldaláról nézve – *túl lassú* volt. Kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a francia család egyéni mérlege alapján Franciaország a tényleges grandeurnek megfelelő helyre tornássza fel magát a nemzetközi összehasonlító statisztikában.

A KÖZÖS PIAC „LEG"-ORSZÁGA

Az ipari vállalatok fúziójának és a mezőgazdasági birtokok koncentrációjának csak egyik következménye a kb. félmillió munkanélküli, „a 40 éves páriák" tömege, a földjükből kisemmizett parasztok egyre növekvő száma.

A monopoltőke részben a hazai félmilliós ipari tartalékseregggel, részben a 3 millió olcsó arab, spanyol és jugoszláv „import"-munkaerővel a francia dolgozók bérét alacsony színvonalra szorította. A Közös Piacon belül csak Olaszországban alacsonyabbak a bérek, mint Franciaországban, de mivel az utóbbiban igen magas az árszínvonal, az olasz és a francia bérek közötti különbség valójában jelentéktelenné válik. Ezenkívül Franciaország vezet legdrágább lakbéreivel, legnagyobb közlekedési, metró-, autóbusz-, vasúti, villany-, gáztarifájával, leghosszabb heti munkaidejével, legmagasabb nyugdíjkorhatárával (férfiaknál és nőknél 65 év).

A francia dolgozók szociális helyzetének negatívumai még szembetűnőbbek a koncentráció haszonélvezői, a nagy monopóliumok profitjai mellett. Már néhány adat is mutatja, hogyan növekedett a bevallott haszon a gaulle-izmus tíz éve alatt. Az egyik legdinamikusabban fejlődő szektorban, a vegy- és műanyagiparban az Air Liquide profitja az 1958-as 2 milliárdról 5 milliárdra ugrott;

a Péchiney haszna 2,5 milliárd helyett 7,6 milliárd frank, a Rhône-Poulenc évi tiszta jövedelme 2,9 milliárdról 11,9 milliárdra növekedett. A St. Gobain üvegkonszern évi 2,3 milliárd haszna 6,7 milliárdra, az Usinore kohászati konszerné 1,6 milliárdról 3,5 milliárdra növekedett.

Az autóiparban hasonló a helyzet: a Citroënnél 1958-ban 1,5 milliárd frank volt a haszon, 1968-ig 2,2 milliárdra emelkedett, a Peugeot-nál 3,1-ről 4,8-ra, a Michelinnél 1,6-ről 3,5 milliárdra.

A két ellentétes tendencia tovább mélyítette a gazdagok és a szegények közötti szakadékot, jóllehet Nyugat-Európában már tíz évvel ezelőtt is itt volt a legszembetűnőbb.

Az Európai Gazdasági Bizottság statisztikája szerint a lakosság leggazdagabb és legszegényebb 10–10 százalékának jövedelme közötti különbség 1967-ben:

Franciaországban	73,6-szeres
Hollandiában	26,0-szoros
NSZK-ban	19,7-szeres
Svédországban	17,2-szeres
Dániában	15,9-szeres
Angliában	14,6-szeres

A statisztika (a hivatalos jövedelembevallás alapján) azt is kimutatja, hogy ez az aránytalanság Franciaországban 1956-hoz képest még fokozódott. A 20 százaléknyi leggazdagabb lakos részesedése a nemzeti jövedelemből 51,1 százalékról 53,7 százalékra nőtt. Ugyanakkor a 30 százaléknyi szegény rétegek részesedése 6,2 százalékról 4,8-re csökkent.

Mindezek alapján logikus volt a gaulle-ista diplomácia hadtápjában bekövetkezett robbanás.

A monopoltőke nemzetközileg ugyan nem, de Franciaországban *elérte óhajtott célját:* a koncentráció példátlan meggyorsítását. Ugyanakkor *szembe kellett néznie* – Engels idézett szavaival – *a következményekkel, amelyeket nem akart.*

BADEN-BADEN ÉS COLOMBEY KÖZÖTT

Tíz év elégedetlensége, elfojtott indulata elemi erővel tört a felszínre. Aki követni tudta a mélyben felhalmozódó energiák útkereső folyamatát, azt is meglepte a hirtelen kirobbanó vulkán ereje.

A vihar a forradalmi hagyományokban gazdag párizsi „vörös övezetből" és a diáknegyedből azonnal átterjedt vidékre is. A Gironde közömbös központjában, Bordeaux-ban is barikádokat emeltek. A konzervatív Lyonban éppúgy nem akad rendőrtiszt, aki szót emelne a gyárak munkásmegszállása ellen, mint Brest és Nantes hadiüzemeiben. Fenn északon, a hűvös normadiai Rouenban is a tömegeké az utca, mint lenn délen, a forró temperamentumú Marseille-ben.

A Bukarestből hazatérő tábornok kezdetben mindebből semmit sem értett. Abból, hogy minisztereinek a párizsi repülőtér szalonjában szemrehányást tett – „de Gaulle kiteszi a lábát és minden összeomlik" – egyenesen következett téves hiedelme: de Gaulle hazajött, a rend automatikusan helyreáll.

Változatlanul hitt szavainak mágikus erejében.

„Reform igen – chienlit nem" – hangzott a megoldást kínáló kijelentés. De a forrongó Franciaországot fékevesztett karneválnak, „chienlit"-nek minősíteni – több volt egyszerű tévedésnél.

Olaj volt a tűzre.

Pompidou, a tábornok első minisztere utolsó kísérletet tett a munkások lecsillapítására. Május 26-án megpróbálta megosztani a szakszervezetek képviselőit. A legalacsonyabb bérkategóriák 10–30 százalékos emelését, a munkaidő leszállítását ígérte, de hallani sem akart a sztrájkidőszak bérének megfizetéséről. A Renault autógyár

dolgozói szavaztak, és a CGT vezetőit a sztrájk folytatására szólították fel. Az ország vezető üzemének példáját a többi üzem is követte.

De Gaulle „participation"-jának tervét nevetségessé tette az üzemek megszállása. Május végén már nyilvánvalóvá vált, hogy a gaulle-ista rendszer hagyományos kormányzati eszközeivel nem lehet megoldani a válságot. A gaulle-izmus nemzetközi tekintélye, grandeurje legfeljebb publicisztikai vagy inkább karikatúra-téma lett a világsajtóban.

A hagyományos rendfenntartó eszközök kimerültek.

Május 26-a és 30-a között az ország kilencven rendőrprefektúrájából hatvanöt teljes állományával néhány nagyváros és főleg Párizs stratégiai pontjait védte: az elnöki palotát, a minisztériumokat, a sztrájkoló ORTF (a rádió és tv) épületét, az Eiffel-torony adóberendezését. Május 28–29-én már a belügyminisztérium több részlegére sem maradt elégséges erő. A diplomaták hiába telefonáltak. A központok telefonistái nem válaszoltak . . .

Kormányozzák-e Franciaországot, és ha igen, kik? Ezt kérdezték mindenütt, és ezt kérdezték Párizsban május 29-én, amikor a kormány tagjai az Elysée palotába siettek, minisztertanácsra.

Az újságírók között – akik a Tájékoztatásügyi Minisztériumban várakoztak a szokásos sajtókonferenciára – gyorsan elterjedt a hír: az Elysée-be érkező minisztereket zárt ajtó fogadta, és az elnök főtitkára, Bernard Tricot közölte:

– De Gaulle Colombey les Deux Églises-be távozott . . .

A tábornok az utolsó napok tényei alapján megértette: személyes presztízse annyira megrendült, hogy nem maradhat már tartósan az Elysée ura. De azzal is tisztában volt, hogy a francia társadalmi rendszer legfőbb tartópillérei még érintetlenek, és ennek alapján tényleges távozásának módját és időpontját maga határozhatja meg. Nem pedig az utca. Az elfáradt rendőrség könnygázbombái, gumibotjai és buldózerei már hatástalannak bizonyultak a tüntetők és barikádjaik ellen. A hadsereg azonban tankjaival, lőfegyvereivel és a laktanyában tartott, a májusi fertőzéstől megóvott katonáival, valamint a csendőrségi autóbuszokkal körülzárt rádióadó még bőven elégséges volt ahhoz, hogy ismét a helyzet ura legyen. Ebben még teljes mértékben számíthatott a burzsoáziára, a hadsereg tisztikarára.

A „hogyant" az ellenfél lépésétől tette függővé.

Amikor május 29-én de Gaulle elhagyta az Elysée palotát és az Issy les Moulineaux-i repülőtérről felszállt a Colombeybe tartó helikopterre, Párizsban már gyülekezett a CGT és az FKP által szervezett nagygyűlésre a sokszázezres tömeg.

A transzparenseken de Gaulle karikatúrája alatt megjelent a „démission"-t, lemondását követelő felirat. A Bastille felé vonuló tömeg kórusa a „népi kormány" jelszót ismételte.

De mi volt e jelszó realitása?

A követelés teljesítéséhez hiányoztak mind az objektív, mind a szubjektív feltételek. A tömegek hirtelen fellángoló tiltakozását, elkeseredését, a gaulle-izmusnak és a tábornok személyének elutasítását nem lehetett összetéveszteni egy rendszerváltozást követelő forradalmi válsággal.

Erről 1968 májusában csak a „baloldaliak", az „ultraforradalmárok" vagy a tudatos provokátorok beszéltek.

A „népi kormány" egyik leglényegesebb feltétele, a baloldal egysége sem volt meg. A baloldal polgári szárnyán álló Mendès France előzőleg még Párizs „Charletti" futballstadionjában ultrabaloldali, maoista, anarchista jelszavakkal, vörös és fekete zászlókkal vonuló diákokkal ünnepeltette magát és a „forradalmat". Néhány nappal később a kritikus órákban viszont François Mitterrand önjelölt államfőtől kapott megbízás alapján készült kormányt alakítani – a kommunisták nélkül.

A helyzet elemzése alapján tehát de Gaulle-nak egyetlen percig sem kellett menekülésre gondolnia. Amikor május 29-én este az AFP hivatalos hírügynökség gyorshírben jelentette, hogy a tábornoki helikopter „eltűnt", majd azt, hogy megkerült, a hazai és nemzetközi közvélemény felkészülhetett a meglepetésre.

De Gaulle Párizsból először az NSZK-ban állomásozó francia csapatok főhadiszállására, Baden-Badenba repült. Egykori algériai ellenfelével, Massuval megállapodván, az esti órákban a két tábornok együttesen figyelte a Párizsból érkező híreket. Azután de Gaulle az NSZK-t elhagyva, a Colombeyben töltött éjszaka magányában mérlegelte másnapi, május 30-i visszatérésének két lehetőségét.

Az egyik arra az esetre vonatkozott, ha a párizsi baloldali nagygyűlést a CGT-nek és a kommunistáknak nem sikerül fegyelmezett

keretben tartaniuk, s nem tudják a demonstráció békés jellegét megőrizni. A provokáció lehetőségét, a Saint-Lazare pályaudvarnál tervezett szétoszlást követő összetűzés, az éjszakai barikádharc kockázatát senki sem tartotta kizártnak. Ebben az esetben a rendőrök könnygázbombái és gumibotjai helyett a rohamcsendőrség, a CRS fegyvereivel találták volna szemben magukat. Úgy, ahogy két nappal előbb de Gaulle meghagyta Fouchet-nak:

„Ne felejtse el, hogy egy belügyminiszternek tudnia kell lövetni . . .”[9]

A kommunisták elleni csapda készen állt egy ahhoz hasonló leszámoláshoz, amilyet a Párizsi Kommün leverése után vitt végbe a francia burzsoázia; megvoltak hozzá az erők, a fegyverek, és az új Galliffet* tábornokok. Csak érv és ürügy kellett. De a francia kommunisták elkerülték a veszélyes csapdát.

A másik lehetőséget – és ez következett be 29-én este – arra az esetre kellett tartogatni, ha Párizsban a milliós tömeg még de Gaulle visszatérése előtt békésen szétoszlik.

A polgárháború rémképe, amelyet a gaulle-isták eddig is maximálisan felnagyítottak, de Gaulle hirtelen távozásával nem múlt el.

Ellenkezőleg. A tábornok, misztikusan megrendezett eltűnésével, csak tovább fokozta a bizonytalanságot és régi szövetségese, a polgárság félelmének hatékonyságát. A külföldi rádiók nyomán már előző este gyorsan terjedt a hír: de Gaulle Baden-Badenben járt, megegyezett Massu tábornokkal, a hadsereg teljesen mellette áll és támogatja visszatérését.

Május 30-án hajnalban de Gaulle még Colombeyben pihent, amikor Párizs elővárosaiban harckocsik lánctalpainak csörgésére ébredtek a munkásnegyedek lakói. A United Press amerikai hírügynökség pedig az NSZK hadügyminisztériumának forrása alapján tudatta: a Rajnán túl állomásozó két francia hadosztályt riadókészültségbe helyezték, hogy bármely pillanatban útba indíthassák Franciaország felé . . .

De Gaulle visszatérésének, a dráma harmadik felvonása megkezdésének kellékei tehát készen álltak.

* Galliffet tábornok – a Párizsi Kommün ellen küldött ellenforradalmi csapatok parancsnoka, aki kegyetlen tömegvérengzéssel tette hírhedtté nevét.

Nem lehetett kétséges, hogy a zárójelenet tartalmában más, idejét tekintve sokkal rövidebb lesz, mint 1940-ben az első és 1958 utáni második felvonás.

A Baden-Badent követő Colombey Elbára és Napóleonra emlékeztetett.

Ami utána következett – történelmileg nézve –, nem lehetett több „100 napos" hatalomnál.

A HATALOM MESTERE ÉS TANÍTVÁNYA

1968. május 30-án de Gaulle előző színre lépéseiből minden külső kellék újra előkerült.

Pompidou a reggeli órákban még bizonytalanul kérdezte Maurice Schumannt:

– Gondolja, hogy vissza fog jönni a tábornok?

Az első miniszter kételyeit az sem oszlatta el, hogy az UDR főtitkára, az ifjú Robert Poujade, és a titkos ügyek veterán specialistája, Jacques Foccart már lázasan készítette elő a délutáni demonstráció tömegszereplőit és színhelyét, a Champs Elysées-t. A tábornok azonban a két telefonvonal mellett két tűzben tartott vassal is rendelkezett . . .

Amikor a 15 órára összehívott minisztertanács előtt rövid külön megbeszélésen fogadta első miniszterét, Pompidou az előző napon teljesen összeroppant aggastyán helyett egy újra erős de Gaulle-t látott viszont. A hadsereg támogatása ismét magabiztossá tette a tábornokot. Megszületett az elhatározás.

– *Meghoztam döntésemet. Maradok. Nem vonulok vissza!*[10]

És a „köztársasági uralkodó" felolvasta a néphez intézendő szózatának szövegét.

Régóta kiszemelt trónörököse, Pompidou, egyetlen pontban szállt vitába vele. Először négyszemközt, majd a minisztertanácson is. A tábornok szövegében ott volt a „participation" és egyben a személye iránti bizalmat illető népszavazás is.

Pompidou – a letargiából alig ocsúdó miniszterek meglepetésére – szövegmódosítást javasolt:

„A referendum kockázatos. Ha »nem«-et mondanak, akkor most

a rendszert és Önt ítélik el. Míg egy képviselőválasztás esetén egyedül én (a kormányfő) leszek a vesztes . . ."

Pompidou érve támadhatatlan volt. Akárcsak párviadalt kezdő vitája. De Gaulle visszavágása előrevetítette az utolsó felvonásnak, az 1969-es esztendő drámai konfliktusának árnyékát.

– És ha a parlamenti választás sikert hoz?[11]

Hogy ez kinek a sikere lesz – a kérdésből következett.

De 1968. május 30-án a válaszban rejlő egyéni tragédia még távolinak tűnt. A grandeur maradványainak megmentése azonnali döntést és módosítást követelt.

Meg kellett kezdeni az utolsó felvonást, a közös ellentámadást.

Az 1968. május 30-i színpadon a modern francia történelem egyik nagy figurájának búcsújelenete játszódott le. A Champs Elysées-n sok százezren tüntettek de Gaulle képével. Mindenki ott volt, aki revansot akart a félelmetes hetekért, az előző napi munkás-demonstráció népfronthangulatáért. A legszebb sugárúton randevúztak az újra magukra talált gaulle-ista miniszterek, a párizsi „beaux quartiers", az előkelő negyedek nagypolgárai, a sztrájkoktól elfáradt kispolgárok, az antigaulle-izmusát egy pillanatra feledő klaszszikus jobboldal és a neofasiszták.

A tömegjelenet kellékei 1944 augusztusához és 1958 májusához hasonlóan most is a tábornoki portré, a trikolor és a – tranzisztor.

De Gaulle, a televízió szerelmese, e napon csak a rádiót választotta. Az éterből érkező misztikus hang – mint a háború napjaiban és Algéria döntő óráiban – a Jeanne d'Arc-i megmentő szerep harmadik változatát idézte. A televízió képernyője ez alkalommal nem volt megfelelő, mert az a lakásban marasztalja az embereket. A kézben vitt kis tranzisztoros készülék viszont az utcára, a Champs Elysées-re szólított.

De Gaulle-nak ez alkalommal nem lehetett ideje kívülről megtanulni a sorsdöntő beszéd pontos szövegét, hangsúlyát, gesztikulációját. Még akkor sem, ha a trónörökös az utolsó percekben nem módosította volna az államfői szózatot . . .

16 óra 30 perckor a francia polgár az éterből újból a jól ismert de Gaulle-i szavakat hallotta:

„Az én elnöki mandátumom a néptől van. Én azt teljesíteni fogom . . ."

A kéz azonban, amely a következő szavakat leírta, a trónörökösé, Pompidoué volt.

„Ma feloszlatom a Nemzetgyűlést . . ."

A képviselőválasztás bejelentése kiszabadította de Gaulle-t saját csapdájából, az „igen" vagy „nem" választ követelő népszavazás szorításából.

Pontosabban, lehetőséget adott arra, hogy ismét ad acta tehesse mindenki által elutasított „participation"-ját.

Az ellentámadás sikere nem maradt el.

Mindenki megkönnyebbüléssel fogadta de Gaulle bejelentését, a parlament feloszlatását, az új választást, tehát a senki által nem kívánt erőpróba kockáztatásának kiküszöbölését.

A kérdés – a pillanatnyilag kevésbé érdekes kérdés – csak az volt, hogy ki könyvelheti el a sikert. Az ellentámadás zászlaján még a hatalom mestere, de Gaulle neve szerepelt. De az ellentámadás átütő sikerét biztosító tervmódosítás szerzője ezúttal már a tanítvány Pompidou volt.

És még inkább ő lett a terv kivitelezője, a választási csata rendezője.

Pompidou a francia polgár lélektanának, a tömegpszichológia követelményeinek ismeretében készítette elő a választást.

Mindenekelőtt az alkotmány által biztosította legtávolabbi határidőre jelöltette ki az első, illetve a második forduló dátumát. Május 30-ától június 23-áig és 30-áig hosszú heteknek kellett eltelniük, ezalatt pedig a hangulat megváltozhat.

De Gaulle első minisztere és megbízottjai maximálisan elnyújtották a szakszervezetekkel folytatott tárgyalásokat. Az állami és a közüzemeknél, a vasútnál és a postánál több alkalommal lehetetlenné tették a megegyezést. A „rothasztás" napról napra új rétegeket fordított szembe a sztrájkolókkal. A városok utcáin bűzlött a hetek óta hegyekben halmozódó szemét. A falvakban a megbénult vonatok és uszályok miatt megrothadt a parasztok újburgonyája, tavaszi primőrje. Az áramszünet következtében álltak a bérházak liftjei. A postások hetekig nem hoztak levelet, újságot. A telefonosok nem kapcsolták a külföldi rokonokat, az üzletfeleket. Akadozott az ellátás, hiányzott a francia polgár mindig friss botkenyere és kedvenc bisztrójának nyugalma. Benzint csak a diplomaták,

az újságírók, az orvosok és az élelmiszer-szállítók kaptak. Ők is csak hosszú sorbanállás után. A gépkocsi-tulajdonosok csaknem egy hónapja gyalog jártak munkahelyükre. A nyári hétvégét pedig kimerülten, a rothadó szeméttől bűzlő meleg városban kényszerültek eltölteni.

Pedig ekkor a szakszervezetek már régóta a munka felvétele mellett voltak. Sohasem volt időszerűbb Maurice Thorez mondása: „Merni kell a sztrájkot időben megkezdeni, s tudni kell a sztrájkot időben befejezni." Máskülönben az első esetben elmarad az elérhető eredmény, a másodikban visszaüt a dolgozótársakat sújtó kényelmetlenség.

Kiváltképpen olyankor, amikor mindez egy kiélezett választási küzdelem közepette kiábrándult fiatalok vagy szélsőséges elemek és tudatos provokátorok utóvédharcának a kísérője.

Az anarchia, a bizonytalanság és a félelem a kormányzat esélyét növelte. Minden nap új szavazatokat biztosított a gaulle-istáknak. A borbély, a szatócs, aki a sztrájk első napjaiban a Renault gyári munkásoknak drukkolt, hosszú hetek után megcsappant forgalmára gondolt. A Quartier Latin bisztrótulajdonosa, aki májusban diákokat bújtatott a rendőrök elől, júniusban már az üzletét féltette.

A szélsőséges elemek, a provokátorok és a rendőrök együttesen gondoskodtak arról, hogy a televízió képernyőjén, a polgári sajtó első oldalán naponta legyenek „polgár-rémisztő" képek. A Kommunista Párt erőfeszítése ellenére a választás napjáig ismétlődtek az értelmetlen összecsapások, a vandál pusztítások.

S mivel minden felgyújtott autó, minden betört kirakat, minden láda rothadó gyümölcs és zöldség a szavazatok ezreit szállította a „rend pártjának", megszületett a meglepő, de valójában logikus választási eredmény. A gaulle-isták elsöprő győzelmet, a francia parlamentben példátlan kormányzati többséget szereztek.*

* A gaulle-isták és szövetségeseik a leadott szavazatok 43,65%-ával (1967-ben 37,73%) a Nemzetgyűlés 487 helyéből 350-et megszereztek. A FKP-ra leadott szavazatok 22,46%-ról 20,03%-ra estek vissza. Az elvesztett kommunista voksokat elsősorban az ultrabaloldali PSU szerezte meg. Az arányosságot nélkülöző rendszer következtében a baloldalon együttesen a szavazatok 40%-ával még 100 képviselői mandátumot sem kapott. A gaulle-isták a szavazatok 43%-ával 350 mandátumot szereztek.

A győzelem – pyrrhusi győzelem volt.

A példátlan parlamenti többség ellenére a tábornoknak fel kellett ismernie koncepciója (a maga által soha néven nem nevezett „gaulleizmusa") gyengeségét, politikájának robbanásához vezető ellentmondásait, személye varázsának hanyatlását.

És azt, hogy a vereséggel felérő győzelem után nem ért véget az újabb kudarcok fenyegetése. Még saját kormánya fölött is elveszítette az uralmat. André Malraux-val folytatott utolsó beszélgetése során mondta:

„Májusban minden kicsúszott a kezemből. *Saját kormányom fölött sem volt hatalmam.*"[12]

Azzal, hogy a júniusi választás után de Gaulle Pompidout felmentette, és a „nemzet tartaléka" ködös címével menesztette, időt akart nyerni az ügyek kézbevételéhez.

Couve de Murville személyében egyik leghűségesebb embere került a kormányzói székbe. A külügyminisztériumban pedig Michel Debré vette át a diplomácia technikai irányítását.

A grandeur, a nemzetközi tekintély romjain de Gaulle még egy utolsó ellentámadásra készült.

Mielőtt azonban kibontakozhatott volna az új külpolitikai offenzíva, 1968 őszén új frontok nyíltak. És ezek súlyosabbnak bizonyultak, mint a tavaszi diáklázadások és az üzemeket elfoglaló munkások fenyegetése.

A tábornokot ezúttal saját osztálya kényszerítette csatára.

Először az árak frontján. A tőkések hallani sem akartak arról, hogy a májusi robbanás utáni biztosítószelep árát, a dolgozók 12–13 százalékos béremelését ők fizessék meg. Így azután amit a grenelle-i egyezmény a fizetési borítékba juttatott, azt az üzletek, áruházak, közüzemek, piacok stb. pénztárai gyorsított tempóban visszavették. Az árcédulák keringője következtében a politikai hangulat már az őszi hónapokban nyilvánvalóvá tette a választási győzelem labilitását. Ennek következtében valamennyi őszi pótválasztás ismét baloldali, elsősorban kommunista győzelmet hozott.

De Gaulle-t és kormányát azonban a tőke ellentámadásának inkább a másik konzekvenciája aggasztotta. Az áremelkedések meg-

gyorsították az inflációt, a spekulációs tevékenységet. Megkezdődött a frank válsága, amely egyben az egész gaulle-ista rendszer válsága volt.

A francia tőke először tervszerűen, azután pánikszerűen megkezdte kivonulását az országból.

November 11-én, mint minden évben, Franciaország az első világháborúban aratott győzelem, a német fegyverletétel napjára emlékezett. Couve de Murville, az új első miniszter, Strasbourgban a dicső napokat idézte. Ugyanezen a napon a francia tőke a nyugatnémet márkának hódolt. A hisztéria éppen november 11-én érte el a tetőpontját. Ezen a vasárnapon a Rajna hídjain bőröndökben vagy egyszerűen a gépkocsik csomagtartójában ömlesztve vitték át a frankkötegeket a nyugatnémet pénzváltókhoz. A hét végén, 48 óra alatt 4 milliárd frank (800 millió dollár) hagyta el az országot. De a frank arany- és devizatartalékának döntő részét nem aktatáskákban vitték a határon túlra. Couve de Murville kénytelen volt bevallani: a francia bankok s maga a Banque de France segítette, sőt bátorította a frankellenes spekulációt.

Miért? A nagytőke lapjai, amelyek az 1958-as válság idején bizalmukat de Gaulle-ba helyezték, most már elejtették a tábornokot. A hazai üzletemberek és külföldi partnereik látják „a bizalmi válságot"[13] – írta a „Le Figaro".

Nem egyszerű, passzív bizalmatlanság volt ez de Gaulle személye és kormánya iránt. Jóval több: aktív harc, pénzügyi puccs. A „nemzeti függetlenség alapját képező frank" nem számított. A tét érdekében a francia burzsoázia a de facto már devalvált frank helyett a márka felértékelésére játszott.

Pontosan ötven esztendővel az első német fegyverletétel után ...

„DEUTSCHMARK ÜBER ALLES"

A láz 1968. november 11 után sem csillapodott.

De Gaulle a minisztertanács ülésén a legteljesebb „abszurdumnak" és „kárhozatosnak" minősítette a frank leértékelését. De szilárdságot tanúsító szavai senkit sem győztek meg. Bonn „Deutschmark über alles" jelszavát a francia burzsoázia tettével szentesítette. A tá-

bornok nyilatkozata, a frank végsőkig való védelmének meghirdetése után, november 15-én a Banque de France arany- és devizavesztesége egyetlen nap alatt további 1,7 milliárd frank volt.

A francia függetlenség szimbóluma a következő napok drámai konfliktusában már csak a Rajnán túlról várhatott könyörületet. A gaulle-ista grandeur a márka kegyétől függött. A francia frank leértékelését, úgy tetszett, csak a márka felértékelésével lehetett elkerülni.

November 21-én az NSZK fővárosában az egykori Wehrmachtkaszárnyából átalakított pénzügyminisztériumban a nyugati világ tíz leggazdagabb országának bankvezérei és pénzügyminiszterei konziliumra gyűltek össze. Nyugat-Európa betegéről, a frankról, valójában de Gaulle-ról tanácskoztak. Mindenki tudta: a májusi robbanás utáni pénzleértékelés már nem a frank, hanem a gaulleista rendszer nemzetközi devalválásának a jele.

Hogy ne legyen kétség, Schiller német pénzügyminiszter előre közölte vendégeivel és kollégáival: az NSZK nem hajlandó vállalni a beteg kezelésének és talpra állításának költségeit. Az adott helyzetben szó sem lehet a márka felértékeléséről. Következésképpen a frankot kell leértékelni. És ez – tette hozzá – meg is fog történni ...

A német magabiztosság teljesen megalapozott volt. A pénzügyi fölény a Rajnán túli gazdaság egészének szupremáciáján alapult. A „Deutschmark über alles" visszatérő refrénjét a tíz pénzügyminiszter asztalára helyezett legfrissebb, november 19-i keltezésű jelentés támasztotta alá. A Közös Piac országai acéltermelésének szintjével és tendenciájával minden kommentár nélkül érzékeltette a valóságos erőviszonyokat:

Az 1968. évi acéltermelés

	millió tonna	%-os növekedés 1967-hez képest
Német Szövetségi Köztársaság	34,32	11,9
Franciaország	16,56	2,7
Olaszország	14,14	6,5
Belgium	9,54	19,9
Hollandia	3,00	6,6
Luxemburg	4,00	7,2

Az NSZK tehát 1968-ban már egymaga is több mint kétszer annyi acélt termelt, mint a győztes Franciaország.

Győztes? A kérdés, hogy valójában ki is nyerte meg a háborút, Párizsban e novemberi napokban sokszor elhangzott. Franciaországban 500 000 körüli a munkanélküli, az NSZK-ban 815 000 betöltetlen munkahely van. Itt a munkaképes lakosság 39, ott 48 százaléka dolgozik az iparban.[14]

A francia–nyugatnémet külkereskedelem mérlege önmagában is állandó frankáramlást biztosított Bonn-nak. 1968-ban Franciaország 9730 millió frankért exportált a Rajnán túlra, de az import 12 434 millió frank volt. A francia kormány számára legfeljebb az lehetett vigasz, hogy a gazdasági óriás, a márka, Nagy-Britanniát, sőt az Egyesült Államokat is fenyegette, legalábbis pénzügyileg.*

A frank kritikus napjaiban, miközben a pénzügyminiszterek Bonnban tárgyaltak, a folyosón tartózkodó egyik nyugatnémet újságíró hangosan kimondta: „Ez Németország revánsa a Hitler-ellenes koalíció fölött." Mások pedig francia kollégáikkal gúnyolódva „gyűjtést" rendeztek a frank megsegítésére . . .[15]

Ugyanezekben az órákban a francia fővárosban a minisztertanács ülésezett.

Úgy tűnt, hogy elkerülhetetlen a frank leértékelése. A kérdés látszólag már csak az aránynak, a devalváció mértékének a meghatározása volt. A párizsi déli sajtó a „kiszivárgott" hírek alapján már a leértékelés százalékát is közölte. De Gaulle frankcsatája a befejezéséhez, a kapitulációhoz közeledett. Előzőleg – mintha csak így időzítették volna – a televízió képernyőjén a közönség éppen Ionesco „A király haldoklik" című drámáját nézte, és közben mindenki de Gaulle politikai haldoklására gondolt.

* A frank tényleges leértékelése és a márka felértékelése (1969) után az NSZK arany- és devizatartaléka 12 milliárd dollár, több mint amennyi a Fort Knox széfjében található.

Bonnban a „Deutschmark über alles"-t ünneplik –
Párizsban a frankválság hosszú éjszakáján
a tv Ionesco „A király haldoklik" című darabját sugározza.
(*„Le Canano Enchaîné"*, 1968. november 15.)

Az idős „köztársasági uralkodó" azonban a már elkerülhetetlennek látszó kapituláció pillanata előtt újból ellentámadásba indult.*

De Gaulle Bonnban képviselője útján tudatta: ha a francia frankot (és őt magát) rákényszerítik a megszégyenítő devalvációra, akkor az nem 10 százalék körüli mérsékelt, hanem 20–25 százalékos „vad devalváció" lesz. Olyan arányú, hogy az magával rántja a „Hitler-ellenes koalíció" másik két országának valutáját, az angol fontot és az amerikai dollárt is . . .

Amikor 24-én, szombaton délután Párizsban, a minisztertanács rendkívüli ülése után bejelentették: de Gaulle visszautasítja a frank devalválását – nyilvánvaló volt a győzelem pyrrhusi jellege és ára.

A frankot tisztán politikai okok miatt megmentették az azonnali leértékeléstől. De Gaulle „egy hajóban vagyunk" zsarolását követően az amerikai segély pillanatnyilag mentőövnek bizonyult.

A gazdasági alapot nélkülöző politikai művelet azonban elkerülhetetlenné tette a francia grandeur, a de gaulle-i diplomácia további és azonnali devalválását.

* A „Le Monde" 1968. november 21-i számában a „Valami rozsdásodás . . ." c. cikk Eugène Ionesco „Le roi se meurt" c. művéből kölcsönzi mottóját: „Azért rendült meg minden, mivel nem vetettem latba teljes akaratomat . . . Hogy bújtatok ki a hatalmam alól? Ne higgyétek, hogy ez soká tart. Majd én megtalálom az okot. Valami nyilván berozsdásodott a gépezetben és a finom fogaskerekek között . . ."

MARE NOSTRUM – AZ UTOLSÓ ÚTIPROGRAM

Kritikus hónapok következtek. Válság válságot követett Franciaországban.

A tavaszi robbanás és az őszi valutakrízis közötti nyár a fölényes választási győzelemmel kiutat kínált. Mind de Gaulle-nak, mind a burzsoáziának. Az előbbi számára elnökségének 1972-ben esedékes befejezését, a méltóságteljes távozást jelenthette. Az utóbbinak a tartalék-kormányos, Pompidou kínált megnyugtató szerepcserét.

A tábornok egyéni presztízsének és országa tekintélyének helyreállítását most is diplomáciájától remélte. Híven koncepciójához, de számolva az új realitásokkal. Ennek megfelelően az utolsó felvonás külpolitikáját már jórészt az utódok jelszava, a *„folytatás és nyitás"* jellemezte.

De Gaulle még folytatni akarta mindazt, ami a francia grandeur és a monopoltőke számára addig is hasznos volt. De már hajlott a módosításra, a túlzott ambíciók lefaragására, ott, ahol ezt a helyzet megkövetelte.

A tavaszi–nyári viharok után októberben ismét útnak indult, ezúttal Törökországba.

A megváltozott és korlátozott manőverezési lehetőségek miatt választotta a Boszporusz és a Dardanellák vidékét. A világméretekben gondolkodó tábornoknak meg kellett elégednie a Földközi-tengerrel. Franciaország – hagyta utódaira –, ha valahol, úgy ebben a térségben vezető szerepet játszhat. A földrajz, a történelem predesztinálja arra, hogy a Földközi-tengert mare nostrumnak (saját tengerének) tekintse.

De nem a vitathatatlan földrajz és a vitatható történelem dönt, hanem a gazdaság. És e téren Franciaország nem sokat ígérhetett Törökországnak. Ankarában három kívánság teljesítését kérték a vendégtől: a francia pénzügyi hitel fokozását, a kamatok csökkentését, a török munkások franciaországi bebocsátását.

Október vége volt. Franciaországban éppen ekkor kezdett felgyorsulni a frank menekülése... A francia nagytőke lapja, a „Le Figaro", az érzelmi szálak, a személyi kapcsolatok erősítésén túl minden más vonatkozásban „sóványnak" minősítette az utazás mérlegét.[16]

De Gaulle maga törökországi és egyben utolsó államfői látogatásától tulajdonképpen egyetlen lényeges eredményt várt: a földközitengeri francia jelenlét demonstrálását. Azt, amit alig két hónappal később Párizsban hangosabban kifejezésre juttatott.

Az okot a Bejrút repülőterén robbanó bombák szolgáltatták.

Miután december 25-én egy izraeli kommandó – a palesztinai gerillák akcióinak megtorlásaként – lényegében megsemmisítette Libanon légierejét, de Gaulle azonnal reagált. Miniszereinek megérkezése nélkül teljes fegyverszállítási embargót rendelt el. Annak idején, a hatnapos háború után csak a Mirage repülőgépek szállítását tiltotta meg. Most minden fegyver-, minden alkatrész-utánpótlást leállított. De Gaulle nem vált Izrael-ellenessé és nem lett arabbarát azzal, hogy az izraeli embargóval egyidejűleg Iraknak szállította Mirage-gépeit. A tábornok egyszerűen a földközi-tengeri francia érdekeket tartotta szem előtt. Azt, hogy e tenger észak-afrikai és levantei partjai mentén túlnyomórészt arab népek élnek olajkútjaikkal és piacaikkal.

A közel-keleti semlegesség sikerrel kecsegtethetett az arab világban, és rangos helyet szerezhetett Franciaországnak a „négy nagy" asztalánál. Ez a közeli diplomáciai haszon jóval fontosabbnak ígérkezett a lépés távoli, belpolitikai következményeinél: a francia közvélemény többségének arabellenes reflexeinél.

A legsikeresebb vállalkozásnak a Mali Köztársaságban végrehajtott katonai puccs bizonyult. Fiatal tisztek és altisztek juntája – az objektív nehézségeket és a szubjektív hibákat kihasználva – november 20-án megdöntötte Fekete-Afrika egyik leghaladóbb rendszerét, Modibo Keita kormányát. A francia polgári sajtó sem titkolta, a Maliban jól előkészített államcsíny ugyanannak a neokolonialista ellentámadásnak a része, amelynek végrehajtói el nem kötelezettségük ünnepélyes proklamálása után fokozatosan újból a régi kolonialista gyámhoz fordultak. A belga érdekszférához csatlakozó Kongó, az angolokhoz visszakanyarodó Ghana után – állapítja meg a „Le Monde" – „a francia Afrikában ez az orientáció még tisztábban megfigyelhető. Togo, Felső-Volta után ... kétségkívül Mali sem lesz kivétel az általános tendencián belül."[17]

Mali két szomszédja azonnal reagált. Algériában rendkívüli minisztertanács ült össze és „megkülönböztetett figyelemmel" elemezte a határain történteket, a progresszív és antiimperialista mali köztársaságbeli fejleményeket. Guineában Sékou Touré kormánya szolidaritását fejezte ki a „kolonialista erők segítségével" megdöntött kormányzat iránt, és a Szenegál menti országok tanácsának azonnali összehívását sürgette – eredménytelenül.[18]

A világ többi részében, főképpen Európában, alig figyeltek a bamakói államcsínyre. A párizsi sajtó diszkréciója érthető volt. A többi főváros pedig nem Malira figyelt, hanem a francia frank sorsára.

A bamakói államcsíny jól előkészített, gyors lebonyolítása a frank–márka küzdelem csatazaja mellett feltűnés nélküli, de biztos sikert hozott Franciaországnak. Legalábbis de Gaulle afrikai ügyekkel foglalkozó főtitkárságának.*

A másik két afrikai vállalkozás viszont – a bonyodalmak és az elhúzódás következtében – nemzetközileg is, belpolitikailag is bumerángnak bizonyult.

* Az „Africasia" c. folyóirat többször tiltakozott az ellen, hogy az új bamakoi rezsim – technikai segítség címén – a párizsi igazságügyminisztertől kért bírákat a Modibo Keita hívei elleni perekhez. („Africasia", 1968. december 8.)

1968 őszén, nem sokkal a májusi franciaországi vihar elvonulása után Korzika szigetéről csapatszállító repülőgépek indultak a Csád Köztársaságba. Először az idegenlégió alakulatai, hivatásos katonák kezdték a „pacifikálást" Tombalbaye elnök kérésére. Amikor a csádi gerillák gyors felszámolása nem sikerült, sőt a felkelés tovább szélesedett, megkezdődött a francia sorkatonaság bevetése.

1969 tavaszán már nem lehetett tagadni: Csádban kis-háború kezdődik.[19] Párizsban a nemzetvédelmi minisztérium jelentése már francia halottakról és sebesültekről is kénytelen volt számot adni. Meghalni Csádért? E kérdésben sűrűsödött össze a neokolonialista kalanddal szembeni belső ellenállás, a kormánypárti és az ellenzéki lapok közötti vita, a parlamenti interpellációs szópárbaj.

A rosszul sikerült csádi kaland nem sokáig maradt francia belpolitikai téma. Az angolszász lapok (és kormányok) eltúlozva, de mindenképpen elégtétellel beszéltek arról, hogy „a harmadik világ bajnokának", de Gaulle-nak is megvan a maga „afrikai Vietnamja". De Gaulle Csádot a fertőzés tovaterjedésének megakadályozása, az afrikai francia érdekszféra egészének nyugalma miatt akarta mindenáron „pacifikálni". A brit kormány azonban elegendő bizonyítékot gyűjtött össze annak igazolására is, hogy Csádban túllépik a francia érdekek védelmét. Csád egyben az angol érdekszférába való behatolás bázisa is.

Nigériára, azon belül a biafrai szakadár államra gondoltak. Először Londonban. Azután Párizsban is.

ÚJ KIADÁSÚ „FASODAI INCIDENS" FENYEGETÉSE

Az egykori angol gyarmatbirodalom legnépesebb és természeti kincsekben egyik legértékesebb területe a hatvanas évektől kezdve fokozottan vonzotta az egymással rivalizáló monopóliumokat, bankérdekeltségeket. Nigériában a politikai függetlenség (1960) ellenére a beavatkozás legkülönbözőbb lehetőségei kínálkoztak. Az etnikai, a törzsi, a vallási atomizáltság, az iparilag fejlettebb Dél burzsoáziája és az elmaradott Észak feudális arisztokráciája közötti ellentétek rendkívül kedvező terepet nyújtottak.

A történészek hosszú kutatómunkájára lesz szükség ahhoz, hogy

tisztázódjék a „fasodai incidens"*-re emlékeztető konfliktus teljes háttere, az angol, a francia és az amerikai imperializmus leplezett afrikai konfrontációjának eredete. Vajon az angol érdekeltségek védelme vagy a francia pozíciók, gazdasági hídfőállások kiszélesítése miatt kezdődött a Niger deltájánál a két és fél milliós ibo törzs tragédiája?

Tény, hogy 1964-ben a francia olajtársaság, az ELF–ERAP 3000 négyzetkilométernyi területen rendelkezett kutatási koncesszióval. A francia cég kettős erőfeszítése – megtartani Algériát, de ugyanakkor gondoskodni helyettesítéséről (Nigériában) – jelentős eredménnyel járt. Amikor 1966 őszén kirobbant a nigériai polgárháború, megérkezett Franciaországba az ELF–ERAP kútjainak első szállítmánya. (1969-ben – a polgárháború ellenére – már évi 2 millió tonna nigériai olajat finomítottak Franciaországban.)

Míg az olajtársaság Algéria, addig a Michelin autógumitröszt Indokína helyett keresett itt új nyersanyagbázist. Először a Niger torkolatánál megszerzett kaucsukültetvények, azután a biafrai rész gazdasági központjában, Port-Harcourt kikötőjében épült gumigyár kapuira került a Michelin ismert cégjelzése. Az olaj-, a gumiérdekeltségek sorából nem maradtak ki a francia autógyárak sem. A Peugeot és a Renault 1966-ban már Nigéria egész gépkocsiimportjának negyedét szállította. Jóval többet, mint amennyit a volt Francia–Afrika valamennyi tengerparti országába együttesen eladtak.**

* A Nílus völgyéért folytatott francia–angol vetélkedés során 1898-ban Marchand kapitány elfoglalta a folyó felső folyásánál fekvő Fasodát. A Kitchener vezetésével érkező angol csapatok azonban távozásra szólították fel a franciákat. Mivel Németország a fenyegető angol–francia háború esetére csak Elzász-Lotaringia árán ígért semlegességet, Párizs elrendelte a visszavonulást, és elismerte Nagy-Britannia kizárólagos jogát a Nílus völgyében.

** Az említett cégeken kívül jelentős tőkével képviseltette magát a Banque National de Paris. 1966-ban a United Bank of Africa áttételével már mintegy 20 fiókkal rendelkezett Nigériában. A két nagy gyarmati cégnek, a CFAO-nak (Compagnie Française de l'Afrique Occidentale) és a SCOA-nak (Société Commerciale de l'Ouest Africain) az egész országban voltak már fiókjai. Az ELF–ERAP mellett megjelent két másik francia olaj-, illetve vegyitársaság, a Total és az Air Liquide is. A Renault megkezdte tárgyalásait egy szerelőüzem építéséről. („Le Monde", 1970. január 18.)

„A nigériai válság, amelyet a történelem a kolonializmus egészének középpontjába helyezett, nem hagyhatta közömbösen Franciaországot" – írta a honvédelmi minisztérium hivatalos folyóirata.[20]

A biafrai szakadár állam fennmaradása esetén a francia monopóliumok új nyersanyagbázisra számíthattak. Nem maradhatott titok, hogy Biafra olaját Ojukuwu tábornok 10 évre szóló szerződésben már az egyik nagy francia érdekeltségnek biztosította.

A jelek azonban hamarosan azt mutatták, hogy a remélt gazdasági előny mind kétségesebb, a káros politikai konzekvenciák pedig mind fenyegetőbbek. A világ antiimperialista sajtója és a francia baloldal a nemzetközi közvélemény elé tárta, milyen érdekekért kell tízezreknek elpusztulniuk, milyen célokat szolgál a „Biafra megsegítésére" indított kampány.*

1968 végén, 1969 tavaszán, amikor a biafrai kaland teljes kudarca már előrevetette árnyékát, a francia burzsoázia is visszavonulást sürgetett. A „Paris Match" igazgatója, Raymond Cartier tétele alapján elvetették a „profit nélküli fekete-afrikai neokolonializmust". Az angolszász orientáció hívei pedig kalandnak minősítették de Gaulle kormányzatának „csendes kis afrikai háborúját".

Az angolszász riválisok ellen Biafráért harcolni és ugyanakkor tőlük remélni a francia gazdasági talpraállást, teljes képtelenségnek látszott. Energiát, tekintélyt vesztegetni a Niger mentén és ugyanakkor fedezetlenül hagyni a Rajnát? Ez csak egy új kiadású „fasodai incidens" konzekvenciáival fenyegethetett.

Az Európába való visszavonulás parancsoló szükségszerűség lett de Gaulle számára . . .

AZ EGYENSÚLY KERESÉSE EURÓPÁBAN

A márka-roham visszaveréséhez a tábornok nem fűzött illúziókat. A minisztertanács után, ahol a frank leértékelésének visszautasításáról döntött, az Elysée palotába hívatta tájékoztatásügyi minisz-

* A „L'Humanité" és más baloldali lapok több alkalommal elítélték a vöröskeresztes segély leple alatt folyó francia fegyverszállításokat. A hetenként átlagosan 300 tonnányi hadianyag és a fehér zsoldosok Gabon, Elefántcsontpart és Csád repülőtereiről érkeztek Uliba. („L'Humanité", 1970. január 13.)

terét. Televízióbeszédével kapcsolatos technikai utasításait adta ki Joël Le Theule-nek. A közvéleménynek szánt szózat határozottságról tanúskodott.[21] A miniszter előtti kifakadás azonban keserű csalódottságról árulkodott. Franciaországot mindenki elhagyta. Szövetségesei is, lekötelezettjei is. Ez utóbbiak között az „általa rehabilitált" NSZK-t említette.

„Mindenkinél jobban én segítettem őket hozzá, hogy a nemzetközi színtéren elfoglalják megillető helyüket. De láthatja, Le Theule: a boche-ok mindig boche-ok maradnak. Hasra vágódnak, amikor legyőzöttek, de mihelyt újra erősnek érzik magukat, pökhendiek."[22]

A politikai következtetést, a de Gaulle-i diplomácia gyakorlati lépését ismét az európai realitás diktálta.

Alig néhány héttel a novemberi márka–frank csata után, kezdeményezésére előrehozák a francia–szovjet nagybizottság soron következő ülését. 1969. január 2-án Párizsba érkezett Kirillin miniszterelnök-helyettes és kísérete.

A szovjet delegáció fogadásától kezdve a tárgyalások befejezéséig a francia kormány fokozott hangsúlyt adott a különben rutin jellegű gazdasági tárgyalásoknak.

Miután a szakértők befejezték munkájukat, a Quai d'Orsay-re hívatták az újságírókat. A külügyminisztériumi híres Salon de l'Horloge, az Óra-szalon volt az 1969-es esztendő diplomáciai nyitásának a színhelye.

Michel Debré külügyminiszter ismertette az aláírt egyezmény szövegét. Két fő pontja önmagában is jelentős volt. Az egyik a régebbi kereskedelmi egyezmény öt esztendőre szóló megújításával a két ország árucsere-forgalmának megkétszerezését irányozta elő. A másik a szovjet–francia műszaki és tudományos együttműködés perspektíváját vetítette a sajtókonferencia résztvevői elé. A francia gazdaság – írta le a „Le Monde" vezércikke – nincs többé olyan helyzetben, hogy megengedhetné magának a kelet-európai piacokról való lemondást.[23]

Michel Debré azonban mégsem a kereskedelmi kapcsolatok távlataival lepte meg hallgatóit. Mindez – mondotta – nem ad kielégítő képet a bizottság munkájáról és eredményéről. Annak igazi jelentőségét mindenekelőtt politikai értéke határozza meg. A „politikai" szó erőteljes hangsúlyozása és háromszori ismétlése önma-

gában is érzékeltette: de Gaulle diplomáciája számára a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatok – a kisantant- és a kínai kombinációk ellenére – változatlanul nagy jelentőségűek.[24]

A szovjet vendégek tiszteletére adott fogadáson a tábornok pohárköszöntője még világosabban fogalmazta meg a francia álláspontot:

„. . . *Európánk és világunk jelenlegi helyzetében bátorító az, hogy a Szovjetunió és Franciaország szorosabbra fűzi békés kapcsolatait.* E tényből természetszerűleg következik, hogy mindkét fél növelheti közös politikai akcióinak lehetőségeit az egyensúly érdekében . . ."[25]

De Gaulle jól tudta, hogy a frank azonnali devalválásától nem politikai elhatározása, hanem az amerikai pénzügyi segély mentette meg. Az sem lehetett kétséges, hogy ennek ára a Franciaország és „szövetséges ellenfele" közötti viszony módosítása.

Hogy milyen mértékben játszhatja Franciaország az egyensúlyozó szerepét, hogy meddig kell az Egyesült Államok irányában visszavonulnia, jórészt a Szovjetunióval való viszonyától függött.

VISSZAVONULÁS ATLANTI IRÁNYBAN

1968 májusa felszínre hozta Franciaország valamennyi belső ellentmondását, a novemberi frankválság és márkaoffenzíva pedig megmutatta nemzetközi gyöngeségét, elsősorban az NSZK-val és az Egyesült Államokkal szemben. Mindenekelőtt két vonatkozásban.

Egyrészt a gyorsuló tőkekoncentráció ellenére (1969-ben további 1800 fúzió volt Franciaországban) a világ ötven legnagyobb vállalata között továbbra sincs francia cég. Másrészt a gaulle-ista politika ellenére tíz év alatt 3,5-szeresére nőtt a Franciaországban befektetett amerikai tőke.

Íme az újabb adatok:

1958	2,75 milliárd frank
1963	6,17 milliárd frank
1968	10,45 milliárd frank

1968 novemberében Strasbourgban egy új amerikai gyár kezdte

meg a termelést. Ezzel a frank–dollár háború képletesen is értelmét veszítette. Shriver, az Egyesült Államok párizsi nagykövete, hangos reklámmal vett részt a General Motors üzemének megnyitásán. Az amerikaiak a francia fél hozzájárulását csak formális tudomásulvételként értékelték. Franciaország ez esetben a Közös Piac keretei között két lehetőség közül választhatott: beletörődik, hogy a General Motors Brüsszelben, esetleg Kölnben rendezkedik be és onnan szállítja motoralkatrészeit vámmentesen, vagy hozzájárul, hogy ugyanezeket Franciaországban épített üzemében gyártsa a hatalmas amerikai cég.

A realitások előtti meghajlást de Gaulle számára megkönnyítette, hogy a „realitást" 1968 novemberétől kezdve már nem a demokrata párti Johnson, hanem a republikánus Nixon képviselte. Az amerikai elnökválasztási kampány során a tábornok Nixont tekintette „a jó lónak". A győzelem után pedig a „U. S. News and World Report" szerint „de Gaulle nem leplezte megelégedését".

A távozó amerikai elnökkel, Johnsonnal, a tábornok kétszer találkozott. Két temetésen. Együtt kísérték utolsó útjára John Kennedyt Washingtonban és együtt búcsúztak Konrad Adenauertól Bonnban. Az Egyesült Államok új elnöke viszont 1969 februárjában maga tett tisztelgő látogatást Párizsban, az Elysée palotában.

Az amerikai gazdasági fölény előtti meghajlás és segélykérés keserű piruláját Nixon megédesítette, amikor „korunk óriásának" nevezte de Gaulle tábornokot. A szavak azonban nem változtatták meg az események logikáját. Az 1968 novemberében presztízsokokból s amerikai támogatással elhalasztott frank-devalválás 1969-ben újból fenyegetett. Ez pedig óhatatlanul módosítást követelt Franciaország és az Egyesült Államok kapcsolatainak más területein is.

Az Indokínával kapcsolatos ellentét feloldása egyszerűnek bizonyult. A VDK bombázásának beszüntetéséről szóló döntés (1968 november) már hozzájárult ahhoz, hogy elvegye a kölcsönös kritikák élét. A francia kormány sietve üdvözölte az amerikaiak „új magatartását". Azt követően pedig, hogy Párizsban megkezdődtek a vietnami–amerikai tárgyalások, a francia házigazda a „semlegességre" hivatkozva teljesen beszüntethette a Nixon-adminisztráció bírálatát. Miután az Egyesült Államok sajtója is leállította de Gaulle

elleni támadásait, a francia tv beszüntette New York-i tudósítójának „Amerikai rokonok" című szatirikus sorozatát. A francia belügyminisztérium viszont feloszlatta az „Amerikai Pacifisták" (PACS) párizsi szervezetét.

Maradt az atlanti szövetség problematikája.

Miben változott ténylegesen Párizs és a NATO katonai szervei között a viszony 1966 után?

Az atlanti szövetség teljes elhagyása egyetlen percre sem került szóba. Hogy a NATO katonai szerveivel való kapcsolat új formában tovább létezett, azt a brüsszeli új központban sem tekintették hétpecsétes titoknak. A katonai kooperáció a parancsnoki kötelékek lazítása ellenére sem szünetelt. A francia vezérkari főnök 1966 után maga ugyan nem vett részt a NATO-főparancsnokság ülésein, megbízottja azonban sohasem hiányzott a SHAPE* katonai bizottságából. A közös szárazföldi hadgyakorlatoktól eltekintve nem volt törés Franciaország és a NATO haditengerészetének, valamint légierejének együttműködésében. Olyannyira, hogy a NATO közös légiriasztó rendszerének, a NADGE-nak francia tábornok maradt a parancsnoka. Hasonló volt a helyzet a hírközlésben, a fegyverkezésben, a kutatásban stb.

A NATO integrált katonai szervezeteiből való mind formálisabb francia távolmaradást már azok sem tartották érdekesnek, akik nemrég még gaulle-ista eretnekségnek, lazításra buzdító példának minősítették azt. „Az atlanti félreértés" szerzője, Kissinger professzor, Nixon tanácsadója, kezdettől vallotta: de Gaulle NATO-politikájának káros katonai konzekvenciája könnyűszerrel kiküszöbölhető anélkül, hogy formálisan a „templomba is visszatérne". Keleti politikájának előnyei és tapasztalatai viszont az egész Nyugat számára hasznosíthatók.

Ilyen előzmények után közeledett 1969. április 4-e, az atlanti szövetség kilépési lehetőséget kínáló 20. évfordulója.** De Gaulle azonban nem gondolt kivonulásra.

* SHAPE = Szövetséges Hatalmak Európai Legfőbb Hadiszállása.

** Az Észak-atlanti Szerződés 13. cikkelye kimondja: „A Szerződés életbe lépését követő húsz év elteltével mindegyik Fél kiválhat a Szerződésből, éspedig egy évvel azután, hogy a felmondásról *értesítette az Egyesült Államok kormányát.* E kormány minden egyes felmondási okirat letételéről értesíti a többi Fél kormányát..."

Nixon Párizsba érkezésekor a francia államfő már kizárólag egyetlen és utolsó lépésére – visszavonulására – gondolt.

„A GRANDEURNEK VÉGE"

Egy nappal az amerikai elnök fogadása előtt, február 27-én de Gaulle a szokásos szerdai minisztertanácson kormányával tanácskozott. A rövid ülés végére megszületett a történelmi jelentőségű döntés: a tábornok április 27-ére népszavazásra szólítja Franciaországot.

A győzelem reményében vagy a vereség tudatában?

Ekkor még csak a dátum volt bizonyos. A kérdést, amelyre „igen"-nel vagy „nem"-mel kell válaszolni, még nem fogalmazta meg a tábornok.

A várakozás, a kétértelműség a távozás módjának végleges meghatározásához kellett. De Gaulle a reagálásból akarta lemérni: számíthat-e támogatásra elnöki mandátumának befejezéséig, 1972-ig. Avagy, a szép vereséget választva, saját elhatározásából kell visszavonulnia colombeyi magányába – a történelembe?

Nixon február végén a második világháborúval kezdődő korszak „óriásának" kijáró tisztelettel beszélt de Gaulle-ról.

Március első napjaitól kezdve, a népszavazás bejelentése után azonban a tábornok előtt már nem volt kétséges: azok, akiktől az elnöki funkció befejezése vagy a történelmi kiút függött Franciaországban, már az „óriás" távozása mellett voltak. Lehetetlenség volt nem látni, nem hallani a készülődést. „Minő vad zaj az éjszakában, tölgyeket döntenek a herkulesi máglyára." Ezekkel a Victor Hugótól kölcsönzött szavakkal sommázza Malraux a végső döntést érlelő helyzetet.[26]

De Gaulle-nak két tényezőt kellett számításba vennie.

1. A francia társadalom többségét kitevő dolgozó osztályok és rétegek kezdettől fogva látták a tábornok kettős szerepét: a fasizmus elleni harc vezérének történelmi misszióját és a francia burzsoázia érdekeit szolgáló államfői tevékenységet. Az algériai gyarmati háború befejezése átmenetileg feledtette az utóbbit, valamint az 1958-as hatalomra jutás körülményeit is. Az össznemzeti érdek egy időre elhomályosította az osztályszempontokat, és biztosította

a személyi presztízst növelő választási sikereket. Egy idő után azonban, az 1965-ös elnökválasztás után mindkettő – a szavazatok száma és a tábornok tekintélye – csökkent.

Malraux-val folytatott utolsó beszélgetésén, 1969 decemberében de Gaulle nem titkolta: Franciaországgal kötött szerződését a dolgozók már jóval 1968 májusa, sőt az 1965-ös elnökválasztás előtt felbontották.[27]

A szavazások tendenciája világosan mutatta ezt. Az igenre leadott szavazatok aránya:

1958 szeptember	79,25%
1961 január	75,26%
1962 április	90,70%
1962 október	61,75%
1962 december	43,75%

Az 1965. évi elnökválasztáson a tábornok már kétfordulós harcra kényszerült. Az első menetben képtelen volt megkapni az abszolút többséget. Csak a második fordulóban szerezte meg a vereséggel felérő nehéz győzelmet, az 54,5 százalékot. Ennek a tendenciának nem mond ellent az 1968. júniusi parlamenti választás, amely a félelem légkörében hozta meg a győzelmet. De ez már de Gaulle és Pompidou közös diadala volt . . .

1969 tavaszán ismét az előző évre emlékeztető viharok közeledtek. Ismét útakadályokat építettek a Pireneusoktól az északi bányavidékig, s sztrájkokat szerveztek országos méretekben.

Az utca hősei azonban 1969 tavaszán már nem a Quartier Latin, a nanterre-i egyetem diákjai voltak, hanem a kiskereskedők és a kisiparosok. Nem a Renault autógyár munkásai indították el március 5-én az országos sztrájkot, hanem a boltosok, a szatócsok, a pékek, a cipészek, a borbélyok húzták le a rolókat egész Franciaországban. 1969 márciusában tehát éppen az a réteg mozdult meg, amely az előző esztendőben a legjobban megrémült a barikádoktól és a sztrájkoktól, s amely végül is szavazatával jelentős mértékben hozzájárult a gaulle-isták győzelméhez.

Csak idő kellett hozzá, hogy rádöbbenjenek: a kormány adópolitikája nem kíméli érdekeiket. A fokozott állami bevételt felemészti a túlméretezett, bürokratikus államapparátus, az elnyomó

szervek óriási gépezetének fenntartása, a költséges, de elmaradt önálló atomütőerő megteremtése.

1969. március 5-én a kiskereskedők és a kisiparosok példátlan méretű országos megmozdulása a kormány adópolitikája ellen irányult.

Egy hét múlva megmozdult a munkásosztály. A március 11-i egynapos sztrájk bérkövetelésekkel indult. Párizsban a Bastille és a République tér közötti felvonulás tiltakozás volt az ellen, hogy a tőkések árdrágítással, a kormányszervek az adó és a tarifák emelésével fokozatosan visszaveszik az 1968 májusában kivívott béremelést.

2. De Gaulle-nak szembe kellett néznie azzal is: számíthat-e a nagytőke támogatására?

Azt, hogy osztálya rendelkezett tartalékszemélyiséggel és vezető garnitúrával, a tábornok elsősorban saját előrelátása eredményének tekintette. Amikor Georges Pompidout, az egykori tanárembert a Rothschild bankház igazgatói székéből a Matignon palotába szólította, maga is új első miniszterében látta a legrátermettebb utódot. Az utódlás biztosítása, a váltó garnitúra (vagy garnitúrák) előkészítése és pályára helyezése a hatalom gyakorlásának fontos feltétele. A francia burzsoázia két évszázados tapasztalat birtokában jutott el 1969 tavaszának feladatához: az örökösödési küzdelem megrázkódtatás nélküli lezárásához.

Pompidou, a „nemzet tartaléka", készen állt. A történelem szempontjából másodrendű kérdés a „trónörökösi" igény bejelentésének váratlan volta, a helycsere türelmetlen sürgetése, a mester és a tanítvány személyi konfliktusa. Az 1969. január 18-án Rómában tett trónörökösi kijelentés – „adott esetben jelölt leszek" – csak a kiutat kereső de Gaulle számára vált elsőrendűvé. Tudta, hogy ahol és amikor az utód nyíltan színre lép és beiktatását követeli – a hatalom nyomban megoszlik, és a helyzet új megoldást kínál. Az „Én vagy a káosz" alternatíva helyett létrejött a törvényes és megrázkódtatás nélküli kontinuitás.

Három nappal Pompidou római bejelentése után de Gaulle a minisztertanácson még kategorikusan válaszolt: „Az a feladatom és a szándékom, hogy a francia néptől kapott elnöki mandátumomat lejártáig teljesítsem."

A szándék azonban már nem volt szinkronban a burzsoázia aka-

ratával. A helyzet már a friss erőben levő trónörököst követelte. De Gaulle másodrendű jelentőségű regionális tervezete, a 96 megye összevonását és a közigazgatás decentralizálását szolgáló reformja már nem kellett a burzsoáziának, még kevésbé a „participation". Pompidou hatéves kormányfői tisztsége alatt sohasem csinált titkot belőle: ellenez minden olyan tervet, amely korlátozhatná a profitot, csorbíthatná a trösztök önállóságát. A májusi események után a „Le Figaro Littéraire" főszerkesztőjének adott nyilatkozata, a „participation"-ról vallott felfogása megnyugtatta az üzleti köröket: „Közöttünk maradjon, a tábornok álmodozik... Ez onnan ered, hogy soha nem vett részt igazgatói tanácsban, soha nem vett részt egy vállalat vezetésében. Én több igazgatói tanácsban voltam és több vállalati vezetésben tevékenykedtem. Én tudom, hogy az ilyen jellegű összejöveteleken a munkások alusznak. Kivéve, amikor a fizetésről és a foglalkoztatottságról van szó. Csakis ez érdekli őket..."[28] Pompidou azután sem változtatott véleményén, hogy távozott a kormány éléről és a „nemzet tartaléka" lett.

Ilyen előzmények után a tábornok hiába vetette latba személyi presztízsét, hiába fenyegetőzött azonnali távozásával. A nagytőkések már nem tartottak semmiféle hatalmi vákuumtól.

Négy nappal a szavazás előtt a „Les Échos" vezércikkben foglalta össze az üzleti körök megváltozott véleményét: „a szavazók egy része úgy érzi, hogy de Gaulle utódlását folyamatosan és nyugodtan lehet biztosítani..." Ami pedig az utódlást illeti, „annak mindenképpen meg kell történnie, előbb vagy utóbb..."[29] És ha így van, miért ne előbb, azaz most?

Az utolsó napokban – a gaulle-ista „La Nation"-t és az állami televíziót, rádiót kivéve – az egész polgári sajtó megváltoztatta a hangját, felkészült és felkészített a személycserére. Az „Express" c. lap népszavazás előtti utolsó száma szerint a gaulle-izmus helye a Pantheonban van...

A választási kampány finisére a meghasonlás elérte a kormányszerveket, de Gaulle közvetlen környezetét is.

A pénzügyminisztérium az egymást követő intézkedésekkel, adórendeletekkel a lázongó kiskereskedők, kisiparosok lecsillapítása és megnyugtatása helyett olajat öntött a tűzre. Végezetül de Gaulle tegnapi szövetségesei és Pompidou holnapi partnerei nyíltan

„nem"-et mondtak a tábornoknak. A hűséges gaulle-isták viszont kiutat tanácsoltak neki.[30]

Az egyiket Malraux szorgalmazta. Az író-miniszter a párizsi sportpalotában tartott gaulle-ista választási gyűlésen drámai beszédével azokhoz csatlakozott, akik Pompidout nyílt színvallásra, elnökjelöltségének látványos visszavonására akarták kényszeríteni. „Legfőbb ideje, hogy megértsük: nincs posztgaulle-izmus de Gaulle tábornok ellen. A posztgaulle-izmust csak a gaulle-izmus győzelmére lehet alapozni. A gaulle-izmus vereségére semmit sem lehet építeni."[31]

A második kiutat ugyancsak a tábornok mindvégig kitartó hívei kínálták. Couve de Murville semmiképpen sem helyeselte a jelentéktelen regionális reform és a legfőbb állami méltóság sorsának legszorosabb összekapcsolását. Egyszóval a kiút eltorlaszolását. A „La Nation" tanácsa szerint – mivel csak technikai, közigazgatási problémáról van szó – „a »nem« többségét de Gaulle tábornok semmi módon sem értelmezhetné egész politikája elutasításának". Michel Debré külügyminiszter viszont radikális megoldást, a népszavazás elhalasztását javasolta.

De Gaulle megint az „előremenekülést" választotta. Minden tanács ellenére „nemzeti ügynek", „az évszázad legnagyobb francia reformjának" minősítette tervét. Mi több, végül is szinte szándékosan úgy fogalmazta a törvényjavaslatot, hogy a közigazgatási reformot összekapcsolta egy nem kevésbé másodrendű másik tervezettel, a szenátus reformjával. Ezzel kihívta maga ellen az alkotmányozó jogászokat, és „nem"-et mondatott a szenátus tagjaival, a vidéki kiváltságos rétegekkel, a notabilitásokkal.

A francia népszavazás* mindenkori mechanizmusa olyan, hogy szinte lehetetlenné teszi a vereséget. A francia történelemben a mostanival együtt összesen tizennyolc népszavazást tartottak. Tízet Bonaparte Napóleon és III. Napóleon, hármat a IV. Köztársaság idején és ötöt de Gaulle javaslatára. Kérdezni tudni kell – tartja a mondás. Tizenhét esetben így volt, s a siker nem maradt el.

* Különbség van a népszavazásra használt két szó: a „référendum" és a „plébiscite" között. Az előbbin egy konkrét kérdésre adott válasz értendő. Az utóbbi egyúttal a népszavazást elrendelő államfő iránti bizalmat vagy bizalmatlanságot is kifejezi.

1966: Phnom Penh-i üzenet
Johnsonnak:
„Franciaország nem hagyja magát
belesodortatni egy ázsiai háborúba...”
(A tábornok mellett
Norodom Szihanuk herceg)

De Gaulle bevált jóslata szerint
– az amerikaiak is
tárgyalásra kényszerülnek
a VDK küldöttségével...
1968. május Párizsban

Robbanás a diplomácia hadtápjában, az osztályharc legfőbb frontján az üzemekben és a diáknegyedekben
„Tíz év éppen elég volt de Gaulle-ból"
– hangzott az általános sztrájk által megbénított országban

1968: A júniusi parlamenti
választási győzelem társszerzője,
már a türelmetlen trónkövetelő,
Georges Pompidou

1969: A népszavazás után.
Távozni tudni kell,
amikor a győzelemnél
a vereség is méltóbb...

Szövetségesek és ellenfelek búcsúja a Notre Dame gyászszertartásán. Francia és német, amerikai és szovjet, kínai és indiai, izraeli és arab, fehér és fekete küldöttek *„1940 június 18-a emberére"* emlékeznek

Most azonban de Gaulle rosszul fogalmazott kérdést bocsátott népszavazásra. A katona és a politikus szándékosan választott annyi frontot és ellenfelet, olyan harci terepet, hogy az esetleges siker feledtesse 1968 májusát. A csatavesztés, az elutasítás viszont biztosítsa a szép visszavonulást. Így távozásával azt bizonyíthatja, hogy „nagy szociális reformjaival", a „participation"-nal megelőzte korát, csak kortársai nem értették meg zseniális felfedezését.

Tudta: a minimális győzelem után két lehetőség közül kell választania.

A jobbik esetben tudomásul veheti azt, amit Malraux-nak megvallott: „a grandeurnek vége". Ebben az esetben a Nagy Évtized után be kell érnie a középszerűséggel, s tudomásul veheti, hogy „a franciáknak nincs többé nemzeti ambíciójuk, többé semmit sem akarnak tenni Franciaországért . . ."[32]

De Gaulle elemezte a sokkal súlyosabb konzekvenciákkal fenyegető másik lehetőséget is. A sorozatos visszavonulás után tudatában volt annak, hogy a grandeur utáni nyugodt, megrázkódtatástól mentes középszerűség helyett valójában további visszavonulásokat kellene tennie, Franciaországban is, a világpolitikában is. Olyan lépésekre kellene felkészülnie, amelyekkel ő maga devalválná egész politikáját.

Mindenáron el akarta kerülni azt, hogy a Nagy Évtized de Gaulle-jának karrierjét egy egészen más szerepkörben mozgó de Gaulle fejezze be. Azt, amit Marx – Hegelt kiegészítve – mond „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" című művében: „. . . minden nagy világtörténelmi tény és személy úgyszólván kétszer kerül színre . . . egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat."[33]

1969-ben képtelenség volt tovább halogatni a frank tényleges leértékelését. Európában tudomásul kellett venni a német fölényt, és a Nagy-Britannia közöspiaci tagsága elleni vétó tarthatatlanságát. A világban szembe kellett nézni a francia érdekeket sértő amerikai lépésekkel – Algériától Kambodzsáig. Mindezt már de Gaulle sem tudta volna megakadályozni, ugyanúgy, ahogyan utódja sem tudta.

A tábornok mindenesetre idejében visszavonult.

De Gaulle, a tábornok-diplomata, kora *feladatát hajtotta végre:*

a német fasizmus által leigázott nemzete felszabadító harcának élére állt, majd a gyarmati háborúktól legyöngült országában olyan politikát folytatott, amely Franciaországnak nemzetközi tekintélyt és viszonylagos stabilitást adott.

A viharok után ezt hagyta örökül. Az utódok ez alkalommal sem tehetnek mást: a történelmet – Marx szavaival – készen talált, adott és örökölt körülmények között csinálják tovább.

Ahogy ez általában lenni szokott, bírálják az elődöt, a múltat, és – saját történelmi szerepükre gondolva – felnagyítják a jövőt kezdő start nehézségeit.

A francia burzsoázia, két évszázad tanulságaiból okulva, egy bizonyos ponton túl de Gaulle-nak sem engedte meg azt, hogy olyan viszonyokat kényszerítsen a társadalomra, amelyek még vagy már nem felelnek meg az erők állapotának. De ugyanakkor az okkal bírált és súlyos hagyatékkal együtt nem tagadta meg a tábornok valódi történelmi örökségét. Ellenkezőleg. Egyetemes nemzeti tőkének tekinti – és kamatoztatja.

COLOMBEY
LES DEUX ÉGLISES-BEN
(1969 április — 1970 november)

1969. április 27-én este egész Franciaország a népszavazás eredményét várta.

A végeredmény: *a szavazók többsége, 53,17 százaléka „nem"-et mondott de Gaulle-nak . . .*

A franciák hidegvérrel fogadták az eredményt. Az „Én vagy a káosz" jóslat nem vált be. A káosznak nyomát sem lehetett észlelni.

Éjfél után néhány perccel a tv-ben ismertették de Gaulle három évtizedes politikai karrierjének utolsó hivatalos és leglakonikusabb nyilatkozatát: *„Abbahagyom köztársasági elnöki funkcióm gyakorlását. Ez a döntés ma déltől lép életbe."*[1]

Nem volt kétséges, hogy a colombeyi magányába vonuló tábornokkal és még inkább politikai hagyatékával továbbra is számolni kell. Franciaországban is, a világban is. Azzal is, amiről hallgat és azzal is, amit mond vagy tesz életében. A Colombey les Deux Églises-i birtokon – akárcsak 1946 után – olyan ember vonult az emlékiratok sáncai mögé, aki éberen figyelte az ország, a világ zaját.

A vadszőlővel befuttatott kerítés rácsos kapuja de Gaulle haláláig mindvégig zárva maradt az utód, Pompidou és első minisztere, Chaban Delmas előtt. Csak azok nyertek bebocsájtást a colombeyi kerítés mögé, akik mindvégig hívei maradtak, így Couve de Murville és André Malraux. Azok, akik az örökség megszerzéséért vívott utódlási harcban nem lettek „árulók".

Belpolitikai bizonytalanság, a visszatérés vágya, távoli terv vagy remény szülte-e a döntést? Közvetlenül semmiképpen.

Az elnökválasztási harcban de Gaulle nem akarta segíteni azt, akit személyes kudarcáért elsődlegesen felelősnek tartott. A centrista

Alain Poher-vel* szemben régebben kiszemelt utódját, Pompidout, teljes semlegességével lepte meg. 1969 júniusában a tábornok váratlanul elhagyta Colombeyt. Ez alkalommal azonban nem Párizsba, nem a választási harcban álló gaulle-isták segítségére sietett. Külföldre, Írországba távozott. Az utód melletti kiállás, a szavazási urna helyett de Gaulle a semlegességet, a némaságot, a misztikus magányt választotta.

Persze a haláláig tartó másfél éves csend is egyfajta sajátos, de Gaulle-i állásfoglalás volt. Saját személyének nagyságát ekkor a magányosság fejezte ki. Közömbös volt számára, hogy Poher győzelmével a restaurált IV. Köztársaság vagy Pompidou módosított V. Köztársasága jelzi a „tékozló" Franciaország további útját. Írországban is, s Pompidou elysée-i bevonulása után is vallotta: „a francia grandeurnek vége ... az ország a rákot választotta. Mit tehetek?"[2]

Csak egy esetben látszott bizonyosnak az új talpra ugrás, az azonnali cselekvés. Ha új, 1968 májusához hasonló robbanás rázkódtatja meg ismét Franciaországot. Nem titkolta ezt bizalmasa, Malraux előtt: „Csak akkor töröm meg hallgatásomat, ha az ország sorsát kétségessé teszik ..."[3]

Hogyan tekintett a világra Colombeyből? Megőrizte a nemzetközi realitások iránti érzékét. Kifejezte osztálya és országa szövetségesei iránti szolidaritását, sértődöttségén felülemelkedő felelősségérzetét, fiatalos lendületét.

Sőt, világutazói kedvét.

1970. június 18. előtt ismét megnyílt a colombeyi birtok kapuja. A fekete Citroën a fasizmus elleni harcra szólító felhívás 30. évfordulóján *Spanyolországba* vitte de Gaulle-t. A nyári szabadságnak, turisztikai útnak mondott látogatás valójában politikai misszió volt. Mindenekelőtt a madridi találkozó, a tábornok és Franco ünnepélyes kézfogása. A fasizmus és az antifasizmus két történelmi figurájának szimbolikus megbékélését kívánta demonstrálni, ahogy sokan kommentálták? A fasizmusra allergiás francia átlag-

* Alain Poher mint a szenátus elnöke, az alkotmány szerint ideiglenes államfőként indult a választási küzdelemben.

polgár kritikája ellenére de Gaulle szükségesnek tartotta a múlt feledtetését.

A mai Franciaország érdekei miatt.

A frank elkerülhetetlen leértékelésével – amit de Gaulle utódjára bízott – a devalvált Franciaország diplomáciai játéktere óhatatlanul korlátozottabb lett. Világhatalmi rang helyett szűkebb térséggel kellett beérnie: a Földközi-tengerrel.

A visszavonult de Gaulle tábornok spanyolországi kirándulása megkönnyítette Pompidou diplomáciájának mediterrán politikáját, a francia fegyverszállítást, a katonai kooperációt. Mellékesen a posztgaulle-izmus a spanyol örökösödési harcban a posztfrancoizmus előkészítéséhez és megrázkódtatás nélküli sínre helyezéséhez is példát szolgáltathatott. Úgy, hogy az erurópai szalonképességet szorgalmazó spanyol váltógarnitúra a Közös Piachoz Franciaországon át jusson el.

De Gaulle is, utóda is valójában az Ibériai-félszigeten túl – az *arab világra* koncentrált. A Földközi-tenger térségében ezt tekintette a legfontosabbnak. A lakosság lélekszáma, a Marokkótól Libanonig terjedő hatalmas terület, a legfőbb természeti kincs, az olaj, a földrészeket, kontinenseket összekötő stratégiai vízi út a muzulmánok megnyerése mellett szólt.

Két kulcsfontosságú arab országban váratlan változás következett be, s ez aktívabb politikára csábította a francia diplomáciát.

1969 őszén *Líbiában* megdöntötték a monarchiát, s vele együtt megrendült az angol–amerikai olajvállalatok monopolhelyzete, amely addig a francia érdekeltségeknek mindössze 36 000 négyzetkilométernyi területre hagyott koncessziót.

Pompidou számára ekkor lett reális program a de Gaulle-tól 1967-ben kapott ösztönzés:

„Líbia, miniszterelnök úr, Líbia ... Oda kell bejutni."[4]

A tábornok kezdeményezésére még mindössze két Caravelle utasszállító repülőgépet sikerült eladni Idrisz királynak. De két évvel később, colombeyi magányában már arról értesülhetett, hogy a távozásra szólított amerikaiak és angolok líbiai repülőtereire fokozatosan 100 Mirage vadászbombázót szállítanak. És a pilótaüléseken Franciaországban kiképzett líbiai tisztek ülnek.

A de Gaulle-i diplomáciai örökség realizálásánál Pompidounak

számolnia kellett az azonnali reakcióval. Otthon, Franciaországban az Izrael-ellenes embargó miatt amúgy is háborgó polgári ellenzék kritikájával. Az Egyesült Államokban pedig az olajmonopolisták rosszallásával. Ráadásul éppen néhány héttel amerikai látogatása előtt kellett bizonyítania: alaptalan az aggodalom, miszerint „a francia lépés megzavarja a földközi-tengeri katonai egyensúlyt"[5]. A francia diplomatákra kényes feladat hárult azt követően, hogy a „New York Times" világgá röpítette a líbiai–francia szerződés hírét és az első Mirage-szállítmány feltételeit.

De Gaulle azonban maga is meggyőződhetett róla: nemhiába mutatott annyiszor példát a nehéz diplomáciai helyzetek áthidalására. A nagy amerikai lap szenzációja után néhány nappal a francia hírközlő szervek még meglepőbb hírrel kavarták fel a lakosság karácsonyi nyugalmát. Egy izraeli kommandó Cherbourg kikötőjéből, a hatóságok éberségének kijátszásával, elrabolta az embargóval zárolt ágyúnaszádokat... A kalandregénybe kívánkozó történet következménye – a formális felelősségre vonás Franciaországban és az ellopott hadihajók zavartalan megérkezése Izraelbe – a közvéleménynek szólt.

Az Egyesült Államokba látogató Pompidou 1970 februárjában vendéglátóinak ennél jóval többel tartozott. A líbiai lépésért valójában kockázatos ellenszolgáltatást kellett vállalnia, és komolyabb magyarázatot kellett adnia róla.

Az észak-afrikai francia előretörésért Nixon első ellenszámláját a Távol-Keleten nyújtotta be vendégének. Pompidou amerikai látogatásakor már kész volt a terv: *Kambodzsában* amerikai segédlettel puccsot hajtanak végre, olyan időpontban, 1970 márciusában, amikor „a harmadik világ leggaulle-istább államfője", Norodom Szihanuk herceg Franciaországban tartózkodik...

Ezzel az Egyesült Államok kiterjesztette a háborút egész Indokínára. Pompidou hallgatólagos jóváhagyásával vagy megkérdezése nélkül? A francia államfő szavaiból mindkettő feltételezhető: „Ismerem az Egyesült Államok elnökének békeakaratát Vietnamban..." – mondotta Pompidou az amerikai Kongresszus szószékén.

Algériában is ellenlépés következett. Az Elysée palotában és a vidéki birtokon is számolni kellett azzal, hogy Franciaország egész földközi-tengeri politikájának sarkpontján kritikus szakasz követke-

zik. Az eviani egyezmény olajhagyatékát módosító szerződés 1970-ben utolsó évébe lépett. Vajon az algériai kormány csökkenti vagy megszünteti a francia monopóliumot a Szahara kincse, olaja, földgáza felett? A francia kormány tudatában volt annak, hogy egykori gyarmata továbbra sem mondhat le olajának, borának francia piacáról, fölös munkaerejének franciaországi foglalkoztatásáról. De az is bizonyosnak látszott, hogy a francia monopóliumok szaharai fölényét képtelenség tovább fenntartani. A gazdasági és pénzügyi nyomás fokozása ellenére, a *teljes* szakításra csak az önigazolást kereső ultrák gondolhattak.

Pompidou viszont – de Gaulle példáját követve – a realitások figyelembevételével készült az újabb elkerülhetetlen visszavonulásra. Tudatában volt a gazdasági megtorlás hatástalanságának, mivel Algéria franciaellenes intézkedéseiben számíthatott a Líbiáért revánsra készülő amerikai olajmonopóliumok támogatására. Az érdekek a szakítás elkerülését diktálták.

Franciaország korlátozott nagyhatalmi szerepkörét a Földközi-tengeren, azon belül a Maghreb térségében, elsősorban Algériára építhette.*

A keleti arab világban Egyiptom (ahonnan Fanciaország 1956-os agresszív politikája miatt hosszú időre kiszorult) kínált új diplomáciai lehetőségeket.

A váratlan esemény, amely erre alkalmat szolgáltatott, Gamal Abdel Nasszer hirtelen halála volt.

De Gaulle, visszavonulása óta először, megtörte a csendet. Kairóba küldött részvéttáviratát – Pompidouét megelőzve – az első oldalon közölték a francia lapok.

Íme az Egyesült Arab Köztársaság párizsi nagykövetéhez intézett tábornoki üzenet:

„Teljes szívemmel osztozom Egyiptom nagy bánatában. Gamal Abdel Nasszer elnök kivételes intelligenciájával, akaraterejével, bá-

* Pompidou először Tunéziában simította el a bizertai bázis kiürítése és a francia földbirtokok kisajátítása miatti súrlódási felületet. Azután a Maghreb másik kényes pontján, Marokkóban is eltüntette a de Gaulle-i időszak kínos hagyatékát. A Ben Barka gyilkosság, Uffkir belügyminiszter párizsi bírósági elítélése miatt megszakadt diplomáciai kapcsolatokat Schumann külügyminiszter rendezte Rabatban.

torságával páratlan szolgálatot tett országának és az egész arab világnak. A történelem legkeményebb és legdrámaibb periódusában sem szüntette meg a függetlenségért, a becsületért, a nagyságért kezdett harcát... Ezért mi ketten jól megértettük és mélységesen becsültük egymást..."[6]

De Gaulle üzenete érthető feltűnést keltett.

Különösen meglepő volt a múltbeli értékelés meghökkentő módosítása.* De Gaulle hatalomra jutását követően a szuezi agresszió miatt még hosszú ideig feszült maradt a viszony Egyiptommal. A tábornok 1961 őszén indította útnak az első diplomáciai missziót. Ez a kísérlet azonban a viszony normalizálása helyett tovább mélyítette a szakadékot. A francia delegáció több tagját az egyiptomi hatóságok letartóztatták – Nasszer elleni összeesküvés vádjával. Lényeges változással Amer marsallnak, az egyiptomi államfő helyettesének 1965-ös párizsi látogatása sem járt.

Paradox módon az 1967. júniusi új közel-keleti háború szolgáltatott alkalmat a közeledésre.

A régi, egyértelmű Izrael-barát politikához képest az 1967-es válság kibontakozásakor és később is Franciaország diplomáciai síkon semleges** magatartást tanúsított.

* 1956 őszén Guy Mollet kormányának tudtával Nomy admirális tájékoztatta de Gaulle-t a szuezi francia–angol katonai intervenció előkészítéséről.

– A döntés akkor lehetne jó, ha megfelelő lenne a végrehajtása. De – tette hozzá haragosan de Gaulle – legyen meggyőződve, hogy a rendszer (a IV. Köztársaság) képtelen bármilyen, különösen ilyen típusú akció végrehajtására. Gaulleizmust akarnak de Gaulle nélkül...

Amikor a francia (és az angol) ejtőernyősök hiába pusztultak Port Saidnál, megkérdezték de Gaulle-t, mit tett volna ő a hatalom birtokában Nasszerrel, aki szerinte „ördögként ugrál a szenteltvíztartóban".

– Nos, én, de Gaulle, abban a pillanatban, ahogy a nevezett Nasszer a nyáron (1956) a Nyugat kihívására bejelentette a Szuezi-csatorna államosítását, a rádió mikrofonja elé álltam volna és a világ előtt kijelentettem volna: Jól értsen engem, Monsieur Nasszer. Nem tudom, hogy Ön valóban államosítani fogja-e a csatornát, de én, de Gaulle, akkor két hadosztályt küldök Egyiptom felé. Ejtőernyőseim két óra alatt elfoglalják Kairót, és a világ semmilyen ereje sem tudja őket megállítani... (*Tournoux:* La tragédie du général.)

** A tábornok kezdettől fogva „négyhatalmi formulájával", az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Anglia és Franciaország közbelépésével kívánta a közel-keleti válság rendezését.

Azt követően, hogy Izrael realizálta az 1956-ban meghiúsult tervet – a Szuezi-csatornáig terjedő terület megszállását –, a gaulleista diplomácia az arab Kelet érzelmi áthangolása érdekében több határozott lépést tett. A Biztonsági Tanács 1967. november 22-i határozatának megszavazása, a megszállt egyiptomi területek kiürítésére vonatkozó ismételt francia felhívás, különösen a bejruti bombázást követő embargó után fokozatosan felengedett az EAK és Franciaország viszonyának fagyossága. Mindazonáltal de Gaulle meleg hangú szavaira és az új francia kormány gesztusára Nasszer haláláig kellett várni.

Ez az esemény hirtelen lehetővé tette a két ország legfőbb vezetői számára a hosszas diplomáciai előkészítés nélküli találkozót. Párizsból Chaban Delmas kormányfő személyesen vezette Franciaország delegációját a kairói temetésre. És természetesen a Nasszer utódaival folytatott első találkozóra.

De Gaulle „bölcs gesztusának" hasznosságát régi ellenfelei sem bagatellizálták. Pompidou és Chaban Delmas *„folytatás és nyitás"* jelszavának komolyságát viszont az ortodox gaulle-isták sem vonhatták kétségbe.

Az egyiptomi *nyitás* a világpolitika egyik neuralgikus pontján, a Földközi tenger térségében Franciaországnak tisztes szerepkört kínált a nagyhatalmak között.

A „francia jelenlét" biztosítását Líbiában az érdekelt riválisok joggal tekintette Amerika-ellenes lépésnek. Még pontosabban, a meghiúsult de Gaulle-i kísérlet *folytatásának*. Pompidounak azonban legalább két megnyugtató ellenérve volt.

1. A francia előretörés – hangzott az Egyesült Államokba látogató francia államfő magyarázata – a Nyugat közös érdekét is szolgálja. Idrisz király trónfosztásával Észak-Afrika fontos pontján keletkezett „légüres tér". Ki töltse be a politikai vákuumot? Jobb, ha a francia diplomácia megismétli Dulles hibáját és ismét a Szovjetunió erősíti meg a pozícióit Észak Afrikában . . .? *„Civakodásaink mindig családon belüli civakodások voltak és azok is maradnak. Alapvető céljaink azonosak. Érdekeinknél, amelyek néha ellentétesek lehetnek, sokkal inkább a közös eszmék vezérlik akcióinkat . . ."* – mondotta Pompidou az amerikai szenátus szószékén 1970 februárjában.[7]

2. A francia diplomácia „kairói nyitása" azt jelentette – a gaulleisták szerint –, hogy a nyugati hatalmak közül Franciaország kínálhatta a legvonzóbb külpolitikai alternatívát Egyiptomnak. A régi szerepek ugyanis megcserélődtek. Az 1956-os szuezi agresszió idején az Egyesült Államok volt a kívülálló nyugati hatalom. 1967 után viszont Franciaország mondhatta magát pártatlannak az arab világ képviselői előtt. A „mindkét szuperhatalomtól mentesített Földközitenger" francia követelése Egyiptom esetében tehát valójában csak a Szovjetunió ellen irányult. A cél közös volt: a Szovjetunió kiszorítása a Földközi-tengerről.

De hogyan számol a de Gaulle utáni Franciaország a Szovjetunióval más térségekben?

Mindenekelőtt Európában.

Itt is érvényesült a „folytatás és nyitás" formula.

Pompidou sem feledkezett meg a megerősödött NSZK-ról. A Földközi-tenger ígérete nem feledtette a Rajnán túli realitást. Ez új európai kombinációt követelt a francia kormánytól. A Párizs–Bonn-tengelyhez fűzött reményeket már de Gaulle is rég feladta és maga nyitott utat Nagy-Britannia és a Szovjetunió irányába.

De Gaulle távozása előtt néhány hónappal az ún. Soames ügygyel* jelezte: a vétók után Anglia számára is meg kell nyitni a Közös Piac kapuját. Pompidou elnök első diplomáciai lépésétől, a Hágai Konferencia (1969) kezdeményezésétől Erzsébet királynő meghívásáig (1972) tulajdonképpen a tábornok sikertelen nyitását folytatta.

* Christopher Soames, Nagy-Britannia párizsi nagykövete (Churchill veje) és de Gaulle tábornok között 1969. február 4-én tapogatózó tárgyalások kezdődtek a közöspiaci tagság politikai előfeltételeiről. A bizalmas jellegű párizsi megbeszélés tényét és tematikáját azonban az angol külügyminisztérium kiszivárogtatta. Couve de Murville szerint a Foreign Office torzított és ellentmondó tájékoztatásokat adott a többi közöspiaci tagországnak. Ezek alapján azt is fel lehet tételezni (főképpen Bonnban), hogy Franciaország a hatok helyett az angol szövetség felé orientálódik. A kipattant „Soames-ügy" nyomán de Gaulle nyitása, legalábbis átmenetileg, lekerült a napirendről. Az angolok szerint a „tábornok csapdáját" kellett elhárítaniuk. A franciák viszont a munkáspárti Wilson bosszúját vélték felfedezni, aki olcsó diplomáciai manőverrel össze akarta ugratni Franciaországot és partnereit. (*Couve de Murville:* Une politique étrangère. 1958–1969. Plon, Párizs 1971.)

A francia biztonságért vívott küzdelem tapasztalata nem feledtette de Gaulle utódjával sem, hogy Franciaországnak – az angol szigetország mellett – a Szovjetunióval is jó viszonyban kell lennie.

Pompidou 1970 októberében Moszkvába utazott. A francia sajtó az európai biztonságról kibontakozó tanácskozásokkal kapcsolatos kérdésekre csak egy biztos választ tudhatott. Azt, hogy a francia államfő 1971-re franciaországi viszontlátogatásra szóló meghívást vitt magával a szovjet vezetőknek.

De milyen meghívóval utazott ő Moszkvába . . .?

De Gaulle tábornok ismét megszólalt. Úgy, hogy mindenki értse: ezt az utazást saját politikája folytatásának tekinti. Pompidou azzal a meghívóval érkezik Moszkvába, amelyet még ő kapott 1960-ban Hruscsovtól.

A maga módján emlékeztetett erre. Azon a napon, amikor Pompidou megérkezett a szovjet fővárosba, de Gaulle meglepetésszerűen utcára dobta colombeyi életének újabb termékét, „A Remény emlékiratai" első kötetét.* Azt az időszakot (1958–1962) elevenítette fel, amikor az első kísérletet teszi a szovjet–francia viszony rendezésére.

A tábornok újabb megszólalása rendkívüli visszhangot keltett Franciaországban és a határokon túl. A lapok első oldalán, szalagcímben, október 7-én két hír került egymás mellé: „Pompidou elnök megérkezett a Szovjetunióba" – „De Gaulle tábornok könyve megjelent Franciaországban."

Az olvasók figyelmét azonban nem kerülhette el a harmadik hír, egy mindössze néhány szavas közlemény:

„De Gaulle utolsó miniszterelnöke, Couve de Murville, a Kínai Népköztársaságba repült."

* A „Mémoires d'Espoir" első kötetét köztudomás szerint hónapokkal később kellett volna megjelentetni. A szerző és a Plon kiadó teljes konspirációval Pompidou moszkvai utazásának napjára több százezer példányban eljuttatta az ország minden részébe. A gaulle-ista sajtó, a rádió és a tv azonnal ismertette a tábornok hű katonáinak „nagyszerű portréit". Még a szenátus szocialista elnöke, Monnerville, sőt az OAS-vezér, Salan tábornok neve mellé is került néhány elismerő szó. A kivétel Georges Pompidou volt. Csak a neve szerepelt, minden értékelés nélkül. Malraux-ról, Couve de Murville-ről, Debréről rendkívül meleg elismerés, az utódról semmi.

A volt külügyminiszter szinte példátlan karrierje* után rendkívüli feladatot kapott a volt államfőtől.

Couve de Murville elutazása előtt csak annyit közölt, hogy pekingi meghívásra *magánemberként* tölt három hetet a Kínai Népköztársaságban.

De Gaulle két volt miniszterelnöke moszkvai, illetve pekingi útjának időzítése a de Gaulle-i diplomácia immár klasszikus hagyományait elevenítette fel. De az új kínai kombináció megvalósítása már de Gaulle nélkül is ment a maga útján. Közvetlenül Couve de Murville útja előtt, 1970 nyarán André Bettancourt személyében olyan miniszter járt hivatalosan Pekingben, aki de Gaulle alatt éppúgy tagja volt a kabinetnek, mint Pompidou idején.

Ennek alapján fel lehetett tételezni, hogy Couve de Murville nemcsak a tábornok, nemcsak Franciaország, hanem a Nyugat közös érdeke alapján is tárgyal a kínai vezetőkkel.

Couve de Murville személye alkalmasnak látszott a nagyon is összetett diplomáciai misszió teljesítésére. Mint aktív külügyminiszter 1964-ben de Gaulle megbízásából ő irányította a két ország közötti diplomáciai viszony rendezésének lépéseit.**

1970 őszén ugyanezt a folyamatot, a régebben helytelenített francia példa megismétlését, illetve meggyorsítását kellett előkészítenie – az Egyesült Államok számára. Annak ellenére, hogy Washington és Peking között már évek óta rendszeres kapcsolat volt Varsóban, mégis szükségesnek mutatkozott a francia diplomácia segítségének igénybevétele.

* Couve de Murville de Gaulle tábornok melletti, kereken tízesztendős, megszakítás nélküli külügyminiszteri tevékenységét csak Vergennes herceg múlta felül, XVI. Lajos szolgálatában.

** Külügyi karrierjét összegező könyvében írja: Azok után, hogy a Kínai Népköztársaság megalakulását követően Franciaország *„háborút viselt Vietnamban, gyakorlatilag háborúban volt Kínával is"*. Azonban 1964-re tudomásul kellett vennie az új realitást. Kína – folytatja eszmefuttatását Couve de Murville – távol van ugyan Franciaország közvetlen érdekszférájától, mégis új és döntő tényező a Csendes-óceán térségében, amelynek két partján a Szovjetunió és az Egyesült Államok, közepén pedig a forrongó Japán van. Olyan térség ez, amely a múltban, a jelenben és még inkább a jövőben a nagy konfliktusok középpontja lehet. Franciaország itt egyáltalán nem lehet érdektelen. Ezért vállalta a Kínai Népköztársaság elismerését. Számolva azzal is, hogy erre az Egyesült Államok hevesen reagál." (*Couve de Murville:* Idézett mű.)

Nixon elnök már 1969 elején beszélt de Gaulle-lal a kínai közeledés szükségességéről és lehetőségéről.

A párizsi Elysée palotában de Gaulle tábornok elégtétellel nyugtázhatta Nixon szavait „korunk óriásának tisztánlátásáról", a megjósolt vietnami kudarc amerikai beismerését. És azt, hogy Kennedy, majd Johnson után legalább Nixon a francia államfőt kérte fel a Kínával való közvetítésre.

A de Gaulle elnök és amerikai szövetségese közötti találkozó után először Couve de Murville külügyi apparátusának egyik legtehetségesebb tagját, a Quai d'Orsay ázsiai főosztályának igazgatóját küldték Pekingbe. Étienne Manac'h, akinek jelentős szerepe volt már a párizsi vietnami konferencia előkészítésében is, 1969-ben indult először a Kínai Népköztársaságba. Azután hamarosan megkapta Pekingbe szóló állandó nagykövet kinevezését.

Nixon pekingi útjának – a francia közvetítés ellenére – volt egy kitérője. A Kambodzsa elleni agresszió 1970 márciusában. Az egész Indokínára kiterjedő háború újabb kudarcára volt szükség, hogy Nixon ismét igénybe vegye a francia közvetítést.

Amikor a volt külügyminiszter, Couve de Murville 1970 októberében elindult Pekingbe, a két ország külügyi tisztviselői már tisztázták: egyik fővárosban sem látják akadályát a de Gaulle–Mao Cetung találkozónak. A volt francia köztársasági elnök Colombey les Deux Églises-ből többször tudatta a kínai illetékesekkel: „Természetesen az kellene, hogy találkozhassam Mao elnökkel. Kína és Franciaország találkozna de Gaulle és Mao személyében . . ."[8]

Couve de Murville pekingi tartózkodásával egyidejűleg Párizsba érkezett Han Su-jin kínai írónő. A kiszivárgott, majd később megerősített információk szerint Rueff professzor* közvetítésével üzenetet adott át: „De Gaulle meghívása hivatalos. Személy szerint Csou En-laj bízott meg azzal, hogy az ő nevében meghívjam a tábornokot."[9]

A tábornok azonban néhány nappal azután, hogy volt külügyminisztere, Couve de Murville az újabb információkkal visszatért Pekingből, 1970. november 9-én befejezte pályafutását . . .

* Rueff professzor de Gaulle legfőbb gazdasági és pénzügyi tanácsadója volt.

1971 júniusában a hivatalos francia hírügynökség már csak a tárgyalás előkészületeiről szóló összefoglaló értékelést hozhatta nyilvánosságra. Azt, hogy a nagy diplomata Colombeyből is készséggel vállalta szövetségese számára a közvetítő szerény szerepkörét. Ezért írhatta joggal a francia sajtó:

„Ha de Gaulle élne, akkor most Kínában volna."[10]

Ez hát Franciaország rangja a világpolitikában de Gaulle után? Bizonyos, hogy azok az objektív okok, szociális, gazdasági és politikai tényezők, amelyek végül is távozásra kényszerítették a tábornokot, lehetetlenné tették a „grandeur" remélt restaurációját. De az sem kétséges, hogy de Gaulle olyan Franciaországot hagyott utódaira, amelynek továbbra is jelentős szerepe van a nemzetközi porondon.

Az V. Köztársaság idején az Elysée palota magáénak mondhatja az „Ancien Régime" udvarainak, a Napóleonok két császárságának, a polgári átalakulás öt köztársaságának minden hagyatékát. A Vergennes hercegtől de Gaulle tábornokig egymást követő kimagasló diplomata egyéniségek felhalmozódó tapasztalata olyan kincs, amely ma már *kevés* a régi grandeur visszaállításához, de elégséges a gyökeresen megváltozott világban Franciaország új külpolitikai szerepkörének kialakításához.

Ebben a szerepben a francia diplomácia atlanti partnerei számára kétségkívül ezután is olyan eredeti alakítást nyújthat, ami – de Gaulle találó megfogalmazása szerint – a francia polgárra általában jellemző: „mindent vitató és ugyanakkor konzervatív" marad.[11]

FÜGGELÉK

EGYES FONTOSABB ESEMÉNYEK

1939. szeptember 1.	A fasiszta Németország megtámadja Lengyelországot. Megkezdődik a második világháború.
1940. május 10.	Winston Churchill Nagy-Britannia miniszterelnöke. Charles de Gaulle ezredes előléptetése címzetes brigádtábornokká.
június 5.	De Gaulle helyettes államtitkár a hadügyminisztériumban.
június 15.	Lemond a Reynaud-kormány.
június 17.	Pétain bejelenti: Franciaország kapitulál.
június 18.	De Gaulle londoni Felhívása.
július 3.	A francia flotta elsüllyesztése Mers el Kebirnél.
július 10.	A Francia Kommunista Párt kiáltványa.
augusztus 7.	Churchill és de Gaulle megegyezése a Szabad Franciák státusáról.
szeptember 23–25.	Kudarc Dakarnál.
október 27.	Birodalmi Védelmi Tanács alakul Brazzaville-ben.
1941. május 11–12.	Darlan admirális Hitler rendelkezésére bocsátja Szíria repülőtereit.
június 7.	A britek és a Szabad Franciák ellentámadása Szíriában.
június 22.	A fasiszta Németország megtámadja a Szovjetuniót.
augusztus 14.	Az Atlanti Charta aláírása.
december 6.	Az első szovjet ellentámadás Moszkvánál.
december 7.	Pearl Harbor.
december 11.	Német hadüzenet az Egyesült Államokban.
1942. április 17.	Roosevelt visszahívja nagykövetét, Leahyt.
július 9.	Az Egyesült Államok elismeri a CNF-t.
szeptember 26.	A Szovjetunió elismeri a CNF-t – nagyobb jogkörrel, mint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia.
november 8.	A szövetségesek partra szállnak Észak-Afrikában.
november 19.	A német hadsereg ellentámadásának kezdete Sztálingrádnál.
december 24.	Meggyilkolják Darlan admirálist.
december 26.	Giraud tábornok veszi át Darlan főparancsnoki tisztét.
1943. január 22.	Churchill és Roosevelt jelenlétében de Gaulle találkozik Giraud tábornokkal Anfában (Marokkó).

	február 2.	A szovjet hadsereg győzelme Sztálingrádnál.
	május 13.	A fasiszta hatalmak beszüntetik a harcot Észak-Afrikában.
	május 30.	De Gaulle Algériába érkezik.
	június 3.	De Gaulle és Giraud a CFLN két társelnöke.
	augusztus 26.	Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió elismerik a CFLN-t.
	szeptember 3.	Olaszország kapitulál.
	november 28–december 1.	Sztálin, Roosevelt és Churchill találkozója Teheránban.
1944.	január 12.	Konferencia Brazzaville-ben.
	június 6.	A szövetségesek partraszállnak Normandiában.
	augusztus 25.	Párizs felszabadítása. A szovjet hadsereg átlépi Németország határát.
	szeptember 14.	Az amerikai és az angol csapatok elérik a német határt.
	december 10.	De Gaulle Moszkvában szovjet–francia kölcsönös segélynyújtási egyezményt ír alá.
	december 18.	Német ellentámadás az Ardennekben.
1945.	február 4–18.	Konferencia Jaltában.
	április 12.	Roosevelt meghal.
	május 8.	Németország kapitulál.
	július 17–augusztus 2.	Konferencia Potsdamban.
	augusztus 6.	Az Egyesült Államok légiereje atombombát dob Hirosimára.
	augusztus 8.	A Szovjetunió hadat üzen Japánnak.
	szeptember 2.	Japán aláírja a feltétel nélküli kapitulációs okmányt.
	szeptember 2.	Hanoiban kikiáltják a Vietnami Demokratikus Köztársaság megalakulását.
	szeptember 26.	A francia gyarmati hatóságok visszatérnek Saigonba.
	október 21.	Referendum és parlamenti választás Franciaországban.
	november 13.	A parlament egyhangúlag de Gaulle-t választja az ideiglenes kormány elnökévé.
1946.	január 20.	De Gaulle lemond és visszavonul Colombeybe.
	március 5.	Churchill hidegháborús beszéde Fultonban.
	március 6.	Franciaország elismeri Ho Si Minh kormányát.
	június–szeptember	Francia–vietnami tárgyalások Fontenebleauban
	november 23.	Francia hadihajók bombázzák Haiphongot. Az indokínai háború kezdete.
1947.	január 1.	Bizónia néven egyesítik a brit és az amerikai zónát Németországban.
	január 17.	Churchill mozgalmat indít „Európa egységéért".
	március 12.	A Truman-elv meghirdetése.
	április 7.	Megalakul a gaulle-ista RPF.

	május 4.	A kommunista miniszterek kirekesztése a francia kormányból.
	június 5.	A Marshall-terv meghirdetése.
1948.	március 17.	Brüsszeli szerződés.
	június 20.	Berlini válság.
	augusztus 1.	Trizónia néven egyesítik a brit, az amerikai és a francia megszállási zónákat Németországban.
	december 28.	Francia–angol–amerikai egyezmény a Ruhr-vidék nemzetközi státusáról.
1949.	január 25.	A Comecon megalakítása.
	január 28.	Az Európa Tanács megalakítása.
	április 4.	Az Észak-atlanti Szerződés (NATO) aláírása.
	július 14.	Az első szovjet atombomba felrobbantása.
	szeptember 9.	Az NSZK megalakítása.
	október 7.	Az NDK megalakulása.
1950.	május 9.	A Schuman-terv meghirdetése.
	augusztus 11.	Az NSZK felvétele az Európa Tanácsba.
	október 21.	A Pleven-terv meghirdetése.
1951.	június 17.	Az RPF részleges sikere a parlamenti választáson.
1953.	május 6.	De Gaulle proklamálja az RPF kudarcát.
1954.	március 15.	Megkezdődik a körülzárt Dien Bien Phu ostroma.
	április 26.	A genfi konferencia megnyitása.
	május 7.	Dien Bien Phu kapitulál.
	július 21.	A genfi egyezmény aláírása.
	augusztus 30.	A francia parlament visszautasítja az EVK-egyezményt.
	szeptember 8.	A SEATO létrehozása Manilában, Franciaország részvételével.
	október 23.	A párizsi szerződés megnyitja az NSZK előtt a NATO-ba vezető utat.
	október 27.	Eisenhower teljes támogatásáról biztosítja Dél-Vietnamban Diem rezsimjét.
	november 1.	Az FLN vezetésével megkezdődik az algériai háború.
	december 13.	Francia–amerikai egyezmény Dél-Vietnam katonai támogatásáról.
1955.	február 6.	Mendès-France kormányának bukása Algéria miatt.
	február 24.	Franciaország is aláírja a bagdadi paktumot.
	június 30.	De Gaulle „utolsó" sajtókonferenciája.
	július 18.	Csúcskonferencia Genfben.
	október 27.	Külügyminiszterek konferenciája Genfben.
1956.	március 2.	Franciaország elismeri Marokkó függetlenségét.
	március 20.	Franciaország elismeri Tunézia függetlenségét.
	november 5.	Francia és angol csapatok partra szállása Port-Saidnál.
	december 24.	A francia és az angol expedíciós hadsereg Egyiptom elhagyására kényszerül.
1957.	január 5.	Eisenhower meghirdeti közel-keleti doktrínáját.

1958. május 13.	Puccs Algériában.
május 14.	Pflimlin bizalmat kap a parlamentben, s megalakítja a IV. Köztársaság utolsó kormányát.
május 15.	De Gaulle nyilatkozata.
június 1.	A parlament bizalmat szavaz de Gaulle-nak.
június 4–7.	De Gaulle Algériában.
július 14.	Amerikai–angol intervenció Libanonban, illetve Jordániában.
augusztus 20–29.	De Gaulle Afrikában.
szeptember 24.	Levél Eisenhowerhez és Macmillanhez a NATO hármas direktóriumának megalakításáról.
szeptember 28.	Népszavazás de Gaulle alkotmánytervezetéről Franciaországban és a gyarmatokon. Guinea „nem"-et mond és a függetlenséget választja.
december 21.	De Gaulle-t a Francia Köztársaság elnökévé választják.
1959. január 1.	Érvénybe lép a Közös Piacra vonatkozó Római Egyezmény.
január 8.	De Gaulle a Francia Köztársaság elnöke.
január 9.	Michel Debré első miniszter megalakítja kormányát.
március 7.	Franciaország a Földközi-tengeren kivonja haditengerészetét a NATO-parancsnokság fennhatósága alól.
május 11– augusztus 5.	Külügyminiszteri konferencia Genfben – eredmény nélkül – Berlin státusáról és a német békeszerződésről.
szeptember 16.	De Gaulle elvben elismeri Algéria önrendelkezési jogát.
október 23.	De Gaulle franciaországi látogatásra hívja meg Hruscsovot.
október 28.	A négy nagyhatalom kormánya elfogadja a csúcskonferenciára vonatkozó javaslatot.
1960. január 1.	Kamerunban kikiáltják a függetlenséget. Az év folyamán Fekete-Afrikában a legtöbb francia gyarmat követi a példát.
január 24.	A „francia Algéria" hívei barikádokat emelnek Algírban.
február 13.	Az első francia atombomba robbantása a Szaharában.
március 23 – április 1.	Hruscsov látogatása Franciaországban.
április 1.	A második francia atomrobbantás.
május 16–17.	A csúcskonferencia kudarca Párizsban.
június 25.	Első eredménytelen találkozó a francia és az ideiglenes algériai kormány képviselői között Melunben.
december 20.	Dél-Vietnamban megalakul a Felszabadítási Front (FNL).
1961. január 8.	Referendum Algéria önrendelkezéséről.
április 22.	A tábornokok zendülése Algériában.
május 16.	Konferencia Genfben Laoszról.

	május 20.	Megkezdődik az eviani konferencia.
	július 13.	Francia és tuniszi fegyveres erők harca Bizertában.
	szeptember 8.	Meghiúsult merénylet de Gaulle ellen.
1962.	január 14.	A Közös Piac agrárpolitikájára vonatkozó francia javaslat elfogadása Brüsszelben.
	március 18.	Az eviani egyezmény aláírása.
	április 14.	Michel Debré helyett Georges Pompidou lesz de Gaulle első minisztere.
	július 3.	Algéria kikiáltja függetlenségét.
	július 23.	Egyezmény Laosz semlegességéről.
	augusztus 22.	Újabb merényletkísérlet de Gaulle ellen.
	október 22.	De Gaulle elsőként vállal szolidaritást a Kuba elleni amerikai blokáddal.
	november 18–25.	Parlamenti választáson a gaulle-isták megkapják a szavazatok többségét.
	december 7.	Pompidou második kormányalakítása.
	december 15–16.	Eredménytelen de Gaulle–Macmillan találkozás Rambouillet-ban.
	december 18–21.	Kennedy–Macmillan megegyezés Nassauban a NATO sokoldalú atomütőerejéről.
1963.	január 14.	De Gaulle elveti a nassaui egyezményt és visszautasítja Nagy-Britannia felvételi kérelmét a Közös Piacba.
	január 22.	Franciaország és az NSZK együttműködési egyezményének aláírása Párizsban.
	június 21.	Franciaország az Atlanti-óceánon és a La Manche-csatornán levő haditengerészeti erőit kivonja a NATO-parancsnokság fennhatósága alól.
	július 4.	De Gaulle hivatalos látogatása Bonnban.
	augusztus 4.	A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselői aláírják a moszkvai atomcsendegyezményt, Franciaország visszautasítja a csatlakozást.
	november 1.	Saigonban katonai államcsíny megdönti a Diem-rezsimet.
	november 22.	John Kennedyt meggyilkolják Dallasban.
	november 24.	De Gaulle az Egyesült Államokba utazik Kennedy temetésére.
1964.	január 27.	Franciaország elismeri a Kínai Népköztársaságot.
	július 3.	De Gaulle Bonnban.
	szeptember 20.	De Gaulle utazása Latin-Amerikába.
1965.	január 29.	De Gaulle találkozója Wilsonnal Churchill temetésén.
	február 7.	Az USA légiereje megkezdi a Vietnami Demokratikus Köztársaság bombázását.
	február 11.	Franciaország az aranyalaphoz való visszatérést követeli.
	április 27.	De Gaulle helyteleníti az Egyesült Államok vietnami háborúját.

	május 3.	Franciaország nem vesz részt a SEATO londoni értekezletén.
	május 28.	Franciaország kivonul a SEATO főparancsnokságából.
	június 11–12.	De Gaulle Bonnban.
	június 19.	Algériában Bumedien kerül hatalomra.
	június 24.	Saigonban Ky tábornok kormánya bejelenti a diplomáciai viszony megszakítását Franciaországgal.
	június 30.	Franciaország ideiglenesen felfüggeszti részvételét a Közös Piac szervezeteiben.
	július 29.	Francia–algériai olajegyezmény aláírása.
	október 28.	Couve de Murville külügyminiszter Moszkvába utazik.
	december 5–19.	De Gaulle-t a második fordulóban ismét elnökké választják.
1966.	március 7.	Franciaország kivonul a NATO integrált katonai szerveiből.
	június 1.	De Gaulle a Szovjetunióba látogat.
	augusztus 25–szeptember 15.	De Gaulle világ körüli utazása. Véres incidensek Dzsibutiba érkezésekor. Látogatás Etiópiában. Beszéd Phnom Penhben. Részvétel a csendes-óceáni atomrobbantási kísérleteknél.
	december 1.	Koszigin látogatása Franciaországban.
	december 21.	Franciaország és az NSZK egyezménye a német területen állomásozó francia csapatok státusáról.
1967.	január 13.	Kiesinger kancellár és Brandt külügyminiszter Párizsban.
	január 24.	De Gaulle–Wilson találkozó Trianonban.
	március 5–12.	Parlamenti választás, amelyen az UDR elveszti abszolút többségét.
	április 25.	De Gaulle–Johnson találkozó Adenauer temetésén.
	május 1.	De Gaulle Rómában, a Közös Piac megalakulásának 10. évfordulóján.
	július 15.	De Gaulle Kanadában.
	szeptember 6.	De Gaulle Lengyelországba látogat.
1968.	január 1.	De Gaulle újévi köszöntője szerint Franciaország példát mutat a világnak.
	március 29.	Fock Jenő látogatása Franciaországban.
	május 2.	Diáktüntetések kezdődnek a nanterre-i egyetemen.
	május 13.	Országos sztrájk a rendőri brutalitások ellen. Párizsban megkezdődnek az USA és a VDK tárgyalásai.
	május 14–18.	De Gaulle Romániában.
	május 29.	De Gaulle az NSZK-ban állomásozó francia csapatoknál Baden-Badenben Massu tábornokkal tárgyal, majd Colombey les Deux Églises-be repül.
	június 4–18.	A sztrájkok befejeződése.
	június 23–30.	Parlamenti választás, az UDR fölényes győzelme.

	július 10.	Georges Pompidou a „nemzet tartaléka". Couve de Murville kap kormányalakításra megbízást.
	augusztus 26.	A francia idegenlégió alakulatainak intervenciója Csádban.
	október 25–30.	De Gaulle Törökországban.
	november 20.	Franciabarát katonák állomcsínyt hajtanak végre a Mali Köztársaságban.
	november 24.	De Gaulle nyilatkozik: a márka-spekuláció ellenére sem értékelik le a frankot.
1969.	január 6.	A francia kormány elrendeli az Izraelbe irányuló fegyverszállítás embargóját.
	január 2–6.	A szovjet–francia nagybizottság ülése Párizsban.
	január 17.	Pompidou közli: a következő elnökválasztáson jelölteti magát.
	február 2.	De Gaulle bejelenti a tavaszi referendum kiírását.
	február 28.	Nixon Párizsban találkozik de Gaulle-lal.
	március 19.	A francia államfő nyilatkozata: „bizalmi kérdéseknek" tekinti a referendum eredményét.
	március 28.	De Gaulle Eisenhower temetésére az Egyesült Államokba repül.
	április 27.	A szavazók többsége „nem"-et mond de Gaulle-nak.
	április 28.	A francia államfő kommünikében közli: megszűntnek tekinti elnöki funkcióját.
	május 10.	De Gaulle az elnökválasztás idejére Írországba utazik.
	június 13–27.	Pompidout a Francia Köztársaság elnökévé választják.
	augusztus 8.	Devalválják a frankot.
1970.	június 3.	De Gaulle Spanyolországba utazik s találkozik Franco tábornokkal.
	szeptember 30.	De Gaulle részvéttáviratot küld Nasszer halála alkalmából.
	október 5.	Couve de Murville Pekingbe utazik de Gaulle kínai útjának előkészítésére.
	november 9.	Charles de Gaulle halála néhány nappal 80. születésnapja előtt.

JEGYZETEK

ELSŐ RÉSZ

1 *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. I–III. kötet. Plon, Párizs 1954. 1. kötet.
2 *Jean Raymond Tournoux:* Pétain et de Gaulle. Plon, Párizs 1964.
3 *Henri Claude:* De Gaulle és a nagytőke. Kossuth Könyvkiadó 1962.
4 *Charles de Gaulle:* Vers l'armée de métier. Berger Levrault, Párizs 1934.
5 *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. 1. köt.
6 *Jacques Duclos:* Mémoires. I–V. köt. Fayard, Párizs, 1970. III. köt. 1. rész.
7 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. I–V. köt. Plon. Párizs. 1970. I. köt.
8 *Jacques Duclos:* Id. mű.
9 *Charles de Gaulle:* La France et son armée. Plon, Párizs 1938.
10 *Winston Churchill:* The Second World War. I–VI. kötet, Cassel, London 1964. és *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. I. köt.
11 Ugyanott.
12 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. I. köt.
13 *Jacques Soustelle:* Envers et contre tout. R. Laffont, Párizs 1950.
14 *Catroux:* Dans la bataille de la Méditerranée. Juillard, Párizs 1959.
15 Ugyanott.
16 *Jean Lacouture:* De Gaulle. Ed. Seuil, Párizs 1969.
17 *Louise W. Holborn:* War and peace aimes of the U. N. 1939–1942. Boston 1943.
18 *Eliott Roosevelt:* Mon père m'a dit. Flammarion 1947.
19 *Louise W. Holborn:* Id. mű.
20 *Robert Sherwood:* Le mémorial de Roosevelt. Plon. Párizs 1950.
21 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. I. köt.
22 *Winston Churcill:* The second world war. V. köt.
23 Ugyanott.
24 *Robert Sherwood:* Id. mű.
25 *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. II. kötet.
26 Ugyanott.
27 „La Nation", 1968. január 12–13.
28 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. I. kötet.
29 *Ernest Milcent:* L'AOF entre en scène. Bibliothèque de l'homme de l'action. Témoignage Chrétien, Párizs 1958.

30 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. I. kötet.
31 Ugyanott.
32 Ugyanott.
33 *Jacques Duclos:* Id. mű.
34 *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. II. kötet.
35 Ugyanott.
36 Ugyanott.
37 *Winston Churchill:* Id. mű.
38 *Robert Sherwood:* Id. mű.
39 *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. I. kötet.
40 Ugyanott. II. kötet.
41 Ugyanott. III. kötet.
42 Ugyanott. III. kötet.
43 *Marcel Égretaud:* Réalité de la Nation Algérienne. *G. Esquier:* Histoire de l'Algérie. Éd. Sociales, Párizs 1957.
44 *Jean Raymond Tournoux:* La tragédie du général. Plon, Párizs 1967.
45 *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. III. kötet.
46 *Jacques de Montalais:* Qu' est-ce que le gaullisme? Marme, Párizs 1969.
47 *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. III. kötet.
48 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. Plon, Párizs 1970.
49 Bulletin intérieur du RPF, 1947. október 4.
50 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. II. kötet.
51 Ugyanott.
52 Ugyanott.
53 Ugyanott.
54 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
55 Ugyanott.
56 „Le Monde", 1970. október 6.
57 *Jean Raymond Tournoux:* Id. mű.
58 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
59 *Pierre Viansson-Ponté:* Histoire de la République gaullienne. I–II. 1958–1962. Fayard, Párizs 1970. I. kötet.
60 *Jacques Soustelle:* Vingthuit ans de gaullisme. La Table Ronde, Párizs 1968.
61 *Jean Ferniot:* De Gaulle et le 13 mai. Plon, Párizs 1968.
62 *André Figueras:* Les origines étranges de la V. République. Presse du Mai, Párizs 1962.
63 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. III. kötet.
64 Ugyanott.
65 *Jacques Soustelle:* Id. mű.

MÁSODIK RÉSZ

1 *Jean Raymond* Tournoux: Id. mű.
2 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. III. kötet.
3 Ugyanott.

4 „Fortune Française", 1959. szeptember 25.
5 „La Vie Française", 1959. szeptember 25.
6 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. köt.
7 *Georges Chaffard:* L'homme des affaires secrètes. „Le Nouvel Observateur", 1969. október 20., 27., november 3.
8 Ugyanott.
9 Ugyanott.
10 Ugyanott.
11 *Jacques Soustelle:* Du néocolonialisme sans profit. „Le Monde", 1970. október 27.
12 *Georges Elgozy:* La France devant le Marché Commun. Seuil, Párizs 1957.
13 „U. S. News and World Report", 1967. május 19.
14 *Jean Lacouture:* Id. mű.
15 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir.
16 Ugyanott.
17 Ugyanott.
18 Ugyanott.
19 *Jean Raymond Tournoux:* **Id. mű.**
20 *Pierre Viansson-Ponté:* Bilan de la Ve République. Calman–Lévy, Párizs 1967.
21 „Le Monde", 1958. augusztus 18.
22 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. köt. Id. mű.
23 Ugyanott.
24 *Elie Abel:* Les Fusées de Cuba. Arthaud, Párizs 1966.
25 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
26 Ugyanott.
27 „Entreprise", 1968. július. „Économie et Politique", 1970. január. „Combat". 1970. október 14.
28 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
29 *Jean-Jacques Servan-Schreiber:* La défi américain. Denoël, Párizs 1967.
30 *Michel Salomon:* Faut-il avoir peur de l'Allemagne? Robert Laffont, Párizs 1969.
31 *Jean Raymond Tournoux:* Id. mű.
32 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
Id. mű.
33 *Jean Raymond Tournoux:* Id. mű.
34 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
35 Idézi *Pierre Viansson-Ponté:* Bilan de la Ve République.
36 *Jean Raymond Tournoux:* Id. mű.
37 *Jean Baptiste Duroselle:* La politique éxtérieure du général de Gaulle. Des réussites partielles et des échecs avérés. „Le Monde Diplomatiques", 1970. december. 201. szám.
38 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
39 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
40 Ugyanott.

41 *Jean Raymond Tournoux:* Id. mű.
42 Ugyanott.
43 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
44 *Jean Raymond Tournoux:* Id. mű.
45 *Pierre Viansson-Ponté:* Id. mű. I. kötet.
46 „Le Monde", 1960. március 25.
47 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
48 Ugyanott.
49 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
50 „New-York Times", 1960. május 5.
51 Keesing's Contemporary Archivs. 17. 425. A. 1960. május 6.
52 Ugyanott.
53 „Le Monde", 1960. május 15.
54 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
55 „Études Soviétiques", 146. sz.
56 URSS Bulletin des services soviétiques d'informations à Paris. 2163. sz. 1960. december 24.
57 Actualités-Documents: Chronologie des Relations franco-soviétique. 1964–1970. Éd. Premier Ministre-Comité Interministerial pour l'Information. Párizs. 1970. május.
58 *André Fontaine:* Histoire de la guerre froide. I–II. kötet. Fayard, Párizs 1965–1967.
59 *Charles de Gaulle:* Discours et messages.
60 *Jean Raymond Tournoux:* Id. mű.
61 Ugyanott.
62 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
63 *Jacques de Montalais:* Id. mű.
64 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. IV. kötet.
65 „Le Monde", 1960. október 24.
66 *Jean Raymond Tournoux:* Id. mű.
67 Ugyanott.
68 *André Malraux:* Le Figaro Litteraire 1967. No. 67.
69 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. IV. kötet.
70 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.
71 „Paris Match", 1966. július 9.
72 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
73 *David Schoenbrunn:* Les trois vies de Charles de Gaulle. Juillard, 1967.
74 „Rheinischer Merkur", 1967. június 23.
75 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
76 „La France n'a pas de conseils à donner à la Pologne, mais..." „Le Monde" 1967. szeptember 12.
77 „Le Monde", 1971. január 20.
78 *Léo Hamon:* Quand l'Est bouge. „La Nation", 1968. május 2.
79 „Le Monde", 1968. április 18.
80 „Le Monde", 1968. május 15.

81 „Le Monde", 1968. május 21.
82 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
83 „France Soir", 1968. május 16.

HARMADIK RÉSZ

1 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. köt.
2 Ugyanott.
3 „Le Monde", 1968. május 19.
4 „Le Figaro", 1968. május 27.
5 *Charles de Gaulle:* Mémoires de guerre. II. köttet.
6 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. köt.
7 „Notre République", 1969 március.
8 *J. Virien:* La fin d'un agriculture. Calman–Lévy, Párizs 1967.
9 *Jean Lacouture:* Id. mű.
10 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
11 *Philippe Alexandre:* Le duel de Gaulle–Pompidou. Grasset, Párizs 1970.
12 *André Malraux:* Les chênes qu'on abat. Gallimard. Párizs 1971.
13 „Le Figaro", 1968. november 20.
14 *Michel Drancourt:* Cinquante millions d'héritiers. Fayard, Párizs 1969.
15 „Le Monde", 1968. november 24–25.
16 „Le Figaro", 1968. október 30.
17 „Le Monde", 1968. november 22.
18 „El Moudjahid", 1968. november 22.
19 „L'Express", 1969. április 26.
20 „Revue de défense nationale", 1969. március.
21 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
22 *Philippe Alexandre:* Le duel de Gaulle–Pompidou.
23 „Le Monde", 1969. január 10.
24 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
25 Ugyanott.
26 *André Malraux:* Id. mű.
27 Ugyanott.
28 *Philippe Alexandre:* Id. mű.
29 „Les Échos", 1969. április 23.
30 *Philippe Alexandre:* Id. mű.
31 „La Nation", 1969. április 24.
32 *André Malraux:* Id. mű.
33 *Marx–Engels* Művei. 8. köt. Kossuth Könyvkiadó 1962.

2. *Pirruszi győzelmek* [188]

Baden-Baden és Colombey között [188] A hatalom mestere és tanítványa [192] A francia burzsoázia számlája – márkában [196] „Deutschmark über alles" [197]

3. *Visszavonulás minden fronton* [202]

Mare nostrum – az utolsó útiprogram [202] Kis-háború Afrikában [204] Új kiadású „fasodai incidens" fenyegetése [205] Az egyensúly keresése Európában [207] Visszavonulás atlanti irányban [209] „A grandeur-nek vége" [212]

COLOMBEY LES DEUX ÉGLISES-BEN
(1969 április–1970 november)

Utolsó kitekintés a világra [221]

FÜGGELÉK
Egyes fontosabb események (1939–1970) [235]
Jegyzetek [242]

TARTALOM

Előszó [5]

DIPLOMÁCIA A „GRANDEUR" ROMJAIN (1940–1958)

1. *A Jeanne d'Arc-i hivatás* [9]
A családfa ágai [10] Motor ezredes [11] Maginot-stratégia, vagy kollektív biztonság? [13] Az első diplomáciai misszió [14] A mester és a tanítvány útjai végleg elválnak [16]

2. *A gyarmatok megmentése – a megmentő gyarmatok* [19]
Őrségváltás, tábornokok között [19] Franciaország a súlytalanság állapotában [22] Az angolszászok több-tartalékos játszmája [25] A közel-keleti precedens [26] Szópárbaj az Atlanti Chartáról [29] Megalázó meglepetés [30] „A menyasszony" [34] Brazzaville, a kényszer következménye [36]

3. *A grandeur felé – félúton* [39]
Misztikum és realitás [39] Párizs megér egy misét [40] A Champs Elysées és Strasbourg között [43] Az új Dunkerque meghiúsítása a Visztulánál [45] Clausewitz fordított formulája [47] A tábornok-diplomata Moszkvában [48]

4. *A visszavonulás stratégiája* [52]
A győzelem napja Algériában... [52] ...és a Közel-Keleten [53] Vereség Indokínában [54] Játékszer vagy tartalék? [55] Tudni kell időben visszavonulni [58] A félelem fegyvere [59] Dien Bien Phu lejtője [62] Diplomáciai zsákutca [64] Szüntelen kormányválság [66]

5. *Május 13.* [69]
Algéria: eszköz és cél [69] Történelem és legenda [71] A metróutasok nyilatkoznak [74] De Gaulle újra színre lép [76] Meghalt a Köztársaság – éljen a Köztársaság! [77]

A „NAGY ÉVTIZED" DIPLOMÁCIÁJA (1958–1968)

1. *Dekolonizáció és neokolonializmus* [83]
Változó világkép [83] „Domaine réservé" [85] Az algériai utak elválnak [87] Dekolonizációs közjáték Fekete-Afrikában [90] Neokolonialista gépezet Párizsban [94] Evian – egy korszak vége [100]

2. *A diplomácia új stílusa* [106]
Hadtáp és gyalogság [106] Stílbútor és tv-kamera [109] Külügyi szóvivő és utazó nagykövet [111] De Gaulle diplomáciai dialektikája [114]

3. *Szövetségeseink – ellenfeleink* [116]
Hármas direktórium követelése [116] A vietnami tanács elutasítása [118] Kísérlet a dollár trónfosztására [121] Közös Piac, Párizs–Bonn-tengelyyel [124] Kontinentális zárlat, vagy „entente cordiale"? [129] „Öndekolonizáció" a NATO-ban [134]

4. *Ellenségeink – szövetségeseink* [140]
Templomba nem járunk, de az anyaszentegyház tagja maradunk [140] Egy párizsi meghívás előzményei [142] A „leggaulle-istább" szovjet diplomata [143] Camp David után Párizs [145] Monsieur „K" Franciaországban [146] A tábornok és az „U–2"-ügy [149] Hullámvölgy Moszkva és Párizs között [151]

5. *Kínai kombinációk* [154]
A „sárga sokaság" ellen [154] A gaulle-ista diplomácia tipikus példája . . . [156] Két szenzációs hír Moszkvából és Pekingből [158] Malraux kínai küldetése után [159]

6. *„Az Atlanti-óceántól az Urálig"* [164]
De Gaulle újra a Szovjetunióban [164] „Kistantant"-politika új változatban [167] Varsó és a francia példa [168] Bukaresti út – párizsi optikával [170]

ROBBANÁS A DIPLOMÁCIA HADTÁPJÁBAN
(1968. május–1969. április)

1. *A tábornok tévedése* [177]
Minden romokban [177] A tábornok orvossága [181] Koncentráció francia módra [183] A Közös Piac „leg"-országa [186]

NEGYEDIK RÉSZ

1 *Charles de Gaulle:* Discours et messages. V. kötet.
2 *André Malraux:* Id. mű.
3 Ugyanott.
4 „L'Express", 1970. január 26.
5 „The New York Times", 1969. december 19.
6 „Le Monde", 1970. október 1.
7 „La Nation" 1970. november 26.
8 „Le Monde", 1971. június 17.
9 Ugyanott.
10 Ugyanott.
11 *Charles de Gaulle:* Mémoires d'Espoir. I. kötet.

A fényképek forrásai

Archives Documentation Française
Associated Press
Europress, Reporters Associés
Keyston
MTI
ORTF
Paris Match
Photo France Soir
Union Française Photographique

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Fencsik László és Fischer Sándorné
A borító és a kötésterv Székffy Gyula munkája
Műszaki vezető Szécsi Andor
Műszaki szerkesztő Székffy Gyula
Képszerkesztő Fábri Magda
A szedést 1972. II. 3-án kezdték meg
Megjelent 1972. VII. 20-án, 6000 példányban
Terjedelem 15,75 (A5) ív + 1 ív képmelléklet
PL-109-K-7273

72.0176/1/2511 – Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bolgár Imre

HIBAIGAZÍTÓ

5. oldal, 2. bekezdés 3., 4. sorban helyesen:
Hol van hát valódi helye korunk nagyjai között?

27. oldal, 5. bekezdés 3., 4. sorban helyesen:
Saint Jean d'Acr-i

31. oldal, 1. bekezdés 4. sorban helyesen:
André Philip

171. oldal, 8. bekezdés 3. sorban helyesen:
Brive-ben

237. oldal, 10. sorban helyesen:
A KGST (Comecon) megalakítása

A nyomda hibájából a 247. és a 251. oldal felcserélődött.

– Who is that guy?
– Ki lehet ez a fickó?
1940 júniusában, London utcáin, ilyen kérdésekkel fordultak a feltűnően magas, jellegzetes járású francia tábornok után. Amikor a BBC hullámhosszán a harc folytatására szólítja a Werhmacht által megszállt Franciaországot – még hazájában is úgyszólván teljesen ismeretlen Charles de Gaulle.
Hogyan került neve hamarosan az antifasiszta koalíció nagyjai, Churchill, Roosevelt, Sztálin mellé? Miért, milyen személyi képességek birtokában lett a tábornok három évtized alatt – sok egyéb mellett – korunk kimagasló diplomatája? Olyan, akinek személyéről szóló legellentmondásosabb értékelések csak Talleyrand jellemzésével vethetők össze.
Salgó László mint a Magyar Rádió és Televízió tudósítója több mint egy évtizeden át újságíróként – Indokínában, Közel-Keleten, Afrikában és végül Franciaországban – figyelhette, hogyan lett a francia gyarmatbirodalom oszthatatlanságáért küzdő de Gaulle-ból „dekolonizátor", mi valósult meg a tábornoki diplomácia alfáját és omegáját képező francia nagyság, a grandeur helyreállításának tervéből. Könyvében keresi a választ, hogy kirajzolódjék a történelmi igazságot legjobban megközelítő tábornoki összkép.
És ami nem kevésbé érdekes, milyen örökség maradt a de Gaulle-i diplomácia folytatóira.
A mai Franciaországra.